38
2022

Svenskans beskrivning

Del III

Svenskans beskrivning 38

Redigerad av
Denny Jansson, Ida Melander,
Gustav Westberg & Daroon Yassin Falk

Svenskans beskrivning

Förhandlingar vid trettioåttonde sammankomsten Örebro 4–6 maj 2022

Del III

Författare: Redigerad av Denny Jansson, Ida Melander, Gustav Westberg & Daroon Yassin Falk

Titel: Svenskans beskrivning 38: Förhandlingar vid trettioåttonde sammankomsten. Örebro 4–6 maj 2022, del III

Utgivare: Örebro universitet, 2024
www.oru.se/publikationer

ISSN: 1102-3619
ISBN: 978-91-87789-91-5

Förord

Sedan 1963 har det vid olika universitet i Sverige och Finland regelbundet anordnats sammankomster för svenskans beskrivning. Vid dessa har forskningsresultat som rör svenska språkets uppbyggnad och användning presenterats och diskuterats.

Den trettioåttonde sammankomsten ägde rum den 4 till 6 maj 2022 och arrangerades av Svenska språket vid Örebro universitet. Temat för konferensen, som samlade 178 deltagare, var denna gång *Språk, plats och rum*. Ambitionen var att på olika sätt belysa, problematisera och diskutera svenska språket i relation till rumslighet och geografiska platser, men också platsbundet språk och språklig mediering av plats och rum.

Sektionsföredragens ämnesmässiga spännvidd var som vanligt för konferensserien stor och föredragen berörde de flesta områden inom ämnet svenska språket. Under konferensen presenterades tre plenarföreläsningar som belyste konferensens tema ur olika perspektiv. I 111 separata sektionsföredrag beskrevs svenska språket ur olika perspektiv, och många av dessa belyste konferensens tema.

Ett ovanligt stort antal manus skickades in till konferensvolymen. Efter såväl intern som extern granskning publiceras i denna konferensvolym 58 av de föredrag som hölls vid sammankomsten. För att göra det stora antalet manus överblickbart har de indelats utifrån olika perspektiv på svenska språket, som också återspeglas i de tre plenarföreläsarnas bidrag.

Del I innehåller bidrag som beskriver svenska språket ur grammatiska och systemorienterade perspektiv. Denna volym inleds med Jan Ola Östmans plenarföredrag *Om plats och ställe som grammatiska verktyg*, och innehåller därtill 21 bidrag som på olika sätt beskriver svenska språket ur systemperspektiv.

Del II innehåller bidrag som beskriver svenska språket utifrån hur det används i olika sociala sammanhang. Denna volym inleds med Ellen Bijvoets, Karin Senters och Margareta Svahns plenarföredrag *Från storstad till landsort – förortsindexerat tal i dagens Sverige*, och innehåller

därtill 18 bidrag som på olika sätt beskriver hur svenska språket används och vilken roll det spelar i en rad olika sociala sammanhang.

Del III innehåller bidrag som beskriver svenska språket ur text- och diskursanalytiska perspektiv. Denna volym inleds med Johan Järleheds plenarföredrag ”*Bo högt, högre, högst”: Vertikalitet i Göteborgs stadsutvecklingsdiskurs,* och innehåller därtill 16 bidrag som på olika sätt beskriver hur svenska språket i vid bemärkelse tas i bruk i form av texter, genrer och diskurser.

Tillsammans ger de tre volymerna en god överblick över aktuell forskning om svenska språket. Alla som vill följa den senaste utvecklingen på området finner här mycket av intresse.

Konferensvolymen hade inte varit möjlig att färdigställa utan de värdefulla granskningsinsatser som kollegor runtom i landet och våra nordiska grannländer har utfört. Ett stort tack till er alla! Volymen har också erhållit mycket värdefullt finansiellt stöd för tryckkostnader från Olle Engkvists Stiftelse, Åke Wibergs stiftelse och Magnus Bergvalls Stiftelse.

Denny Jansson, Ida Melander, Gustav Westberg & Daroon Yassin Falk
Redaktionskommittén för Svenskans beskrivning 38

Innehållsförteckning

Johan Järlehed
”Bo högt, högre, högst”: Vertikalitet i Göteborgs stadsutvecklingsdiskurs 9

Sanna Skärlund
Utan sax och klister – inga journalister? Textsamspel i nyhetsartiklar om kriserna i Svenska Akademien 1989 och 2018 och TT-nyheter 1982–2020 38

Linnea Gustafsson
Att titta på väggarna i klassrummet – en ögonblicksanalys av vägganslag 57

Anna W Gustafsson & Charlotta Seiler Brylla
Platsens och tillhörighetens betydelse för Sverigedemokratiska supportrar i sociala medier 81

Theres Bellander & Karin Idevall Hagren
Sverige i kris – Krisdiskurser och nationell identitet i Dagens Nyheters rapportering från två samhällskriser 100

Björn Melander
Bättre och bättre dag för dag? En jämförelse mellan svenska handläggares åsikter om EU-texter 1999 och 2020 115

Milena Zart
Vem ska rädda klimatet? Hur åtgärder mot klimatförändringar konstrueras diskursivt i debattartiklar 130

Jim Degrenius
Plats, ställe, attityd och språkliga resurser i Erik Lundins ”Välkommen hem” 146

Anna-Malin Karlsson
Om läkares ritande och svenskans beskrivning – en metadisciplinär diskussion om forskningen om svenska 161

Stina Ericsson & Daniel Wojahn
Kritiska platser och funktionshinder i svensk tidningstext – en korpusassisterad diskursanalys 177

Magnus P. Ängsal, Daniel Brodén, Mats Fridlund, Leif-Jöran Olsson & Patrik Öhberg
Terrorism som tolkningsram: en diskurssemantisk studie av svensk riksdagsdebatt 1993–2018 194

Andreas Nord & Simon Lindberg
Att möta och att mota – Förväntningshantering på webbsidor från svenska språkverkstäder 211

Vincent Björkquist
Med vad och när kan kommentarer bredda nyhetsrapporteringen? Relevantgjorda deltagare i nyhetstexter och deras kommentarer på Facebook 233

Gunilla Almström Persson
Prat, positionering och celebritetspolitik – Förhandling om det underhållande och det politiska i TV:s pratshow Skavlan 250

Lieselott Nordman & Väinö Syrjälä
Flerspråkig kommunikation under Covid19-pandemin – språklig tillgänglighet i Helsingfors och Stockholms språkliga landskap 268

Henrik Rahm & Mona Enell-Nilsson
Att ha ledartröjan på sig – Centrala innehåll över tid i retoriska drag i *Ministern har ordet* 288

Claes Ohlsson & Johanna Salomonsson
Språket som nyckel? En studie av uppfattningar om svenska språket som förutsättning för integration 304

”Bo högt, högre, högst”: Vertikalitet i Göteborgs stadsutvecklingsdiskurs

Johan Järlehed

1 Inledning

Göteborgsskildringar präglades länge av begrepp som *Göteborgsandan* och *goa gubbar*, staden styrdes av socialdemokrater i samverkan med traditionell industri, och stadens siluett visade upp en relativt låg bebyggelse. Sedan en tid tillbaka har bilden förändrats: en serie rapporter beskriver en ökande ojämlikhet och segregation, samt korruption och hierarkiska tillitsproblem inom stadens förvaltning (Amnå, Czarniawska och Marcusson 2013; Andersson, Bråmå och Hogdal 2010; Göteborgs stad 2017). Parallellt med dessa beskrivningar av en stad som dras isär både horisontellt och vertikalt byggs allt fler höghus som förändrar Göteborgs siluett. Sammantaget gör detta att bilden av Göteborg har gått från att vara förespeglat horisontell till att vara alltmer vertikal.

I den här artikeln ska jag visa dels hur vertikalitet materialiseras i Göteborgs stadsutvecklingsdiskurs, i platsskapande texter och skyltar, dels hur en normativ och performativ vertikalitetsskala verkar i yttranden gjorda av stadens politiker och exploatörer. Jag utgår från tesen att Göteborgs stadslednings uttalade ambition att ”bygga ihop staden”, att motverka segregation och minska ojämlikhet utmanas av vad Graham och Hewitt (2013:79) har beskrivit som den ökade mobiliseringen av *vertikalitet* för att underbygga och upprätthålla socioekonomisk uppdelning genom att de med mycket resurser rent fysiskt placerar sig över dem med lite resurser. Jag förstår då vertikalitet som en både diskursiv och materiell dimension och skala utefter vilken materialiseringar av ojämlikhet sker genom att värde tillskrivs olika områden, sociala kategorier och praktiker (jfr Järlehed m. fl. 2021). Den kritik jag utvecklar baseras på antagandet att den här diskursen inte bara reproducerar och främjar den sociala stratifieringen, utan också utövar symboliskt våld (Bourdieu 1989:298–99) genom att legitimera den vertikala stadsutvecklingen och ingreppen i staden som goda för alla och till och med folkliga.

Med *stadsutvecklingsdiskurs* avser jag den språkligt medierade kunskap som produceras om hur staden ska utvecklas och byggas, och de maktrelationer som möjliggörs och upprätthålls genom denna kunskap. Stadsutvecklingsdiskursen är huvudsakligen en elitdiskurs (van Dijk 1993; Thurlow och Jaworski 2018) i den meningen att den främst produceras av sociala aktörer med mycket makt och inflytande: politiker och tjänstemän på kommunen som beslutar och planerar hur staden ska utvecklas; privata aktörer som fastighetsägare, byggherrar, och stadsutvecklingskonsulter som investerar och spekulerar i stadens utveckling; samt media, som reproducerar diskursen. Alla dessa aktörer har naturligtvis inte lika mycket makt över diskursens utformning, men tillsammans och i förhållande till övriga invånare i staden utgör de en elit. Som Van Dijk (1993) har visat tenderar all elitdiskurs att upprätthålla status quo och att bevara eliternas position i samhället, även om den rymmer vissa försök att utjämna ojämlikheter (till exempel sådana kritiska granskningar i media som citeras längre ner).

Termen *stadsutveckling* är inte neutral. I ett samtal mellan forskare och tjänstemän på Göteborgs stadsbyggnadskontor i september 2022 kommenterade de anställda att *stadsutveckling* delvis kommit att ersätta termerna *stadsplanering* och *stadsbyggnad*. Förändringen är inte oproblematisk eftersom *stadsutveckling*, enligt tjänstemännen konnoterar ekonomi och en naturaliserad föreställning om tillväxt som övergripande mål för staden. Deras tankar bekräftar etableringen av det urbana styrningsparadigm som Harvey (1989) kallat *entreprenörsurbanismen*, dvs. där ekonomiska intressen ofta går före sociala genom att ”offentliga och privata aktörer samverkar i mer eller mindre spekulativa projekt för att sälja staden i en föreställd global konkurrens om investeringar och besökare” (Franzén, Hertting, och Thörn 2016:30). Här har jag ändå valt att tala om *stadsutveckling* eftersom det material jag analyserar främst producerats av inflytelserika sociala aktörer som i sin praktik reproducerar entreprenörsurbanismens grundtankar om konkurrens, spekulation, platsmarknadsföring och attraktivitet som medel för att skapa den goda staden.

När jag läste Graham insåg jag att vertikalitet diskursivt materialiserades på en mängd olika sätt i Göteborg. Även om en hel del av

materialet kommenterar höghus så är det inte höghusen som sådana som är föremål för analysen, utan talet om höghus och de värden som förknippas med att bygga och bo högt. Innan jag presenterar analysen av dessa ska jag kort beskriva de utmaningar som Göteborg står inför och hur politikerna vill se framtidens stad. Jag ska också säga något mer om den teoretiska och metodologiska verktygslåda som jag använder mig av, samt presentera mitt analysmaterial.

2 Bakgrund: kommunens problem och ambition

Enligt Plan- och bygglagen (2010:900) ska alla Sveriges kommuner ha en *översiktsplan*. Boverket förklarar att ”Översiktsplanen har en central roll i kommunernas arbete att formulera strategier för en långsiktigt hållbar utveckling. […den] ska visa hur kommunen tänker ta hänsyn till allmänna intressen samt […] ge vägledning för hur den byggda miljön ska användas, utvecklas och bevaras.” (https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/oversiktsplan/oversiktsplanen/)

Översiktsplanen är inte bindande men utgör det viktigaste lokalt politiskt beslutade dokumentet för en kommuns stadsutveckling. Den nya översiktsplanen i Göteborg (Göteborgs stad 2022) skriver tydligt fram de stora utmaningar som staden står inför vad gäller ojämlikhet och segregation:

> Göteborg är en delad stad. Det finns stora skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg. Idag har inte alla invånare tillgång till grundläggande förutsättningar som har betydelse för hälsa, tillit, delaktighet och sammanhållning i staden. Boendesegregation ökar samtidigt som ojämlikheten mellan stadens områden och grupper är allvarlig. De geografiska skillnaderna vad gäller boendeformer och kostnadsnivåer är tydliga och påverkar var grupper med olika socioekonomiska förutsättningar bor.
>
> Den fysiska miljön vi lever och verkar i har stor betydelse för människors livsvillkor. […] De fysiska barriärerna separerar geografiska områden och innebär att tillgängligheten till de gemensamma rummen inte är likvärdig. […] Ibland

förstärks sociala barriärer av fysiska barriärer, vilket gör det extra angeläget att prioritera att överbrygga dessa.” (Göteborgs stad 2022, Utmaningar för en hållbar stad)

Översiktsplanen målar samtidigt upp politikernas och planerarnas vision för det framtida Göteborg:

> I framtidens Göteborg har de som bor, vistas och verkar i staden jämlik tillgång till stadens resurser.
>
> I Göteborg känner invånarna tillit till samhället och har inflytande över sina liv. Göteborg är en sammanhållen stad med en struktur som håller ihop olika områden och de människor som lever och verkar där. Här finns mötesplatser där vardagslivets behov av aktivitet och avkoppling samsas, men också platser där människor kan träffas fritt och umgås.” (Göteborgs stad 2022, Vilket Göteborg ska vi planera för?)

Denna vision om en jämlik och sammanhållen stad med plats för alla ska genomsyra Göteborgs stadsutveckling och byggande. Det finns naturligtvis en mängd olika utmaningar för att realisera den och jag fokuserar i den här studien på sociala och språkliga praktiker och uttryck som bidrar till att skapa och upprätthålla segregation och ojämlikhet. Jag gör ett försök att samla dem under begreppet *vertikalitet*.

3 Teoretiska ansatser för att studera vertikalitet i det språkliga landskapet

Inom språkvetenskapen är *vertikalitet* inget centralt begrepp men Lakoff och Johnson (2003) visade med sin metaforteori att rumslig vertikalitet är en central mänsklig erfarenhet som styr hur vi begreppsligt och språkligt konstruerar och ordnar världen. Cians (2017) genomgång av psykologiska studier som undersöker hur människor uppfattar vertikalitet rumsligt och språkligt visar tydligt att vi tenderar att värdera det som är placerat över något annat i rummet som mer värdefullt, mäktigt och rationellt, och att vår vertikala inordning i rummet påverkar hur vi uppfattar vår omgivning och vår egen prestationsförmåga.

Begreppet *vertikalitet* har på senare år fått mycket uppmärksamhet inom urbanforskningen av såväl sociologer som geografer. En av dem som har skrivit mest om det är Graham (2015, 2018, 2013). Han kritiserar tidigare urbanforskning för att ha haft ett för ensidigt fokus på det som händer på marken, och att den rent ontologiskt har tenderat att förstå staden som en horisontal struktur. Till exempel så har de relationella ansatser som har blivit vanligare i forskningen om gentrifiering och segregation tenderat att prioritera de horisontellt utsträckta relationella band som finns mellan och inom olika stadsdelar, i stället för att undersöka hur sådana relationer upprättas och befästs vertikalt. Även om Grahams data huvudsakligen består av fysiska konstruktioner och byggda stadsmiljöer så genomsyras hans analys av tanken att vertikalitet också är en metafor för en socioekonomiskt och symboliskt ojämlik strukturering av staden och samhället.

Givet att vi språkvetare i studier av språkliga landskap huvudsakligen analyserar texter som är fästa på vertikala ytor, så är det märkligt att vi inte har ägnat någon uppmärksamhet åt vertikalitetsbegreppet. Lam och Graddol (2017) försöker råda bot på det genom att analysera det semiotiska landskapet i en central skyskrapa i Hong Kong. De beskriver ”det vertikala rummet som ett starkt stratifierat och hierarkiskt system” och menar att vertikalitet inte bara används för att skapa indexikal social betydelse utan att det också verkar som ”en aktiv agent som både reflekterar och skapar social stratifiering” (Lam & Graddol 2017:521). I sin analys visar de hur vertikalitet materialiseras både i texter och i den byggda miljön, och hur det diskursiva och materiella landskapet samverkar i etableringen av social stratifiering. Jag följer här denna ansats.

Som jag sa tidigare är min avsikt att visa hur texter och skyltar i och om det offentliga rummet bidrar till att upprätthålla status quo i form av ojämlikhet och segregation. Jag ser sådana texter och skyltar som en viktig komponent i den dagliga materialiseringen och reproduktionen av stadsutvecklingsdiskursen. Med Trinch och Snajdr (2020:17) kan skyltar ses som *maktteknologier* som formar offentliga rum och de subjekt som befolkar dem. Men skyltningen i det offentliga rummet är också en del av den byggda miljön och, som Jones (2017) har visat, bidrar de tillsammans till att göra platser och de människor som bor

och vistas där mer eller mindre läsbara, och därmed också möjliga att kontrollera och styra.

4 Material och genomförande

För den här artikeln bygger jag delvis på material och observationer från ett pågående forskningsprojekt (https://www.gu.se/forskning/sprakliga-landskap). Projektets syfte är att klargöra hur segregation och gentrifiering samverkar och hur de produceras och reproduceras i det språkliga landskapet. Vi förstår segregation som den fysiska, sociala och symboliska uppdelningen av olika grupper och områden i staden, och gentrifiering som en kapitaldriven process som omfattar social statushöjning av ett område, fördrivning av socioekonomiskt resurssvaga boende och verksamheter, samt inflyttning av resursstarkare dito (se Smith 1996, Uitermark m.fl. 2007, Trinch & Snajdr 2020). I detta syfte undersöker vi hur språk används i och om fyra av Göteborgs stadsdelar – Gamlestaden, Gårdsten, Frölunda, Nya Hovås (Figur 1) – och tre av dess språk (finska, somaliska, arabiska). I ett försök att göra upp med den seglivade idén att segregation är ett tillstånd och en egenskap som kan tillskrivas specifika områden och stadsdelar (i praktiken oftast områden med stora socioekonomiska utmaningar), så anlägger vi ett relationellt perspektiv och jämför det språkliga landskapet i områden med olika demografisk och socioekonomisk sammansättning (se mer detaljerade områdesbeskrivningar i Rosendal m. fl. 2023).

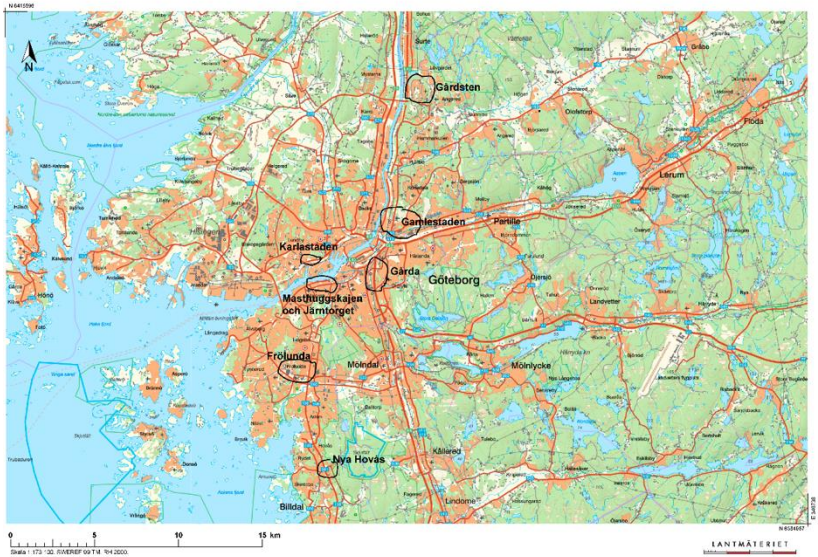

Figur 1. Karta över Göteborg och de områden och höghus som nämns i texten. Egen bearbetning av Lantmäteriets öppna data.

För att samla in vårt material har vi använt oss av etnografiska verktyg som fältvandringar, platsobservationer och fotografering, samt intervjuer med å ena sidan boende och verksamma i områdena, å andra sidan kommunala tjänstemän och exploatörer som planerar och investerar i områdena. Vi har även samlat in en stor mängd texter av olika slag: kommunens styr- och plandokument, gestaltningsprogram och visioner för olika stadsdelar och områden, exploatörernas visions- och marknadsföringstexter samt mediatexter.

För denna artikel har jag tagit ett bredare grepp om Göteborg som helhet och samlat in ytterligare textmaterial som belyser hur vertikalitet på olika sätt resonerar och materialiseras i stadsutvecklingsdiskursen. Detta material består dels av mediatexter om de nya höghus som byggs i Göteborg runt Järntorget, i Gårda och den s.k. Karlastaden (Figur 1), dels av foton som jag tagit av texter och skyltar på och runtom dessa höghus. I diskursanalysen anlägger jag ett kritiskt perspektiv och fokuserar på de sociala och språkliga praktiker som

upprätthåller socioekonomisk ojämlikhet (Seiler Brylla, Westberg och Wojahn 2018:13). I linje med kritiska diskursstudier syftar min kritik till att ”synliggöra hur maktförhållanden reproduceras diskursivt” (Seiler Brylla m.fl. 2018:17). Analysen visar hur den diskursiva reproduktionen av ojämlikhet åtföljs av olika former av diskursiva legitimeringar (van Leeuwen 2007), dvs försök att med språkets hjälp förklara och rättfärdiga de (nygamla) sociala och byggda strukturerna.

5 Analys

I den första delen av analysen ska jag visa hur vertikalitet materialiseras och representeras i ett par av de språkliga och sociala praktiker som är förbundna med den metaforiska idén att bostadsområden och de människor som lever och verkar i dem kan ”lyftas”.

5.1 Att ”lyfta” utsatta områden

I tidningen ETC intervjuas moderaten Hampus Magnusson om stadens bostadsbyggande. Magnusson är ordförande i Byggnadsnämnden och 2:e vice ordförande i Fastighetsnämnden, och som sådan den politiker i staden som formellt har störst makt över nyttjandet av stadens mark och fastigheter. Han är också en av de politiker som oftast uttalar sig i media om stadens utveckling.[1] På frågan om det går att bygga bort segregationen svarar han att ”det viktigaste är att bygga bostadsrätter och småhus i våra utsatta områden, så att de goda förebilder som bor där men vill äga sitt boende kan bo kvar, och därmed *lyfta* området” (Annebäck 2021:5 min kursiv). *Goda förebilder* likställs här med de personer som har råd att köpa ett småhus eller en bostadsrätt. Det är både en moralisk värdering av människor baserat på ekonomi och en vertikal rangordning av olika kategorier av medborgare: *goda* människor är *rika* människor som genom sin förmåga att *lyfta* fattiga människor *står över* dem.

Detta moraliserande av invånarna i de så kallade utsatta områdena kan analyseras mot bakgrund av Patons (2018) och Uitermark,

[1] Magnusson har tillfrågats men inte velat ställa upp på intervju för detta forskningsprojekt.

Duyvendak och Kleinhans (2007) tankar om ”politics of aspiration” och social och territoriell stigmatisering. Uitermark och Kleinhans menar att det finns en underliggande tanke i många stadsförnyelseprojekt om att ”låga ambitionsnivåer” hos invånare i resurssvaga områden kan lyftas med hjälp av ”socialt kapital”, bland annat i form av medelklasspersoner med bostadsrätter som tänks fungera som föredömen. Denna ”politics of aspiration” strävar inte efter att fördriva dem som redan bor i områdena utan att ”civilisera” dem. Paton (2018:923) skriver att ”stigma i denna kontext fungerar som en slags ’soft power’ genom att skambelägga” dem som inte vill eller kan köpa en bostadsrätt; de anklagas för att motverka utveckling och framsteg.

Men som Smith (1996) har visat med sin forskning om gentrifiering så är civiliseringen inte ett mål i sig, liksom inte heller de boende och deras liv är det, utan ett medel för att förbättra stadens ekonomi. På detta sätt är arbetet med att *lyfta* ”utsatta områden” och den tillhörande diskursen ett uttryck för vad han kallar statsledd gentrifiering (Smith 1996). Paton (2007:923) sammanfattar det som ”ett nyliberalt stadsomstruktureringsprojekt där socialt och ekonomiskt ’kapital’ förs in i stadsdelar via gentrifiering”. Detta kapital påstås sedan ”sippra ner” för att gynna och värdesätta området och dess invånare i sin helhet.

Vi ska nu titta lite närmare på det så kallade *Gamlestadslyftet*. Gamlestaden är en av de stadsdelar som sedan 2014 ingår i stadens utbyggnadsstrategi (Byggnadsnämnden 2014). Det innebär inte bara att det byggs mycket nytt utan också att fastighetsvärdena ökar (Liliebäck 2021), liksom intresset för att investera i området. Gamlestaden är också ett av de fyra områden som vi har studerat närmare. Det var under större delen av 1900-talet ett arbetarklassområde präglat av textil- och verkstadsindustrier som SKF och Gamlestadens Fabriker. Med 1970–1980-talens industrinedläggningar blev Gamlestadens underhåll alltmer eftersatt och runt millennieskiftet beskrevs det som ett problemområde. Vi har framför allt intresserat oss för etableringen av BID eller Business Improvement District Gamlestaden, ett samarbete mellan områdets fastighetsägare, å ena sidan, och ett antal av kommunens förvaltningar och polisen, å andra sidan, som syftar till att göra området mer attraktivt och tryggt. Samarbetet baseras mycket på

Gamlestadens fastighetsägarförenings arbete de senaste 20 åren, och enligt Valli och Hammami (2021) är det fortfarande de stora fastighetsägarna som har mest inflytande över BID-samarbetet. De menar också att det finns ett demokratiskt underskott genom bristande insyn och deltagande vilket främjar fastighetsägarnas ekonomiska intressen på bekostnad av förvaltningarnas administrativa och de boendes och verksammas sociala intressen.

Enligt BID Gamlestaden är ”Idén bakom allt gemensamt utvecklingsarbete i Gamlestaden att om många *lyfter* kvaliteten på sin förvaltning på samma gång så blir effekten påtaglig i hela stadsdelen, i form av bättre livskvalitet och bättre miljö för alla som bor och rör sig i Gamlestaden.” (BID Gamlestaden 2019, min kursiv). Resonemanget är snarlikt det vi såg i diskursen om att ”lyfta utsatta områden”: dels tanken att de som bor och verkar i ett område ska reglera varandras beteende i symbios med den byggda miljön, dels den metaforiska användningen av verbet *lyfta* för att skapa ekonomiskt, socialt och symboliskt mervärde.

Konsultföretaget Drivhuset jobbar med den del av Gamlestadslyftet som riktar sig till lokala näringsidkare. BID Gamlestaden och Drivhuset vill engagera småföretagarna i arbetet med att utveckla området och ”lyfta” det. Särskild vikt läggs vid ”verksamheternas visuella avtryck i stadsdelen” (Inuse/BID Gamlestaden 2018:3). Genom att ”förbättra sitt yttre och tydliggöra sitt budskap” antas områdets småföretagare kunna ”öka trivsel och trygghet, samt inte minst stärka förutsättningarna för ökad omsättning och resultat” (Ibid.).

Men i vår intervju med Drivhuset blev det tydligt att de hade underskattat betydelsen av förtroendeskapande arbete och de sa att de inte hade kommit så långt med arbetet eftersom småföretagarna var svårflörtade och tveksamma till att delta. De återkom flera gånger till en person som de hade fått kontakt med och som hade visat sig intresserad av deras hjälp. De satsade nu stort på att ”*lyfta* honom så att han kan bli *ett exempel*, att det *syns* bland de andra näringsidkarna ”hur har det här hänt?” (intervju med Drivhuset januari 2020, kursiv markerar den intervjuades betoningar).

Under de två år som har gått sedan vår intervju så har BID Gamlestaden konstant använt sig av denna småföretagare som framgångsexempel, han och hans butik förekommer både i text och på bild i organisationens tryckta och digitala dokument. När vi talade med honom i november 2021 så var han djupt nedstämd. Han menade att fastighetsbolaget Balder hade övertalat honom att säga upp sitt hyresavtal för att få en ny lokal, men det visade sig att den var hälften så stor och dubbelt så dyr, samt låg under markplan. Ville han vara kvar i sin gamla lokal var han tvungen att skriva ett nytt avtal, nu med dubbel hyra. I februari 2022 stängde han sin butik och den 2 mars begärdes bolaget i konkurs. Det hindrade inte BID Gamlestaden från att fortsätta använda småföretagaren som lyckat exempel i den publika presentation som föregick deras årsmöte den 7 mars. Det är oklart hur detta ”utvecklingsarbete” (BID Gamlestaden 2019) skapar ”bättre livskvalitet och bättre miljö för alla som bor och rör sig i Gamlestaden” (Ibid.). Det befäster snarare den sociala stratifieringen på bekostnad av de svagaste aktörerna.

Exemplen ovan visar hur lyftmetaforen används av aktörer med makt över stadsutvecklingen för att tala om socioekonomiskt resurssvaga människor, verksamheter och områden. Strukturella samhälleliga problem som ojämlikhet och segregation framställs som möjliga att motverka genom att de senare ”lyfts” på initiativ och med vägledning av de förra.

5.2 Vertikalitet i marknadsföringen av höghus

Nu ska vi titta lite närmare på hur vertikalitet och höghet resonerar och materialiseras i marknadsföringen av höghusen, dels i skyltar på och invid husen, dels i media och texter producerade av exploatörerna.

5.2.1 Att ”bo högt, högre, högst”

Det finns gott om studier som visar hur de fysiskt högt belägna positioner som möjliggörs genom höghus tillskrivs och konnoterar exklusivitet, lyx och distinktion (Dovey 1992; Graham 2015; Graham och Hewitt 2013). Detsamma sker i Göteborg: ”Vad vill du ha till frukost? Kanske hela Göteborg?” - den retoriska frågan ställs i Sernekes och

Balders påkostade broschyr över Karlatornet till en bild som visar en minimalistisk men exklusiv frukost inför en panoramavy över Göteborg (Serneke och Balder 2021:3). Den tilltänkta ägaren lovas metaforiskt kunna sluka hela Göteborg i en tugga, vilket indikerar en enorm maktposition.

Av alla höghus som nu byggs i Göteborg så är Karlatornet både det högsta och det mest omtalade. Tornet ska bli 245 meter högt och därmed Skandinaviens högsta byggnad. Den enorma vepan som täcker fasaden under byggtiden sammanfattar ambitionen: Det handlar inte om att ”bo” högt, eller ens högre än andra, utan *högst* (Figur 2). Det handlar om att sticka ut från mängden och rent fysiskt avskilja sig från andra stadsbor, att kunna blicka ner på dem, eller över dem bort mot den rena horisonten som utlovar nya lockelser och bekräftelser.

Figur 2. Karlatornet med vepan ”Bo högt, högre, högst”. Foto Johan Järlehed 25 april 2021.

Projektet omfattar inte bara Karlatornet utan även utvecklingen av området runt om som, utan godkännande av Göteborgs stads namnberedning (Frihamnsdagarna 2022: 22:08-20), har döpts till *Karlastaden* (Figur 1). I en intervju i Göteborgs-Posten öppnade Serneke för att ”göra hyresrätter av en del av lägenheterna i Karlastaden. – En lämplig lösning vore att göra bostadsrätter av lägenheterna som ligger högre upp och att göra hyresrätter i de mindre attraktiva delarna av området, säger han.” (GP, 2020-11-26) Sernekes uttalande sammanfattar effektivt den stratifierande marknadslogik som styr bostadsbyggandet och synen på olika upplåtelseformer, samt hur vertikalitet opererar som en alltmer relevant skala för att förstå utvecklingen av Göteborg i bebyggelse- och socioekonomiska termer. När Serneke nyligen fick frågan vem som kommer ha råd att bo i Karlatornet svarade han dock mer defensivt: ”det är väldigt blandat, jag har en kille […] som är busschaufför […] som har sparat […] vi har även folk från nordost” (Frihamnsdagarna 2022: 42:59-43:46). Orden ”busschaufför” och ”folk från nordost” fungerar här återigen som försök att legitimera (van Leeuwen 2007) bygget genom att framställa det som tillgängligt för alla samhällsklasser.

Samtidigt lyckades Serneke inte sälja alla de planerade bostadsrätterna i höghuset ”Utsikten” i Gårdsten, ett av de områden i Göteborg som av polisen, och därefter av politiker och media har beskrivits som ”särskilt utsatt”. Bygget av Utsikten har beskrivits som ”en viktig symbolfråga i arbetet att få stadsdelen i nordöstra Göteborg att *resa sig*” (Olsson 2019, min kursiv). För att kunna finansieras och byggas fick huset bli 12 våningar högt i stället för de planerade 15 (Olsson 2019). Detta antyder att efterfrågan på bostadsrätter är lägre i denna del av staden än vad Serneke trodde och vad som ofta förespeglas i den politiska retoriken om att ”lyfta” de ”utsatta områdena”, liksom att ”höghet” inte är så tillgängligt för ”folk från nordost”, där Gårdsten ligger (Figur 1).

5.2.2 ”Drömmer du också om 2,80 i takhöjd?”

Vi flyttar oss nu till Nya Hovås (Figur 1), en nybyggd stadsdel 12 km söder om Göteborgs centrum, som vi har följt sen byggstarten 2016. Även om de flesta inte skulle beskriva husen i Nya Hovås som höga, så är de med sina 5 till 8 våningar betydligt högre än sin

villaomgivning, och kvalificerar sig på det sättet som höghus (Niklasson 2021). Personer vi talade med som bodde i de omkringliggande villaområdena beskrev också husen i Nya Hovås som "höghus".

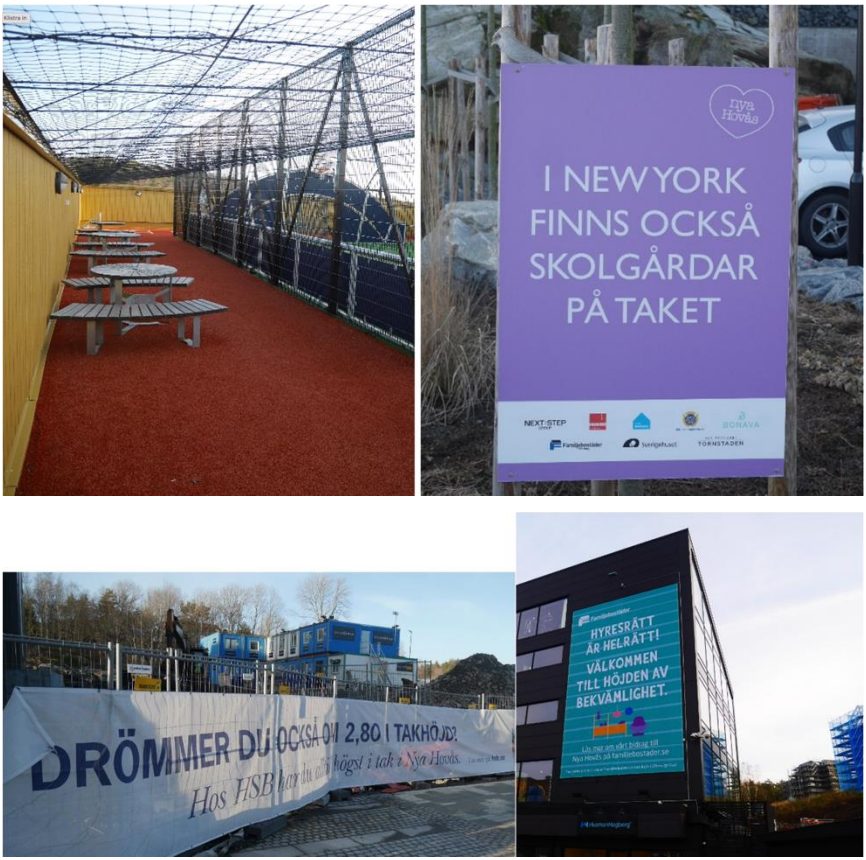

Figur 3. *Höghet* som positiv marknadsföringsresurs i Nya Hovås skyltar. Foto: Johan Järlehed februari 2017.

Skyltarna i Figur 3 visar hur marknadsföringen av Nya Hovås och dess lägenheter entydigt knyter *höghet* till något värdefullt och positivt. Till exempel gjordes en stor grej av att den nya skolan fick en skolgård på taket och det faktum att sådana finns i New York användes för att likna Nya Hovås med denna världsstad. Vi ser också hur banala uttryck för höghet som symboliskt kapital har normaliserats i

marknadsföringen av de nya lägenheterna i Nya Hovås, där hyresgäster välkomnas ”till höjden av bekvämlighet”.

Om vi tar ett kliv tillbaka och betraktar Nya Hovås ur ett relationellt perspektiv som en del av Göteborg ser vi dock en annan bild. I en tidigare studie beskriver vi hur Nya Hovås genom de höga bostadspriserna och hyrorna samt den exklusiva konceptualiseringen av området har konstruerats som en plats för ”ett utvalt fåtal” (Järlehed m.fl. 2021), och pekar på hur de kommunala resurser som har lagts på detta nya område i en redan välbärgad del av staden riskerar att förstärka den övergripande segregationen och ojämlikheten, snarare än att motverka den.

5.3 Legitimering av höghet ”för alla”

När man analyserar retoriken runt höghusen framstår legitimitetssträvan snart som central. De symboliska och fysiska ingrepp som dessa byggnader gör i stadsmiljön är av en sådan dignitet att de verkar behöva kompenseras genom att ge allmänheten något tillbaka. I detta avsnitt ska vi titta lite närmare på denna dynamik. Den exklusiva och exkluderande marknadsföringen av de höga husen åtföljs i Göteborg ofta av bilder och referenser till takterrasser, utsiktsplatser, restauranger och skybarer med folk som umgås och njuter av utsikten (Figur 4). Ayoub (2009:93) menar att de används för att de ”anspelar på det offentliga rummets öppna och fria karaktär”, och därmed kan ge en känsla av att höghusen är tillgängliga för alla. Såväl Graham och Hewitt (2013:80) som Lam och Graddol (2017) visar dock att dessa högt belägna rum i verkligheten är starkt segregerade och bara delvis tillgängliga för allmänheten, och då under strikt övervakning och reglering.

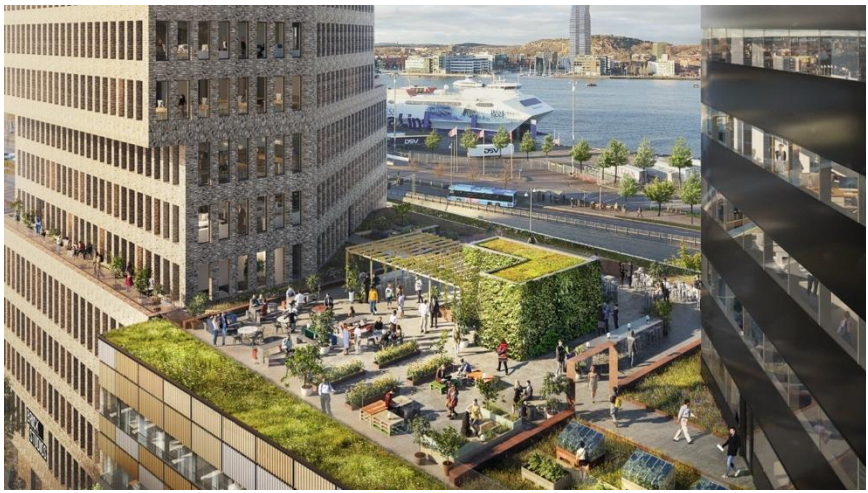

Figur 4. Visionsbild av takterrassen mellan NCC:s Brick Studios och Våghuset, med Karlatornet i bakgrunden. Källa: https://brickstudios.ncc.se/

Även om marknadsföringsbilderna rymmer både män och kvinnor som rör sig i de höga husen, så är det en slående manlig dominans både bland dem som planerar och bygger de höga husen (stadsarkitekt Björn Siesjö, byggherrarna och fastighetsägarna Ola Serneke, Erik Sehlin, Petter Stordalen), och bland dem som kritiserar dem (arkitekt Claes Caldenby, arkitekturkrönikör Mark Isitt). På bilden i Figur 5 ser vi från vänster hotellmagnaten Petter Stordalen och fastighetsbolaget Balders ägare Erik Selin, jämte byggnadsnämndens Hampus Magnusson (M) och Mats Arnsmar (S), som också är vd för Folkets hus. Även om bilden är extrem så är den sociala struktur som den representerar ingen tillfällighet. Som Bondi (1992) visar så har vertikala byggnadsstrukturer genom historien i skilda kulturer verkat som en nyckelsymbol för manlighet, och de nutida höghusen verkar inte utgöra något undantag.

Figur 5. Entreprenörsurbanistiskt samarbete. Det första spadtaget av Hotel Draken firas av från vänster Petter Stordalen, Erik Selin, Hampus Magnusson (M) och Mats Arnsmar (S). Bild: Anders Ylander (GP 2019-09-09).

Järntorget (se Figur 1) har länge varit en symboliskt viktig plats för Göteborgs arbetarrörelse. Folkets Hus ligger där och Vänsterpartiets 1 maj-tåg brukar utgå därifrån. Många har därför reagerat negativt när Göteborgs högsta hotellbyggnad, *Hotel Draken*, nu reser sig över platsen (Figur 6). Socialdemokrater och moderater har här gått samman med Sehlin som bygger huset och Stordalen som ska driva hotellet. Stordalen säger att ”stadens pulserande nav”, som enligt honom tidigare låg på Avenyn, genom hans investering ”kommer att flytta till Järntorget. Vi ska göra om detta till Folkets Aveny, till den nya Avenyn” (Domellöf-Wik 2020). Denna språkliga och fysiska appropriering av arbetarrörelsens symboler är ännu ett sätt att försöka legitimera höghusen genom att framställa dem som tillgängliga för alla stadens invånare.

Figur 6. Hotel Draken och Folkets Hus. Foto: Johan Järlehed, mars 2022.

Cresswell (1996) har beskrivit hur kapitalet och politiken successivt har kommit att omvärdera graffiti och gatukonst från att se det som ”out of place” till ”in place”, från nedvärderat till högvärderat, och allt fler städer omprövar sin repressiva hållning och beställer nu gatukonst inom ramen för stadsförnyelse (se också Franzén, Hertting och Thörn 2016). Privata aktörer använder det också flitigt för miljö- och platsskapande, så även stora fastighetsägare i centrala Göteborg som Vasakronan och Wallenstam. De investerar i gatukonst för sitt platsskapande, de profiterar då på gatukonstens ökade kulturella och symboliska värde för att höja det ekonomiska värdet på sina

fastigheter (Bourdieu och Wacquant 2013). Ett spektakulärt uttryck för denna sociala och ekonomiska transaktion utgörs av bygg- och fastighetsbolaget Platzers samarbete med gatukonstnärer för att dekorera trappan i sin nya skyskrapa *Gårda Vesta*.

Figur 7. Framsidan av Platzers årsredovisning 2020.

Den konstnärliga utsmyckningen presenteras i marknadsföringen av skrapan både som ”världens” (gardavesta.se) och ”Sveriges högsta konstgalleri” (Platzer Fastigheter 2020), och kapitalets erkännande av gatukonstens värde visas genom att konstnären Carolina Falkholt och

en av hennes målningar pryder framsidan av Platzers årsredovisning 2020 (Figur 7).

I Gårda (Figur 1) höjs gatukonsten till skyarna i dubbel bemärkelse: genom att köpa in den och använda den i skrapan och marknadsföringen av bolaget ges gatukonsten för det första legitimitet, erkännande och värdesätts. För det andra så placeras ”gatan”, med allt den står för av autenticitet, folklighet, tillgänglighet, mångfald osv, högst upp i skrapan. Genom att göra detta försöker eliten, som här representeras av Platzer, att legitimera sitt ingrepp i stadsrummet och sin egen maktposition (Bourdieu och Wacquant 2013). Gatukonsten används här liksom terrasserna och utkiksplatserna som jag kommenterade ovan för att ge höghusen en förespeglat folklig, publik och tillgänglig karaktär.

Dessa kommentarer om fastighetsägarnas strategiska platsskapande och områdesutveckling leder över till mitt sista analysavsnitt, om vertikalitet som spektakulär spekulation.

5.4 Vertikalitet som spektakulär spekulation

Harvey beskrev redan 1989 hur en central aspekt av entreprenörsurbanismen är spekulation. Ekonomisk och finansiell spekulation har länge varit en grundbult i kapitalismen men i entreprenörsurbanismen präglar den också stadsutvecklingen genom att den alltmer utförs i formaliserade samarbeten mellan kommunen och privata företag. Enligt Harvey tenderar det omedelbara politiska och ekonomiska målet då att bli spekulativt platsskapande i stället för ett långsiktigt förbättrande av levnadsvillkoren i ett område (Harvey 1989:8).

Spekulation genomsyrar även byggandet av höga hus i Göteborg. Dels i den uppenbara meningen att de i större utsträckning än andra typer av hus byggs utan säkrad finansiering (Etezaz 2020, jfr också kommentaren ovan av Sernekes ”Utsikten” i Gårdsten), dels i meningen att de rör sig i lagrummets gråzoner och spekulerar på bekostnad av allmänhetens intressen – och därmed alltså utmanar en central princip i Plan och bygglagen (se Caldenby 2018:79; Adolphson 2018:111 för vidare diskussion). Ett exempel är Vasakronans Platinan (Figur 8): byggnaden blev större och högre än vad kommunen tänkt genom att

exploatören Vasakronan utnyttjade ett fel i stadsbyggnadskontorets beskrivning av maxhöjden och byggde en huskropp i stället för flera (Etezaz 2021).

Detta utnyttjande av gråzoner i planbestämmelserna visar hur finansiella intressen riskerar att trumfa de politiska intressena och stadens förvaltning, vilken materialiseras i tjänstemännens regelverk och yrkesutövning. Länge hade Göteborgs stad inte ens någon policy för byggandet av höghus, och den policy som antogs 2020 är enligt flera bedömare undermålig. Caldenby (2018:88) kritiserar till exempel att den inte diskuterar eller ens uppmanar till att analysera höghusen ur ett socialt hållbarhetsperspektiv. Adolphson (2018:109) argumenterar också för vikten av demokratiskt inflytande över besluten att bygga höga hus eftersom de på grund av sin höjd och storlek påverkar så många medborgare.

Figur 8. Vasakronans Platinan. Foto: Johan Järlehed, januari 2022.

Slutligen utmärks entreprenörsurbanismen också av att den i sina diskursiva yttranden ”föredrar citering och fiktion framför uppfinning och funktion, liksom medium framför meddelande och bild framför substans” (Harvey 1989:11). Dessa semiotiska och estetiska preferenser materialiseras tydligt i fastighetsägarnas och byggherrarnas logotyper och platsskapande skyltar: utöver att vara del av en spekulativ politisk ekonomisk praktik tenderar de att bli alltmer spektakulära i sin form: De är stora, vertikalt komponerade och/eller placerade högt upp och därmed ”*uppseende*väckande” (betydelsen av *spektakulär* enligt SAOL, min kursiv) – de drar *upp*märksamhet till sig och tvingar oss att se *upp* (så att vi inte krockar med dem) eller att titta *upp*. Som Mobärg (1998) har poängterat med sitt begrepp ”gestalttext” väcker de även uppseende genom att bryta med skriv- och avstavningsregler för konventionella texter.

Figur 9. Balders och Sernekes logotyper och Masthuggskajens skylt. Foto: Johan Järlehed, augusti 2019 och maj 2020.

Det är ingen slump att två av de största bygg- och fastighetsbolagen i Göteborg, Balder och Serneke, har tagit fram logotyper med vertikalt ordnad uppbruten text (Figur 9). Utöver deras uppseendeväckande karaktär finns det ett uppenbart metonymiskt förhållande mellan bygg- och fastighetsbolag och deras logotyper, som strävar uppåt mot ständigt högre höjder. Sernekes logotyp har enligt planarkitekten för den nya stadsdelen Masthuggskajen (Figur 1) förmodligen även inspirerat till Masthuggskajskonsortiets stora gröna platsnamnsskylt (intervju maj 2020).

Vi har tidigare skrivit om namngivningsprocessen i Nya Hovås (Järlehed m.fl. 2021). På samma sätt som exploatören där ville ha ett mer attraktivt namn än det befintliga *Brottkärrsmotet*, så påminde

planarkitekten om att ”Masthuggskajen heter nåt helt annat och väldigt lite marknadsfäigt i detaljplanen” (intervju maj 2020). Där omnämns det som ska bli Masthuggskajen dels som ”Järnvågsgatan m.fl. inom stadsdelen Majorna-Linné” (Göteborgs stad Stadsbyggnadskontoret 2018), dels som ”området mellan Skeppsbron och Masthuggstorget på Södra Älvstranden” (Ibid.). Byggkonsortiet lanserar i stället namnet *Masthuggskajen* som ”en plats full av kontraster […] Det gamla och befintliga ska ligga bredvid det nya och spektakulära” (https://masthuggskajen.se/visionen/).

Tuan (1991:687–88) påminner om att platsskapande namnskyltar även är rituella ägandehandlingar med en religiös-döpande funktion. Genom att sätta upp sådana skyltar ska platserna ”födas på nytt” och bli ”nya” platser, med nya ägare, invånare och karakteristika. Den glada och idag positivt laddade gröna färgen ihop med det förment lekfulla anslaget som vi ser i Masthuggskajens skylt kan dock, precis som gatukonsten och takterrasserna bidra till att förmildra upplevelsen av ingreppet och förändringen, och eventuellt legitimera exploatörernas arbete.

6 Slutsats

Jag har försökt visa hur vertikalitet kopplad till Göteborgs stadsutvecklingsdiskurs manifesteras på olika sätt i det språkliga landskapet. Genom att analysera politikernas och exploatörernas ambition att ”lyfta utsatta områden”, visade jag hur olika områden positioneras på en hierarkisk värdeskala och stigmatiserar redan utsatta grupper. Genom att analysera marknadsföringen av de nya höghusen illustrerade jag den marknadslogik som styr bostadsbyggandet och den hierarkiska och stratifierande synen på olika upplåtelseformer, samt hur vertikalitet kopplas till distinktion och exklusivitet. Jag visade också hur idén att ”bo högt/högst” kan fungera (själv)segregerande, liksom att spekulation är en central ingrediens i den vertikala stadsutvecklingsdiskursen. Genomgående blev det tydligt hur eliten söker efter legitimitet för sitt stadsutvecklingsarbete och för de fysiska och symboliska ingrepp som det innebär i stadsmiljön. Genom att på olika sätt appellera till ’tillgänglighet’, ’folklighet’, ’gatan’ och andra markörer som tar udden av vertikaliteten försöker de dels framställa sitt arbete

som omfattande ”allmänna intressen” (Plan- och bygglagen 2010:900), dels upprätthålla status quo. Men ytterst handlar det om en social stratifiering och segregation: de med minst resurser ska ”lyftas” – i meningen civiliseras och bete sig som medelklassen, medan de med mest resurser ska bo ”högst” – för att slippa samröre över klassgränserna. Om de andra analysresultaten var mer eller mindre väntade blev jag överraskad av den konsekvens med vilken stratifieringen och segregationen åtföljs av legitimeringsförsök. Detta är möjligen unikt för ett land som Sverige som har gått från att vara ett av världens jämlikaste länder till att präglas av en snabbt ökande ojämlikhet (Cervenka 2022), och skulle vara intressant att utforska närmare, genom både en fördjupad analys av det svenska fallet och en jämförelse med andra geopolitiska kontexter.

Vi ser därmed hur de utjämnande förändringsambitionerna i Översiktsplanen utmanas av denna vertikala stadsutvecklingsdiskurs. Varför är det så? Jag tror att det delvis kan förklaras av att entreprenörsurbanismen kommit att få en hegemonisk ställning inom stadsutvecklingen. Detta innebär dels att dess politik och praktik framstår som att ”den är till för alla” istället för som drivna av särintressen, dels att vi har att göra med ”ett förnekande av kommunens politiska roll att balansera särintressena och därigenom hävda allmänintresset” (Franzén m.fl. 2016:385). Jag menar att den stadsutvecklingsdiskurs som jag här har analyserat och den språkliga och fysiska materialiseringen av vertikalitet i stadsrummet skapar en fasad, en alternativ verklighet som kan verka lockande, men som i stora stycken väjer undan för de sociala, politiska och ekonomiska utmaningar som Göteborg står inför. Denna utveckling och diskurs är förstås inte unik för Göteborg utan återfinns i städer runtom i världen. Men som Slater (2021:3) skriver, ”människors upplevelse av stadslivet beror inte bara av de offentliga rummens uppenbarelse och livfullhet. Den beror i mycket högre grad av människornas möjligheter att skapa sig ett liv i staden”. De nya höghusen är inte ämnade för alla och de så kallade *lyften* av olika bostadsområden riskerar att driva upp hyrorna och tränga bort ekonomiskt resurssvagare personer och verksamheter (jfr Uitermark m.fl. 2007). Den moraliserande och civiliserande ton som resonerar i delar av diskursen stigmatiserar dessutom snarare än frigör de människor som bor och verkar i dessa områden (jfr Paton 2017),

och som redan är förhållandevis strukturellt låsta till ett liv ”där nere”, i skuggan av de nya höghusen.

Litteratur

Adolphson, Marcus. 2018. Tellus Towers - en meningsfull byggnad i den hållbara staden? I: Olsson, Krister, Olshammar, Gabriella & Siesjö, Björn (red.). *Hus mot himlen - hållbar hybris?* Stockholm: Arena. S. 92–117.

Amnå, Erik, Czarniawska, Barbara & Marcusson, Lena. 2013. *Tillitens gränser granskningskommissionens slutbetänkande*. Göteborg: Göteborgs stad.

Andersson, Roger, Bråmå, Åsa & Hogdal, Jon. 2010. *Fattiga och rika - segregerad stad: flyttningar och segregationens dynamik i Göteborg 1990–2006*. Göteborg: Göteborgs stad.

Annebäck, Karin. 2021. Byggboom i Göteborg – men inte överallt. *Dagens ETC*, 17 september. S 4–5.

Ayoub, Lea. 2009. Public air space: Planning and accessing tall buildings in London. I: Naik, Deepa & Oldfield, Trenton (red.). *Critical Cities: Ideas, Knowledge and Agitation From Emerging Urbanists*. London: Myrdle Court Press. S. 88–97.

BID Gamlestaden. 2019. BID Gamlestaden Aktivitetsplan 2019. https://bidgamlestaden.se/wp-content/uploads/2021/07/63fb2-fig_aktivitetsplan2019.pdf.

Bondi, Liz. 1992. Gender Symbols and Urban Landscapes. *Progress in Human Geography* 16(2). S. 157–70.

Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc. 2013. Symbolic Capital and Social Classes. *Journal of Classical Sociology* 13(2). S. 292–302.

Caldenby, Claes. 2018. Som om om inte fanns - 25 år av höga hus i Göteborg. I: Olsson, Krister, Gabriella Olshammar & Björn Siesjö (red.). *Hus mot himlen - hållbar hybris?* Stockholm: Arena. S. 76–91.

Cervenka, Andreas. 2022. *Girig-Sverige. Så blev folkhemmet ett paradis för de superrika*. Stockholm: Natur & Kultur.

Cian, Luca. 2017. Verticality and Conceptual Metaphors: A Systematic Review. *Journal of the Association for Consumer Research* 2(4). S. 444–459.

Cresswell, Tim. 1996. *In Place/Out of Place: Geography, Ideology, and Transgression*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

van Dijk, Teun. 1993. *Elite Discourse and Racism*. Thousand Oaks, California: Sage.

Domellöf-Wik, Maria. 2020. Järntorget – mellan folkhem och miljardärer. *gp.se*, 16 februari.

Dovey, Kim. 1992. Corporate Towers and Symbolic Capital. *Environment and Planning B: Planning and Design* 19(2). S. 173–188.

Etezaz, Yousuf. 2020. Citygate – skyskrapan som hamnat i Karlatornets skugga. *gp.se*, 20 juli.

Etezaz, Yousuf. 2021. Kommunens miss: Kritiserade 'glaslådan' blev för stor. *gp.se*, 31 maj.

Franzén, Mats, Hertting, Nils & Thörn, Catharina. 2016. *Stad till salu: entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*. Göteborg: Daidalos.

Frihamnsdagarna 2022. Karlastaden – Ett Manhattan på Hisingen, varför då? Inspelat panelsamtal från Frihamnsdagarna 25 augusti 2022. https://frihamnsdagarna.se/program/staden-vaxer-pa-hojden-hur-far-vi-invanarna-att-vaxa-med/

Graham, Stephen. 2015. Luxified skies. *City* 19(5). S. 618–645.

Graham, Stephen. 2018. *Vertical: The City from Satellites to Bunkers*. London: Verso Books.

Graham, Stephen & Hewitt, Lucy. 2013. Getting off the Ground: On the Politics of Urban Verticality. *Progress in Human Geography* 37(1). S. 72–92.

Göteborgs stad. 2017. *Jämlikhetsrapporten 2017. Skillnader i livsvillkor i Göteborg*. Göteborg: Göteborgs Stad.

Göteborgs stad. 2022. Göteborgs Stads handlingsplan för att inga områden ska vara utsatta 2025.

https://www4.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/4510C4507DEDB8BFC12587A3003536EA/$File/16%20Bilaga%201%20Handlingsplan.pdf?OpenElement.

Göteborgs stad. 2022. Översiktsplan för Göteborg. https://oversiktsplan.goteborg.se/

Göteborgs stad Stadsbyggnadskontoret. 2018. Detaljplan för Järnvågsgatan m.fl. inom stadsdelen Majorna-Linné i Göteborg. https://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planobygg.nsf/vyFiler/Masthuggskajen%20-%20staden%20v%C3%A4xer%20v%C3%A4sterut-Plan%20-%20inf%C3%B6r%20antagande-Planbeskrivning/$File/02_Ny_Planbeskrivning%20.pdf?OpenElement.

Harvey, David. 1989. From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 71(1). S. 3–17.

Inuse/BID Gamlestaden. 2018. Gamlestadslyftet. https://bidgamlestaden.se/wp-content/uploads/2021/07/b70d9-gamlestadslyftet_sammanfattning181204.pdf.

Jones, Rodney H. 2017. Surveillant landscapes. *Linguistic Landscape: An International Journal* 3(2). S. 149–186.

Järlehed, Johan, Löfdahl, Maria, Milani, Tommaso M., Nielsen, Helle Lykke & Rosendal, Tove. 2021. Entrepreneurial Naming and Scaling of Urban Places: The Case of Nya Hovås. I: Leibring, Katharina, Mattfolk, Leila, Neumüller, Kristina, Nyström, Staffan & Pihl, Elin. (red.). *The Economy in Names. Values, Branding and Globalization. Proceedings of Names in the Economy 6, International Conference, Uppsala 3–5 June 2019.* Uppsala: Institutet för språk och folkminnen. S. 71–86.

Lakoff, George & Johnson, Mark. 2003. *Metaphors We Live By*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Lam, Phoenix W. Y., & Graddol, David. 2017. Conceptualising the Vertical Landscape: The Case of the International Finance Centre

in the World's Most Vertical City. *Journal of Sociolinguistics* 21(4). S. 521–546.

Liliebäck, Carl. 2021. Här är områdena där värdet på bostäder väntas öka mest. *gp.se*, 18 oktober.

Mobärg, Mats. 1998. Om gestalttext. *Språkvård* 1998(1). S. 10–14.

Niklasson, Olle. 2021. Historierna bakom Göteborgs nya – och gamla – höghus. *gp.se*, 24 april.

Olsson, Daniel. 2019. Trots kommunens stödköp – höghus i Gårdsten bantas. *expressen.se*, 19 december.

Paton, Kirsteen. 2018. Beyond Legacy: Backstage Stigmatisation and 'trickle-up' Politics of Urban Regeneration. *Sociological Review* 66(4). S. 919–934.

Platzer Fastigheter. 2020. Årsredovisning 2020. https://investors.platzer.se/sites/platzer/files/gm/Platzer%20%C3%85rsredovisning%202020_1.pdf

Rosendal, Tove, Nielsen, Helle Lykke, Järlehed, Johan, Milani, Tommaso M., & Löfdahl, Maria. 2023. Language, translocality and urban change. Online and offline signage in four Gothenburg neighbourhoods. *Linguistic Landscape* 9(2). S. 181–210.

Seiler Brylla, Charlotta, Westberg, Gustav & Wojahn, Daniel. 2018. C som i kritik: Kritiska perspektiv inom text- och diskursstudier. I: Wojahn, Daniel, Seiler Brylla, Charlotta & Westberg, Gustav (red.). *Kritiska text- och diskursstudier*. Huddinge: Södertörns högskola. S. 9–36.

Serneke, och Balder. 2021. Karlatornet. https://www.sernekebostad.se/hitta-bostad/vara-omraden/karlastaden-goteborg/karlatornet/

Slater, Tom. 2021. *Shaking Up the City: Ignorance, Inequality, and the Urban Question*. Oakland: University of California Press.

Smith, Neil. 1996. *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. London: Routledge.

Thurlow, Crispin & Jaworski, Adam. 2018. *Elite Discourse: The Rhetorics of Status, Privilege and Power*. Oxon / New York: Routledge.

Trinch, Shonna & Snajdr, Ed. 2020. *What the Signs Say: Language, Gentrification, and Placemaking in Brooklyn*. Nashville: Vanderbilt University Press.

Tuan, Yi-Fu. 1991. Language and the Making of Place: A Narrative-Descriptive Approach. *Annals of the Association of American Geographers* 81(4). S. 684–696.

Uitermark, Justus, Duyvendak, Jan Willem & Kleinhans, Reinout. 2007. Gentrification as a Governmental Strategy: Social Control and Social Cohesion in Hoogvliet, Rotterdam. *Environment and Planning A: Economy and Space* 39(1). S. 125–141.

Valli, Chiara & Hammami, Feras. 2021. Introducing Business Improvement Districts (BIDs) in Sweden: A Social Justice Appraisal. *European Urban and Regional Studies* 28(2). S. 155–172.

Van Leeuwen, Theo. 2007. Legitimation in discourse and communication. *Discourse & Communication* 1(1). S. 91–112.

Utan sax och klister – inga journalister?

Textsamspel i nyhetsartiklar om kriserna i Svenska Akademien 1989 och 2018 och TT-nyheter 1982–2020

Sanna Skärlund

1 Inledning[1]

År 2021 avslöjades att tidningen *Bulletin* hade publicerat minst 20 nyhetsartiklar identiska med texter i andra tidningar, utan källhänvisningar. Chefredaktören för *Bulletin* förklarade då att texterna publicerats av en person som inte kände till hur man skriver *rewrites*, dvs. ”nyhetsreferat med tydliga hänvisningar till ursprungskällan” (Ewald & Laurell 2021). Sådana källhänvisningar ses som centrala inom journalistkåren för att undvika det som beskrivs som ”one of the primary sins of the profession”, nämligen plagiat: att stjäla någon annans arbete och låtsas att det är ens eget (Stassen-Berger, Kent & Buttry u.å.). Exakt hur mycket man får låna så länge man uppger källan råder det dock ingen enighet om. I *Journalisten* förklarar en upphovsrättsexpert att en rewrite ska vara helt fri från ursprungstextens formuleringar och inte får innehålla några citat från den, medan de flesta tillfrågade redaktionschefer tycks anse att citat är okej så länge källan uppges (se Frigyes 2004). I samma artikel beskriver DN:s dåvarande redaktionschef Mats J. Larsson hur ”Internet har ökat antalet rewrites dramatiskt”.

I den här artikeln undersöker jag sanningshalten i Larssons påstående om ökad återanvändning inom journalistiken över tid. Syftet med studien är att visa i hur stor utsträckning andra medier omnämns som källor i samband med citat och referat i två delmaterial – nyhetsartiklar om kriserna i Svenska Akademien 1989 och 2018 respektive artiklar från nyhetsbyrån TT 1982–2020. Dessutom vill jag ta reda på vilka

[1] Jag vill rikta ett varmt tack till två anonyma granskare för värdefulla kommentarer på en tidigare version av manus. Jag vill också tacka Wahlgrenska stiftelsen som med ett generöst stipendium möjliggjort min forskning om textsamspel.

medier som används som källor. Undersökningen av artiklarna om Svenska Akademien kan ses som en fallstudie av hur tidningar använder andra medier vid stora nyhetshändelser, medan TT:s bruk av källor ger en mer generell bild av utvecklingen över tid. TT:s nyheter är särskilt relevanta att studera eftersom dessa publiceras i sin helhet i många svenska tidningar. Dessutom beskrev TT:s dåvarande redaktionschef Anders Rhodiner i den artikel som nämndes ovan att TT alltid anger källor när andra mediers uppgifter publiceras och att TT troligen är ”bäst i Sverige på att ge andra medier credit” (Frigyes 2004).

2 Intertextualitet och churnalism

Intertextualitet har inom språkvetenskapen ofta diskuterats med utgångspunkt i Bakhtins tankar om alla texter som dialogiska (t.ex. Bakhtin 1981), liksom Faircloughs beskrivning av hur texter relaterar till andra texter ”which the text may assimilate, contradict, ironically echo, and so forth” (Fairclough 1992:84). Fairclough (1992) gör en uppdelning i *manifest intertextualitet* respektive *interdiskursivitet* vilka Ledin (1997) ersatt med *textsamspel* respektive *normsamspel*. Textsamspel beskrivs som konkreta avtryck från andra texter: hur olika röster bryts mot varandra genom inbäddningar som citat, referat och anföring (Ledin 1997:70). Normsamspel handlar istället om en mer abstrakt påverkan på texter från genrer och diskurser, om konventioner och normer för textproduktion och textkonsumtion (Ajagán-Lester, Ledin & Rahm 2003:225f). I den här undersökningen står textsamspel, manifest intertextualitet, i centrum.

Ett till intertextualitet relaterat begrepp är *textkedjor*, vilka Sandberg (2020:32) beskriver som ”serier av texter som på olika sätt står i dialog med varandra”. Ibland syns sådana kedjor i form av manifest intertextualitet (t.ex. citat), men textkedjor kan också vara dolda och endast möjliga att frilägga genom en kartläggning av den verksamhet i vilken texterna ingår. Den metod som används i den här studien – att undersöka explicita källhänvisningar i nyhetsartiklar – möjliggör endast att textkedjor som innehåller manifest intertextualitet blir synliga. Det är dock möjligt, snarast troligt, att det förekommer en del textkedjor som förblir dolda i materialet i fall då andra medier används som källor utan att omnämnas explicit.

En annat centralt begrepp är *rekontextualisering*, vilket av Linell (1998:145) har beskrivits som ”the dynamic transfer-and-transformation of something from one discourse/text-in-context […] to another”. Enligt Sandberg (2020:33) betonar begreppet rekontextualisering själva överföringen av såväl manifest intertextualitet som interdiskursivitet mellan olika sammanhang, dvs. det som Linell beskriver som ”transfer” i citatet. Här vill jag dock särskilt framhäva det efterföljande ordet ”transformation”, nämligen att det alltid sker vissa betydelseförskjutningar när en text placeras i ett nytt sammanhang, även vid ordagranna citat. Detta framhålls särskilt av Bakhtin (1981:340), som förklarat att ett uttalandes betydelse alltid förändras när det placeras i en ny kontext ”no matter how accurately transmitted”.

Journalistiskt återanvändande av andras publicerade material har kommit att benämnas *churnalism*. Davies (2009[2008]:60), som gav begreppet spridning, beskriver churnalism som ”the rapid repackaging of largely unchecked second-hand material” och anger att detta är den nutida journalistikens kärna. Ökad återanvändning kan till viss del vara en följd av att journalistiken digitaliseras, eftersom detta ökat publiceringstakten och gjort det enklare att flytta textpartier mellan olika texter. Även under andra halvan av 1800-talet var det dock enligt Rahm (2001:39) mycket vanligt att journalister klippte ut andras nyheter och publicerade dem i den egna tidningen. Saridou, Spyridou och Veglis (2017:1020) ger en pessimistisk bild av hur återanvändande leder till att mångfalden inom nyhetsjournalistiken går förlorad: ”citizens are faced with a shrinking and elite-influenced news diet”. Det finns emellertid också forskare som pekat på positiva aspekter av journalistikens digitalisering. Sociala medier som källor inom journalistiken har t.ex. beskrivits ha en demokratisk potential i och med att dessa möjliggör en ökad mångfald där fler perspektiv inkluderas och fler röster hörs (t.ex. Brandtzaeg & Chaparro Domínguez 2018:103f).

3 Material och metod

Den här artikeln bygger på två delundersökningar. I den första närstuderas totalt 183 nyhetsartiklar om kriserna i Svenska Akademien 1989 och 2018 ifråga om antalet andra medier som omnämns som källor och vilka medier det rör sig om. I denna del ingår också en mer

detaljerad analys av hur de 183 artiklarna är uppbyggda: innehåller de enbart citat från andra medier eller också citat från egna intervjuer? Den andra studien inkluderar 1 800 TT-nyheter 1982–2020 och är tänkt att ge en mer generell bild av hur utvecklingen har sett ut över tid vad gäller antal omnämnda medier som källor, vilka medier som används och hur många ord i artiklarna som utgörs av citat från andra medier.

3.1 Svenska Akademien

I den första delundersökningen jämför jag resultatet av en tidigare genomförd studie av textsamspel i artiklar om den kris Svenska Akademien (hädanefter SvA) genomgick 2018 (se Skärlund 2020) med en ny undersökning av artiklar om krisen i SvA 1989.[2] Jag utgår dels från 120 nyhetsartiklar från *Svenska Dagbladet* (SvD), *Dagens Nyheter* (DN), *Aftonbladet* och *Expressen* publicerade januari–maj 2018 och framtagna genom databasen Retriever (Mediearkivet) (för en utförligare redogörelse, se Skärlund 2020), dels från nyhetsartiklar om SvA 1989 i samma fyra tidningar, kompletterade med *Göteborgs-Posten* och *Göteborgs-Tidningen* för att erhålla ett större material. Artiklarna från 1989 hämtades från KB:s databas med svenska dagstidningar genom sökningar på söksträngen *Rushdie AND Akademien* liksom motsvarande sökningar i arkivet på DN:s webbplats. Totalt fann jag 191 artiklar. Förstasidor, texter som inte var nyhetsartiklar, TT-artiklar och artiklar som inte primärt handlade om Rushdie-affären exkluderades emellertid – det totala antalet relevanta artiklar uppgick till 63. En översikt över det analyserade materialet presenteras i tabell 1.

[2] Krisen 2018 utlöstes av SvA:s samröre med en man som av flera kvinnor anklagades för sexuella övergrepp, medan krisen 1989 grundade sig i meningsskiljaktigheter i hur SvA hanterade den fatwa som utfärdats mot Salman Rushdie för boken *Satansverserna*.

Tabell 1. Material 1: Nyhetsartiklar om kriserna i Svenska Akademien.

År	Antal artiklar
1989	63
2018	120
Totalt	*183*

De 183 artiklarna närlästes och alla exempel på referat och citat för vilka det fanns hänvisningar till andra medier som källa noterades. Varje källa räknades endast en gång per artikel, oavsett hur stor del av texten den bidragit till. En artikel som helt och hållet utgörs av en rewrite (som den i figur 2 nedan) får därmed samma vikt som en artikel i vilken endast en enda formulering är från en annan källa, vilket leder till en ganska grov uppskattning av hur omfattande textsamspel artiklarna innehåller. För att få en mer detaljerad bild har jag därför också utifrån en närmare analys sorterat de 183 artiklarna i fyra kategorier: 1. artiklar som inte nämner andra medier som källor alls, 2. artiklar som refererar till andra medier utan citat, 3. artiklar i vilka alla citat är från andra medier och 4. artiklar som innehåller både citat från andra medier och citat från egna intervjuer.

3.2 TT-nyheter

I den andra delundersökningen ingår totalt 1 800 TT-nyheter genom nedslag vart femte år under perioden 1985–2020 + år 1982, som var det första år från vilket TT:s nyheter fanns i Retriever. För att få ett urval av lämpligt omfång med viss spridning över året slumpade jag fram datumet 28 september med en slumpgenerator och valde därefter den torsdag som var närmast före detta datum från varje år som ingick i studien. Torsdag bedömde jag vara en helt vanlig dag mitt i veckan som inte bör utmärka sig genom att innehålla nyheter av någon särskild typ.[3] Från dessa torsdagar samlade jag in 50

[3] Vid en inledande analys studerades de 100 första artiklarna från varje år med början första januari. Detta visade sig dock vara mindre lyckat eftersom artiklarna i stor utsträckning inkluderade beskrivningar av olika typer av nyårslyckor, slagsmål etc. och därmed knappast kunde anses vara representativa för årets dagar i övrigt.

inrikesartiklar och 50 utrikesartiklar (i några fall behövde även efterföljande dag inkluderas för att komma upp i 50 relevanta artiklar), liksom samma antal artiklar från torsdagen närmast före 28 mars (dvs. 6 månader tidigare). Se tabell 2 för en översikt.

Tabell 2. Material 2: TT-nyheter.

År	Antal artiklar inrikes	Antal artiklar utrikes
1982	100	100
1985	100	100
1990	100	100
1995	100	100
2000	100	100
2005	100	100
2010	100	100
2015	100	100
2020	100	100
Totalt	*900*	*900*

Vid insamlingen av artiklar uteslöts alla texter kortare än 50 ord, faktarutor, dubbletter, rättelser, väderleksrapporter, sportnyheter, börsinformation och sammandrag av dagens nyheter. Dessutom exkluderades artiklar för vilka det var oklart om nyheten skulle räknas som en inrikesnyhet eller utrikesnyhet (t.ex. nyheter om EU som rörde Sverige).

Alla 1 800 artiklar närlästes och exempel på referat och citat med hänvisningar till andra medier fördes in i ett Excel-dokument. Vissa artiklar var skrivna i samarbete med andra nyhetsbyråer (det står då angett t.ex. *TT-AFP* eller *TT-AP* direkt efter rubriken): detta räknades inte som en hänvisning till andra medier. Varje källa räknades endast en gång per artikel, oavsett hur många gånger den nämndes i texten. ”Kommentar”, ”uttalande” och liknande räknades inte som hänvisningar till andra medier om det inte också fanns angivet en källa. Hänvisningar till pressmeddelanden räknades för sig, men inkluderas i andra medier när dessa omtalas som grupp nedan.

Antal ord i citat med källhänvisning till andra medier räknades också och fördes in i Excel-dokumentet. Som citat räknades dels passager markerade med citattecken, dels passager utan citattecken vilka var försedda med en svansanföring i fall där det tydligt framgår vem som citeras (t.ex. *Det är skälet till att vi lyckats så bra, säger sjukhusdirektör Stig Olander till Sundsvalls Tidning*, TT 25 mars 1982). Däremot har inte uttalanden för vilka källan är mer vagt beskriven som ”sa källor” eller ”enligt en källa” inkluderats bland citaten.

4 Resultat

Resultatredovisningen är uppdelad i två avsnitt utifrån de två delmaterial som har analyserats. Först redogör jag i avsnitt 4.1 för textsamspel i fallstudien om kriserna i Svenska Akademien. Därefter beskriver jag i avsnitt 4.2 textsamspel i TT:s nyheter.

4.1 Textsamspel i artiklar om Svenska Akademien 1989 och 2018

I de 63 artiklarna om krisen 1989 hänvisas till andra namngivna medier vid citat eller referat i 28 artiklar (dvs. 44 %). Totalt namnges andra medier 37 gånger, med varje källa endast räknad en gång per artikel. Som mest används 3 andra medier som källor i en enskild artikel.

Motsvarande siffror för de 120 artiklarna från 2018 är 102 texter med citat eller referat från andra medier (85 %). Totalt har jag funnit 256 exempel på andra namngivna medier som källa, med som mest 10 andra medier i en enskild artikel.

Redovisade textsamspel förekommer alltså i nästan en dubbelt så stor andel av artiklarna 2018 som 1989, och artiklarna från 2018 innehåller också betydligt fler källor per artikel än 1989 (i genomsnitt 2,1 respektive 0,6 källor per artikel). Vidare visar undersökningen att en betydligt större andel artiklar 2018 bygger helt på citat från andra medier. Se figur 1.

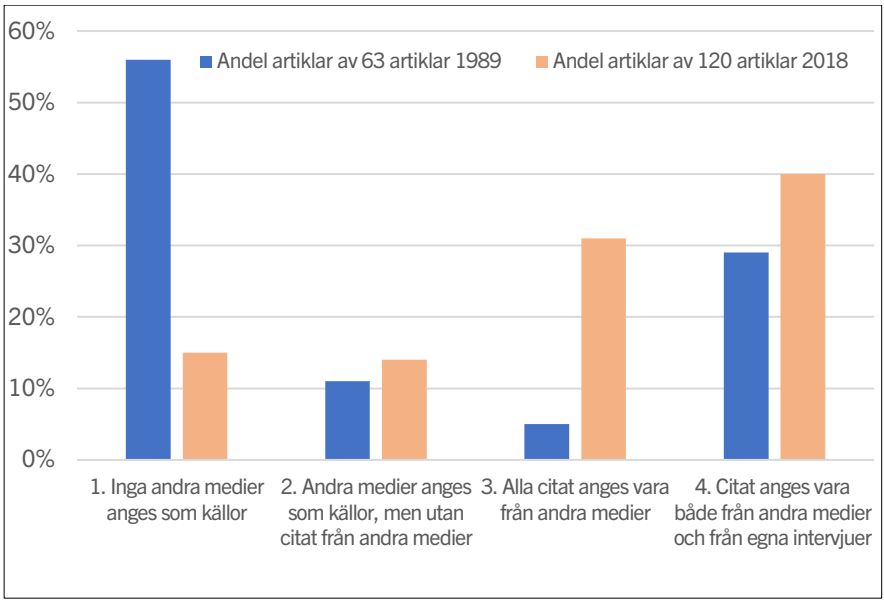

Figur 1. Andel artiklar som anger andra medier som källor 1989 respektive 2018.

Som framgår av figur 1 är det betydligt fler artiklar 1989 som inte anger några andra medier som källor alls (kategori 1), medan fler artiklar 2018 innehåller citat vilka alla är hämtade från andra medier (kategori 3). I vissa fall framstår texten 2018 närmast som en väv av sådana citat. Ett exempel från DN presenteras i (1), där källor har fetmarkerats och citat kursiverats:

(1) Schismen inom Svenska Akademien har infekterats kraftigt på sistone efter att ledamoten Horace Engdahl i **Expressen** (10/4) kallade ständiga sekreteraren Sara Danius för *”den sämsta sekreteraren någonsin”*. Kjell Espmark replikerade på Engdahls inlägg i **Aftonbladet** genom att kalla det för *”det skändligaste jag läst i hela mitt liv”*. […] Även Liberalernas ledare Jan Björklund har uttalat sig i frågan: *”Svenska Akademien måste lösa det här, så klart. Det är ju inte bra för Sverigebilden”*, säger han till **TT**. Det är en linje som delas av Kristdemokraternas ledare Ebba Busch Thor, som till **TT** säger att *”Nobel är en av de största stoltheterna som*

Sverige har" och att man inte "*får kasta bort en så viktig del av vårt arv och vår historia på det här sättet.*" (DN, 11 april 2018)

Förutom de källor som syns i (1) ovan hänvisas i samma artikel också till såväl tyska *Die Welt* som brittiska *The Guardian*. Totalt uppgår antalet ord i citat från andra namngivna medier till 16 % av orden i de 120 artiklarna (se Skärlund 2020). I 5 av artiklarna utgör andelen ord i sådana citat till och med över 50 %.[4]

Även 1989 förekommer dock exempel på textsamspel, som framgår av kategorierna 2–4 i figur 1. I tre artiklar från detta år kommer alla citat från andra medier (kategori 3). En artikel i *Expressen* utgörs uteslutande av ett referat av en artikel publicerad i DN samma dag. Artikeln, som presenteras i sin helhet i figur 2, inleds på följande vis:

(2) I en lång artikel på Dagens Nyheters kultursida idag förklarar Kerstin Ekman varför hon tycker att Svenska Akademien borde ha ställt sig bakom ett kraftigt fördömande av den iranska dödsdomen mot författaren Salman Rushdie. (*Expressen*, 15 mars 1989)

[4] Motsvarande analys av antal ord i citat genomfördes inte för artiklarna om SvA 1989 eftersom dessa endast fanns tillgängliga som bilder vilket nödvändiggjorde en mycket tidskrävande manuell räkning, ord för ord, för att få fram det totala antalet ord i artiklarna.

6 KRISEN I SVENSKA AKADEMIEN EXPRESSEN 15 mars 1989

"Jag har inte velat skada"

Kerstin Ekman skriver om sitt avhopp

av PETER SVENSSON

"Socialfallet" var kokainkung

Figur 2. Artikel från *Expressen* 15 mars 1989 vilken helt utgörs av ett referat av en DN-artikel.

Även 1989 författade journalisterna alltså den typ av rewrites som diskuteras i den här artikelns inledning. I *Expressen*-artikeln finns åtta citat från DN:s artikel, varav de flesta är flera meningar långa. Delar av ett av dessa citat syns i fotot i figur 2 (*"Jag har inte velat skada"*).

I materialet från 2018 är det mycket vanligt att flera tidningar återger samma citat från en annan källa; sådana exempel har jag inte funnit 1989. När samma källa används av flera olika tidningar 2018 syns också hur rekontextualisering ibland innebär betydelseförskjutningar. Ett särskilt tydligt exempel är följande passager där Sveriges Radio (SR) citeras:

(3) – Jag vill inte säga att det var kungens råd. Det var samtalet med kungen som pågick i en timme som ledde fram till det här inom mig. Det är egentligen det som kom efter samtalet, men vi delade ungefär samma analys, sa Olsson till P1 Morgon. (DN, 14 April 2018)

(4) – Jag vill inte säga att det var kungens råd, men det var samtalet med kungen som pågick i en timme som ledde fram till det här inom mig. Men vi delade samma analys, sa Anders Olsson till SR. (*Aftonbladet*, 14 April 2018)

(5) – Jag vill inte säga att det var kungens råd, men det var samtalet med kungen som ledde fram till det här. Vi delade samma analys, sa Anders Olsson. (SvD, 14 April 2018)

(6) – Samtalet med kungen som pågick i en timme, som ledde fram till detta [sic]. Vi delade samma analys, sa han. (*Expressen*, 14 April 2018)

Exemplet från DN är en närmast ordagrann återgivning av vad som sades i P1 Morgon under den aktuella intervjun; övriga tidningar har kortat ned citatet genom att stryka olika garderande uttryck. En jämförelse av citaten från DN och *Expressen* visar tydligt att tidningarnas användning av andra medier kan skapa textkedjor som resulterar i ganska olika framställningar av vad som sagts i en intervju.

En genomgång av vilka källor som används i rapporteringen från de två kriserna 1989 och 2018 visar stora likheter. Se tabell 3.

Tabell 3. De fem vanligaste källorna i nyhetsartiklar om kriserna i Svenska Akademien 1989 respektive 2018.

1989 (63 artiklar)		**2018 (120 artiklar)**	
Källa	Refereras/citeras i antal artiklar	Källa	Refereras/citeras i antal artiklar
TT	15	DN	50
SvD	6	SvD	36
SVT	6	TT	25
Expressen	3	SVT	25
SR	2	SR	21

TT, SvD, SVT (Sveriges Television) och SR (Sveriges Radio) återfinns alla bland de fem oftast använda källorna. *Expressen* är på fjärde plats 1989 men hamnar precis utanför tabellen som sjätte vanligast 2018. Dessa mediers popularitet som källor tycks alltså ha stått sig under de nästan 30 år som passerat mellan de två kriserna. DN är emellertid den källa som används oftast 2018, medan tidningen endast nämns i en av artiklarna från 1989 (nämligen i exempel (2) ovan). DN:s popularitet 2018 beror säkert delvis på att det var denna tidning som först avslöjade kulturprofilens övergrepp, vilket många medier hänvisar till. Att DN inte används som källa i större utsträckning 1989 är dock lite oväntat. Andra undersökningar jag genomfört visar att DN är den vanligaste dagstidningen att hänvisa till i femton av Sveriges största dagstidningar såväl 2001–2002 som 2021–2022. DN är också den tidning TT oftast hänvisar till i sina inrikesnyheter (se vidare avsnitt 4.2). Möjligen utgör alltså krisen i SvA 1989 ett undantagsfall här.

4.2 Textsamspel i TT-nyheter 1982–2020

I de 1 800 TT-nyheterna 1982–2020 ökar antalet artiklar med explicita hänvisningar till andra medier vid citat och referat över tid. Denna utveckling syns framförallt i inrikesnyheterna, från 7 av 100 artiklar med sådana hänvisningar 1982 till 54 av 100 artiklar 2020 (se den heldragna linjen i figur 3). Utrikesnyheterna innehåller redan från början av perioden fler hänvisningar till andra medier. Sådana förekommer i 29–37 artiklar av 100 under perioden 1982–2010; därefter sker

en ökning 2015 och 2020 till 52 respektive 45 artiklar (se den övre streckade linjen i figur 3).

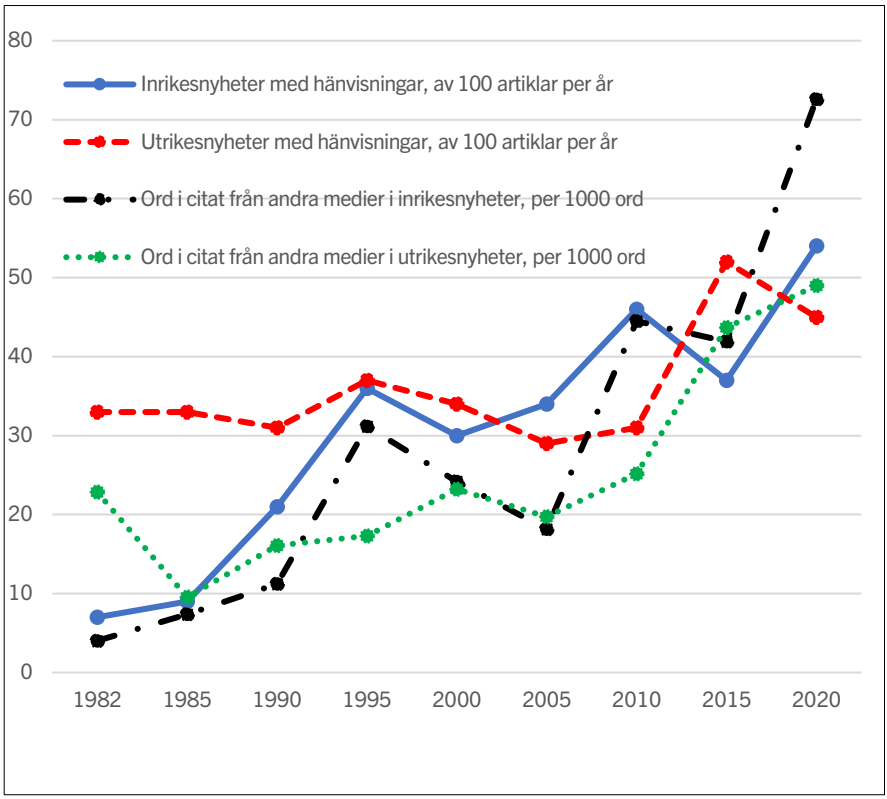

Figur 3. Antal TT-nyheter som hänvisar till andra medier för citat eller referat av 100 nyheter, och andelen ord i citat från andra medier per 1 000 ord, per år.

I figur 3 syns också andelen ord i citat från andra medier per 1 000 ord, både i inrikesnyheter (linje med streck och punkt) och utrikesnyheter (linje med enbart punkter). Som framgår i figuren ökar andelen ord i citat från andra medier i båda dessa material, även om det finns nedslag som inte följer det generella mönstret (särskilt inrikesnyheterna 2005). I jämförelse med de 120 artiklarna om SvA från 2018 är dock andelen ord i citat i TT-nyheterna ganska lågt. Som mest uppgår sådana ord till 73 per 1 000 ord i inrikesnyheterna 2020, dvs. 7 % av

orden; motsvarande siffra för de 120 artiklarna 2018 var 16 % (se föregående avsnitt 4.1).

I de 900 inrikesnyheterna 1982–2020 finner jag totalt 292 hänvisningar till andra medier vid citat eller referat, inklusive pressmeddelanden (med varje källa räknad högst en gång per artikel). Vanligast är hänvisningar till pressmeddelanden (50 artiklar) samt SR (38 artiklar), SVT (19 artiklar) och DN (14 artiklar), dvs. stora rikstäckande medier. Sociala medier används endast som källa en gång. En indelning av källorna i *lokala och regionala medier* (t.ex. P4, SVT:s lokala nyheter, *Upsala Nya tidning* osv.), *rikstäckande medier* (DN, SvD, *Aftonbladet, Expressen,* rikstäckande SVT och SR), *pressmeddelanden* samt *nyhetsbyråer/utländska tidningar* visar att de förstnämnda är vanligast i TT:s inrikesartiklar sett till perioden som helhet. Både rikstäckande medier och pressmeddelanden ökar dock som källor över tid, vilket framgår av figur 4.

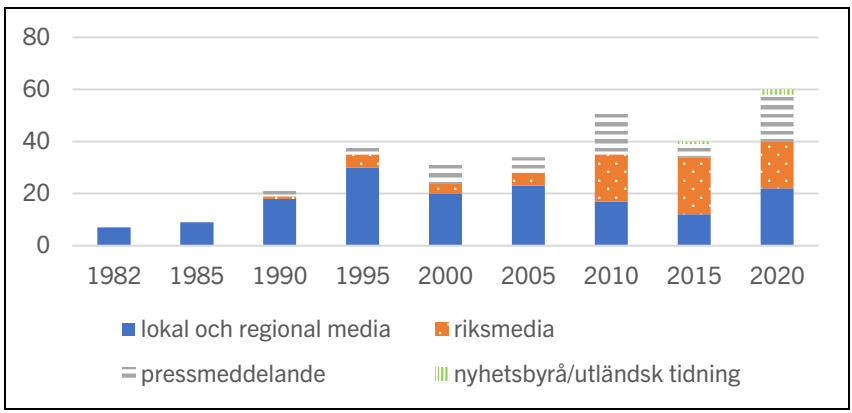

Figur 4. Medier omnämnda som källor i inrikesartiklar från TT 1982–2020 (i 100 artiklar/år).

I figur 4 syns att antalet artiklar som hänvisar till såväl rikstäckande medier som pressmeddelanden ökar under perioden, samtidigt som antalet artiklar som använder sig av lokala och regionala medier snarare ser ut att minska i frekvens.

I utrikesnyheterna för samma period finns 422 hänvisningar till andra medier. Sådana hänvisningar är alltså betydligt vanligare i utrikesnyheterna än i inrikesnyheterna sett till perioden som helhet. Vanligast är att TT hänvisar till andra nyhetsbyråer: AFP (50 artiklar) och Reuters (35 artiklar). Därefter är Twitter den mesta använda källan (17 artiklar), följd av nyhetsbyrån Tass/Itar-Tass (10 artiklar). I utrikesnyheterna finns också en mycket stor mängd lokala medier från olika länder som endast nämns i en enstaka artikel, t.ex. *Grönlands Radio* och *Kinas Kolnyheter*. En uppdelning av utrikesnyheterna i kategorierna *nyhetsbyråer*, *pressmeddelanden*, *sociala medier* och *övriga medier* visar, till skillnad från i inrikesnyheterna, inte någon tydlig förändring över tid, förutom att hänvisningar till sociala medier inte oväntat ökar, såsom syns i figur 5.

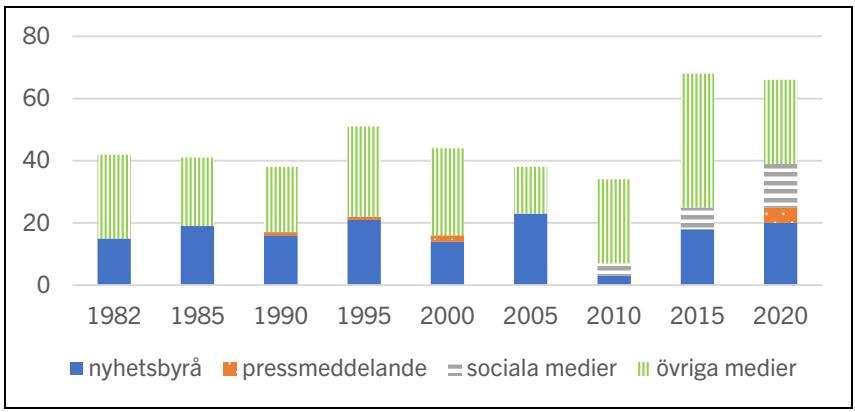

Figur 5. Medier omnämnda som källor i utrikesartiklar från TT 1982–2020 (i 100 artiklar/år).

I såväl inrikes- som utrikesartiklar finns också hänvisningar till källor via andra källor. Ett exempel är när TT citerar nyhetsbyrån Tass via nyhetsbyrån AFP:

(7) I ett meddelande från den officiella sovjetiska nyhetsbyrån **Tass** som citerade den afghanske presidenten Babrak Karmal sade denne att politbyrån har beslutat ”att vidta snabba och kraftfulla åtgärder för att effektivt försvara våra fronter mot Pakistan och

Iran”. **Tass** specificerade inte vilken typ av åtgärder han syftade på, ej heller när han sade det, skriver **AFP**. (TT, 29 mars 1985)

Det kan ha skett flera översättningar genom denna textkedja eftersom Tass är en sovjetisk nyhetsbyrå och AFP en fransk sådan. Det är därmed inte osannolikt att rekontextualisering här också medfört vissa betydelseförskjutningar.

5 Sammanfattande diskussion

I den här artikeln har jag velat visa i vilken utsträckning textsamspel förekommer i två olika material: dels nyhetsartiklar om kriserna i Svenska Akademien 1989 och 2018, dels TT-nyheter 1982–2020. I det förstnämnda materialet finns hänvisningar till andra medier i nästan dubbelt så många artiklar 2018 som 1989. Också i TT:s inrikesnyheter sker en tydlig ökning av sådana textsamspel över tid. För TT:s utrikesnyheter är det emellertid först efter 2010 som antalet hänvisningar till andra medier ökar.

Även om undersökningen därmed tyder på att textsamspel blir vanligare över tid är det viktigt att komma ihåg att det finns en annan möjlig tolkning av resultatet. Eftersom jag enbart analyserat manifest intertextualitet skulle ökningen också kunna bero på att journalister idag är noggrannare med att ange källor än tidigare. Detta är inte helt osannolikt med tanke på att falska nyheter har diskuterats frekvent under senare år, vilket kan göra journalister måna om att ange källa så att de har ryggen fri om det senare skulle visa sig att materialet innehållit osanna uppgifter (jfr Stassen-Berger, Kent & Buttry u.å., som beskriver detta som en viktig anledning för journalister att alltid källhänvisa).

I artiklarna syns hur betydelser ibland förskjuts när citat placeras i nya sammanhang (rekontextualisering, se Linell 1998). Såväl tidsbrist som platsbrist kan antagligen vara orsaken till att citat stryks ned och därmed spetsas till (som i (4)–(6) ovan, jfr diskussionen i Skärlund 2022). Vid översättningar kan också själva översättningsprocessen skapa nya betydelser. Ett uppmärksammat exempel är Radio Swedens felöversättningar av Ebba Buschs uttalande *Varför har vi inte 100 skadade islamister?* i samband med påskuppploppen 2022, där ordet *islamister* i

radioinslag på flera andra språk översattes med *muslimer* (se t.ex. Svenberg 2022). Textkedjor med referat och citat från källor via andra källor (som i (7) ovan) kan också tänkas öka risken för feltolkningar genom att avståndet mellan ursprungskälla och slutprodukt blir längre.

Ifråga om vilka medier som används som källor tycks det ha skett förändringar i delar av materialet över tid. I TT:s inrikesnyheter har hänvisningar till pressmeddelanden och rikstäckande medier ökat, medan lokala och regionala medier används mer sällan. I artiklarna om Svenska Akademien 1989 respektive 2018 är det däremot samma (rikstäckande) medier som oftast nämns. I TT:s utrikesnyheter syns inte heller någon tydlig förändring över tid, förutom att sociala medier (framförallt Twitter) blir vanligare som källor 2010–2020.

Att sociala medier skulle innebära att vanliga människors röster får ta större plats i nyhetsmedierna (jfr Brandtzaeg & Chaparro Domínguez 2018) syns det inga tecken på i mina två material: i 39 av de totalt 40 hänvisningar till sociala medier jag funnit är det politiker, författare, kändisar eller myndigheter som får uttala sig.[5] I TT:s utrikesnyheter är det särskilt ofta politiker som citeras via Twitter, vilket jag anser vara problematiskt. Om politiker undviker att besvara kritiska frågor från journalister och istället hänvisar till sociala medier kan detta nämligen bli ett sätt att framföra budskap utan att ifrågasättas. Broersma och Graham (2013:449) har påpekat att när journalister använder sig av sociala medier och webbsidor som källor kan personer som annars skulle ha behövt förklara sig i intervjuer kringgå det de beskriver som ”negotiation-through-conversation”. Hur detta i förlängningen påverkar det demokratiska samtalet skulle behöva undersökas i vidare studier.

[5] Det enda undantaget är en artikel i vilken två privatpersoner citeras efter att på Twitter ha kommenterat sin sorg över att en medlem i ett pojkband slutar i bandet.

Litteratur

Ajagán-Lester, Luis, Ledin, Per & Rahm, Henrik. 2003. Intertextualiteter. I: Englund, Boel & Ledin, Per (red.). *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Lund: Studentlitteratur. S. 203–237.

Bakhtin, Michail. 1981. *The dialogic imagination: four essays*. Austin: University of Texas Press.

Brandtzaeg, Petter Bae & Chaparro Domínguez, María Ángeles. 2018. A gap in networked publics? A comparison of younger and older journalists' newsgathering practices on social media. *Nordicom Review* 39(1). S. 95–109.

Broersma, Marcel & Graham, Todd. 2013.Twitter as a news source. *Journalism Practice* 7(4). S. 446–464.

Davies, Nick. 2009[2008]. *Flat Earth news: an award-winning reporter exposes falsehood, distortion and propaganda in the global media*. London: Vintage.

Ewald, Hugo & Laurell, Agnes. 2021. Tjugotal artiklar på Bulletin var plagierade. *Dagens Nyheter* webb 2021-02-23.

Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.

Frigyes, Paul. 2004. Rewrites: Hur mycket får man egentligen citera? *Journalisten* webb 2004-01-27.

Ledin, Per. 1997. Intertextualitet, smärta och ett mångstämmigt apotek. I: Andersson, Roger & Åström, Patrik (red.). *Till Barbro. Texter och tolkningar tillägnade Barbro Söderberg den 23 september 1997*. Stockholm: Stockholms universitet. S. 63–86.

Linell, Per. 1998. Discourse across boundaries: On recontextualizations and the blending of voices in professional discourse. *Text* 18(2). S. 143–157.

Rahm, Henrik. 2001. *Journalistikens anatomi: analyser av genrer och textmönster i fem strejkbevakningar i svensk dagspress 1879–1966*. Diss. Lund: Lunds universitet.

Sandberg, Malin. 2020. *Från beslut till broschyr: intertextualitet, äldre och kultur i texter inom en statlig satsning*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.

Saridou, Theodora, Spyridou, Lia-Paschalia & Veglis, Andreas. 2017. Churnalism on the rise? Assessing convergence effects on editorial practices. *Digital Journalism* 5(8). S. 1006–1024.

Skärlund, Sanna. 2020. The recycling of news in Swedish newspapers: Reused quotations and reports in articles about the crisis in the Swedish Academy in 2018. *Nordicom Review* 41(1). S. 69–84.

Skärlund, Sanna. 2022. Ordagrann återgivning eller klickbete? Om citatteckenanvändning i tidningsrubriker. *Språk och stil* NF 32. S. 137–170.

Stassen-Berger, Rachel E., Kent, Thomas & Buttry, Steve. u.å. Plagiarism and attribution. *The Online News Association*, https://ethics.journalists.org/topics/plagiarism-and-attribution/ 2023-05-05.

Svenberg, Josef. 2022. Radio Sweden-chef om felaktiga översättningar: ”Önskar vi hittade felen själva”. *Dagens Nyheter* webb 2022-05-06.

Att titta på väggarna i klassrummet
– en ögonblicksanalys av vägganslag

Linnea Gustafsson

1 Introduktion och syfte

Som en underavdelning till fältet språkliga landskap har schoolscape eller educationscape vuxit fram under senare år (Menken et al. 2018; Niedt & Seals 2020; Krompák et al. 2021; Malinowski et al. 2020). Anledningen till det ökande forskningsintresset för schoolscapes tycks bero på just skolan som en betydelsefull institution för såväl samhället som för individer, med dess möjlighet att påverka (Wedin 2021:154).

Den här undersökningen är närmast att betrakta som en pilotstudie där vissa indikatorer (fotografier, bilder, skrivet språk) bland flera andra tänkbara raster (t.ex. intervjuer, bilder, objekt, symboler, skrivet språk) har använts för att studera den valda analytiska enheten. I artikeln tas följande frågor upp: Vilka språk får ett utrymme på väggarna i klassrummet? Vilka funktioner har anslagen på väggarna? Föreligger skillnader mellan de båda studerade skolorna vad gäller såväl förekomsten av anslag som funktioner?

2 Utgångspunkter

Utgångspunkterna i artikeln har hämtats från språkliga landskap och schoolscape med inslag från ”literacy”. Studiet av schoolscapes är spritt över stora delar av världen och därmed finns också resultat från flera olika kulturer, t.ex. Estland (Brown 2018), Italien (Bagna & Bellinzona 2021), Manitoba i Canada (Cormier 2019), Nya Kaledonien (De Saint-Léger & Mullan 2020) och Tyskland (Quam & Hamilton 2020). Mer närliggande för Sveriges och svenskans del är den studie som har genomförts av Pakarinen och Björklund (2018) som belyser den svenska immersionsundervisningen i Finland, Wedin (2021) som undersökt språkintroduktionsprogrammet (LIP) på gymnasiet och Sullivan et al. (2021) som genomfört en studie i årskurs 6 på en

svensk skola för att se hur metoden kan användas didaktiskt som ett led i skapandet av en demokratisk pedagogik.

Gemensamt för schoolscape-forskning är att den huvudsakliga frågan är hur dominanta språk har priviligierats över andra språk i ett samhälle, hur detta visas genom språkens synlighet och hur balansen mellan majoritets- och minoritetsspråket har skapats (Wedin 2021:153; Pakarinen & Björklund 2018:5). Tidigare studier i såväl svensk som internationell miljö indikerar således att skolmiljön är ett passande studieobjekt för att bland annat belysa språkens inbördes status och användningsområden (t.ex. Dressler 2015; Gorter & Cenoz 2015; Laihonen & Tódor 2017; Szabó 2015).

Med hjälp av såväl begränsande som frigörande processer förbereder skolan individen för framtiden genom att vara viktig för konstruktionen av jaget i en social kontext (Kompák et al. 2021:5). Via olika aktiviteter kring texter som förekommer i skolan får eleverna möjlighet att konstruera sitt eget jag, då texter erbjuder möjligheter till såväl en igenkänning som ett möte av nya perspektiv (Schmidt 2013: 252 f.). Det språkliga innehållets koppling till skrift och tecken i klassrummet påverkar därmed hur vårt beteende formas, varför det är viktigt att studera den språkliga miljö där elever befinner sig (Krompák et al. 2021:1 ff.). Följaktligen förmedlar utbildningsinstitutioner inte enbart kunskaper, utan de påverkar och formar oss även som människor (Bourdieu 1991:del 1).

Vad gäller literacyfältet har det genomgått en fokusförskjutning så att det i ökande grad har kommit att förstås som en uppsättning sociala praktiker (Hamilton 2000:16 f.) som leder till att betydelse skapas i relation till den omgivande sociala strukturen genom att betydelseskapandet kan variera från situation till situation, omgivande människor och institutionella villkor (Heath 1983; Street 1984:97). I de betydelseskapande processerna sker, med andra ord, ett samspel med andra personer samtidigt som det innebär ett pågående identitetsskapande för individen själv (Kristensson Uggla 2011:61). I klassrummet fortgår därmed hela tiden en identitetsförhandling och positionering i förhållande till både andra elever, läraren och sig själv (Laursen 2015:34 ff.).

Av betydelse för den fulla förståelsen av klassrummens vägganslag är också kontexten där de publiceras, det vill i det här fallet säga skolmiljön, som utgör en maktinstitution för eleverna. Det fysiska klassrummet har flera funktioner för eleverna; det är deras arbetsplats, deras sociala arena samt en plats för bedömning och positionering. Därför ska anslagen som ligger till grund för analysen av materialet närmast uppfattas som sociala funktioner än som specifika texttyper som baseras på språkinterna egenskaper (Ledin 1996:12 f.). Texterna och bilderna på klassrumsväggarna skulle i många fall kategoriseras som texttypen berättande, men deras sociala funktion kan i hög grad skilja sig åt. Den sociala funktionen handlar alltså inte enbart om texten per se, utan även om mottagaren och vad texten gör med mottagaren. Följden är att anslagen på väggarna inte bara är prydnader, utan de existerar i en kontext som *gör* något med eleverna.

3 Klassrummets geografiska och språkliga miljö

En skol- och klassrumsmiljö kan betraktas som en halvoffentlig miljö. Alla svenskar har inte tillgång till alla klassrum i landet, men alla har haft (eller kommer att ha) tillgång till några av dem, och skolor är offentligt finansierade institutioner och därför även offentliga i den meningen. Dessutom är skolan och klassrummet ett offentligt rum inom ramen för barns vardag, till skillnad från deras hem.

I den här studien jämförs två skolor: en där i princip alla elever har svenska som modersmål och en där en minoritet av eleverna har det. Skolorna ligger i olika delar av samma medelstora svenska stad (ca 100 000 invånare). Eftersom forskningsfokus ligger på att undersöka eventuella skillnader som kan utläsas ur anslagen på klassrummens väggar i relation till elevernas pågående identitetsskapande, valdes skolor som ligger i områden med olika socioekonomisk profil. I skolan med huvudsakligen svenskspråkiga modersmålstalande elever skedde observationerna den 15 mars 2017 och i den skola där majoriteten av eleverna har ett annat modersmål än svenska den 16 mars 2017. Totalt observerades 12 klassrum - sju i den förstnämnda och fem (samt ett gemensamt utrymme) i den sistnämnda skolan.

Skolan med svenska som huvudsakligt modersmål är en F–6-skola (6–12 år) med en klass på varje nivå och totalt ungefär 130 elever, vilket

gör den till en ganska liten skola som ligger cirka 10 kilometer från stadens centrum. I den här skolan har vägganslagen i alla klassrum använts i studien.

Den andra skolan ligger i ett område som klassificeras som ett ”särskilt utsatt område” av polisen (polisen.se) och även om eleverna är födda i Sverige har de ofta ett annat modersmål än svenska. Skolan är en F–9 skola (6–16 år) med omkring 750 elever som tillsammans talar cirka 30 olika språk, varav somaliska, arabiska, kurdiska och romani är de vanligaste. Varje klass omfattar 15–18 barn. I årskurs 3, som jag observerat, går ungefär 90 barn indelade i fem klasser. Förutom de fyra språken som nämns ovan har elever i årskurs 3 även bandini, bosniska, kroatiska, makedonska, persiska, ryska, serbiska, sorani och svenska som modersmål. Sammantaget har 96 % av barnen i den här årskursen ett annat modersmål än svenska, vilket är en högre andel än i skolan som helhet, där motsvarande siffra är cirka 70 %.

4 Metod

I studien används 360 fotografier – 185 från skolan med huvudsakligen barn som har svenska som modersmål och 175 från skolan med olika modersmål bland eleverna. Stor vikt har lagts vid att säkerställa att varken elever eller skolor kan identifieras via fotografierna. Beroende på väggarnas utformning och mängden anslag på dem varierar antalet fotografier mellan klassrummen. Som minst föreligger 21 fotografier från ett klassrum och som mest 103. För att bedöma texternas sociala funktion diskuterades kategoriseringen och funktionsanalysen även kort med lärarna för att säkerställa att vi uppfattade funktionerna på samma sätt. Däremot tillfrågades inte eleverna om produktionen och betydelsen av texter och bilder.

Materialet har grupperats i tre funktioner som tidigare har urskilts på offentliga anslag, enligt en modell som utgår från Scollon och Scollon (2003), men som också har använts, och till viss del vidareutvecklats, av Wedin (2021). De tre funktionerna som används i den här artikeln är: 1) *orientering i tid, plats och rum*, 2) *beteendekontroll* och 3) *diskursskapande*.

5 Resultat

5.1 Vilka språk förekommer på väggarna?

En stor majoritet av vägganslagen på de båda skolorna är svenskspråkiga. Engelskspråkiga anslag förekommer också, men i ganska begränsad omfattning och på båda ställena rör det sig huvudsakligen om minneshjälp av glosor (figur 1). I skolan där de flesta eleverna har olika modersmål förekommer dessutom sporadiska uttryck på några språk som talas av eleverna. Exempelvis presenteras översättningar och korta fraser som *tack*, *hej*, *varsågod*, *förlåt*, *äpple*, på t.ex. arabiska, men den största andelen av de modersmål som förekommer i skolan synliggörs inte på väggarna (figur 2).

Figur 1. Exempel från skolan med flest svenska modersmålstalare: Veckodagarna på svenska och engelska.

Figur 2. Exempel från skolan med olika modersmål: andra språk än svenska och engelska som förekommer på vägganslagen.

5.2 Funktioner

5.2.1 Orientering i tid, plats och rum

I de undersökta skolorna representeras funktionen *Orientering i tid, plats och rum* av t.ex. information, som innehåller vardagliga upplysningar, samt värdegrund och regler, som handlar om ordningen i klassrummet. De informativa anslagen består av utrymningsplan, almanacka, veckoschema, veckans hustomtar[1] och en lista över frånvaron i klassen, som uppdateras varje dag. Följden blir att informationsanslagen består av allt från de mest beständiga anslagen till de mest fluktuerande. Den information som placerats i klassrummet är att betrakta som vardaglig och, till skillnad från information som riktar sig till besökare på skolan, är den här riktad direkt till eleverna. Fokus läggs på orientering i tid (almanacka, veckoschema), liksom, viss information som eleverna behöver känna till (sjukfrånvaro) och komma

[1] I andra skolor/kommuner kan hustomtar istället kallas fixare, värdar osv.

ihåg (hustomtar). Eleverna i klassen är den primära mottagaren av informationen eftersom det efterfrågas förkunskaper som endast barnen och personalen i klassen har. Det här tydliggörs bland annat av anslag med texten *Dagens hustomtar* följt av några elevers förnamn, där varken bruket av *hustomtar* eller elevernas namn, kan anses vara allmänt känt. Att det i vissa klassrum finns listor på barn som är frånvarande skulle kunna tjäna ett dubbelt syfte: dels att markera dessa barns existens trots sin sjukdom, dels att bespara läraren frågor om dem.

Avsändaren bakom anslagen tycks vara en auktoritet som besitter mer kunskap än eleverna. I de fall då de informativa anslagen rör den konkreta ordningen i klassen är det sannolikt läraren som är avsändaren, men i andra fall, t.ex. vid utrymningsplanerna, är avsändaren mer abstrakt och någon som finns utanför den konkreta klassrumsverksamheten. Informativa anslag är till största delen placerad på tavlan eller på tavelväggen, något som understryker tavlas sceniska funktion i klassrummet. Beträffande informationsanslagen förekommer samma, eller likartade, anslag i de båda undersökta skolorna, men de är mer än dubbelt så vanliga i skolan med svenska modersmålstalare.

Ett annat exempel på anslag med orienterande funktion finns på utsidan av dörren till några klassrum och förekommer endast på skolan med svenskspråkiga modersmålstalare. I exemplet nedan är *Världens bästa tvåa!* skrivet med flerfärgade bokstäver (figur 3). Anslagens placering på utsidan av dörren till respektive klassrum indikerar att den primära mottagaren är någon utanför klassen, t.ex. andra elever, personal eller besökare till skolan, som behöver en orientering om klassrumstillhörigheten. Meddelandet är formulerat så att det låter som att klassens elever gemensamt talar till mottagaren och kaxigt positionerar sig som ”bäst”. När graderingen ”bästa” används är det samtidigt positivt bekräftande för de berörda eleverna och det skapar en form av ”team building” i klassen.

Figur 3. Exempel från årskurs 2 i skolan med övervägande svenskspråkiga modersmålstalare.

5.2.2 Beteendekontroll

I en skolkontext med yngre barn får funktionen *beteendekontroll* stort utrymme och innefattar allt från uttalade förhållningsregler till positiv förstärkning. Beteendekontrollerade anslag får, liksom andra anslag i den här kontexten, antas vara sanktionerade av skolan eftersom de sitter på klassrummets väggar. Eleverna förväntas agera enligt de synliggjorda normerna och reglerna. Särskilt synlig är den här funktionen vid tre typer av anslag: värdegrund och regler, lärandemål samt positiv bekräftelse. Värdegrund och regler omfattar bemötande, hänsyn, rättigheter, skyldigheter mm., något som diskuteras i läroplanens inledning (Skolverket: kap. 1). Här konstateras att den svenska skolan bygger på demokrati och att den främjar empati och förståelse mellan människor. Värdegrund och regler socialiserar helt enkelt in eleverna i såväl skolmiljön som i mellanmänskliga relationer.

Särskilt när det gäller regler som finns uppsatta i klassrummet är avsändaren en auktoritet i förhållande till eleverna: läraren. Även de gånger då reglerna är så generella att de gäller även utanför det specifika klassrummet, går det att anta att det är läraren som har beslutat att placera dem på väggarna i klassrummet. Mottagarna till anslagen är eleverna. Det markeras tydligt att en auktoritet talar till mottagarna; det är en top-down-ideologi som förmedlas.

En skillnad mellan de undersökta skolorna förekommer vad gäller värdegrunds- och regelanslagen då skolan med olika modersmål har satt upp fler värdegrundsnära anslag som handlar om relationer mellan elever, ofta på ett mycket konkret sätt, medan skolan med nästan bara svenska som modersmål har fler regelorienterade anslag. I ett av klassrummen i den förstnämnda skolan finns förslag på vad barnen kan säga till varandra för att vara vänliga och skapa goda relationer (figur 4): *välkommen till oss*, *det är roligt att arbeta tillsammans med dig*, *tack för att du lånade ut ditt sudd*, *vad kul vi har haft det tillsammans under rasten*, vilket bland annat understryker skolans värdegrund om förståelse och medmänsklighet (Skolverket: kap.1).

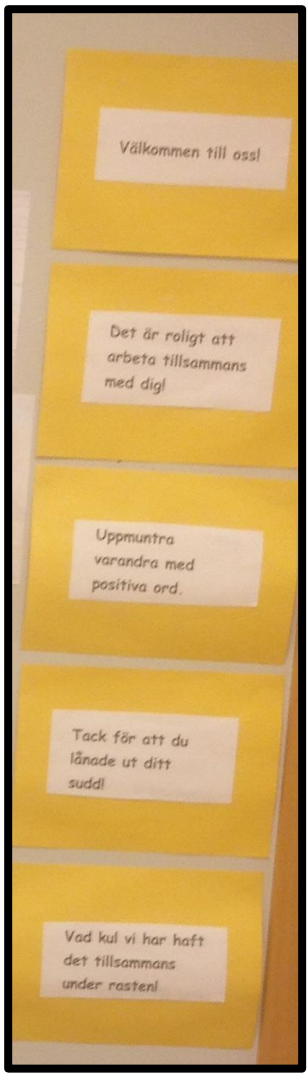

Figur 4. Exempel på värdegrundsnära anslag från skolan med olika modersmål.

Funktionen bakom de lärandemål som sitter uppsatta på klassrumsväggarna är att, på ett tydligt och konkret sätt, uppmana eleverna till ett visst beteende (figur 5). De här anslagen är inte så många eftersom lärandemålen är ändliga, men deras karaktär såsom beteendekontrollerande är ändå mycket tydlig. Signalen om vad som prioriteras är

uttalad och därmed lätt att uppfatta för eleverna. Dessutom förekommer de enbart i den ena av undersökningsskolorna – den där eleverna huvudsakligen har svenska som modersmål. Oavsett om mottagaren är eleverna eller deras föräldrar synliggörs de krav och förväntningar som skolan har på eleverna. Lärandemålen i skolan formuleras i förlängningen av Skolverket och har satts upp på väggarna av läraren. Därmed blir avsändaren bakom de här anslagen ganska abstrakt, men de måste förstås som att de representerar skolan som institution, och möjligen de förväntningar som Sverige har på sina elever. Det rör sig alltså återigen om en top-down-ideologi.

Figur 5. Exempel från skolan med huvudsakligen svenska som modersmål: Lärandemål.

En annan typ av anslag med samma funktion – att påverka elevernas beteende – är de som ger barnen positiv bekräftelse. Till denna hör texter och anslag som synliggör barnen på ett positivt sätt genom att förmedla hur bra, bäst, vackrast, duktigast osv. eleverna i klassen är.

Ibland är den här uppvärderingen grupporienterad och andra gånger är den individuell. I årskurs 4 i skolan med svenska som modersmål upptas en del av väggen av hjärtan där varje barn i klassen finns på bild. Runt bilden räknas barnets goda egenskaper och förmågor upp. Någon är *snäll*, *gullig*, *rolig*, *en rolig kompis*, *en bra människa*, har *en väldigt snygg klädstil*, *säger ifrån om någon är dum* samt *är bra på att äta*, *på amerikansk fotboll* och *på att skämta* (figur 6). Motsvarande omdömen finns om varje barn i klassen.

Figur 6. Exempel från skolan med huvudsakligen svenska som modersmål bland eleverna: Hjärtan från åk 4.

Vid anslag som förmedlar positiv bekräftelse föreligger en skillnad mellan de båda undersökta skolorna, då de är mer än tio gånger vanligare i skolan där det huvudsakliga modersmålet är svenska. Det är också mer otydligt vem sändaren och mottagaren är än vid anslagen som innehåller värdegrund, regler och lärandemål. Rimligtvis har produktionen av de positivt bekräftande anslagen – även när det är eleverna själva som har jobbat med dem – auktoriserats av läraren, som lär vara den som har kommit med idén till aktiviteten, men då elevernas medverkan vid produktionen, vid t.ex. hjärtanslagen (figur 6), leder till en större inkludering i aktiviteten kan de trots allt uppleva sig själva som avsändaren. Texten i hjärtanslagen förefaller i stort

bygga på elevernas egen kreativitet. Parallellt med detta blir eleverna, som vistas i klassrummet hela dagarna, mottagare till den positiva bekräftelsen på två sätt: dels lyfts de själva fram som fantastiska individer, dels synliggörs deras klasskamrater på samma sätt inför resten av klassen. På så sätt går det att se eleverna som både sändare och mottagare.

5.2.3 Diskursskapande

En stor del av vägganslagen i de undersökta skolorna har som funktion att forma en diskurs. De diskurser som tydligast framträder i materialet är den språkliga ”enbart svenska-diskursen” (jfr Wedin 2021:163), och den verksamhetsrelaterade ”skoldiskursen”. Den första av dessa är densamma i de båda skolorna och den har diskuterats tidigare i artikeln (avsnitt 5.1) och därför kommer den inte att berörs ytterligare i det här avsnittet. Till skoldiskursen räknas t.ex. redovisningar, minneshjälp och instruktioner samt planscher, och den här skiljer sig åt mellan skolorna. Redovisning av olika arbetsområden är vanligt förekommande i skolsammanhang. Här kan såväl ämnet som redovisningsformen vara mycket varierande och spänna över olika områden, t.ex. religion, historia och konst. Redovisningarna kan presenteras med olika estetiska uttryck på väggarna, t.ex. klassuppsättningar av teckningar, bildkollage eller individuella eller klassgemensamma kommentarer och texter.

En iakttagelse vid en jämförande innehållsanalys visar att det ibland finns skillnader mellan skolornas anslag även beträffande samma typ av anslag, särskilt vid redovisningar. I skolan med en majoritet av elever med svenska som modersmål har årskurs 2 och årskurs 4 redovisat uppgifter inom bildämnet där de har ritat var sina ”förfalskningar” av kända tavlor av Monet respektive Munch (figur 7–8). Detta skapar ett intryck av utställning där någon ska beskåda elevernas tolkningar av kända konstverk. En liknande redovisning av hällristningar finns i årskurs 3 på samma skola (figur 9). De här uppgifterna kommer till inom ett ämnesområde som har studerats under lektionerna och genom en ram som läraren har satt och inom denna får eleverna en viss grad av frihet att själva utforma sina teckningar.

I skolan med flera olika modersmål finns inte motsvarande frihandsteckningar i redovisningsform, utan istället finns klassuppsättningar av teckningar där eleverna har färglagt färdigtryckta bilder av olika föremål, t.ex. isbjörnar. De redovisningar som förekommer i skolan där eleverna huvudsakligen har svenska som modersmål indikerar härigenom möjligen en högre svårighetsgrad än i skolan med olika modersmål vars isbjörnsteckningar (figur 10), som enbart har färglagts av eleverna, tyder på en mindre kreativ uppgift eftersom eleverna haft mindre möjlighet att själva påverka sina produkter. I den här skolan finns istället ett annat exempel på redovisning i form av en gemensam klassuppgift. Den beskriver likheter och skillnader mellan de fem största världsreligionerna (kristendom, judendom, islam, buddism och hinduism). Kollaget innehåller också faktatext i punktform, vilket skulle kunna innebära att syftet med texten inte bara är redovisande, utan även minneshjälpande (figur 11).

Figur 7–8. Exempel från skolan med huvudsakligen elever med svenska som modersmål: Monet-tavlor respektive Munch-tavlor.

Figur 9. Hällristningar från årskurs 3 i skolan med elever med huvudsakligen svenska som modersmål.

Figur 10–11. Exempel från skolan med elever med olika modersmål: Färglagda isbjörnstavlor respektive världsreligionerna.

Ytterligare en sorts anslag som är lätt att känna igen i skoldiskursen är minneshjälp och (repetition av) instruktioner. Till den här kategorin hör t.ex. talraden, alfabetet och vissa arbetsinstruktioner såsom

stående extrauppgifter och instruktionsscheman (figur 12). Inom kategorin föreligger en skillnad mellan de båda undersökta skolorna. I skolan med olika modersmål finns fler anslag med repetition av kunskaper, exempel på svenska språkets struktur samt instruktioner för arbetsgång och arbetsuppgifter. Tydliga exempel på detta är konkreta volym- och längdmått som finns upphängda i en av klasserna i form av ett litermått, ett decilitermått och ett måttband. I den andra skolan finns inga likadana exempel med konkreta föremål, utan repetitionen tycks enbart ske med hjälp av text och bild. Redovisningar är ungefär lika vanliga i de båda undersökningsskolorna, men minneshjälp och instruktioner är mer än tre gånger så vanligt i skolan där eleverna har olika modersmål.

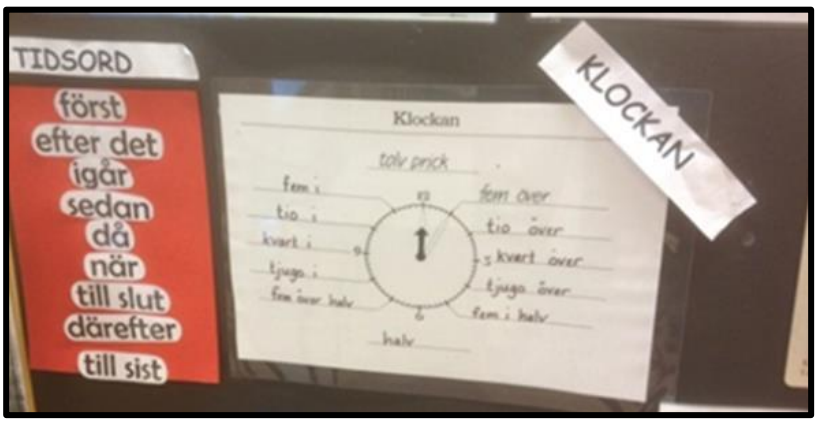

Figur 12. Exempel från skolan med en majoritet av elever med olika modersmål: Repetition och minneshjälp av temporala adverb och sambandsord samt klockan.

Gammaldags skolplanscher med såväl ett icke-religiöst som ett kristet religiöst budskap (figur 13–14) exponeras på väggarna av estetiska skäl, enligt lärarna. Trots att den uttalade avsikten bakom planscherna främst är estetisk hindrar inte detta att de även bidrar till att forma skoldiskursen genom den historiska koppling som de har till äldre tiders skola. Representationen av planscherna appellerar till en tid då det fanns ett upplevt gemensamt kulturarv i Sverige. De frambringar nostalgi och en känsla av en historisk tillhörighet och inkludering

som samtidigt kan upplevas som exkluderande för elever med en annan bakgrund och ett annat kulturarv. De understryker diskrepansen mellan ”vi” som har rötter i Sverige och ”dom” som inte har det. Planscher av det här slaget finns endast i skolan där de flesta elever har svenska som modersmål.

Figur 13–14. Exempel från skolan med svenska som det största modersmålet: Planscher som föreställer månad/årstid respektive Jesus dop.

6 Diskussion och jämförelse mellan skolorna

I materialet framträder en diskurs om endast svenska, då det inte går att observera så många språkliga influenser från andra språk. Den här iakttagelsen stämmer väl överens med tidigare forskning som har visat att det språkliga landskapet i svenska skolor är mycket svenskspråkigt (t.ex. Wedin 2021:164 f.). På väggarna går det att avläsa en ideologi som är top-down-orienterad, något som troligen beror på att skolan är en verksamhet med en tydlig hierarki mellan lärare och elever. I de flesta fall är läraren avsändare och eleverna mottagare, även om det också finns exempel på elever som är producenter och delaktiga i konstruktionen av anslag.

Innehållsanalysen visar att anslagen generellt sett är kontexttypiska för en skolmiljö. Vid den första funktionen, *orientering i tid, plats och rum*, föreligger ingen större skillnad mellan skolorna, utom att det är

vanligare med informativa anslag i skolan där svenska är det största modersmålet. Däremot är skillnaden mellan skolorna stor vad gäller den *beteendekontrollerande* funktionen som är viktig för elevernas identitetsskapande (jfr Kompák et al. 2021:5). Anslag som har den här funktionen, t.ex. värdegrund och regler, lärandemål och positiv bekräftelse, representeras på olika sätt i de två skolorna. Värdegrundsanslag är vanligare i den skola där det existerar många olika modersmål, medan explicita regler, lärandemål och positiv bekräftelse är vanligare i skolan där de flesta elever har svenska som modersmål. I den här skolan är lärandemålen tydligt affischerade på väggarna i klassrummen. Genom sin blotta existens ställer de krav på eleverna som ständigt påminns om bedömning och kunskapsinhämtning. Kunskapssynen som förmedlas är målorienterad och målen är bedömningsbara och mätbara, kravfyllda och tydliga. I skolan där det finns flera olika modersmål bland eleverna är skolans förväntade resultat, när de överhuvudtaget existerar, otydligare och mer diffusa.

Parallellt med representationen av lärandemålen förekommer en uppvärderingskultur i skolan med huvudsakligen svenska som modersmål. Genom olika anslag befästs uppskattning och positiv bekräftelse dels för varje individuell elev, dels för hela klassen (gruppen). Detta sker t.ex. genom diplom, hjärtbilder, ”bästaanslag”. Det här är mycket ovanligare i skolan med olika modersmål bland eleverna. Sammantaget pekar den *beteendekontrollerande* funktionen ut två olika vägar för skapandet av identitet. En som har tydligare krav och förväntningar och en som är otydligare och ”nöjer” sig med att eleverna kommer att lyckas med mellanmänskliga relationer.

Även vid den *diskursskapande* funktionen går det att avläsa skillnader mellan vägganslagen på de båda skolorna. I vissa fall går detta att förklara genom skolornas olikartade förutsättningar med elever vars kompetens i svenska ligger på olika nivåer. Detta kan vara förklaringen vid t.ex. anslag som innehåller instruktioner och minneshjälp som är vanligare i skolan med elever med olika modersmål eftersom det utgör ett viktigt stöd för dem. I andra fall är skillnaderna mer svårförklarade, t.ex. beträffande gammaldags planscher i skolan med modersmålstalande svenskspråkiga elever, som bidrar till att skapa ett ”vi” och ”dom”. Därmed indikerar föreliggande undersökning hur

en social identitet, som skulle kunna skapa olika förutsättningar för eleverna, växer fram i de båda skolornas klassrum (jfr Kompák et al. 1 ff.). Skillnaden mellan skolorna syns mest explicit vid funktionerna *beteendekontroll* och *diskursskapande*, allra tydligast vid den första.

Litteratur

Bagna, Carla & Bellinzona, Martina. 2021. Italian Linguistic Schoolscape: Neo-plurilingualism in an Age of Migration. I: Krompák, Edina, Fernández-Mallat, Víctor & Meyer, Stephan (red.). *Linguistic Landscapes and Educational Spaces*. S. 7–103.

Bourdieu, Pierre. 1991. *Language and symbolic power*. Cambridge & Massachusetts: Harvard University Press. [Översättning av Ce que parler veut dire.]

Brown, Kara D. 2018. Shifts and stability in schoolscapes: Diachronic considerations of southeastern Estonian schools. *Linguistics and Education* 44. S. 12–19. Tillgänglig på: https://doi.org/10.1016/j.linged.2017.10.007. (Hämtad 2023-05-08).

Cormier, Gail. 2019. Translanguaging and linguistic landscapes: A study of Manitoban schoolscapes. *Cahiers de l'ilob* 10. S. 87–105.

De Saint-Léger, Diane & Mullan, Kerry Jane. 2020. New Caledonia: A Semiotic Analysis of the Landscape as an Opportunity for Learning. I: Niedt, Greg & Seals, Corinne A. (red.). *Linguistic Landscapes Beyond the Language Classroom*. London: Bloomsbury Academic. S. 57–74.

Dressler, Roswita. 2015. Signgeist: Promoting bilingualism through the linguistic landscape of school signage. *International Journal of Multilingualism* 12(1). S. 128–145.

Gorter, Durk & Cenoz, Jasone. 2015. Linguistic Landscapes Inside Multilingual Schools. I: Bernhard Spolsky, Ofra Inbar-Lourie & Michal Tannenbaum (red.). *Challenges for language education and policy: Making space for people*. New York: Routledge Publishers. S. 151–169.

Hamilton, Mary. 2000. Expanding the new literacy studies: using photographs to explore literacy as social practice. I: Barton, David,

Hamilton, Mary & Ivanič, Roz (red.). *Situated Literacies. Reading and Writing in Context*. London & New York: Routledge. S. 16–34.

Heath, Shirley Brice. 1983. *Ways with words.* Cambridge: Cambridge University Press.

Kristensson Uggla, Bengt. 2011. *Homo Capax. Texter av Paul Ricoeur om etik och filosofisk antropologi i urval av Bengt Kristensson Uggla*. Göteborg: Daidalos.

Krompák, Edina, Fernández-Mallat, Víctor & Meyer, Stephan. 2021. The Symbolic Value of Educationscapes – Expanding the Intersections Between Linguistic Landscape and Education. I: Krompák, Edina, Fernández-Mallat, Víctor & Meyer, Stephan (red.). *Linguistic Landscapes and Educational Spaces*. Multilingual Matters. S. 1–27.

Laihonen, Petteri & Tódor, Erika-Mária. 2017. The changing schoolscape in a Szekler village in Romania: signs of diversity in rehungarization. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 20(3). S. 362–379.

Laursen, Helle Pia. 2015. *Bilitteracitet och skrifstpråkstillägnande. I: Laursen, Helle Pia (red.). Litteracitet och språklig mångfald*. Lund: Studentlitteratur. S. 13–61.

Ledin, Per. 1996. *Genrebegreppet – en forskningsöversikt*. Lund: Lunds Universitet.

Malinowski, David, Hiram, Maxim H. & Dubreil, Sebastian (red.). 2020. *Language Teaching in the Linguistic Landscape: Mobilizing Pedagogy in Public Space*. Springer.

Menken, Kate, Pérez Rosario, Vanessa & Guzmán Valerio, Luis Alejandro. 2018. Increasing multilingualism in schoolscapes: New scenery and language education policies. *Linguistic Landscape* 4(2). S. 101-127.

Niedt, Greg & Seals, Corinne (red.). 2020. *Linguistic Landscape Beyond the Language Classroom.* London: Bloomsbury Academic.

Pakarinen, Sanna & Björklund, Siv. 2018. Multiple language signage in linguistic landscapes and students' language practices: A case

study from a language immersion setting. I: *Linguistics and Education* 44. S. 4–11. Tillgänglig på: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0898589817300931. (Hämtad 2023-05-08.)

Polisen.se: https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/utsatta-omraden/ (Hämtad 2022-08-16).

Quam, Justin & Hamilton, Heidi E. 2021. From Part of the Scenery to Curricular Resources: Authentic Signs as Portals to Cultural Practices within a Residential German Language Immersion Program. I: Niedt, Greg & Seals, Corinne A. (red.): *Linguistic Landscapes Beyond the Language Classroom. London*: Bloomsbury Academic. S. 13–36.

Schmidt, Catarina. 2013. *Att bli en sån' som läser. Barns menings- och identitetsskapande genom texter*. Örebro: Örebro universitet.

Scollon, Ronald & Scollon, Suzanne. 2003. *Discourses in place: Language in the material world*. London: Routledge.

Skolverket. 2011. *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. Lgr 11*. Tillgänglig på: https://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FBlob%2Fpdf2575.pdf%3Fk%3D2575. (Hämtad 2017-08-14.)

Street, Brian. 1984. *Literacy in Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sullivan, Kirk P.H., Waldmann, Christian & Wiklund, Maria. 2021. Using Participatory Linguistic Landscapes as Pedagogy for Democracy: A Didactic Study in Primary School Classroom. I: Krompák, Edina, Fernández-Mallat, Víctor & Meyer, Stephan (red.). *Linguistic Landscapes and Educational Spaces*. Multilingual Matters. S. 193-213.

Szabó, Tamás Péter. 2015. The management of diversity in schoolscapes: an analysis of Hungarian practices. *Apples – Journal of Applied Language Studies* 9(1). S. 23–51. Tillgänglig: https://apples.journal.fi/article/view/97876/55889. (Hämtad 2022-09-20.)

Wedin, Åsa. 2021. Schoolscaping in the third space: The case of the Language Introduction Programme in Sweden. *Apples – Journal of Applied Language Studies* 15(2). S. 151–168. Tillgänglig på: https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1720801/FULLTEXT01.pdf. (Hämtad 2023-05-08.)

Platsens och tillhörighetens betydelse för Sverigedemokratiska supportrar i sociala medier

Anna W Gustafsson & Charlotta Seiler Brylla

1 Introduktion och bakgrund

Sverigedemokraterna (hädanefter SD) blev de stora vinnarna i riksdagsvalet 2022. Med 1,3 miljoner röster (20,5 %) blev partiet landets näst största parti, vilket gör dem till ett av de mest framgångsrika högerpopulistiska partierna i Europa någonsin. Partiets ambition att vara en folkrörelse (Sverigedemokraterna 2023) är därmed på väg att gå i uppfyllelse, även om stödet tycks ha en demografisk variation. Enligt SVT:s valundersökning har SD fortfarande sitt starkaste väljarstöd i glesbygd, medan stödet är svagare i storstäder och universitetsstäder (Enocksson 2022). Det föranleder frågan om platsens betydelse för SD:s väljare. I partiets retorik återspeglas drömmen om ett homogent Sverige och ett mytologiserat folkhem (Sverigedemokraterna 2019:21). Teorier om populism talar om *heartland* som ett slags konceptualisering av en idealiserad plats som den man vänder sig till kan identifiera sig med och känna en exklusiv tillhörighet till (Taggart 2000; Macaulay 2019). Att appellera till en sådan plats är nära knutet till det att tala om *folket* och dela upp världen i *vi* och *dem* (dvs. de som inte hör till detta *heartland*, se vidare nedan). I den här artikeln intresserar vi oss för hur SD:s supportrar själva konstruerar plats och tillhörighet i sociala medier.

Begreppet *heartland* används inte av SD:s supportrar eller partiet självt i det studerade materialet. I en svensk politisk kontext kom begreppet att få ett visst genomslag när Ebba Busch i sitt Almedalstal 2019 talade om ”det svenska hjärtlandet” för att referera till landsbygden och små orter. Men trots att inte SD själva talar om ett ”hjärtland” menar vi att det är motiverat att pröva begreppet som ett slags heuristiskt analysredskap, inte minst utifrån SD:s politiska hållning, ett ”socialkonservativt parti med nationalistisk grundsyn” (Sverigedemokraterna 2019). Att Sverige och bilden av Sverige är centralt i SD:s retorik vet vi sedan tidigare (se t.ex. Oja 2015; Boréus 2021). Men hur viktigt är det för supportrarna, och vilket Sverige talar de om?

1.1 Syfte och forskningsfrågor

Syftet med denna studie är att med utgångspunkt i ett material som består av SD-supportrars kommentarer i sociala medier undersöka *i vilken mån* och i så fall *hur* dessa språkligt avgränsar och definierar det som kan betraktas som ett *heartland* – och vad det innebär att höra dit. Vi kommer att undersöka materialet utifrån följande forskningsfrågor:

- Vad går att utläsa om platsens betydelse för supportrar som kommenterar partiets inlägg i sociala medier?
- Vilken betydelse har nationell, geografisk, kulturell respektive religiös tillhörighet i supportrarnas kommunikation?

Ett mer teoretiskt intresse är att diskutera begreppet *heartland* som analytiskt begrepp, och den ackompanjerande forskningsfrågan är:

- Vad tillför begreppet *heartland* som analytiskt begrepp till en analys av politisk/populistisk diskurs

2 Populism och begreppet *heartland*

Forskningen om populismen och dess retorik har varit livlig det senaste decenniet. Mindre uppmärksamhet har ägnats åt vad som lockar och driver människor som röstar på dessa partier. Som en del av ett större europeiskt projekt med fokus på populismens supportrar har vi därför studerat SD-supportrars kommentarer i partiets offentliga kanaler på sociala medier (Gustafsson & Seiler Brylla 2023).

Vår definition av populism och populistisk diskurs utgår främst från statsvetenskaplig forskning (Moffitt 2016; Mudde & Rovira Kaltwasser 2017) och diskursanalytisk teori (bl.a. Laclau 2005; Wodak 2015). Populistisk diskurs innehåller ofta en diskursiv representation av folket. I högerpopulistisk diskurs brukar man identifiera både en vertikal och en horisontell antagonism, dvs. dels en motsättning mellan folket och makten/eliten, dels mellan folket och det främmande (se t.ex. Wodak 2015). Vidare konstrueras ofta en kris eller en systemkollaps (jfr Moffitt 2016). Ledargestalten är viktig: inte sällan framställs denne som en person av folket med en mer osminkad och

folklig stil (Wodak 2015; Moffitt 2016). Eftersom ledaren framställs som folkets direkta representant blir det enklare att företräda dess intressen – den så kallade *volonté générale* (folkets vilja)[1] som också är en central komponent i populismen (Mudde & Rovira Kaltwasser 2017).

I högerpopulistisk diskurs utgörs folket av en etniskt homogen enhet som delar historia, kulturella värden och traditioner. Detta hänger samman med vad Taggart kallar ”the heartland”, ett slags ”territory of imagination” (2000:95). Som politiskt begrepp används *heartland* alltså för att denotera en idealiserad version av en geografisk plats eller av det förflutna: en plats som är okomplicerad, icke-politisk och homogen. Begreppet kan sägas fungera som ett slags flytande signifikant (Laclau 2005), som går att fylla med olika innehåll. Föreställningen om ett *heartland* som behöver försvaras mot inre eller yttre hot anses ofta vara ett utmärkande drag i populistisk retorik (jfr Wodak 2015).

I analyser av populistisk diskurs är avgränsningen av *heartland* ofta realiserad i form av nationsgränser, men mer lokala geografiska platser förekommer också (jfr Breeze 2019, som studerar “regional nationalism”). Besläktade begrepp är t.ex. *homeland*, *fatherland* eller *Heimat* (Wodak 2015). Begreppet är nära sammankopplat med folket (vars *heartland* det handlar om) liksom konstruktionen av en ingrupp och en utgrupp. Utgruppen ses som ett hot mot *the heartland* och kan vara t.ex. migranter, muslimer eller någon form av elit som står i opposition till dess värden (Wodak 2015:66).

I denna studie använder vi således begreppet *heartland* som ett slags heuristiskt analysbegrepp som tillåter oss att undersöka plats och tillhörighet med ett förutsättningslöst “bottom-up”-perspektiv. Vi tar vår utgångspunkt i språkliga konstruktioner som indexerar dessa kategorier och som kan hjälpa oss att urskilja mönster i hur SD-supportrar i sociala medier konceptualiserar tillhörighet och förstår den plats de identifierar som sin.

[1] Begreppet kommer ursprungligen från Jean-Jacques Rousseau.

3 Tidigare forskning om SD:s supportrar och deras diskurs

Internationell forskning om populistiska partiers diskurs och retorik är omfattande. Färre studier har intresserat sig för kommunikationen hos supportrar till populistiska partier (Koller & al. 2023). På samma sätt är forskningen om SD omfattande, men den fokuserar ofta på partiets ideologi och politiska kommunikation. Institutet för framtidsstudier publicerade dock 2018 en rapport om vad som kännetecknar SD:s väljare (Jylhä, Rydgren & Strimling 2018). Rapporten visar t.ex. att SD hämtar sina väljare från Moderaterna och Socialdemokraterna (valun 2022 visar dock en rörlighet från fler grupper än tidigare, jfr Enocksson 2022), att SD:s väljare snarast kan betraktas som högerväljare vad gäller ekonomiska frågor, att kritik mot invandring tycks vara främsta anledningen att rösta på SD, att väljarna har ett mindre förtroende än andra för politiker, domstolar och media och att de tenderar att ha en svagare framtidstro än Socialdemokraternas och Moderaternas väljare. Eftersom SD har ökat stort sedan 2018 kan sammansättningen av väljare ha förändrats, men för det material som studeras här är rapportens slutsatser av hög relevans.

I Gustafsson & Seiler Brylla (2023) undersöks SD-supportrars diskurs i sociala medier som en del av ett större projekt om europeiska partiers supportrars diskurs under EU-valet 2019. I studien kombineras innehållsanalys med en analys av positionering och av affirmativa och evaluerande praktiker i kommentarer till inlägg i SD:s officiella sociala medier. Studien visar att supportrarna engagerar sig i klassiska högerpopulistiska frågor såsom invandring, lag och ordning och en upplevd samhällskollaps orsakad av en oduglig regering. Partiledaren, Jimmie Åkesson, har en avgörande betydelse för supportrarna. Analysen visar att supportrarna i första hand positionerar sig *mot* olika företeelser eller personer (inte minst Socialdemokraterna). Ett annat viktigt resultat är att positioneringar mot invandrare och mot kriminella ofta glider ihop. Supportrarna framställer sig själva som SD-supportrar, nationalister och svenskar. På flera sätt bekräftas alltså den bild av SD:s väljare som tecknas hos Jylhä, Rydgren & Strimling (2018). Gustafsson & Seiler Brylla (2023) visar också hur affirmativa och evaluerande praktiker skapar en känsla av tillhörighet till en ingrupp.

4 Material och metod

Materialet för föreliggande studie samlades in i samband med den studie om supportrars diskurser som presenterats ovan (Gustafsson & Seiler Brylla 2023). Det består av totalt 1982 kommentarer gjorda på SD:s officiella sociala medie-kanaler i samband med EU-valet 2019 (23/4–2/6). På facebook och instagram studerade vi de 25 första kommentarerna på vart och ett av de 20 SD-inlägg under perioden som fått flest interaktioner (dvs. 500 st./kanal). På twitter hade vi ett liknande urval men något färre kommentarer (478 st.) eftersom färre deltog i SD-kanalens twitterdiskussioner och det därför fanns färre kommentarer generellt. På youtube valde vi istället alla kommentarer till valfilmen (504 st.). I enlighet med de riktlinjer som antagits i det gemensamma europeiska projektet (som formulerats för att möta etiska krav och begränsningar i rätten att använda automatisk nedladdning, s.k. web scraping, på t.ex. twitter, vid tidpunkten för insamling av data) sparades alla kommentarer som screenshots på en lösenordsskyddad hårddisk. Studien är godkänd av Etikprövningsmyndigheten (ref 2019-06522). I artikeln har alla användarnamn utelämnats från citaten.

För att närma oss frågan om platsens betydelse för SD-supportrar i sociala medier, liksom konstruktionen och betydelsen av ett *heartland* (och vilka som kan inräknas i detta *heartland*) har vi delvis replikerat en studie av Breeze (2019) och taggat materialet för geografiska referenser och pronomen (*vår, vi, dem* etc.). Genom ett *vi* kan gemensamma diskurspositioner klarläggas som står i opposition till *dom* (*andra*) som inte ingår i den diskursiva gemenskapen (Spitzmüller & Warnke 2011). För analysen av in- och utgrupper i relation till *heartland* blir pronomenbruk därför av särskild relevans. Därutöver har vi taggat materialet för deiktiska adverb, som alltid förhåller sig till en plats (*här, där, hit* etc.), respektive uttryck för nationell, geografisk, kulturell och religiös tillhörighet. I nästa steg har vi kombinerat en kvantitativ analys av förekomsterna av de taggade orden med en kvalitativ analys av hur orden används i sin kontext. Denna språknära diskurslingvistiska metod syftar till att grunda analysen av supportrarnas diskurs i konkreta språkliga iakttagelser för att undvika cherry-picking och svepande övergeneraliseringar som kritisk diskursanalys ibland

anklagats för (jfr Spitzmüller & Warnke 2011:14; Baker & Levon 2015).

5 Resultat

Nedan redovisar vi kvantitativa översikter i form av tabeller och ordmoln samt ger exempel på vanliga mönster vi urskilt i den kvalitativa analysen.

5.1 Geografiska platsreferenser

I tabell 1 nedan redovisas de kategorier av (mer eller mindre) geografiska platsreferenser som förekommer i materialet. Relevanta kategorier för frågeställningarna i denna artikel har skuggats i tabellen.

Tabell 1. Översikt över platsreferenser i hela materialet.

Refererade ord	Antal	Kommentar
Platsreferenser som syftar på Sverige som geografiskt, territoriellt, politiskt eller kulturellt avgränsad enhet	269	*Sverige* och *land* överlägset vanligast
Övriga (mer eller mindre) relevanta geografiska platsreferenser	136	I första hand *EU* och *Europa*
Platsreferenser som syftar allmänt eller specifikt på andra länder som nationer eller territoriellt avgränsade helheter	51	I första hand allmänt, om något land eller andra länder
Specifika platser i det svenska samhället (ej stark geografisk koppling)	49	Stor variation, men vanligast är *fängelse*
Platsreferenser som syftar på geografiska områden eller platser i Sverige	28	*Område* eller *landsbygd* vanligast
Platsreferenser som syftar specifikt på länder som invandrare kommer ifrån	11	*Hemland* den enda som har mer än en referens

De i särklass vanligaste platsreferenserna i materialet är de som syftar på Sverige som geografiskt, territoriellt, politiskt eller kulturellt avgränsad enhet. Detta kan ses som naturligt: dels handlar det om supportrar till ett parti som kallar sig nationalistiskt, dels är kommentarerna hämtade från perioden för EU-valet, där relationen mellan

Sverige och EU är mer tematiserad än annars i inläggen från SD. Man kan dock konstatera att det inte är relationen till EU som upptar supportrarna mest (jfr Gustafsson & Seiler Brylla 2023).

Figur 1. Visualisering av platsreferenser som syftar på Sverige (relativ storlek).

Bland platsreferenser som syftar på Sverige som geografiskt, territoriellt, politiskt eller kulturellt avgränsad enhet (se fig. 1) är *Sverige* vanligast (173 st.), *land(-et)* näst vanligast (76 st.) och den följs av *samhälle(-t)* (9 st.). Mönstren för de sammanhang dessa referenser används i är tydliga: det handlar om ett Sverige som är förstört eller hotat av andra politiker (framför allt Socialdemokraterna), av invandring, av EU, av brottslighet etc. och därför behöver räddas eller försvaras. Och det är SD och Jimmie Åkesson som kan rädda det (se ex. 1–3 nedan).

(1) kolla vart sossarna tagit oss, kolla vart moderaterna tog oss, vart då? Till ett tryggare Sverige? Knappast

(2) Du har min röst Jimmie Åkesson. Du ser vad Sverige VERKLIGEN behöver

(3) Men de är väl ända in i helvete hur Sverige har blivit 😡 snart får vi svenskar be om lov att få vara i vårt eget land 😡 det är hög tid att röja upp bland våra politiker innan det är för sent.

(4) EU har ju brustit i gränskontroll och låtit migranter passera genom hela Europa till dårhuset Sverige (…)

Ex. 4 pekar ut Sverige som en plats där dålig politik förs och där folk inte förstår problemen med för stor invandring. Referenser till *Sverige* och *land(-et)* förekommer också ofta i inlägg där tillhörighet markeras (t.ex. *vårt land*) och som kvalificerar vilka som hör dit eller inte (jfr 5.4 nedan). I ex. 5 ser vi hur den patriotiska fosterlandskärleken (också en förhållandevis vanlig kontext för referenserna till Sverige) inskränks till dess inhemska invånare.

(5) Jag älskar och värnar detta land med dess inhemska invånare.

I Gustafsson & Seiler Brylla (2023) kunde vi konstatera att supportrarna i sina kommentarer ofta uttrycker positiv affekt i relation till Sverige i form av emojis (ofta hjärtan, inte sällan gula och blå). I vår analys av plats blir det tydligt att supportrarna egentligen inte har någon tydlig konceptualisering av vad detta Sverige är eller borde vara, annat än att det behöver värnas och är hotat eller genom implicita förgivettaganden av vad det var innan det blev förstört: möjligen ett tryggt land utan brottslighet och utan invandring, ett land med inhemska invånare som får bestämma över sig själva.

En relativt sett mindre vanlig typ av referens syftar till specifika platser i Sverige. Här är det geografiska inte särskilt synligt, men om man är intresserad av platsens betydelse för supportrarna så kan en analys av dessa referenser möjligen ändå bidra till att ringa in vilket Sverige dessa rör sig i och ser som förstört och i behov av räddning. Det första man då kan konstatera är att det bland dessa 49 referenser till specifika platser finns en mycket stor variation (se fig. 2). Flest referenser, 9 st., finns till *fängelser*, vilket beror på ett par trådar där brott och straff diskuteras intensivt (ytterligare 2 st. *kåken* och 2 st. *plats* som syftar på fängelser gör detta slags referens ännu mer dominerande). Detta ligger också helt i samklang med resultaten hos Gustafsson & Seiler Brylla (2023) där brottslighet och kriminella invandrare hör till supportrarnas viktigaste teman. Näst flest referenser, 6 st., finns till *skola*, men här spretar innebörden åt olika håll och några slutsatser är svåra att dra.

Figur 2. Visualisering av platsreferenser som syftar till specifika platser i Sverige (relativ storlek).

I övrigt tonar en bild fram av ett vardagsliv i samhället. De enskilda referenserna är för få för att man ska kunna dra några tydliga slutsatser av detta, men ett mönster som framtonar i den kvalitativa analysen handlar om att dessa vardagssammanhang är platser där man kan möta brottslingar eller muslimer (vilka alltså inte är svenskar, se ex. 6), ett annat om att många måste ta bil till sådana platser och att bensinpriset därför ska hållas nere (ex. 7).

(6) Vi svenskar skulle EN dag klä oss i burka och slöja, så skulle vi se hur det går.?? Gå in på en bank eller ett apotek och göra som muslimerna kräva, annars skadestånd.

(7) Eller pensionärer som vill ha råd att köra till affären för att handla mat! Kanske nån gång till apoteket också. Alla har inte såna förrättningar runt knuten.

Referenserna till vardagssammanhang tycks knappast handla om *heartland* som något romantiserat idealtillstånd, men däremot om att värna det okomplicerade och homogena.

Den tredje kategorin i tabell 1 ovan som har relevans för hur SD-supportrar uppfattar vad Sverige är, är platsreferenser som syftar till specifika geografiska områden eller delar av Sverige. Här är det intressant att studera om det är landsbygd och småstäder som nämns. Det finns

endast 29 sådana referenser, vilket gör att det är svårt att tala om tendenser eller mönster (se fig. 3).

Figur 3. Visualisering av platsreferenser som syftar till geografiska områden eller platser i Sverige (relativ storlek).

Ska man ändå försöka att säga något om de sammanhang dessa referenser förekommer i så handlar det i de flesta fall antingen om otrygghet till följd av brottslighet och invandring, ofta på landsbygd och i småstäder, om att SD och Jimmie Åkesson har stöd i en viss del av landet eller om att bensinpriser drabbar de som bor utanför städerna.

(8) Blir frustrerad hur man ser Sveriges samhällen bara blir sämre och mindre trygga, hur bensinkostnader ökar även fast vi i Sverige inte har en stor miljöpåverkan av jorden.

Ex. 8 illustrerar också hur Sveriges samhällen implicit framställs som att de varit bättre och tryggare förut: det kan jämföras med det idealtillstånd som kännetecknar ett *heartland* och som ofta ligger i det förflutna (Taggart 2000:95).

5.2 Deiktiska adverb

En analys av deiktiska adverb som pekar mot en plats eller en rörelse till eller från en plats kan säga något om platsens betydelse för supportrarna. De deiktiska adverben (totalt 89 st.) visualiseras i fig. 4 nedan. Observera att ”i” har uteslutits ur analysen eftersom

förekomsterna av dessa deiktiska adverb i princip överlappar med geografiska platsreferenser.

Figur 4. Visualisering av deiktiska adverb som handlar om riktning eller befintlighet på en plats (relativ storlek).

Mest frekventa är *ut* (18 st.), *här* (16 st.), *där* (14 st.) och *hit* (10 st.). Helt dominerande med ca 75 % av alla förekomster är deiktiska adverb som används i sammanhang där det handlar om att invandrare, ofta kriminella invandrare, kommer in i Sverige (ex. 9), att de ska ut ur Sverige (ex. 10) eller att de borde stanna i eller åka tillbaka till sina hemländer (ex. 11).

(9) […] men likt förbannad så finns det pengar att lägga ut på parasiter som kommer hit och lever gott på alla möjliga bidrag dom kan få från Löfven och hans pajaser

(10) Men för helvete ut med Jävla parasiter!!!; ut med all skit från Sverige hur dum får man bli: För H-vita SLÄNG UT fanskapet😡

(11) Där kan de uppleva sin vardag som de ÄLSKAR så mycket!

Konflikten mellan att lägga pengar på antingen ”svenskar” eller ”invandrare” syns tydligt i den kvalitativa analysen av de sammanhang där deiktiska adverb förekommer. Allra tydligast i analysen är dock att invandrarna ska *ut*, så att Sverige kan kännas *svenskt* igen. I princip alla deiktiska adverb handlar om Sverige som territoriell, ekonomisk och kulturell enhet, vilket gör Sverige till ett deiktiskt centrum i

supportrarnas kommentarer (jfr Breeze 2019:48). Det kulturella syns framför allt i kommentarer som handlar om att invandrare tar med sig sina seder och sin klädsel *hit* och inte anpassar sig till det svenska. Att *ut* är så frekvent är särskilt intressant också för att det ansluter till en grundläggande kognitiv metafor, behållarmetaforen (*container* Lakoff & Johnson 1980:29), som kan ses som ett utslag av en basal mänsklig instinkt: territorialitet. I relation till *heartland*-begreppet kan vi konstatera att även om det inte blir helt tydligt vad som ryms i det *in* som korresponderar med *ut*, så har det tydliga gränser.

5.3 Uttryck för nationell, religiös och kulturell tillhörighet

En analys av uttryck för tillhörighet kan bidra till att fördjupa förståelsen för vad som kännetecknar supportrarnas *heartland*. I tabell 2 nedan görs en översikt över de olika kategorier av uttryck för nationell, religiös och kulturell tillhörighet som finns i materialet. Inte förvånande dominerar uttryck som refererar till svenskhet eller tillhörighet till en viss region i Sverige. Näst vanligast är uttryck som refererar till utländskhet där nationalitet inte specificeras.

Tabell 2. Översikt över uttryck för nationell, religiös och kulturell tillhörighet.

Refererande ord	**Antal**
Uttryck som refererar till svenskhet eller tillhörighet till region i Sverige	119
Uttryck som refererar till utländskhet eller invandrare utan särskild nationalitet	30
Uttryck som refererar till specifik icke-svensk nationalitet	17
Uttryck som refererar till religiös och kulturell tillhörighet	10

I fig. 5 illustreras att svensk (som adjektiv och substantiv) dominerar den första kategorin i tabell 2 (76 resp. 36 st.). Ordet invandrare dominerar den andra kategorin (16 st.).

Figur 5. Visualisering av uttryck för nationell, religiös och kulturell tillhörighet (relativ storlek).

Ofta handlar referenserna om att vara svensk, ha ett svenskt medborgarskap etc. i kontrast till att vara utländsk. Det som konkret sägs om detta svenska är inte mycket: svenskarna följer lagen, har inte slöja, hyser kärlek till Finland, snusar, kör bil, är etniskt svenska, men också icke-svenskar kan bli svenska om de följer svenska normer och värderingar (vilka dessa är skrivs inte ut), jfr ex. 12:

(12) Som SD sympatisör själv så är min mening att oavsett ditt ursprung, så länge du anpassat dig till Svenska normer, värderingar, kultur, språk, lagar m.m så är du lika mycket svensk som någon annan.

En annan tendens i materialet är att svenskar ses som missgynnade, förtryckta eller offrade (se ex. 13 och 14):

(13) Som självförsörjande och skattebetalare i dagens Sverige och dessutom svensk så har man dragit den totala nitlotten gällande omsorg, stöd och prioritering från regeringens sida.

(14) Svenska folket och deras barn offras nu på mångkulturens altare.

En tredje stor grupp av referenser till svenskhet handlar om att alltför många svenskar är manipulerade och röstar fel. De har förts bakom ljuset, eller som i ex. 15 nedan, sovit:

(15) Det är dags för svenskarna att vakna upp från sin törnrosesömn!

Inte heller här hittar vi några tydliga formuleringar av *vad* det svenska eller svenskhet är. I relation till *heartland*-begreppet är detta intressant: det handlar inte bara om att uttrycka tillhörighet till det svenska eller en svensk identitet, utan det handlar om rädslan att förlora något: den svenska identiteten och tillhörigheten är hotad.

Det finns förhållandevis få referenser till religiös och kulturell tillhörighet. Flera supportrar positionerar sig tydligt mot muslimer, medan judiska och kristna identiteter skrivs fram positivt.

5.4. Pronomenanvändning

En analys av bruket av *vi* och *dom* kan ge inblick i vem som anses ingå i *heartland* och vem som inte hör dit. Vi kan också se hur dessa pronomen kopplas till de tillhörigheter som analyserats ovan.

Figur 6. Visualisering av pronomenanvändning (relativ storlek).

Pronomenanvändningen visualiseras i fig. 6 och visar en hög frekvens av de deiktiska pronomina *du* (204 st.), *jag* (201 st.), *vi* (141 st.) (i mindre grad *ni*, 80 st.) samt även det indefinita pronomenet *man* (133

st.) liksom pronomina i tredje person *han* (105 st.) (i mindre grad *hon*, 16 st.) och *de/dom/dem* (248 st.).

Det deiktiska *vi* kan allt efter kontext ha en inklusiv betydelse (vi människor) eller en exklusiv betydelse (vi Sverigedemokrater). I materialet ser vi att supportrarna ofta talar om *vi svenskar* eller *vi i Sverige* (se ex. 16). Det är en inklusiv position som kan innefatta alla som bor i Sverige eller som betraktar sig som svenskar.

(16) Jag tror att vi i Sverige vill ha kvar vårt kära land.

Samtidigt villkorar kontexten ibland *vem* som refereras med *vi*. Det kan handla om kärlek till fosterlandet eller insikten att Sverige är på väg i helt fel riktning, vilket *vi* måste förhindra (ex. 17 och 18). Ett *vi* som refererar till andra enheter än Sverige förekommer knappt bland kommentarerna. Tvärtom är det ofta ett avgränsat svenskt *vi* som samtidigt konstruerar eller förutsätter ett hotfullt *dom* (ex. 19)

(17) Tyvärr är det alldeles för få svenskar som förstår att vi håller på att förlora vårt land

(18) Vi som vill bevara vårt Sverige

(19) Ska vi här i Sverige försörja andra halvan av jordklotet?

En exklusiv användning av *vi* förekommer också frekvent i materialet. Det är en diskursposition som avgränsas gentemot *dom* som inte får tillhöra detta *vi*. Det kan både röra sig om eliten i form av regeringen (ex. 20) och om dem som inte är svenskar (ex. 21). I båda fallen skapas en identitet som inkluderar alla som förespråkar ett homogent och autonomt Sverige och exkluderar resten:

(20) Vi har gett bort det. Inte vi. Reinfeldt och Löfven.

(21) Dom [flyktingarna] får det bättre ställt än vad vi svenskar får.

Således ser vi även i pronomenanvändningen ett deiktiskt centrum (vi) när konfliktlinjen etableras mellan ”vi svenskar” och ”dom andra” vilka blir ett hot mot *heartland*. I ex. 21 illustreras konflikten explicit genom att etnisk tillhörighet kopplas till resurser.

Analysen av pronomen i tredje person plural visar att *dom* realiserar två tydliga positioner. För det första handlar det om dem som inte inkluderas i det svenska utan som i stället hotar Sverige och svenskarna genom att vara främmande. Här refererar *dom* till migranter, muslimer eller kriminella som ibland smälter ihop till ett och samma subjekt (se ex. 22–24)

(22) DOM SKA INTE FÅ BO I VÅRT LAND

(23) Islamism är det vi kallar de som följer koranen

(24) Så får vi straffet och inte dom som gör satygen

Betydligt mindre vanligt men ändå förekommande är att *dom* refererar till politiker och myndigheter, med andra ord de som brukar hänföras till eliten i populistisk diskurs (se ex. 25–26).

(25) Om de nu gjort så mycket bra [---] hur kommer det sig då att skaran med hemlösa och fattigpensionärer växer?

(26) Eller att dom ens bryr sig om ”Svensson”…?

6 Avslutning

Vår analys av platsens och tillhörighetens betydelse när SD-supportrar kommenterar partiets inlägg i sociala medier visar att Sverige och svenskhet är centrala kategorier. Därutöver tycks platsen inte vara särskilt prominent: Visserligen är landsbygd och småstäder viktiga referenser som ställs mot utanförskapsområden och storstäder, men det rör sig om få belägg. Vardagsplatser får representera det okomplicerade och homogena som är hotat. Nationell tillhörighet är avgörande för supportrarna, medan geografisk och kulturell identitet mer sällan uttrycks som relevanta kategorier. Religiös tillhörighet tillmäts framför allt negativ betydelse – det viktiga är att inte vara muslim – men även här är beläggen relativt få.

Analysen av pronomen och adverb visar hur Sverige och svenskhet konstrueras som deiktiska centra. De realiseras huvudsakligen av deiktiska dikotomier i form av *vi* och *dom*, *här* och *där*, *in* och *ut*, vilket konstruerar en diskursiv gräns (implicit Sveriges gränser). Samtidigt fungerar Sverige och svenskhet som flytande signifikanter (jfr Laclau

2005) där innehållet är vagt och förhandlingsbart. Tillhörighet uppnås genom att vara etnisk eller assimilerad svensk: Svenskhet kan alltså också erhållas genom att ansluta till svenska normer, värderingar och praktiker, vars innehåll är vaga, men det handlar exempelvis om att följa lagen, köra bil och snusa, om kärlek till fosterlandet och Finland samt om motstånd mot att bära slöja. Sverige och svenskhet blir därför implicita kategorier som snarast identifieras i negativa termer som kontrast mot utländskhet och det främmande. Taggart (2000:94) ser detta som utmärkande för populistisk diskurs: "In practice, populists are often more sure of who they are not than of who they are".

När SD:s supportrar talar om nationens tillstånd är det i termer av kaos och kris där det som är "svenskt" och "vårt" hotas av det som är "främmande" och "deras". Här ger supportrarna implicit uttryck för en längtan efter en idealiserad plats i historien: en gång i tiden när Sverige var ett tryggt och homogent välfärdssamhälle utan invandring och kriminalitet. SD-supportrarnas föreställningar om ett *heartland* karaktäriseras alltså av en nostalgisk längtan efter en helhet som gått sönder. Det förknippas med svensk landsbygd och mindre städer; men identitet och kultur tycks ha större betydelse än geografi och natur. Den svenska identiteten och kulturen framstår på så vis som en garant för det goda samhället.

Högerpopulismen är till sin karaktär nationalistisk, men samtidigt kan partierna och deras supportrar finna gemensamma nämnare med andra populistiska rörelser och partier. Här fyller *heartland*-begreppet en viktig funktion: Det handlar om en idealiserad plats som kan placeras på valfri ort och i valfri epok. Gemensamt för populistiska rörelser i olika länder är att en uppsättning kulturella och politiska värden (t.ex. "mångkultur", feminism, miljörörelsen) ses som något som förstör eller hotar detta *heartland* (Koller & al. 2023:23). Dessa värden kan allt efter kontext kombineras med tillhörighet och härkomst. Vår operationalisering av begreppet *heartland* som en uppsättning konstituerande språkliga drag öppnar för ett förutsättningslöst bottom-upperspektiv. I stället för att utgå ifrån att begreppet refererar till en nationell territoriell enhet kan vi undersöka om så är fallet eller om det finns andra aspekter av tillhörighet och plats som realiserar

begreppet. I vår studie realiseras *heartland* i första hand som Sverige och svenskhet. Men det är vagt och undflyende: Vad som verkligen karaktäriserar Sverige och svenskhet kan på så sätt fortleva som en ohotad idealbild i vars och ens tankevärld.

Litteratur

Baker, Paul, & Levon, Erez. 2015. Picking the right cherries? A comparison of corpus-based and qualitative analyses of news articles about masculinity. *Discourse & Communication* 9(2), S. 221–236.

Boréus, Kristina. 2021. *Migrants & natives - 'them' and 'us' : mainstream and radical right political rhetoric in Europe*. London: SAGE.

Breeze, Ruth. 2019. Representing the People: Claiming the Heartland in Scottish Election Manifestos. I: Macaulay, Marcia (red.). *Populist Discourse: International Perspectives.* Cham: Palgrave Macmillan. S. 27–58.

Enocksson, Mike. 2022. Felaktigt att avfärda SD som ett missnöjesparti. *Dagens Arena* 2/10 2022. https://www.dagensarena.se/essa/felaktigt-att-avfarda-sd-som-missnojesparti/

Gustafsson, Anna W. & Seiler Brylla, Charlotta. 2023. "Go Jimmie go!": The voices of Sweden Democrat supporters. I: Koller, Veronika, Borza, Natalia, Demata, Massimiliano, Filardo-Llamas, Laura, Gustafsson, Anna W., Kopf, Susanne, Miglbauer, Marlene, Reggi, Valeria, Šarić, Ljiljana, Seiler Brylla, Charlotta & Stopfner, Maria. *Voices of Supporters Populist parties, social media and the 2019 European elections*. Amsterdam: John Benjamins. S. 257–279.

Jylhä, Kirsti M., Rydgren, Jens & Strimling, Pontus. 2018. *Sverigedemokraternas väljare. Vilka är de, var kommer de ifrån och vart är de på väg?* Forskningsrapport 2. Institutet för Framtidsstudier.

Koller, Veronika, Borza, Natalia, Demata, Massimiliano, Filardo-Llamas, Laura, Gustafsson, Anna W., Kopf, Susanne, Miglbauer, Marlene, Reggi, Valeria, Šarić, Ljiljana, Seiler Brylla, Charlotta & Stopfner, Maria. 2023. *Voices of Supporters Populist parties, social media and the 2019 European elections*. Amsterdam: John Benjamins.

Laclau, Ernesto. 2005. *On Populist Reason.* New York: Verso.

Lakoff, George & Johnson, Mark. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Macaulay, Marcia. 2019. *Populist Discourse: International Perspectives*, Cham: Palgrave Macmillan.

Moffitt, Benjamin. 2016. *The Global Rise of Populism: Performance, political style and representation.* Stanford: Stanford University Press.

Mudde, Cas & Rovira Kaltwasser, Cristóbal. 2017. *Populism. A very short introduction.* Oxford: Oxford University Press.

Oja, Simon. 2015. *Sverigedemokraternas budskap 2005–2010: en retorisk studie av ett annorlunda parti.* Örebro: Örebro University.

Spitzmüller, Jürgen & Warnke, Ingo. 2011. *Diskurslinguistik: Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse*. Berlin: Walter de Gruyter.

Sverigedemokraterna. 2019. *Principprogram. Sverigedemokraternas principprogram 2019*, https://sd.se/wp-content/uploads/2022/07/sverigedemokraternas-principprogram-2019.pdf

Sverigedemokraterna. 2023. *Vilka vi är.* https://sd.se/vilka-vi-ar/ [2023-05-30]

Taggart, Paul A. 2000. *Populism*. Buckingham: Open University Press.

Wodak, Ruth. 2015. *The politics of fear. What right-wing populist discourses mean*. Los Angeles: Sage

Sverige i kris

Krisdiskurser och nationell identitet i Dagens Nyheters rapportering från två samhällskriser

Theres Bellander & Karin Idevall Hagren

1 Introduktion

Från den nyhetsrapportering som vi möter dagligen är vi väl bekanta med begreppet *kris*. I pressens rubriker möts vi av ord som *klimatkris*, *energikris*, *bränslekris*, *beredskapskris* och *regeringskris*. Samhällskriser är intressanta utgångspunkter för studier av nationell identitet eftersom kristider utgör tillfällen då föreställningar om nationell gemenskap diskuteras, ifrågasätts och förändras (Rantanen 2012). I den här artikeln undersöker vi relationen mellan krisdiskurser och nationell identitet genom att studera hur Sverige positioneras då landet ställs inför två världshändelser som i media skildras som kriser. *Kris* definierar vi i enlighet med Myndigheten för samhällsskydd och beredskap som ett hot mot grundläggande funktioner och värden i samhället[1].

I studien undersöker vi Dagens Nyheters rapportering om två i tiden närliggande kriser: pandemikrisen efter utbrottet av covid-19 våren 2020 och säkerhetskrisen i samband med Rysslands invasion av Ukraina våren 2022.

De två kriserna är i grunden olika varandra. Pandemikrisen utlöstes av ett hot i form av ett virus. Hotet krävde konkreta folkhälso- och sjukvårdsrelaterade åtgärder av både samhälle och individer, med Folkhälsomyndigheten i centrum för krishanteringen. Säkerhetskrisen, som fortfarande pågår, står inför ett annat slags hot, nämligen ett potentiellt krigshot från Ryssland, med ett osäkert säkerhetsläge som följd. Hotet kräver politiska åtgärder och hanteras av regeringen och Försvarsmakten. De två kriserna belyser på olika sätt ett samtida Sverige i en orolig tid. Deras skilda karaktär och villkor ger möjlighet att

[1] https://www.msb.se/sv/amnesomraden/skolmaterial/samhallets-krisberedskap/vad-ar-en-kris/ (hämtad 2023-04-26).

studera kontextens betydelse för hur kriser och svensk krishantering konstrueras diskursivt.

Studiens övergripande syfte är att undersöka och diskutera skillnader mellan de diskursiva konstruktioner av Sverige i kris som framträder i DN:s rapportering om pandemikrisen respektive säkerhetskrisen. Med artikeln besvarar vi frågorna: hur representeras de två kriserna i presstexterna och hur positioneras Sverige som nation i relation till de två kriserna?

2 Bakgrund

Enligt politisk historieforskning präglas vår tid av en diskursiv förhandling om begrepp som *den svenska modellen*, *folkhemmet* och *välfärdsstaten* (Linderborg 2001, Hansson & Persdotter 2019). Eftersom svensk krishantering är förankrad i framväxten av den svenska välfärdsstaten menar vi att denna förhandling har betydelse för hur vi kan förstå relationen mellan krisdiskurser och nationell identitet i medierapporteringen från de två samhällskriser vi studerar.

Det socialdemokratiska välfärdsprojekt som växte fram i Sverige i början av 1900-talet beskrivs ofta, trots politiska svängningar, som en djupt rotad del av dagens svenska nationella identitet. Den så kallade *svenska modellen*, d.v.s. den politik som präglat Sverige efter världskrigen, kännetecknas av att den på samma gång vill bevara Sveriges innersta väsen och vara en framåtsträvande kraft (Linderborg 2001). Den svenska modellen bygger på *folkhemmet* som ideologiskt projekt, med det sociala medborgarskapet som grund för välfärdspolitiken. Från idén om den svenska modellen härstammar exempelvis ideal som tillit mellan stat och medborgare, individuell frihet under ansvar samt idealet om en militär alliansfrihet. Historiker menar att den svenska modellen med tiden har blivit en del av nationens grundtanke, värd att bevaras som en särpräglat svensk konstruktion skyddad av staten (Hansson & Persdotter 2019).

Vår förståelse av begreppet *nation* hämtar vi från Anderson (1983:21) som definierar nationen som en föreställd gemenskap, som formas av nationsmedlemmarnas idé om att de hör ihop och liknar varandra. Gemenskapen är en diskursiv konstruktion och nationen som idé

reproduceras genom berättelser och vardagliga handlingar som utförs i nationens namn (Anderson 1983). I vår studie ska *nationell identitet* förstås som en social och kontextberoende identitet, som formas och förändras genom sociala praktiker (Wodak 2009). Vi betraktar medierapporteringen om pandemikrisen och säkerhetskrisen som en social praktik som bidrar till formandet av svensk nationell identitet. Media utgör en kommunikationskanal som ger offentlig plats för diskurser om politiska och sociala problem och som därför har makt att påverka, forma och skapa den sociala världen (Couldry 2003).

3 Tidigare forskning

I medierapportering om covid-19 är diskursen om en specifikt svensk krishantering framträdande, oavsett om den i media kallas för den svenska linjen, den svenska modellen eller den svenska strategin. Svensk krishantering konstrueras som unik, med grund i diskurser om svensk nationell identitet (Wodak 2021, Idevall Hagren & Bellander 2023). Wodak (2021) jämför ett flertal europeiska länders krishantering och drar slutsatsen att Sveriges unika strategi bottnar i den starka tilliten mellan stat och medborgare. I en tidigare studie visar vi (Idevall Hagren & Bellander 2023) att denna diskurs samspelar med andra nationella ideal, som att vara rationell och att klara av att ha frihet under ansvar. I analyser av hur den svenska strategin delegitimeras framkommer att brister i välfärden, särskilt inom äldreomsorgen, försvagar en självbild av Sverige som jämlikt. Krishanteringen fungerar därmed både som upprätthållare av vissa aspekter av den svenska självbilden och som ett ifrågasättande av andra.

Detta fenomen återkommer i den tidigare forskningen om kriser och nationell identitet. Åses (2015) undersökning av medierapportering om ubåtskrisen 1981 visar exempelvis hur den svenska självbilden ifrågasätts när texterna blottlägger en misstro mot svensk militärs förmåga att försvara nationen. I diskursanalyser av medierapportering från flyktingkriser har den svenska självbilden istället visat sig stärkas genom krisdiskurserna. Wojahn (2023) undersöker svenska presstexter om den s.k. flyktingkrisen under 2015–2017 och kommer fram till att svenskar i krisens inledande skede konstrueras som hjälpsamma och öppenhjärtiga gentemot flyktingar, samtidigt som människor på

flykt representeras som ett hotfullt inslag i det svenska samhället, bl.a. genom användningen av metaforer där flyktingar liknas vid en okontrollerbar naturkraft, som *flyktingvåg* och *flyktingström*.

Metaforer är vanligt förekommande i medierapportering om kriser. Den internationella forskningen om pandemidiskursens metaforik pekar bl.a. på en dominans av krigsmetaforer (Semino 2021, Olza et al. 2021). Semino (2021) visar dessutom hur sådana metaforer (*krig, fiende* och *invadera*) kritiserades för att bl.a. legitimera auktoritärt ledarskap och anklagelser mot döende för att inte ha kämpat tillräckligt. Olza et al. (2021) tar också avstamp i kritiken mot krigsmetaforerna och uppmärksammar hur andra metaforer, som resemetaforer, sportmetaforer och naturkraftsmetaforer, användes strategiskt för att nyansera den dominerande bilden av covid-19 som ett krig (Olza et al. 2021).

4 Diskursanalytisk metod

Den här artikeln tar sin utgångspunkt i en konstruktivistisk syn på språkets betydelse för den sociala världen och människors sociala positioner. Vi människor förstår och reagerar på sociala fenomen, så som kriser, genom de sätt som de kommuniceras till oss, exempelvis genom medietexter som förklarar, skildrar och tolkar det som händer.

I enlighet med Wodak (2009) betraktar vi diskurser som sociala praktiker, det vill säga som kontextberoende sätt att prata om bestämda fenomen, i vårt fall diskurser om kriser och nationell identitet. Diskurser undersöks genom textnära analyser som tolkas utifrån kontextens särskilda villkor. Detta inbegriper textens kommunikationskanal, genre och avsändare likväl som den kunskapskontext som formar normer, ideal och förutbestämda antaganden om de ämnen texten berör.

Vår analys består av flera delar. I en analys av kognitiva metaforer undersöker vi implicita förståelser av vad en kris är, vad den gör, var den finns och hur Sverige hanterar den. Metaforer är lite förenklat ord och uttryck som överför betydelser från en domän till en annan, där det oftast handlar om att begripliggöra en komplex och/eller abstrakt domän genom att omnämna den i konkreta termer (Lakoff & Johnson 1980, Vogel 2011). Vi följer Metaphor Identification Procedure

(se Vogel 2019: 13) och 1) närläser materialet och urskiljer ord som kan tolkas som abstrakta i sin användning, 2) kontrollerar dessa mot Svensk Ordbok för att 3) kategorisera dem som metaforer om de vid sidan av en primär konkret betydelse också har en abstrakt betydelse och där den abstrakta betydelsen överensstämmer med hur ordet används i materialet. I likhet med Vogel (2019) analyserar vi verb, substantiv, adjektiv och pronomen. Det innebär t.ex. att vi analyserar verbet *ha* samt possessiva pronomen som *vår* som kognitiva metaforer för ägande då det som ägs inte är något man konkret kan äga (jfr. Vogel 2019:14), som i att *ha ansvar* eller *vår säkerhetspolitiska väg*. Vi tematiserar sedan metaforerna utifrån de övergripande domäner som de anknyter till och som är centrala när människor begripliggör kognitiva och kroppsliga erfarenheter (se t.ex. Vogel 2011:55). Huvudsakligen sorterar vi metaforerna utifrån sådana övergripande domäner, som kan vara t.ex. rörelse, kraft eller ägande, men i vissa fall genomför vi en mer specifik kategorisering av ord som exempelvis vädermetaforer eller krigsmetaforer. I förekommande fall kommenterar vi detta i analysen.

Vidare undersöker vi Sveriges position i krisen genom en analys av hur Sverige relateras till platser och aktörer som syftar på eller relaterar till Sverige. Dessa platser och aktörer indexeras språkligt dels genom explicita plats- och aktörshänvisningar som *Sverige*, *Europa*, *Stockholm*, *hemma*, *svenskar* och *EU-medborgare,* dels genom hänvisningar i form av pronomina *vi*, *man*, *de* och *dem,* samt adverben *här* och *där*. Vi analyserar därefter vilka samordnande ord och uttryck som används när dessa olika platser och aktörer nämns tillsammans och har då fokus på fyra olika typer av samband som realiseras genom adverb, konjunktioner och subjunktioner: tillägg (t.ex. *också*, *och*), motsats (t.ex. *däremot*, *men*), tid (t.ex. *förut*, *när*) och orsak (t.ex. *därför*, *eftersom*).

Vi analyserar också Sveriges position genom verb som talar om vad Sverige är och gör i krisen. Vi skiljer huvudsakligen mellan dynamiska verb för handlingar (t.ex. *angriper*, *samarbetar*) och statiska verb för egenskaper och tillstånd (t.ex. *är*, *har*). Vi intresserar oss specifikt för satser där Sverige är subjekt, för att se hur Sverige positioneras

som en handlande part eller hur Sverige framställs i termer av tillstånd snarare än handling.

5 Material

Samtliga nyhetstexter i materialet kommer från DN, Sveriges största rikstäckande tidning, som intog en aktiv roll i rapporteringen av covid-19 och vars nyhetsmaterial under de två aktuella tidpunkterna har funnits gratis tillgängligt för allmänheten. Materialet består av 76 artiklar varav 39 handlar om covid-19 och 37 om Sveriges säkerhet efter Rysslands invasion av Ukraina. Vi fokuserar på de initiala skedena av kriserna, och har valt artiklar publicerade under den första månaden efter respektive startpunkt: den 11 mars 2020 då WHO klassade covid-19 som en pandemi och den 24 februari 2022 då Ryssland invaderade Ukraina. DN använder begreppet kris (pandemi-, covid-, coronakris respektive säkerhetskris) för att beskriva händelserna. Samtliga artiklar handlar om Sverige i relation till respektive kris.

Vi är intresserade av vilka diskurser som mediet, med DN som primär avsändare, bär fram, och har därför valt bort texter med ett explicit text-jag som presenterar journalisters eller debattörers egna analyser och åsikter, dvs. debattartiklar, insändare och ledare. I den utvalda nyhetsrapporteringen citeras och refereras dock politiker, representanter för myndigheter och forskare. Vår analys av de diskursiva konstruktioner av Sverige i kris som framträder i DN:s rapportering visar således hur den offentliga bilden av nationens plats i, och hantering av, krisen formuleras från ett flertal perspektiv genom kommunikationsmediet.

6 Resultat

Analyserna visar att bilden av Sverige i kris framträder på flera olika sätt i DN:s rapportering om utbrottet av covid-19 och Rysslands invasion av Ukraina. I framställningen av kriserna används metaforer som antyder att pandemiutbrottet och krigsutbrottet ger upphov till kraft och rörelse som måste hanteras. Pandemin liknas vid en naturkraft som kommer i vågor, rör sig med individens kropp som mål, och bekämpas av såväl individen själv som av nationen enligt en bestämd svensk linje. Nationens position framställs som stabil.

Även hanteringen av säkerhetskrisen förstås i termer av en svensk linje. Sveriges beroende av andra nationer och statliga samarbeten tvingar dock Sverige att agera som nation på sätt som förändrar den svenska linjen. Sveriges position i säkerhetskrisen framställs som instabil. I representationen av Sveriges relationer uttrycks en stark enighet med bl.a. EU, Finland och Nato. Detta skiljer sig från de relationer som konstrueras i covidrapporteringen, där Sverige istället särskiljs från andra och framställas som en unik nation.

I 6.1 visar vi hur de två kriserna konstrueras genom framställningen av vad kriserna är, vad de gör och var de finns. I 6.2 redogör vi för hur Sverige positioneras i krisdiskurserna, dels genom konceptualiseringar av Sveriges krishantering, dels genom de relationer mellan Sverige och andra som skrivs fram i texterna.

6.1 Krisdiskurser i en svensk mediekontext

I artiklarna som rapporterar om pandemin och krigsutbrottet används metaforer. Pandemin beskrivs primärt som en *kraft* riktad mot nationen och individen, medan säkerhetskrisen främst begripliggörs genom metaforer för *rörelse* i olika riktningar.

Domänen kraft, som ofta tar sig uttryck mer specifikt som naturkraft, går igen i formuleringar om pandemin som en *storm*, att viruset kommer *i vågor*, att det *sprider sig* och *når en kulmen*. Exempel 1 återger ett citat av hälso- och sjukvårdsdirektör i region Stockholm (våra kursiveringar av analyspoänger i citaten):

(1) *Stormen* är här. Vi vet inte hur *stark* den kommer att bli, men vi är mitt uppe i den.

I representationer av kontrollförhållanden och svåra problem är metaforer som härrör från domänen kraft vanliga (Grady 1997), vilket också gällde för covid-19 (Olza et al. 2021). I vårt material bidrar de till bilden av viruset som ett problem som har överrumplat samhället. Viruset framställs primärt som en destruktiv kraft, vilket också återspeglas i metaforer för vad viruset gör: det *hotar* och *angriper* människor och samhället. Den våldsamma kraften ligger nära en krigs- och kampmetaforik som är vanlig i konceptualiseringar av sjukdomar

(Gustafsson & Hommerberg 2018) och som uppmärksammas av Semino (2021) och Olza et al. (2021) som vanliga i den tidiga covidrapporteringen internationellt. Vi ser det exempelvis i följande citat från en artikel om prognoser över antal sjuka:

(2) Talen anger endast de som beräknas bli sjuka i det första *angreppet* av covid-19.

I framställningen av säkerhetskrisen används en större variation av metaforer, vilket ger en mindre entydig förståelse för vad krisen är. Det kan bero på att säkerhetskrisen i sig inte är så lätt att avgränsa. Hotet om ett potentiellt europeiskt storkrig framträder indirekt genom osäkerheten som uppkommer av de förändrade relationerna i världen. Metaforer med rörelse som källdomän är vanligast. Rysslands invasion av Ukraina tvingar fram säkerhetspolitiska rörelser som skapar instabilitet och oro, och det är oftast Sverige, andra nationer eller EU som står för rörelserna.

Säkerhetspolitiska åtgärder konceptualiseras som framåtrörelser genom metaforer som *steg* och *väg*: EU rapporteras diskutera ”ytterligare *steg* i sanktionerna mot Ryssland” och i citat från statsminister Andersson framhävs ”varje demokratisk nations rätt att välja sin egen *väg framåt*”. Säkerhetskrisen uttrycks också i en uppåtrörelse som tar sig uttryck i metaforen att *höja*. Det är framförallt den svenska beredskapen som ska höjas, med utgångspunkten att beredskapen är för låg och försvaret saknar resurser.

I båda materialen finns en underliggande förståelse för kriserna i termer av plats. Detta har med rörelsemetaforiken att göra: både viruset och säkerhetskrisen utgår från platser och rör sig mot platser. I rapporteringen om covid-19 nämns konkreta, fysiska platser som virusets kraft riktas mot: *samhället*, *Sverige*, *skolan*, *hemma*, *sjukhus* och *arbetsplatsen*. Virusets slutdestination, den mänskliga kroppen, uttrycks genom metaforer: Det är människor som *har* covid-19 eller *bär* på viruset.

I rapporteringen om säkerhetskrisen nämns konkreta geografiska platser, ofta i form av nationer eller världsdelar: *Sverige*, *Europa*, *Ryssland*, *Ukraina*. Säkerhetskrisen som rörelse kretsar kring dessa platser, och

konstruerar dem som handlande aktörer: Sverige *höjer* beredskapen, går *framåt* i det säkerhetspolitiska arbetet och *fördjupar* internationella samarbeten. En återkommande benämning på den situation som Sveriges säkerhetspolitiska rörelser förhåller sig till är *säkerhetsläget*. Begreppet står alltid i bestämd form vilket presupponerar att detta läge är en given utgångspunkt och utgör krisens kärna. Det är också denna plats som alla säkerhetspolitiska rörelser återkommer till för att skapa stabilitet, vilket har betydelse för Sveriges position i krisen.

6.2 Sveriges position i krisen

Sveriges position i kriserna framträder i framställningar dels av krishanteringen, dels av handlingar och relationer. Metaforen *den svenska linjen* används återkommande både i pandemimaterialet (3) och i säkerhetsmaterialet (4).

(3) *Den svenska linjen* väcker ömsom beundran, ömsom förskräckelse i omvärlden.

(4) I det säkerhetspolitiska läge som vi befinner oss i så är stabilitet och förutsägbarhet i *den svenska linjen* det som jag [Magdalena Andersson] bedömer bäst gagnar Sveriges säkerhet i det här allvarliga läget.

Metaforen *linje* är intressant för att den rymmer den dubbelhet som också kännetecknar framförallt krishanteringen av säkerhetsläget. En linje är stabil och obruten, samtidigt som den utgör en rörelse som sammanbinder två punkter. Den svenska modellens strävan efter att både bevara och sträva framåt (Linderborg 2021) återspeglas i metaforen. I pandemimaterialet används linje för att benämna den strategi som primärt grundas på Folkhälsomyndighetens expertkunskaper om epidemiologi, men den bär också på diskurser om relationen mellan stat och medborgare, där individen åläggs stort ansvar samtidigt som tilliten mellan parterna är högt värderad (Idevall Hagren & Bellander 2023). I vårt material framträder detta bl.a. i ägandemetaforer som lägger ansvaret för att stoppa smittspridningen hos individen: människor *har*, *tar* eller *får* ansvar för att tvätta händerna, hålla avstånd och på andra sätt bidra till minskad smittspridning.

I pandemimaterialet ser vi också hur linjen rör sig i relation till viruset som kraft, där krishanteringen till stor del handlar om att *möta*, *bromsa* och *stoppa* viruset som befinner sig i vågor och kurvor. Att linjen är en rörelse ser vi i konceptualiseringar av linjen som en väg, i formuleringar om att ”Sverige går *sin egen väg*”.

Hanteringen av pandemin handlar alltså till stor del om att följa och bevara den svenska linjen, vilket underlättas av krisens karaktär som möjliggör en nationell krishantering. Säkerhetskrisen är i större utsträckning en situation som måste hanteras genom internationellt samarbete. I konceptualiseringen av den svenska linjen är båda idealen, bevarande och utveckling, framträdande. För det första citeras statsminister Andersson när hon uttrycker sig om linjen som något stabilt och i termer av ägande. Hon säger att Sverige ”står fast vid *sin linje*” och att ”vi har en långsiktig, konsekvent och förutsägbar *linje*”. Beskrivningar av linjen som *stabil*, *tydlig*, *förutsägbar*, *konsekvent* och *fast* befäster förståelsen för den svenska säkerhetspolitiken som orubblig. Kärnan i linjen handlar om Sveriges neutralitet och alliansfrihet. Statsministern citeras:

(5) Vi har varit militärt alliansfria i 200 år och det har tjänat Sverige väl. Det har hållit oss undan krig så man ska ha väldigt goda argument om man ska ändra *den linjen*.

För det andra framträder en bild av att Sveriges säkerhetspolitiska linje är på väg att förändras, att den följer de säkerhetspolitiska rörelserna och anpassar sig efter vad situationen kräver. Detta indikeras i artiklar som handlar om samarbetet med Nato, där metaforerna att öppna och stänga symboliska gränser visar hur Sverige förhåller sig till möjligheten att förändra sin säkerhetspolitik.

(6) Magdalena Andersson *stänger inte dörren* för Nato.

Diskursen om Sverige som neutralt finns alltså kvar i konceptualiseringen av den svenska linjen, men de gränsöverskridande rörelser som närmar Sverige till Nato och andra säkerhetspolitiska samarbeten indikerar att denna diskurs inte har samma förankring i de faktiska politiska praktikerna.

Analysen av verb i satser där Sverige är subjekt stärker förståelsen av Sverige som en stabil nation som följer sin linje (i pandemikrisen) respektive en nation som befinner sig i ett osäkert läge och handlar aktivt för att justera sin linje (i säkerhetskrisen).

I pandemimaterialet förekommer ofta beskrivningar av vad Sverige *är* eller *har*, t.ex. i formuleringar om att Sverige *har* frivillig karantän, och *är* ett av få länder med öppna skolor. Sverige framstår därmed som stabil i sin linje, och stabilt avvikande från andra nationers krishantering.

I säkerhetsmaterialet är beskrivningar där Sverige *är* och *har* få, men de som förekommer syftar till att betona Sveriges internationella samarbeten, t.ex. att Sverige *är* med i en militär styrka tillsammans med andra länder. Det finns fler belägg för Sverige som subjekt i satser med handlingar, t.ex. att *fördöma* Rysslands invasion och *skicka* krigsmaterial till Ukraina.

Även i statiska formuleringar ges Sverige en aktiv roll: ”Sverige *är* drivande för ytterligare sanktioner” [mot Ryssland]. Sverige positioneras som en handlande part i säkerhetskrisen, vilket ytterligare bidrar till bilden av att Sverige aktivt förhåller sig till situationen och inte bara står still och håller fast vid sin linje.

Slutligen positioneras Sverige genom relationerna till andra. I pandemimaterialet fjärmas Sverige från andra länder genom att landsgränser stängs i syfte att begränsa smittspridning. Gränser mellan länder och mellan regioner och städer inom Sverige framställs som kritiska eftersom den som överträder gränserna riskerar att sprida smitta, t.ex. när det handlar om inreseförbud ”*till* Sverige”, ”*från* länder utanför Europa”. Det förekommer också jämförelser mellan Sverige och andra länder, där Sverige framställs som avvikande i sin krishantering. När Sverige och andra nationer eller statliga organisationer nämns tillsammans är det ofta i uttalanden som syftar till att jämföra och peka på motsättningar, t.ex.: ”*Jämfört med* exempelvis Norge och Finland sticker de svenska siffrorna ut.”

I rapporteringen om säkerhetskrisen framhävs likheter och samhörighet med länder som Finland och Storbritannien, geografiska

områden som Europa och politiska organisationer som EU och Nato. När Sverige förekommer i samband med benämningar av andra länder och organisationer (bortsett från Ryssland och Rysslands allierade) är det oftast i satser som syftar till att visa samhörighet. Det sker genom samordnande uttryck som *tillsammans med* och *i samarbete med*, och med additiva konnektiv som *och* och *även*, som samordnar Sverige med andra nationer.

7 Diskussion

Vår undersökning bekräftar premissen att kriser utgör tillfällen då nationell identitet aktualiseras och förhandlas. Studiens resultat indikerar dessutom att premissen kan formuleras ännu mer specifikt: Krisernas särskilda villkor styr dels på vilka sätt den nationella identiteten kan konstitueras i relation till krisen, dels på vilka sätt den nationella identiteten behöver förändras för att anpassas efter krisen.

Gemensamt för de diskurser om Sverige i kris som nyhetstexterna konstruerar är att företrädare för Sverige (politiker, primärt socialdemokratiska, och myndighetsrepresentanter) förhåller sig till ett ideal för svensk krishantering, formulerat som *den svenska linjen*. Detta ideal har sin historiska förankring i den svenska modellen, som under 1900-talet har präglat svensk välfärdspolitik och säkerhetspolitik. Enligt Hansson och Persdotter (2019:344f) rymmer modellen två motstridiga ideal: å ena sidan föreställningen om en stabil, fast och trygg välfärdsstat för svenska medborgare, å andra sidan föreställningen om ständigt framåtsträvande utveckling. Vår analys visar att DN:s rapportering av pandemi- och säkerhetskrisen i olika grad och på olika sätt återspeglar såväl idealet om stabilitet och behovet av förändring.

I rapporteringen om pandemikrisen konstrueras Sverige som en självständig och stark nation som klarar av att ”gå sin egen väg”. En bidragande orsak till att det är möjligt att hålla en svensk linje är krisens egenart. Sverige litar på sin egen förmåga vad gäller virusbekämpning. Den medicinska kapaciteten är god jämförd med många andra länder. Det finns en tilltro till välfärdsstaten och en modell för hur Sverige brukar agera (Idevall Hagren & Bellander 2023, Wodak 2021).

I rapporteringen om säkerhetskrisen tvingas Sverige anpassa sig efter villkor som styrs av internationella relationer. Sverige tycks inte lita på den egna förmågan att försvara sig, utan behöver närma sig andra nationer, EU och Nato, för att skapa allianser och omförhandla vad stabilitet och en svensk linje egentligen innebär. Identifikationen med EU är stark och krisen delas med andra länder. Sverige kan inte hålla sig neutralt, vilket utmanar en självbild som unik och oberoende, och dekonstruerar den neutralitetsdiskurs som tidigare präglat svensk säkerhetspolitik.

Med facit i hand vet vi att Sverige under sommaren 2022 ansökte om medlemskap i Nato. I våra fynd i DN:s rapportering kan man ana en förutsägelse om denna politiska utveckling. Uttalanden om att ”öppna dörren mot Nato” och ”fördjupa internationella samarbeten” synliggör förskjutningen i Sveriges positionering. I övergångsfasen mellan det gamla förhållningssättet och det nya står Sverige still och rör sig på samma gång.

Utifrån vår analys av rapporteringen i DN tycks svensk krishantering vara en praktik som formas både av de ideal och föreställningar som är knutna till svensk nationell identitet och av de villkor som krisens egenart ställer upp, i form av de platser och relationer som krisen aktualiserar och den beredskap som krishanteringen kräver. Studiens begränsningar gör det svårt att dra slutsatser om vad som är typiskt svenska konstruktioner av nationell identitet i kriser och vad som kan tänkas gälla generellt när nationell identitet konstrueras diskursivt i samband med en kris. Tidigare forskning indikerar att liknande metaforik förekom i flera länders rapportering om pandemin (Semino 2021), men också att olika länder framställde krisen på olika sätt, beroende på nationsspecifika ideal och självbilder (Wodak 2021).

Litteratur

Anderson, Benedict. 1983. *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.

Couldry, Nick. 2003. *Media rituals: A critical approach*. London: Routledge.

Grady, Joseph. 1997. *Foundations of Meaning: Primary Metaphors and Primary Scenes*. Berkeley: University of Berkeley.

Gustafsson, Anna & Hommerberg, Charlotte. 2018. ”It is completely OK to give up a little sometimes”. Metaphors and normality in Swedish cancer talk. *Critical Approaches to Discourse Analysis Across Disciplines* 10 (1). S. 1–16.

Hansson, Erik & Persdotter, Maria. 2019. Vad är den svenska modellen? Socialdemokratisk historieskrivning i den svenska tiggeridebatten. I: Brunnström, Pål & Claesson, Ragnhild (red.). *Creating the city. Identity, Memory and Participation*. Malmö: MAIPUS. S. 343–362.

Idevall Hagren, Karin & Bellander, Theres. 2023. National Discourses in (De)Legitimations of the Swedish COVID-19 Strategy. *Text & Talk*. https://doi.org/10.1515/text-2022-0100.

Lakoff, George & Johnson, Mark. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: Univ. of Chicago Press.

Linderborg, Åsa. 2001. *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*. Uppsala: Diss.

Olza, Inés, Koller, Veronika, Ibarretxe-Antuñano, Iraide, Pérez-Sobrino, Paula, & Semino, Elena. 2021. The# ReframeCovid initiative: From Twitter to society via metaphor. *Metaphor and the Social World* 11(1). S. 98–120.

Rantanen, Terhi. 2012. ”In Nationalism We Trust?” I: Castells, Manuel, Caraca, Joao & Cardoso Gustavo (red.). *Aftermath: The Cultures of the Economic Crisis*, Oxford: Oxford University Press. S. 132–151.

Semino, Elena. 2021. ”Not soldiers but fire-fighters”–metaphors and Covid-19. *Health communication* 36(1). S. 50–58.

Vogel, Anna. 2011. *Språket, kroppen och tankarna*. Lund: Studentlitteratur.

Vogel, Anna. 2019. Meningsfullt bistånd: En kritisk analys av metaforer på Läkare Utan Gränsers webbplats. *Sakprosa* 11(2). S. 1–33.

Wodak, Ruth. 2021. Crisis communication and crisis management during COVID-19. *Global Discourse: An interdisciplinary journal of current affairs* 11(3). S. 329–353.

Wodak, Ruth (red.). 2009. *The discursive construction of national identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Wojahn, Daniel. 2023. Refugees, migrants and asylum seekers in the Swedish press. The discursive construction of mobile humans during the so-called European refugee crisis, 2015–2017. I: Fabian, Annamaria (red.). *The 'refugee crisis' in the European national press from 2015 to 2017 – a contrastive approach*. Berlin & Heidelberg: J.B. Metzler/Springer.

Åse, Cecilia. 2015. *Nationella kriser och demokrati. Resultat från ett forskningsprojekt*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.

Bättre och bättre dag för dag?

En jämförelse mellan svenska handläggares åsikter om EU-texter 1999 och 2020

Björn Melander

Sverige gick med i EU 1995, och det har alltså gått drygt ett kvartssekel sedan medlemskapet inleddes. Inträdet i EU var en viktig händelse i Sveriges historia, med konsekvenser på en rad olika samhällsområden. Diskussionen om detta var också livlig, både före och efter att vi blivit medlemmar. Till de saker som då togs upp hörde även språkliga spörsmål. I denna artikel ska jag redovisa en jämförelse mellan då och nu vad gäller en sådan fråga, nämligen om EU-texter har ett krångligare språk och är svårare att förstå än offentliga texter tillkomna i Sverige.

1 Diskussionen vid tiden för inträdet

Som bakgrund ger jag först en kort redogörelse för diskussionen vid tiden för inträdet. I en artikel, ”EU-svenskan – fördärv eller chans?”, publicerad i antologin *Svenskan som EU-språk* (Melander red. 2000) delade jag in de farhågor som då framfördes i tre grupper: ”*krångelsvenska*, *översättningssvenska* och *undantagssvenska*” (Melander 2000a:7).

Undantagssvenskan handlade om att EU-medlemskapet skulle kunna bidra till att svenskan tappade mark inom områden som förvaltning, lagstiftning m.m., en diskussion som anknöt till en då livlig debatt om så kallade domänförluster till engelskan (se exempelvis Förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket 1998, Engelska språket som hot och tillgång i Norden 2002, Engelskan i Sverige 2004). Sådana utvecklingar menade man sig kunna se inom områden som forskning och högre utbildning, arbetsliv och massmedier. Och även om svenskan efter inträdet i EU fick status som officiellt EU-språk fanns det oro för att Sverige i allt högre grad skulle komma att styras på engelska, som i mycket stor utsträckning var det språk som utnyttjades i EU-arbetet. Vissa pekade dock på att svenskan som en följd av medlemskapet blev en del av EU:s stora översättnings- och

tolkningsverksamhet och att språket därigenom skulle komma att användas i helt nya sammanhang, så att det kanske snarare handlade om en domänvinst (därav ”chans” i titeln på mitt antologibidrag).

Men hur tedde sig de texter som producerades inom EU, huvudsakligen översättningar av dokument med engelska (och i någon mån franska) som källspråk? Det var det som diskussionen om *krångelsvenskan* och *översättningssvenskan* handlade om. Med start på 60-talet hade ett omfattande och på många vis framgångsrikt arbete bedrivits i Sverige för att göra myndighetsspråket enklare, klarare och mer medborgartillvänt, det som ofta brukar kallas *klarspråksarbete* (Klarspråk 2020). Fruktan var att det nu skulle komma texter präglade av helt andra ideal (se Josephson 1997 och Ehrenberg-Sundin 2000 för prov på sådant som skapade oro). En orsak till sämre texter menade man kunde vara att de dokument som det översattes från inte var skrivna utifrån klarspråksprinciper, och att detta skulle föras över till de svenska översättningarna. Här pekade man speciellt på att översättningarna inom EU var nära bundna till källtexterna. Särskilt uppmärksammades den så kallade punktregeln, som angav att en grafisk mening i källtexten måste motsvara en grafisk mening i måltexten. Detta gjorde det bland annat omöjligt att dela upp långa och komplexa meningar i flera kortare, och därmed skulle krångelsvenskans invecklade meningar göra återinträde i det svenska myndighetsspråket. Men man pekade också på att översatta texter kan ha oidiomatiska inslag vad gäller konstruktioner på frasnivå, ordval etc., och alltså skulle kunna framstå som just översättningssvenska (Edgren 2000:87–89). En risk som påpekades var att det inte skulle finnas nödvändig kompetens och tillräckliga resurser i Sverige för att täcka det omfattande EU-behovet av översättning och tolkning. För Sveriges del låg det nära till hands att jämföra med Finland, där man tack vare den officiella tvåspråkigheten föreföll komma betydligt bättre rustad till EU än vad Sverige gjorde. Frågan om EU-texterna och klarspråket kom att uppmärksammas även på centralt politiskt håll. Bland annat genomfördes en offentlig utredning av Kenneth Larsson, *Svenskan i EU. Hur vi kan främja kvaliteten på de svenska EU-texterna* (SOU 1998:114) och problematiken behandlades också i den parlamentariska utredning som lade fram det omfattande förslaget till handlingsprogram för svenska språket *Mål i mun* (SOU 2002:27).

I anslutning till den debatten genomförde jag 1999 en studie av svenskan i EU-sammanhang. Den bestod av två enkätundersökningar, en som riktade sig till dels svenska EU-parlamentariker, dels politiker verksamma inom de så kallade Kommittéerna (Ekonomiska och sociala kommittén samt Regionkommittén), och en som vände sig till tjänstemän som var handläggare av EU-ärenden inom Regeringskansliets olika departement.

Ett avsnitt i enkäterna handlade om bruket av svenska i olika sammanhang, och anslöt alltså till diskussionen om möjliga domänförluster (eller eventuellt dito vinster). Jag redovisade resultaten rörande detta i antologin *Svenska som EU-språk*, genom ett bidrag med titeln ”Politikersvenska men tjänstemannaengelska” (Melander 2000b). Titeln sammanfattar utfallet tämligen väl: politikerna använde i stor utsträckning svenska, medan tjänstemännen arbetade huvudsakligen på engelska.

En annan del av enkäterna rörde uppfattningen om EU-texters kvalitet, och anknöt till debatten om krångelsvenska och översättningssvenska. Resultaten vad gäller detta rapporterade jag på Svenskans beskrivning 24 och redovisningen finns publicerad i konferensvolymen därifrån (Melander 2001). Det kan i huvudsak sägas att man uppfattade EU-texterna som krångligare och svårare att förstå än jämförbara svenska texter. Som orsak till krångligheten angavs framför allt att EU-texterna hade invecklade och långa meningar, att det förekom främmande eller obekanta termer och att ordföljden kunde vara avvikande.

2 En uppföljning efter ett kvartssekel i EU

Vid årsskiftet 2019/2020 genomförde jag en uppföljning av min undersökning från 1999. Mycket har hänt, både med EU och med Sverige under den tid som gått sedan dess. För EU:s del kan man bland annat peka på den utvidgning av unionen som skett i omgångar. År 1999 hade EU 15 medlemsstater, och 2020 (efter Storbritanniens utträde) var siffran 27. (För en översikt över EU:s utveckling se Europeiska unionens historia 2020.) Den tydligt västeuropeiska profil som unionen tidigare haft har förändrats genom att ett antal central- och östeuropeiska länder inkluderats. Samarbetet inom EU

har i flera steg fördjupats, men den utvecklingen har också – inte minst under senare år – mött motstånd. För Sveriges del kan nämnas att endast en svag majoritet (52 %) röstade för inträde i den folkomröstning som föregick medlemskapet, men numera förefaller det finnas starkare stöd för att vårt land ska vara med och i riksdagen är uppslutningen bakom EU för närvarande stor.

Mer direkt språkligt kan noteras att EU vid tiden för min förra undersökning hade 11 officiella språk, en siffra som nu vuxit till 24. Utvidgningen har också lett till att engelskan fått en allt mer utbredd användning i EU-sammanhang; det är ju i hög grad engelska som lärs ut som första främmande språk i unionens länder och som har rollen som europeiskt lingua franca. I såväl Sverige som många andra länder i Europa har också utvecklingen i riktning mot mer mångspråkiga och multikulturella samhällen fortsatt, och en allt större del av befolkningen har andra språk än majoritetsspråken som en del av sina språkliga resurser. Beträffande svenskan kan sägas att Sverige under första decenniet efter millennieskiftet utvecklade en explicit språkpolitik manifesterad främst genom av riksdagen fastställda språkpolitiska mål och en språklag (Språkpolitik i 500 år 2014, Josephson 2022:42–58). Till det som fastslagits hör att svenska är Sveriges officiella språk i internationella sammanhang och att svenskans ställning som officiellt språk inom EU ska värnas (Språklag Sfs 2009:600 § 13). Språklagen stadgar också att svenska är huvudspråk i Sverige (§ 4), vilket bland annat innebär att svenska ska kunna användas inom alla samhällsområden och att språket i domstolar, förvaltningsmyndigheter och andra organ som fullgör uppgifter i offentlig verksamhet ska vara svenska (§ 10). En del av den språkpolitiska utvecklingen är även att språkvården i Sverige har förändrats genom tillkomsten av en officiell språkvårdsenhet, avdelningen Språkrådet inom myndigheten Institutet för språk och folkminnen.

Som nämnts genomförde jag 1999 enkätundersökningar med dels politiker aktiva inom EU, dels regeringskanslitjänstemän involverade i EU-arbete. I stort sett identiska enkäter användes i uppföljningsundersökningen och sändes ut till motsvarande grupper. En skillnad mot den tidigare undersökningen är dock att jag nu också genomförde intervjuer med översättare och tolkar verksamma vid Parlamentet,

Kommissionen, Rådet och Kommittéerna. Intervjuerna gjordes under december 2019 och januari 2020 och totalt intervjuade jag åtta olika grupper.[1] Varje intervju varade ca en timme. De ägde rum i Bryssel och Luxemburg och genomfördes som semistrukturerade gruppintervjuer (Wibeck 2010, Kvale & Brinkmann 2014) med mellan fem och tio deltagare i varje intervju. De frågor som diskuterades gällde både deltagarnas nuvarande verksamhet och de förändringar de menade hade skett under den tid de arbetat inom EU:s språktjänst.

Resultaten rörande användningen av svenska och andra språk har jag redovisat i Melander 2021, och jag ska här bara mycket kort sammanfatta vad som framkom. Det tydligaste resultatet är att bruket av engelska generellt har ökat, och att man numer måste tala inte bara om ”tjänstemannaengelska” utan även om ”politikerengelska”. Samtidigt förefaller frågan om valet mellan svenska och engelska ha blivit lite mindre laddad och symboltyngd; hållningen verkar vara mer avspänd och pragmatisk vad gäller språkvalet. Det är ”inte antingen eller, utan mycket mer av en mosaik av möjligheter”, som en av de intervjuade beskrev hållningen.

I den här artikeln ska jag i stället koncentrera mig på vad jag fått fram rörande ”krångel- och översättningssvenskan” genom den enkät som gått ut till tjänstemän vid Regeringskansliet. Uppfattar handläggarna fortfarande EU-texterna som krångligare och svårare att förstå än liknande helt inhemska texter?

---

[1] Intervjuerna möjliggjordes genom ett anslag från Svenska Akademien ur Fonden för forskning om modern svenska och för svensk språkvård. Jag tackar Akademien varmt för bidraget. Jag riktar också ett tack till alla de översättare och tolkar som generöst ställde upp och tog sig tid till dessa intervjuer. Ett speciellt tack till Anna-Karin Batcheller, Nuria Bonel-Canadell, Florian Heines, Katarina Hyllienmark, Patricia Johansson, Andreas Larsson, Tommy Magnusson, Lena Olofsson-Piras och Christian Wolmerud som alla på skilda vis möjliggjorde intervjuerna. Jag tackar likaså Henrik Drake och Daniel Svensson vid Regeringskansliet som hjälpt till med distributionen av den enkät jag skickat ut till där verksamma tjänstemän.

3 Resultat

De resultat jag kommer att redovisa bygger alltså på två likalydande enkäter till tjänstemän vid Regeringskansliet, den ena gjord 1999 och den andra 2020. Vid enkäten 1999 fick jag 139 svar, och 2020 inkom 50 svar.

Min första fråga gällde om man uppfattar språket i EU-texter som *ungefär likadant*, *lättare att förstå* eller *svårare att förstå*. I tabell 1 redovisas svaren angående detta. De värden som anges är den procentuella andelen av de svarande som valt de olika alternativen.

Tabell 1. Åsikter om språket i EU-texter i jämförelse med rent svenska texter.

Alternativ	1999	2020
Ungefär likadant	15	38
Lättare att förstå	1	4
Svårare att förstå	58	32
Annat	26	26

Som framgår av tabellen har andelen som anser att språket i EU-texterna är ungefär likadant som det i rent svenska texter ökat med nästan 25 procentenheter, medan åsikten att EU-texterna är svårare har minskat med i stort sett lika mycket. Liksom var fallet 1999 är det fortfarande en mycket ovanlig åsikt att EU-texterna är lättare. Sammantaget ger svaren vid handen att uppfattningen om EU-texterna blivit mer positiv.

I enkäten ingick också en fråga om språkdrag som kan bidra till att göra EU-texterna svårare, i form av en lista där man ombads kryssa för olika faktorer. Tabell 2 visar svaren angående detta. Även här anges den procentuella andelen som kryssat för en viss kategori.

Tabell 2. Drag som bidrar till att göra EU-texter svårare.

Alternativ	1999	2020
Invecklad meningsbyggnad	63	26
Långa meningar	52	6
Främmande eller obekanta termer och uttryck	42	16
Främmande ordföljd	40	2
Långa stycken	26	2
Främmande innehållsdisposition	19	0
Ovanliga förkortningar	6	0
Annat	14	20

Samtliga problemkällor har betydligt lägre värden 2020 än vad de hade 1999, vilket stämmer väl överens med att respondenterna har en mer positiv hållning till EU-texternas begriplighet än tidigare. Man kan även notera att rätt många av dem som svarade 2020 inte valt någon av de föreslagna kategorierna – inte heller ”Annat” – vilket kan tolkas som att frågan betraktats som irrelevant eftersom man inte anser att texterna är svårare.

För dem som svarat är dock fortfarande invecklad meningsbyggnad den faktor som främst uppfattas göra texterna komplicerade. Långa meningar ses däremot som ett mindre problem. Problem med främmande eller obekanta termer hamnar på andra plats 2020, medan övriga förslag fått mycket låga siffror.

Som framgår har ganska många i enkäten från 2022 (20 %) markerat ”Annat”, och detsamma gäller för denna kategori i tabell 1 (26 %). Uppenbarligen tycker en hel del att EU-texter har egenskaper som skiljer dem från rent svenska, men som inte helt fångas av dimensionen ”lätt–svår”. I ett antal fritextsvar utvecklas detta. Exempelvis:

> Finns nog en viss EU-lingo som transcenderar till svenskan. Inte nödvändigtvis svårare men med en annan logik.

> Det finns en tendens till EU-svenska. Blir framför allt tydligt i val av vissa juridiska termer, där man i en svensk kontext skulle använda andra termer, exempelvis inom arbetsrättens område.

Jargong, konstiga översättningar.

Begreppen är ibland märkligt översatta.

Mkt juridiskt och svårbegripligt ibland, vissa termer och begrepp som krävs.

Intrycket är att texterna, även om de kanske inte är direkt svårbegripliga, ibland har kvaliteter som gör att de uppfattas som avvikande och främmande. Inte minst framhålls termer och begrepp i detta sammanhang, och i studier av EU:s textarbete har visats att just termer är något som ofta uppmärksammas och som översättarna själva lägger stor vikt vid (Bendegard 2014, särskilt kap. 8).

En fråga i enkäten handlar också direkt om termer. I tabell 3 anges procentuella andelen för svaren på frågan om huruvida det *ofta*, *ibland* eller *sällan* förekommer att termer används på ett avvikande sätt.

Tabell 3. Svar på frågan om det förekommer att termer används på ett avvikande sätt i EU-texter.

Alternativ	1999	2020
Ofta	24	10
Ibland	66	74
Sällan	6	14

Det vanligaste svaret är vid båda tidpunkterna att termer ibland används på ett avvikande sätt. Men problemen förefaller ha blivit mindre uttalade: andelen som anser att detta sker ofta har mer än halverats och andelen som menar att det förekommer sällan är drygt dubbelt så stor.

På motsvarande sätt anges i tabell 4 svar på frågan om hur ofta det uppstår problem rörande tolkningen av EU-texter.

Tabell 4. Svar på frågan om osäkerhet uppstår angående tolkningen av EU-texter

Alternativ	1999	2020
Ofta	22	26
Ibland	66	42
Sällan	9	28

Även här dominerar alternativet ”ibland” vid bägge tidpunkterna, men siffran har sjunkit från 66 % till strax över 40 %. Värdet för dem som anser att det är ett vanligt förekommande fenomen är ungefär detsamma vid båda tidpunkterna. Andelen som menar att detta är ett problem som sällan uppträder har blivit tre gånger högre (ökat från 9 % till 28 %). Även om siffrorna inte är helt lätta att tolka framstår det som rimligt att se dem som en indikation på att problemen blivit mindre.

Den sammantagna bilden blir alltså att handläggarna vid Regeringskansliet idag är mindre missnöjda med EU-texternas kvalitet än vad som var fallet förut. Färre anser att sådana texter är svårare att förstå. Problemen med långa och invecklade meningar är mindre och likaså med främmande eller obekanta termer och uttryck, även om detta fortfarande anses förekomma. Också problem med att tolka innebörden förefaller vara mindre frekventa.

4 Bättre – trots allt?

Resultatet att uppfattningen om texterna har förändrats i positiv riktning kan uppfattas som rätt förväntat: en verksamhet som till att börja med behövde säkerställa att man hade både tillräckliga resurser och adekvat kompetens har efter ett par decennier byggt upp ett system som producerar bättre texter, skulle kunna vara en slutsats. Och att det ändå finns en del kritiska synpunkter är knappast förvånande, det vore tvärtom märkligt om texter som är översättningar tillkomna inom en organisation som på flera sätt skiljer sig från det inhemska myndighetsväsendet inte stundtals skulle ha lite speciella egenskaper och kunna uppfattas som i ett eller annat avseende främmande för den svenska texttraditionen.

Men det som visade sig under de intervjuer som jag gjorde med översättarna ger en bild av utvecklingen som gör att det här resultatet ter sig både intressant och överraskande. Det mest påfallande i intervjuerna var nämligen att det är en hårt ansträngd verksamhet som arbetar med översättningarna. Den första synpunkt som kom fram i samtliga intervjuer var att det under de senaste decennierna har skett neddragningar av olika slag, vilka ställt allt högre krav på produktionstakten. ”Vi är hälften så många, men ska göra dubbelt så mycket” – variationer på det temat var det genomgående svaret på min inledande fråga om hur man såg på vad som hänt sedan jag gjorde min undersökning 1999.

Utöver att detta allmänt lett till en högre arbetsbelastning, pekade de flesta på att neddragningarna hade gått ut över möjligheten att kontrollera och kvalitetssäkra översättningar genom sådant som att de granskades av en kollega. Detta gällde även de externa frilansöversättningar som blivit en allt större del av verksamheten. Neddragningarna hade också resulterat i att maskinöversättning fått en mer framskjuten roll, och till detta hade förstås även den snabba tekniska utvecklingen bidragit. En av de intervjuade menade att hens arbete hade övergått ”från att vara översättare till att bli granskare av stickprov av frilans- och maskinöversättningar”.

På min fråga om hur kontakterna med språkvården i Sverige såg ut så svarade de flesta att dessa var glesa och tämligen osystematiska; i hög grad byggde de på mer personliga kontakter än etablerade institutionella funktioner. Vissa menade att det på 90-talet hade funnits en tydligare struktur för detta, men att den hade luckrats upp. Över huvud taget framstod kopplingen till den svenska språkvården som rätt svag; den språkpolitiska utvecklingen under 2000-talets första decennium med sådant som språkpolitiska mål, språklag, en officiell språkvårdsmyndighet etc. var inget som spontant togs upp, och vid en direkt fråga var svaret genomgående att dessa förändringar inte spelat någon märkbar roll för verksamheten.

Ytterligare ett problem som lyftes fram var svårigheter att rekrytera ny personal. Det nog viktigaste skälet till detta var budgetmässiga restriktioner inom EU. De allmänna krav som finns för att hålla administrationskostnaderna nere innebar för språktjänsternas del att det

sällan gavs tillstånd att anordna antagningsprov för nya översättare och att nya tjänster sällan tillsattes. Men det hävdades också att även om tjänster utlystes så var det svårt att få kompetenta sökande. De allmänna arbetsvillkoren, inte minst lönemässigt, var inte längre sådana att det framstod som lockande för många att flytta till Bryssel eller Luxemburg, menade flera. Detta till skillnad från de första åren efter Sveriges inträde, då villkoren generellt var mycket mer konkurrenskraftiga. Det påpekades också att detta var ett problem som inte alls var unikt för de svenska avdelningarna, utan något som delades med många andra språk. Speciellt anfördes sådana svårigheter vad gäller danskan.

Slutligen tog ett antal av de intervjuade upp den utveckling som skett genom de successiva utvidgningarna av EU. Som berörts har unionen nästan fördubblat antalet medlemsstater efter millennieskiftet. Det helt dominerande källspråket vid översättning är engelska, och utvidgningarna har gjort att de original man översätter från i stor utsträckning skrivs av personer med annat förstaspråk än engelska, ett förhållande som förstärkts av Storbritanniens utträde. Man menade att detta inte sällan kunde leda till att källtexten hade sämre kvalitet. För att motverka detta hade man rutiner för granskning av de engelska underlagen innan dessa skickades ut till de olika språkens översättningsavdelningar, men i den allt mer slimmade organisationen fanns färre möjligheter att genomföra sådan kontroll.

Mot denna bakgrund framstår det tveklöst som lite förbryllande att svaren från tjänstemännen ger en bild av att textkvaliteten förbättrats. En möjlig förklaring till detta skulle kunna vara att översättningsavdelningarna, trots de förändrade förutsättningarna, har lyckats hålla kvaliteten uppe (eller till och med förbättra den). Ett antal av dem jag talade med menade också att så var fallet. Man hade fått kämpa hårt men hade trots det lyckats ha rutiner som säkerställde tillräcklig kvalitet. Kanske kan det också vara så att maskinöversättning fungerar ganska bra på den typ av specialiserade och stundtals tämligen formelbundna texter som EU-dokumenteten inte sällan utgör. Likaså är det ju inte givet att frilansöversättningar är sämre än ”in house”-arbeten, förutsatt att upphandlingen sköts på ett bra sätt.

En annan möjlighet är dock att tjänstemännens omdöme mer avspeglar att vanan vid texter tillkomna inom EU har blivit större och att acceptansen för dessas speciella egenskaper därmed ökat. Ju mer man tar del av en viss typ av text, desto mindre påfallande bör den kunna uppfattas som. Det kan i det här sammanhanget vara värt att nämna att ett av mina intryck från undersökningen 2019/2020, som redan nämnts, är att EU-frågan över huvud taget tyckts vara mindre laddad. Ett tecken på detta är svarsfrekvensen i mina enkäter, som sjönk i den senare omgången (både vad gäller enkäten till politikerna och den till tjänstemännen vid Regeringskansliet). Men framför allt förefaller engagemanget i ämnet ha minskat. Fritextsvaren i de äldre enkäterna var fler, längre, mer diskuterande och uttryckte inte sällan tydliga åsikter. Enkätsvaren från 2019/2020 ger ett mer ljumt och stundtals lite pliktskyldigt intryck. (Se vidare Melander 2021:149–150.) Det skulle ju i så fall stämma ganska väl överens med utvecklingen generellt i samhället. Sveriges EU-medlemskap är numera ett etablerat faktum och det är inte ett spörsmål som är flitigt diskuterat vare sig inom politiken eller inom samhället i stort. De flesta kan nog se både positiva och negativa aspekter av EU, men det är knappast ett ämne som uppammar starka emotioner.

5 En fortsatt viktig fråga

Trots att min bild är att EU-texterna inte är en lika laddad fråga som tidigare vill jag avsluta med att bryta en lans för att dessa är fortsatt viktiga att uppmärksamma. EU-texter utgör en kvantitativt sett rejäl del av svensk lagstiftning och förvaltning, och vill vi uppfylla språklagens krav (§ 11) om att språket i offentlig verksamhet ska vara vårdat, enkelt och begripligt kan de inte lämnas utanför det som studeras. Likaså är det uppenbart att EU-översättningarna spelar en stor roll för etablerandet av termer och begrepp inom ett flertal specialiserade områden. En av de översättare jag intervjuade arbetade huvudsakligen med lagstiftning som gällde vissa typer av specialiserade banktjänster och hanteringen av ett antal tämligen komplicerade kapitalplaceringsinstrument. Hen framförde att den vetenskapliga diskussionen om sådant inom ämnen som national- och företagsekonomi fördes uteslutande på engelska, och eftersom engelska också har en så dominerande roll inom finans- och företagsvärlden i stort var nästan

alla andra typer av texter om detta på engelska. Genom EU:s bestämmelser om att all lagstiftning ska finnas på samtliga officiella språk var EU-texterna ett av få tillfällen där det fanns både anledning och möjlighet att skriva inom området på svenska. Liknande förhållanden råder säkert inom många andra områden. Här bör EU-översättningarna därför ha en viktig roll i uppfyllandet av språklagens § 12: ”Myndigheter har ett särskilt ansvar för att svensk terminologi inom deras olika fackområden finns tillgänglig, används och utvecklas.”

För språkvårdens del framstår det därmed som viktigt att bevaka att det finns tillräckliga resurser, såväl personellt som vad gäller termdatabanker och liknande, för att stödja och följa terminologiarbetet inom EU. Likaså förefaller det behövas tydligare strukturer för att skapa kontakter mellan användarna av EU-texter i Sverige, främst vid olika myndigheter, och EU:s översättare. Om det är så att sådant sköts främst via individuella kontaktnät och med ett stort inslag av ”eldsjälsarbete”, vilket mina intervjuer ger vid handen, är det knappast tillfredställande. Ytterligare ett område att bevaka, även om det delvis ligger utanför vad Sverige som enskild nation kan hantera, bör vara förutsättningarna för rekrytering av översättare och tolkar. Hur ser det ut vad gäller nyutlysningar av tjänster, utbildas tillräckligt många med adekvat kompetens och är arbetsvillkoren sådana att rätt personal finner anställningarna attraktiva?

Och för språkforskningen finns det också angelägna uppgifter. Hur ser dagens EU-texter ut? Är de i linje med de ambitioner om ett medborgartillvänt klarspråk som generellt gäller för de svenska myndighetstexterna? Hur ter de sig vid en jämförelse över tid – kan den ganska positiva bild av utvecklingen som ges i min tjänstemannaenkät från 2019/2020 bekräftas? Eller handlar det snarare om att man vant sig vid det annorlunda? Hur ser de källtexter man översätter från ut? Stämmer de farhågor om en försämring av originalens engelska som framfördes i intervjuerna? Hur ser arbetsprocessen vid översättning ut – har översättarna förvandlats från översättare till textgranskare? Här finns många spännande frågor att ta sig an.

Litteratur

Bendegard, Saga. 2014. *Begriplig EU-svenska? Klarspråksarbetets förutsättningar inom den interinstitutionella översättningsprocessen*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 89. Uppsala: Institutionen för nordiska språk.

Ehrenberg-Sundin, Barbro. 2000. Klarspråk över alla gränser. I: Lindgren, Birgitta (red.). *Bättre språk i EU. Rapport från en konferens den 29 november–1 december 1998 i Bryssel.* Stockholm: Nordiska språkrådet. S. 60–75.

Edgren, Håkan. 2002. Hot och verklighet. Om EU-svenskan som hotbild. I: Melander, Björn (red.). *Svenskan som EU-språk*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 30. Uppsala: Hallgren & Fallgren. S. 77–99.

Engelska språket som hot och tillgång i Norden. 2002. TemaNord 2002:61. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.

Engelskan i Sverige. Språkval i utbildning, arbete och kulturliv. 2004. Småskrift utgiven av Svenska språknämnden 89. Stockholm: Norstedts Ordbok.

Europeiska unionens historia. 2020. https://europa.eu/european-union/about-eu/history_sv. Hämtad 2022-10-14.

Förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket. 1998. Stockholm: Svenska språknämnden.

Josephson, Olle. 1997. Språkförakt i EU? *Språkvård* 1. S. 18–19.

Josephson, Olle. 2022. *Språkpolitik*. Språkrådets skrifter 25. 2 uppl. Stockholm: Morfem.

Klarspråk. 2020. Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen. https://www.isof.se/vart-uppdrag/expertomraden/klarsprak. Hämtad 2022-10-14.

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend. 2014. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Melander, Björn. 2000a. EU-svenskan – fördärv eller chans? I: Melander, Björn (red.). *Svenskan som EU-språk*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 30. Uppsala: Hallgren & Fallgren. S. 13–28.

Melander, Björn. 2000b. Politikersvenska men tjänstemannaengelska. I: Melander, Björn (red.). *Svenskan som EU-språk*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 30. Uppsala: Hallgren & Fallgren. S. 100–143.

Melander, Björn. 2001. Svenska tjänstemäns åsikter om EU-texter. I: Jönsson, Linda, Adelswärd, Viveca, Cederberg, Ann & Pettersson, Per A. (red.). *Svenskans beskrivning 24. Förhandlingar vid tjugofjärde sammankomsten för svenskans beskrivning*. Linköping Electronic Conference Proceedings. https://ep.liu.se/konferensnummer.aspx?series=ecp&issue=6

Melander, Björn. 2021. ”Inte antingen eller, utan mycket mer en mosaik av möjligheter”: Svenskan som EU-språk 20 år senare. I: *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 2019–2020.* Uppsala: Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. S. 115–152.

Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket. 2002. Betänkande av kommittén för svenska språket. SOU 2002:27. Stockholm: Fritzes.

Språklag, Sfs 2009:600.

Språkpolitik i 500 år. 2020. Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen. https://www.isof.se/lar-dig-mer/kunskapsbanker/lar-dig-mer-om-sprakpolitik-och-spraklagar/sprakpolitik-i-sverige/sprakpolitik-i-500-ar. Hämtad 2022-10-14.

Svenskan i EU. Hur vi kan främja kvaliteten på de svenska EU-texterna. 1998. Betänkande av utredningen om svenskan i EU. SOU 1998:114. Stockholm: Fritzes.

Svenskan som EU-språk, red. av Björn Melander. 2000. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 30. Uppsala: Hallgren & Fallgren.

Wibeck, Victoria. 2010. *Fokusgrupper: om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Vem ska rädda klimatet?

Hur åtgärder mot klimatförändringar konstrueras diskursivt i debattartiklar

Milena Zart

1 Inledning

Många människor ser effekter av klimatförändringar i sin vardag, men för att kunna tolka det som vi ser eller upplever som följder av klimatförändringar behöver vi språket. Kunskaper om klimatförändringarna förmedlas i stor utsträckning språkligt, inte minst genom rapportering i media. Denna artikel fokuserar på den diskursiva konstruktionen av klimatåtgärder i den offentliga debatten.

Tidigare svensk forskning rörande texter om klimatförändringar har bl.a. studerat diskurser om klimatåtgärder i politiken (Zannakis 2015), läroböckers framställning av miljöproblem (Sellgren 2019) och hur flygande har problematiserats i Sverige (t.ex. Björkvall & Westberg 2021). Debatten om klimatförändringar i en tidningskontext har främst undersökts i engelskspråkigt material. Jag vill här studera vad som kännetecknar den svenska debatten. Sverige har visserligen förhållandevis få invånare, men hur man lokalt argumenterar för att agera i en global fråga som klimatförändring är ändå relevant eftersom svenskarnas konsumtionsbaserade utsläpp per capita behöver minska mycket för att nå en hållbar nivå (Naturvårdsverket 2022).

I denna artikel undersöker jag den diskursiva konstruktionen av klimatåtgärder i en tidningskontext genom att studera vilka deltagare som av debattörer knyts till de åtgärder som föreslås och därigenom tillskrivs ansvar. Dessutom studerar jag hur man argumenterar för och legitimerar att något behöver göras åt klimatförändringarna. Artikeln svarar således på följande frågor:

- Vilka deltagare sammankopplas med klimatåtgärder?
- Hur argumenterar debattörer för att klimatåtgärder bör genomföras?

2 Teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning

I studien hämtas teoretiska perspektiv från fälten kritiska diskursstudier (se t.ex. Seiler Brylla m.fl. 2018) och ekolingvistik (se t.ex. Stibbe 2021). Jag utgår från en konstruktivistisk språksyn som bygger på antagandet att språket formas av men även formar samhället, dess normer och relationer människor emellan. En vanlig definition av diskurs är ”socialt konstruerad och språkligt artikulerad kunskap om någon aspekt av verkligheten” (Foucault 2011 i Seiler Brylla m.fl.. 2018:15). Diskurser kan därmed förstås som sociala praktiker som står i ett dialektiskt förhållande till de situationer, institutioner och sociala strukturer som omger dem, dvs. att de både påverkar och påverkas av våra kunskaper om världen omkring oss.

Inom ramen för denna studie är det intressant att se hur miljöproblem är socialt inbäddade, vilket kan belysas utifrån ett ekolingvistiskt perspektiv. Ekolingvistiken fokuserade inledningsvis på språks livskraftighet och språklig mångfald. Senare utvecklades ett andra ekolingvistiskt spår inriktad på kritisk granskning av språkbruk i relation till miljöförstöring och försök att hitta sätt att tala om naturen som kan inspirera människor till att skydda den (Stibbe 2021:1). Studien som presenteras här knyter an till det senare spåret.

Studier av språkbruk och diskurser i texter om klimatförändringar har bl.a. behandlat relationen mellan språk, attityder, handlingar och politik samt konstruktionen av sociala aktörers ansvar i klimatfrågor. Krzyżanowski (2015) beskriver hur EU har konstruerat en identitet som global ledare inom klimatfrågor samtidigt som andra globala aktörer pekas ut som sämre. Zannakis (2015) granskar diskurser i svensk klimatpolitik under 1990-talet till 2010-talet och beskriver två huvudsakliga narrativ om klimatåtgärder, ett om klimaträttvisa och ett om nya innovationsmöjligheter, där det senare narrativet med tiden blivit det dominerande. Rättvisenarrativet går ut på att alla människor har rätt till en viss mängd koldioxidutsläpp. Det innebär att länder som Sverige där utsläppen per capita är förhållandevis stora, behöver minska sina utsläpp mer än länder med mindre utsläpp per person. Narrativet om nya innovationsmöjligheter handlar om att en tidig klimatomställning kan bli ekonomiskt gynnsam eftersom man kan sälja klimatinnovationer till andra länder. Sellgren (2019) undersöker

läromedel om hot mot regnskog och hav. Analysen visar att många mänskliga deltagare göms undan och att människors ansvar i miljöförstöring är otydligt.

Studier av amerikansk nyhetsmedia från mitten av 1990-talet till slutet av 2010-talet visar att media framställde människoorsakad klimatförändring som vetenskapligt osäkrare och mer ifrågasatt bland forskare än det faktiskt var (se t.ex. Boykoff 2007). En uppföljande studie visar att anglosaxisk media mellan 2005 och 2019 i 90 % av fallen gav en korrekt representation av vetenskapens konsensus om antropogen klimatförändring. Det fluktuerar emellertid något mellan åren och vissa traditionellt konservativa tidningar tenderar att representera klimatförändringar på ett mindre korrekt sätt (McAllister m.fl. 2021). I Sverige har debatten om klimatförändringarna studerats av bl.a. Anshelm (2012) som för år 2006–2009 identifierar fyra dominerande diskurser om klimatförändring. *Den industriella fatalismens diskurs* bygger på antaganden om att teknik och forskning tillsammans med internationella överenskommelser om utsläppsminskningar räcker för att hantera klimatförändringar. Inom *den ekologiska omprövningens diskurs* argumenterar man för att ompröva ekonomiska modeller och reglera koldioxidutsläpp politiskt. *Systemkritikens diskurs* kritiserar industrisamhället och den kapitalistiska ekonomin i vars kölvatten klimatförändringar har uppstått. *Klimatskepticismens diskurs* är en motdiskurs mot de ovannämnda och avfärdar grundpremissen, antropogen klimatförändring.

Intresset i ovannämnda studier av representationen av klimatförändringar i media ligger inte på en språklig utan på en innehållslig nivå. Det är därför intressant att göra en språknära analys av hur debatten om klimatförändringar och -åtgärder ser ut i en svensk, samtida tidningskontext.

3 Material och metod

I föreliggande studie utgörs materialet av debatterande artiklar om klimatförändringar och -åtgärder från 2018. Det är ett intressant år att studera eftersom antalet artiklar om klimatet i svenska medier under 2018 ökade med 38 % jämfört med 2017 (Vi-skogen & Retriever 2019). Eftersom min studie fokuserar på diskurser i klimatdebatten

har jag avgränsat undersökningen till ledartexter, insändare och debattartiklar om klimatförändringarna. De valda genrerna karaktäriseras av att skribenten tar ställning i en fråga och man kan därför vänta sig åsikter om ansvar och legitimeringar av klimatåtgärder. I ett första steg identifierade jag makroteman i debatterande texter ur tre rikstäckande tidningar och fyra lokaltidningar.[1] Analysen av teman visade att klimatfrågor aktualiserades i valkampanjer men också i samband med de stora skogsbränder som härjade under sommaren 2018. Det fördes ingen större diskussion om att klimatförändringar sker, däremot om vilka åtgärder som bäst kan hejda dem.

Fyra debattartiklar och två insändare från Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet med förslag på klimatåtgärder valdes sedan ut för närmare analys. För att få en spridning bland skribenterna har två texter vardera valts från de mest återkommande avsändargrupperna: politiker, forskare och privatpersoner. Jag har valt att analysera debattartiklar och insändare eftersom de i mitt material visade sig vara stilmässigt likartade. Skillnaden består främst i att insändarskribenterna inte är offentliga personer och att insändare av tidningen publiceras under andra rubriker än debattartiklarna. Ledartexter valdes bort för att de i jämförelse med de andra texttyperna mer sällan argumenterar för specifika klimatåtgärder. De analyserade artiklarna redovisas i tabell 1.

[1] Aftonbladet, Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet resp. Bohusläningen, Lysekilsposten, Norrbottens-Kuriren och Norrländska socialdemokraten.

Tabell 1. Översikt över analyserade artiklar.

Avsändare	Skribent	Rubrik	Datum	Tidning	Summering
Politiker	Lövin & Fridolin	Miljöpartiet vill sätta stopp för fossila drivmedel 2030	13/2 2018	DN	Miljöpartiets klimatpolitiska mål
Politiker	Lööf	Fem viktiga reformer för nästa miljöminister	19/8 2018	SvD	Centerpartiets klimatpolitiska mål
Forskare	Graffman & Östberg	Köpfesten måste stoppas med regleringar	10/5 2018	SvD	Problematiserar konsumentinformation som klimatåtgärd
Forskare	Svensson & Tjernström	Klimatforskare: Våra politiker har slutat leda	18/8 2018	SvD	Efterfrågar en tydligare klimatpolitik från högerpartier
Privatperson	Hjertqvist	Betala tillbaka höjda bränsleskatter till medborgarna	5/12 2018	DN	Föreslår ett alternativ till klimatskatt
Privatperson	Paulsson	Det är köttproduktionen som är problemet – inte matsvinnet	22/2 2018	DN	Föreslår internationellt samarbete för minskad köttkonsumtion

För att svara på frågorna om vilka deltagare som sammankopplas med klimatåtgärder och hur debattörer argumenterar för genomförandet av klimatåtgärder har debattartiklarna analyserats med en *transitivitets-* och en *legitimeringsanalys*.

Transitivitetsanalysen hämtas från den systemisk funktionella lingvistiken (Halliday & Matthiessen 2004). Metoden lyfter fram språkets ideationella funktion, dvs. språkets förmåga att forma våra erfarenheter om världen. Här används Holmberg & Karlssons (2006) för svenskan anpassade version av transitivitetsanalys, med justeringar efter Lassus (2010). I analysen identifieras vilken typ av skeende som beskrivs, dvs. om något görs, upplevs, är, händer eller sägs. Skeendena kallas verbprocesser och kategoriseras som *materiella*, *mentala*, *relationella* respektive *verbala*. Till processerna knyts deltagare och omständighetsadverbial. Jag analyserar här processtyp samt första- och andradeltagare. Förstadeltagare är den som processen utgår ifrån och andradeltagren är den som påverkas av eller genom processen binds till förstadeltagaren (Holmberg & Karlsson 2006:75 f). Genom olika språkliga val kan världen beskrivas på skilda sätt. Att studera vilka deltagare som knyts till händelser eller handlingar relaterade till klimatförändring och -åtgärder kan ge en uppfattning om vilka som i artiklarna konstrueras som de som förväntas agera i klimatfrågan och som därmed tilldelas ansvar.[2]

Legitimeringsanalysen följer van Leeuwen (2008) och Westberg (2016) och syftar till att svara på frågan om varför något, i detta fall klimatåtgärder, behöver genomföras (på ett visst sätt). En praktik kan legitimeras men också delegitimeras genom fyra övergripande strategier. *Auktoritetslegitimeringar* rättfärdigar praktiken genom hänvisningar till lagar, traditioner eller personer. *Rationaliseringar* framställer praktiken som rationell eller irrationell, genom syfteskonstruktioner som kan fokusera på praktikens mål, effekt eller medel, samt genom definitioner, förklaringar och förutsägelser av och om praktiken och dess deltagare. *Moraliska legitimeringar* ger praktiken ett kulturbundet moraliskt värde. *Mytopoesis*, den sista legitimeringsstrategin, utnyttjar berättelser eller narrativa fragment för att illustrera varför praktiken är legitim.

---

[2] En ergativitetsanalys skulle lämpa sig för att ge en mer nyanserad bild av hur deltagare tilldelas ansvar men för mina syften anser jag att en transitivitetsanalys på ett tillfredsställande sätt kan visa ansvarsfördelning genom att synliggöra vilka typer av händelser eller handlingar olika deltagare ingår i.

Tillsammans lämpar sig transitivitets- och legitimeringsanalysen väl för att studera diskurser. Medan transitivitetsanalysen visar vem som tillskrivs ansvar för klimatåtgärder visar en analys av legitimeringar varför något bör göras.

4 Resultat

Nedan presenteras först resultaten för transitivitetsanalysen och därefter för legitimeringsanalysen.

4.1 Vilka deltagare sammankopplas med klimatåtgärder?

Här presenteras några i artiklarna vanligt förekommande deltagare och processer. Även ett par ovanliga deltagare diskuteras. Processerna är understrukna i exemplen.

Den mest återkommande deltagaren i materialet är pronomenet *vi*. Det kan ha olika syftningar och det kan vara relevant att skilja mellan ett inklusivt *vi* som syftar både på textens avsändare och mottagare, och ett exklusivt *vi* som utesluter mottagaren (Seiler Brylla 2018:200 f.). Även när deltagaren *vi* delas upp i dessa kategorier är inklusivt *vi* den vanligaste deltagaren i materialet. Ofta måste läsaren själv avgöra exakt vilka som är inräknade i *vi*:et vilket inte alltid är enkelt. Av kontexten runt förekomsterna av inklusivt *vi* kan man emellertid dra slutsatsen att det ofta kan syfta på människor i väst, i Sverige samt i vår generation. Exempel (1) illustrerar ett inklusivt *vi* som tillskrivs ansvar för klimatåtgärder genom att vara med i processerna *klara, hejda* och *skapa.* Materiella processer som dessa dominerar i satser med inklusivt *vi*, tätt följt av mentala och relationella processer. Inklusivt *vi* är också den enda förstadeltagaren i texterna som sammankopplas med processer som beskriver vem som orsakar klimatförändringar.

(1) […] vi kan klara av att hejda klimatförändringarna och skapa en bättre miljö. (Lööf 2018)

Det finns även flera exklusiva *vi* i texterna. Då syftar *vi* på författarna själva i form av politiker eller forskare, medan läsaren utesluts se exempel (2). Processer med exklusivt *vi* följer inget tydligt mönster gällande processtyp utan alla fyra förekommer ungefär lika ofta.

(2) Som klimatforskare får vi ofta frågan ifall vi är oroliga för utvecklingen eller om vi ser framtiden an med tillförsikt. (Svensson & Tjernström 2018)

I politikernas texter finns många exempel på att politiker eller partier tillskrivs ett övergripande ansvar med hjälp av verbala och materiella processer som *föreslagit* och *genomfört* i exempel (3).

(3) Genom åren har Centerpartiet både föreslagit och genomfört reformer (Lööf 2018)

Andra intressanta deltagare är sådana som syftar på klimatforskare. Forskarnas roll här är att rättfärdiga klimatåtgärder genom problembeskrivningar. De har ofta deltagarrollen talare i verbala processer, se exempel (4). De *varnar*, *rapporterar* och *visar*.

(4) Klimatforskare har i mer än ett årtionde varnat för en ökad förekomst av extrema väderförlopp som en följd av den globala uppvärmningen. (Svensson & Tjernström 2018)

Deltagare som syftar på näringslivet och industrin förekommer påfallande sällan. De finns bara med i processer som skildrar företagens och industrins potential att bidra till klimatåtgärder, se exempel (5).

(5) Industrin vill ställa om. (Lövin & Fridolin 2018)

Transitivitetsanalysen visar att den deltagare som konstrueras som aktivast i klimatåtgärderna är ett inklusivt *vi* som ofta verkar syfta på det svenska samhället i stort. Med tanke på texttypen är det ett väntat resultat att även politiker tillskrivs och tillskriver sig själva ansvar att genomföra olika insatser och reformer. Forskare är relativt frekventa deltagare som främst uttalar sig om hur utvecklingen kan komma att se ut och vilka åtgärder som behöver vidtas. Näringsliv och industri är till stor del frånvarande i texterna.

4.2 Hur argumenterar debattörer för att klimatåtgärder bör genomföras?

I följande avsnitt presenteras resultatet för legitimeringsanalysen. I materialet aktualiseras flera olika typer av sociala praktiker, men studien ska fånga legitimeringar av praktiken klimatåtgärder. Frågan

som legitimeringarna besvarar är därför: Varför ska vi göra något åt klimatförändring? Nedan redovisas de tre mest förekommande svaren på denna fråga.

4.2.1 Vi har ansvar för framtida generationer och planeten

Klimatåtgärder rättfärdigas i fyra av artiklarna genom att en diskurs om kris och ansvar aktualiseras. Debattörerna poängterar att klimatförändringar som orsakas nu kommer att påverka kommande generationer och att det därför är vi som har ansvar att åtgärda utvecklingen. I dessa sammanhang används rationaliseringar, moraliska legitimeringar och mytopoesis. Ofta använder skribenterna flera legitimeringar samtidigt i denna typ av argument. I exempel (6) rättfärdigar Lövin och Fridolin en åtgärdsplan med hjälp av en mytopoetisk legitimering där klimatförändring jämförs med andra samhällsutmaningar. Berättelsen slutar med en varning om att det vi gör idag kommer att utvärderas av framtida generationer. Senare i texten skriver debattörerna även att vi kan bli ihågkomna antingen som de som agerade eller de som brände upp alla resurser, samt att de borgerliga partiernas politik kommer att leda till en hård dom i framtiden. Ett oroande framtidsscenario som beskrivs, främst av Lövin och Fridolin men även av andra skribenter, är således att människor i framtiden kommer att (be)döma oss. Det gör att klimatåtgärder även legitimeras på moraliska grunder.

(6) Vi har tidigare generationer att tacka för mycket av det samhälle vi har idag, för hur de mötte sin tids utmaningar. Demokratin, jämställdheten, investeringarna i infrastruktur och energiförsörjning – ingenting har skett av sig själv. Allt vi har omkring oss i dag är resultatet av visioner, hårt arbete och tillgänglig kunskap hos dem som kom före oss. En lika enkel som uppenbar sanning är att våra barn kommer att bedöma vår generation utifrån hur vi mötte vår största utmaning klimathotet. (Lövin & Fridolin 2018)

Enbart i ett fåtal fall beskrivs ett ansvar för klimatet eller planeten, utan att det kopplas till människors välmående. Forskarna och insändarskribenterna redogör för hur planeten i stort, men inte för hur andra arter än människor, drabbas av klimatförändringar. I politikernas texter förekommer ingen sådan problematisering av

klimatförändringars konsekvenser överhuvudtaget. Ett så människocentrerat förhållningssätt till världen problematiseras av kritiker till antropocentrism (se t.ex. Stibbe 2021:13). Exempel (7) kommer från en text som ifrågasätter konsumtionssamhället, och kan anses ingå i det som Anshelm (2012) kallar systemkritikens diskurs. I citatet delegitimeras livsstilen i väst genom att den framställs som irrationell. Argumentet bygger på att de flesta känner till att livsstilen är skadlig för klimatet, men fortsätter att leva som vi gör mot bättre vetande.

(7) Det är allt svårare att leva i okunskap om att den livsstil vi har i väst inte är kompatibel med en välmående planet. (Graffman & Östberg 2018)

I texterna görs klimatåtgärder till en fråga om rationalitet, men även om moraliskt ansvar att göra något med den kunskap vi har om klimatförändringars konsekvenser för kommande generationer och i viss mån planeten. Argumenten anspelar på orättvisan i att andra kommer att drabbas av följderna av klimatförändringar orsakade av oss, och att de kommer att bedöma åtgärderna vi väljer eller undviker att genomföra idag. Det kan jämföras med klimaträttvisenarrativet som beskrivits av Zannakis (2015). I hans material fokuserar politikerna dock på rättvisan mellan industriländer och utvecklingsländer, något som bara förekommer en gång i mitt material.

4.2.2 Forskare säger att det är bråttom

I tre artiklar finns referenser till klimatforskning. Exempelvis rättfärdigar debattörer åtgärder med hänvisning till experter som FN:s miljöpanel. Denna typ av argument är alltid auktoritetslegitimerande. Det är vanligt att auktoritetslegitimeringarna förstärks genom att man inte bara framhåller att forskarna rekommenderar en åtgärd, utan också att åtgärden behöver vara drastisk eller bör ske inom en snar framtid. I exempel (8) legitimeras minskad köttkonsumtion med en auktoritetslegitimering samt en rationalisering som understryker riskerna med ett uteblivet agerande.

(8) År 2010 rapporterade FN:s miljöpanel att vi omgående och drastiskt måste minska konsumtionen av kött- och mejeriprodukter

för att undvika de värsta konsekvenserna av klimatförändringarna. (Paulsson 2018)

I exempel (9) legitimerar Lövin och Fridolin en omställning till en fossilfri ekonomi, ett uttryck för den ekologiska omprövningens diskurs (Anshelm 2012), med hänvisning till vetenskapen.

(9) Det kan inte ha undgått någon att den samlade vetenskapen visat att vi måste ställa om samhället till en fossilfri ekonomi nu, inte sen. (Lövin & Fridolin 2018)

Debattörerna framställer vetenskap som en auktoritet som inte bara kan tala om hur världen är eller vilka följder ett visst framtidsscenario kan få, utan forskning får också en rådgivande roll, dvs. att forskare uttalar sig om hur världen borde vara och hur vi bör agera. Det indikerar ett teknokratiskt förhållningssätt till beslutsfattande vilket bygger på föreställningar om att forskning kan leverera objektiva fakta, neutrala till politiska och sociala förhållanden (Hulme 2009:102 ff.). Exempelvis skulle forskare kunna fastställa till vilken grad global uppvärmning kan fortskrida utan fara för mänskligheten. Politiken ska sedan grundas på de vetenskapliga resultat som kommer ur detta, och t.ex. se till att höjningen av jordens medeltemperatur inte överskrider 2° C.

4.2.3 Sverige är ett föregångsland

I tre av artiklarna förekommer en diskurs om Sverige som föregångsland. I exempel (10) beskriver Lööf Centerpartiets framgångar med att sänka koldioxidutsläppen med hjälp av en auktoritetslegitimering där Sverige, och i förlängningen Centerpartiet, beskrivs som förebild. Den första delen av citatet legitimerar åtgärder genom att peka på att Sverige, särskilt när Centerpartiet var ansvarigt för miljöpolitiken, minskade utsläppen och samtidigt bibehöll ekonomisk tillväxt. Dessa argument rimmar väl med det narrativ om innovationsmöjligheter och ekonomisk gynnsamhet som enligt Zannakis (2015) är det starkaste i den svenska klimatpolitiken. I den sista meningen i exemplet delegitimeras den sittande regeringens klimatpolitik med en rationalisering, där effekten av denna politik utvärderas.

(10) Vi i Sverige har historiskt visat att det går att sänka utsläppen av växthusgaser och samtidigt ha en stark ekonomisk tillväxt. Vårt exempel står som förebild för många andra länder. Sverige har minskat koldioxidutsläppen med 27 procent sedan 1990, bara under de åtta år Centerpartiet ansvarade för miljö- och klimatfrågorna i regeringen sjönk utsläppen med knappt 20 procent. I dag har utsläppen slutat sjunka. (Lööf 2018)

I exempel (11) ur artikeln av Svensson och Tjernström finns också en legitimering av Sverige som föregångare, men här beskrivs rollen som förebild snarare som ett mål än ett faktum. Även om det förs fram att Sverige redan har relativt små utsläpp, vilket kan tolkas som en förebildsauktoritet i sig, är bilden av Sverige som föregångsland också en framtidsvision, en effekt av att man genomför utsläppsminskningar. Det rör sig om en rationalisering. Exemplet avslutas med ett alternativt scenario som, genom att framställa det som irrationellt, delegitimerar att låta bli att göra något åt klimatförändringar och att därmed *medverka till en kommande katastrof*.

(11) Sveriges utsläpp är små i ett globalt perspektiv och vi har ekonomiska och tekniska möjligheter att drastiskt minska dem. Kanske kan det inspirera andra att följa efter. Är det verkligen klokt att aktivt medverka till en kommande katastrof eftersom ingen annan gör något? (Svensson & Tjernström 2018)

Argumenten för ledarskap speglar i viss mån Krzyżanowski (2015) som visar att EU på liknande sätt konstruerar sitt internationella ledarskap diskursivt, dvs. genom att hävda att man kan inspirera andra att följa efter. EU pekar i några fall ut länder som agerar ”sämre”. Artiklarna i mitt material behandlar främst nationell klimatpolitik, och i politikernas texter (t.ex. i utdraget ur Lööfs artikel i exempel (10)) kritiseras andra partier för en sämre miljöpolitik. Det är däremot föga fokus på internationell politik och därmed inte heller vanligt att delegitimera andra länders klimatpolitiska strategier.

5 Avslutande kommentar

Jag har givit exempel på hur klimatåtgärder har framställts i svensk debatt och visat vilka deltagare som sammankopplas med dem samt

hur åtgärderna legitimeras. Trots att åtgärdsförslagen varierar går det att skönja återkommande drag i texterna. Materialet till denna studie är begränsat, så mina slutsatser är tentativa, men undersökningen kan ge uppslag till mer omfattande studier och är ett första steg mot en bättre förståelse av hur människors ansvar för klimatet konstrueras.

Samtliga texter präglas av att det i första hand är ett inklusivt *vi* som knyts till klimatåtgärder. Till skillnad från Sellgrens (2019) läromedelsmaterial finns alltså ofta en framskriven mänsklig deltagare i debattartiklarna, och denna deltagare får stort ansvar. Ibland kan det dock vara otydligt exakt vilka personer eller grupper *vi* syftar på.

Som i Zannakis (2015) studie beskrivs klimatförändringar som en rättvisefråga, men i debattartiklarna fokuserar man inte främst på rättvisa mellan nationer utan mellan generationer. Kanske handlar skillnaden i rättviseargumenten om mottagare. Zannakis har i första hand undersökt material som riktar sig till politiker medan mitt material riktar sig till en bredare allmänhet. En annan förklaring skulle kunna vara att något har förändrats i vår förståelse av klimatförändringar de senaste åren, att problemen har kommit närmare genom en större medvetenhet om risken att människor i Sverige drabbas inom en inte allt för avlägsen framtid. Detta ligger emellertid utanför min undersöknings omfång. Även diskurser om innovationsmöjligheter (Zannakis 2015) finns i mitt material. Klimatåtgärder legitimeras med hänvisning till att Sverige är, eller genom de föreslagna åtgärderna kan bli, ett föregångsland. Att vara bland de främsta i anpassningen presenteras som något som är bra för Sverige och för världen. Huruvida det också bidrar till ekonomisk vinning i Sverige lämnas däremot ofta osagt.

Klimatförändringar skildras i texterna som ett problem som läsare känner till och som forskare är ense om. Däremot framhåller debattörerna olika åtgärder som den av forskarna rekommenderade, vilket också synliggör en nackdel med ett teknokratiskt förhållningsätt till relationen mellan vetenskap och politik, där forskning förväntas leverera entydiga sanningar och rekommendationer om hur politik ska föras (Hulme 2009). Forskare inom samma fält kan komma fram till olika slutsatser och beslutsfattare kan då luta sig mot den forskning som passar bäst ihop med den egna agendan.

Jag har här lyft några aspekter av den diskursiva konstruktionen av klimatåtgärder. Men ämnet kan belysas från fler håll, t.ex. med större fokus på föreställningar om vilka nya möjligheter som klimatåtgärder kan medföra. Även de känslor som framkommer i texterna har förbigåtts här. För att fördjupa förståelsen av hur vi begripliggör klimatförändringar och åtgärder mot dem behövs alltså fler studier.

Denna studie av hur klimatåtgärder konstrueras i den offentliga debatten kan ge en fingervisning om de grunder på vilka vi förväntas fatta beslut i klimatfrågan. I artiklarna framställs klimatförändringarna som något som inte bara experter eller politiker behöver arbeta med, utan hela samhället måste vara delaktig i att hejda klimatförändringar. Åtgärderna rättfärdigas genom hänvisningar till moral, rationalitet och auktoritet. Vi antas vilja åtgärda klimatförändringar för att vi anser oss ha ett gemensamt ansvar för framtida generationers levnadsförhållanden, för att vi vill lyssna på forskares varningar om klimatförändringarnas konsekvenser men också för att gynna Sveriges position som föregångsland i klimatfrågor.

Litteratur

Anshelm, Jonas, 2012. *Kampen om klimatet: miljöpolitiska strider i Sverige 2006-2009*. Pärspektiv, Storå.

Björkvall, Anders & Westberg, Gustav. 2021. Shame and Pride in the Delegitimization and Relegitimization of Air Travel. *Critical Approaches to Discourse Analysis Across Disciplines (CADAAD)* 13. S. 63–83.

Boykoff, Maxwell T. 2007. From convergence to contention: United States mass media representations of anthropogenic climate change science. *Transactions of the Institute of British Geographers* 32(4). S. 477–489.

Foucault, Michel. 2011. *Vetandets arkeologi*. Lund: Arkiv Förlag.

Halliday, Michael A.K. & Matthiessen, Christian M.I.M. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.

Holmberg, Per & Karlsson, Anna-Malin. 2006. *Grammatik med betydelse: en introduktion till funktionell grammatik.* Uppsala: Hallgren & Fallgren.

Hulme, Mike. 2009. *Why we disagree about climate change: Understanding controversy, inaction and opportunity.* Cambridge; New York: Cambridge University Press.

Krzyżanowski, Michal. 2015. International leadership re-/constructed? Ambivalence and heterogeneity of identity discourses in European Union's policy on climate change. *Journal of Language and Politics* 14(1). S. 110–133.

Lassus, Jannika. 2010. *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer. Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen.* Helsingfors: Universitetstryckeriet.

McAllister, Lucy, Daly, Meaghan, Chandler, Patrick, McNatt, Marisa, Benham, Andrew, & Boykoff, Maxwell. 2021. Balance as bias, resolute on the retreat? Updates & analyses of newspaper coverage in the United States, United Kingdom, New Zealand, Australia and Canada over the past 15 years. *Environmental Research Letters* 16(9).

Naturvårdsverket. 2022. Klimatet och konsumtionen https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/klimatomstallningen/omraden/klimatet-och-konsumtionen/. (Hämtad 2022-10-12)

Seiler Brylla, Charlotta. 2018. „Willkommen in unserem Land!" Eine diskurslinguistische Studie zum Thema Flüchtlingspolitik der grünen Parteien in Schweden und Deutschland im Herbst 2015. I: Gredel, Eva, Kämper, Heidrun, Mell, Ruth M., Polajnar, Janja (red.). *Diskurs. Kontrastiv Diskurslinguistik als Methode zur Erfassung transnationaler und sprachübergreifender Diskursrealitäten*. Bremen: Ute Hempen Verlag. S. 194–218.

Seiler Brylla, Charlotta, Westberg, Gustav, & Wojahn, Daniel. 2018. C som i kritik: Kritiska perspektiv inom text- och diskursstudier. I: Wojahn, Daniel, Seiler Brylla, Charlotta, Westberg, Gustav (red.). *Kritiska text- och diskursstudier*. Huddinge: Södertörns högskola. S. 9–36.

Sellgren, Mariana. 2019. Vem hotar haven och regnskogen? I: Holmberg, Per, Karlsson, Ann-Malin & Nord, Andreas. (red.). *Funktionell textanalys*. Lund: Studentlitteratur. S. 53–64.

Stibbe, Arran. 2021. *Ecolinguistics: Language, ecology and the stories we live by* (2 uppl.). London: Routledge.

van Leeuwen, Theo. 2008. *Discourse and Practice. New Tools for Critical Discourse Analysis.* New York: Oxford University Press.

Vi-skogen, & Retriever. 2019. Varmare klimat—Iskall nyhet? Vi-skogen Retriever.

Westberg, Gustav. 2016. *Legitimerade föräldraskap 1870–2010: En diskurshistorisk undersökning.* Stockholms universitet.

Zannakis, Mathias. 2015. The blending of discourses in Sweden's "urge to go ahead" in climate politics. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics* 15(2). S. 217–236.

Plats, ställe, attityd och språkliga resurser i Erik Lundins ”Välkommen hem”

Jim Degrenius

1 Inledning

Reppar 16 tres rappar artisten Imenella[1] (2022) i låten ”Foxy” och i detta korta citat ryms tre centrala drag i rap som genre. Det första draget gäller betydelsen av plats, i detta fall markerat genom att använda sig av de tre första siffrorna till postorten Spånga i Stockholm, som bland annat inkluderar Tensta där artisten är uppvuxen. Det andra draget gäller den språkliga variationen: användningen av i det här fallet spanskans *tres* i stället för svenskans *tre* går i linje med den språkliga mångfald som under lång tid kännetecknat svensk rap. Det tredje draget gäller den fundamentala roll som framställning av känslor, attityder och värderingar spelar inom genren. Genom att *reppa*, eller representera, Tensta och Västerort markerar textens jag en känslomässig tillhörighet till platsen. ”These geographies are inhabited and bestowed with value”, skrev Forman (2000:67) om hiphopens framväxt i 1970-talets New York, och detta gäller i lika hög grad i ett svenskt sammanhang år 2022.

Dessa tre drag inom rap står i centrum för denna artikel, i vilken jag presenterar en diskursanalytisk fallstudie av Erik Lundins[2] låt ”Välkommen hem” (2016). Låten släpptes i samband med fotbolls-EM 2016, vilket syns i textens fotbollstematik, och gestaltar samhälleligt relevanta frågor om inkludering, exkludering och tillhörighet till

[1] Imenella, född 1988, är en rappare och dansare uppvuxen i Tensta, Stockholm. Som rappare fick hon sitt genombrott 2018 med singlarna ”Chagga” och ”Moves”. 2022 släpptes hennes första album *Gemini*.

[2] Artistens fullständiga namn är Ibrahima Erik Lundin Banda, men han använder Erik Lundin som artistnamn. Född 1982 och uppvuxen i Rinkeby, Husby och Bromsten, Stockholm, inledde han sin karriär på engelska under namnet Eboi. På svenska fick han sitt genombrott 2015 med EP:n *Suedi*. 2019 släppte han albumet *Zebrapojken*.

Sverige. Fallstudien är en del av ett pågående avhandlingsarbete om svensk rap, som ansluter både till flerspråkighetsforskning och en rad tidigare studier utanför språkvetenskapen av olika aspekter av svensk hiphopkultur (se Dankić 2019:19–21 för en översikt). Syftet med fallstudien är att visa hur en mångfald av språkliga resurser används för att förbinda känslor, attityder och värderingar med plats, och jag argumenterar för att Erik Lundin genom att framställa en affektiv tillhörighet med såväl en lokal förortsmiljö (präglad av globala migrationsströmmar) som med Sverige som land gestaltar en inkluderande idé om svenskhet. Med ett språkvetenskapligt perspektiv ansluter min analys till tidigare litteraturvetenskapliga studier av Lundins texter. Jagne-Soreau (2019) diskuterar hur Lundin i låten ”Suedi” förespråkar ett postnationellt Sverige där personer som rasifieras som icke-vita ska kunna identifiera sig som svenskar utan ifrågasättande. Nykvist (2019) pekar bland annat på hur flerspråkigheten i Lundins texter, som performativa politiska akter, ifrågasätter det enspråkighetsideal som ligger till grund för nationell identitet.

2 Hiphopkultur, plats och ställe

Forman (2000, 2002) menar att hiphopkulturen genomsyras av en specifik rumslig diskurs. Detta visar sig bland annat genom att explicita referenser till geografiska platser är vanliga i raptexter. Områden benämns eller hänvisas till med exempelvis gatunamn eller postnummer, och genom att gestalta dessa platser fylls de med mening och värde. Detta kan kopplas till Cresswell (2015) och distinktionen mellan *space* och *place*, vilket i svenskan kan återges med skillnaden mellan *plats* och *ställe* (Syrjälä, 2018). En plats blir till ett ställe genom att ett segment av jordens yta förbinds med en känsla av tillhörighet och identitet oavsett skala: ett rum, en gata, ett kvarter, en stadsdel, en stad, en region eller ett land är alla exempel på platser som kan förbindas med individuella, delade eller medierade känslor (Cresswell, 2015). Denna sociala, kulturella och identitetsmässiga betydelse av ett ställe är spårbar genom hiphopkulturens historiska utveckling och internationellt välbeforskad inom det tvärvetenskapliga fältet *hip hop studies*. Den tidiga idén om att hiphoputövare förbinds med olika geografiska områden och att dessa områden är förbundna med specifika sociala villkor och identiteter, har haft ett varaktigt inflytande på rap

(Ross & Rivers 2019). Från utvecklingen av den amerikanska hiphopen i östkust-, västkust- och sydkuststilar (Cramer & Hallett 2010) till den globala approprieringen av en idé om geografiskt förankrad identitet har hiphopkulturen visat sig både stabil och anpassningsbar till lokalt relevanta förhållanden. En rad internationella studier har härvidlag problematiserat relationen mellan det lokala och globala (se t.ex. Pennycook 2007; Westinen 2014). När Imenella rappar *reppar 16 tres* är texten alltså förankrad i en lokal förortskontext samtidigt som det retoriska mönstret är globalt igenkännbart.

3 Material och metod

Erik Lundins ”Välkommen hem” släpptes 2016 på en EP med samma namn, på vilken låten utgör det fjärde spåret av fem. EP:n är enbart släppt i digitalt format och det finns ingen officiellt publicerad låttext. Jag har därför utgått från den transkription av texten som är tillgänglig på plattformen *Genius* (2022). Denna transkription är kontrollerad av både mig själv och en forskarkollega och har genomgått smärre korrigeringar.

För att analysera hur olika språkliga resurser i låttexten används för att uttrycka känslor, attityder och värderingar och hur dessa kopplas till plats använder jag Appraisal-teorin (Martin & White 2005), en vidareutveckling av den systemisk-funktionella lingvistikens interpersonella metafunktion (Halliday & Matthiessen 2014). Appraisal-teorin tillhandahåller diskursanalytiska redskap för att systematiskt undersöka hur känslor, attityder och värderingar språkligt realiseras (systemet Attityd), förstärks eller försvagas (systemet Gradering) och för hur röster och positioner markerar solidaritet eller avståndstagande gentemot andra positioner (systemet Engagemang)[3]. I den systemisk-funktionella lingvistikens modell över språkets olika skikt (fonologi, lexikogrammatik, semantik och kontext) är de redskap som Appraisal-teorin tillhandahåller inriktade på det semantiska skiktet och på hur

[3] Namn på kategorier inom Appraisal-systemet anförs med inledande versaler. De svenska översättningarna är hämtade från det pågående terminologiska arbetet inom *Nordisk forening for SFL och sosialsemiotikk* (2021).

mening konstrueras i texter i samspel med kontexten och lexikogrammatiken.

I ett svenskt forskningssammanhang har Appraisal-teorin bland annat använts för analys av trädgårdstexter (Nord 2008) och elevtexter i svenskämnet (Folkeryd 2006). Inom den omfattande internationella Appraisal-forskningen har ramverket tillämpats på rap av Caldwell (2008a, 2008b, 2014), som dels undersöker hur afroamerikansk politisk rap skiljer sig från gangsterrap i fråga om retoriska mönster och sätt att framställa motstånd mot dominerande diskurser, dels föreslår ett explorativt ramverk för analys av musikalisk modalitet i Appraisaltermer.

Ramverket bygger på ett hierarkiskt system av kategorier och underkategorier, där val av detaljnivå i analysen kan variera beroende på syfte. I denna analys använder jag de övergripande kategorierna inom systemet Attityd och resonerar om förekomster i texten som rör Affekt (positiva eller negativa känslotillstånd eller känsloreaktioner), Bedömning (positiv eller negativ värdering av människors karaktär eller beteende) och Uppskattning (positiv eller negativ värdering av ting, fenomen eller processer) (Martin & White, 2005). Av särskild vikt i den typ av konstnärlig text som rap utgör är att redogöra för text som inte realiserar Attityd genom explicit värderande lexikon (benämnt inskriven Attityd), utan som bygger på att text *framkallar* en värderande tolkning, ett område som är föremål för särskilda svårigheter (se Don 2016). Framkallad Attityd bygger härvid på att läsaren eller lyssnaren tolkar in attityder i texten, antingen med stöd av olika språkliga signaler eller genom att framställningen av skeenden eller sakförhållanden har potential att uppfattas som värderande.

4 Analys

Analysen följer låttexten i ”Välkommen hem” såsom den utvecklar sig efterhand för lyssnaren, från introt och genom dess olika delar. Jag diskuterar ett antal centrala delar av texten och utifrån dessa presenterar jag en tolkning av hur språkliga resurser, platser, ställen och attityder förhåller sig till varandra. För att ge läsaren tillräckligt med information om textomgivningen innehåller citaten även versrader som av utrymmesskäl inte analyseras.

4.1 Introt: den centrala rösten

”Välkommen hem” börjar med ett för rap genretypiskt drag, en så kallad *rapper signature* (Sarkar & Winer 2006) – en typ av kort språklig och musikalisk slinga som markerar artisten som avsändare. Erik Lundins signatur består i flera låtar av enbart hans för- och efternamn, men är här modifierad med tillägg av epitetet *sankt*. Signaturen följs av en rad som intertextuellt kopplar samman ”Välkommen hem” med Lundins låt ”Suedi” (2015):

(1) Sankt Erik Lundin
(2) Jag vakna upp och va suedi

I introts två rader framkallas på olika sätt en positiv Bedömning av jagets karaktär som samtidigt positionerar honom som en röst med auktoritet. Detta sker genom att skapa en kontrast mellan å ena sidan en inledande lek med en idé om helgonförklaring och å andra sidan en användning av slangordet *suedi* (arabiskans ord för ’svensk’) som kan förstås som positivt värderande. Genom att lägga *sankt* till artistens namn (rad 1) anspelar texten på Stockholms skyddshelgon Sankt Erik samtidigt som artisten lyfts fram som extraordinär och placerar honom på en symboliskt central plats för Sverige, huvudstaden Stockholm. Den följande raden *jag vakna upp och va suedi* (rad 2) är ett direkt citat ur refrängen till låten ”Suedi” (Lundin 2015), ett verk som blev framgångsrikt och som gav artisten en position i offentligheten i debatter om svenskhet och tillhörighet. Att vara *suedi* innebär i förortsslang helt enkelt att vara svensk eller att bete sig som en stereotypiskt svensk person och kan vara negativt värderande. Men jagets uppvaknande är här något positivt genom den intertextuella kopplingen till låten ”Suedi” och en central tematik i denna låt: rätten att få definiera sig som svensk. Hänvisningen till ”Suedi” återkommer dessutom senare i den första versen, där låten beskrivs som *mitt segertal* (rad 9, positiv Uppskattning). Genom den positiva Bedömning som framkallas i introt sätts tonen för det som ska komma vidare i texten: det är en stolt *suedi* som vaknar upp.

4.2 Den första versen: hemma – i flera kulturer

Med jaget placerat på en central position i Sverige börjar den första versen med att framställa en strid om rätten att kalla Sverige för ett hem. I rad 3–10 framgår en spänning mellan positiva attityder som har att göra med jagets känsla av tillhörighet till Sverige och negativ attityd mot de som bestrider rätten till denna tillhörighet.

(3) Helt hype, kolla passet upp i luften som Timbuks
(4) Skål för mitt nya liv
(5) Jag har redan mina fyra sista
(6) Jag behöver inte PUT, jag behöver ingen Sfi
(7) Och jag kommer inte ge mig av
(8) Min identitet är mitt eget val
(9) Suedi, mitt segertal
(10) Så om de ber mig sticka hem får de ge mig garn

[…][4]

I satsen *kolla passet upp i luften som Timbuks* (rad 3) är den intertextuella kopplingen central: i december 2013 höll rapparen Timbuktu[5] ett tal i riksdagen, i vilket han höll upp sitt svenska pass i luften som ett sätt att understryka budskapet om inkludering och tillhörighet. Konjunktionen *som* i *som Timbuks* indikerar att jaget utför en handling jämförbar med Timbuktus och satsen kan därför framkalla positiv Bedömning av jaget utifrån den inkludering han förespråkar. Detta inskärps ytterligare av att satsen föregås av *helt hype* (rad 3), där jag förstår det engelska *hype* som ett tecken på jagets entusiasm och en realisering av positiv Affekt. Den inledande raden sätter därigenom ett värderande mönster som utvecklas i rad 4–9. Positiv Affekt

[4] Av utrymmesskäl citeras inte låttexten i sin helhet. Utelämnad text är markerad med punkter inom hakparenteser.

[5] Rapparen Timbuktu (Jason Diakité) är född 1975 och uppvuxen i Lund. Efter att ha rappat på engelska i slutet av 1990-talet har han sedan år 2000 gett ut en rad album med svenska texter som kännetecknas av lyrisk uppfinningsrikedom och politisk kritik, bl.a. *The botten is nådd* från 2003 och *Alla vill till himmelen men ingen vill dö* från 2005.

framkallas genom skålen för jagets nya liv (rad 4) och genom raderna om jagets formella tillhörighet till Sverige som plats (rad 5–6), vilka pekar på en känsla av säkerhet inför att tillhöra Sverige. Positiv Bedömning av jaget framkallas i *och jag kommer inte ge mig av* (rad 7) genom att denna framställer jagets beslutsamhet att höra till Sverige. Den positiva Uppskattning av låten Suedi som framställs i rad 9, *mitt segertal*, implicerar i låtens sammanhang därmed även det som ”Suedi” tematiserar: rätten att på egna villkor få definiera sig som svensk. Detta positiva värderande mönster i rad 3–9 bryts så i rad 10, där ordleken med *sticka* och *garn* framkallar en negativ Bedömning av *de* som ifrågasätter jagets svenskhet. Att Sverige för jaget är ett ställe som han identitets- och känslomässigt hör till ses inte som självklart för alla.

I den andra delen av den första versen sker ett skifte av fokus, markerat med tempusbyte till preteritum. En berättelse om jagets barndom tar vid, där erfarenheter av att höra till olika kulturer står i centrum, vilket framställs genom en kontrast mellan olika mattraditioner:

[…]
(11) Älskade stroganoff
(12) Fortsatte käka khanzir fastän farsan är musse
(13) Mitt dagis var persiskt
(14) Min bästis var grekisk
(15) Jag var poetisk
[…]
(16) Hos släkten på jullovet
(17) Svär på min mamma, jag njama bara
(18) Ljusa chokladen från Aladdin, alla dar
(19) Julafton, juldagen, annandan
(20) Damma jag fan hela charken från Mamma Scan
(21) Kalla mig assimilerad
(22) Tillbaka till Stockholm, vi damma injera
(23) Benachin och supakanja med mera
(24) Magen den kände sig vandaliserad
[…]

Såväl den svenska maten (*stroganoff* och julmat), det etiopiska och eritreanska brödet *injera* som de gambiska grytorna *benachin* och

supakanja är kopplade till positiv och negativ Affekt. Positiv Affekt är inskriven i *älskade stroganoff* (rad 11) och negativ i *magen den kände sig vandaliserad* (rad 24), där magen metonymiskt får stå för jagets fysiska känslor efter det allmänna frosseriet. Slangordet *damma* (rad 20, 22) som används i relation till båda mattraditionerna är också ett ord med potential att framkalla positiv Affekt, då det förutom att stå för att 'äta' även kan ha betydelsen 'att rensa tallriken' eller att 'frossa'. Denna Affekt förstärks av att markera utsträckning i tid genom upprepningen av juldagarna (rad 19). I texten framställs också det laddade i jagets matvanor: satsen *fortsatte käka khanzir fastän farsan är musse* (rad 12) kan framkalla en negativ Bedömning av jagets beteende utifrån en muslimsk levnadsregel (ordet *musse* står för muslim), vilket intensifieras genom bruket av arabiskans *khanzir* 'gris'. Ett ord som *gris* eller *fläsk* hade haft annan betydelsepotential och ett annat stilvärde, medan *khanzir* som en muslimsk inomkulturell referens indexerar det tabu mot fläskkött som finns. Satsen är dock ambivalent om den sätts i relation till satsen *kalla mig assimilerad* (rad 21) och låtens övergripande budskap om att Sverige ska rymma en mångfald av identiteter. Ordet *assimilerad* har utifrån detta budskap negativa konnotationer och skulle då kunna framkalla negativ Bedömning av jaget. Men satsen kan också förstås som en underförstådd kritik mot de som använder sig av begreppet assimilation. Utifrån de "svenska" aspekterna av jagets matkonsumtion kan han kallas *assimilerad*, men han kan även *damma* injera, benachin och supakanja (rad 22–23). Satsen *fortsatte käka khanzir* (rad 12) har i denna tolkning potential att även framkalla positiv Bedömning och peka på jagets beslutsamhet i att följa sin egen väg.

Matkonsumtionen som gestaltas i rad 11–24 är förbunden med två olika ställen. Det ena stället, Stockholm, framställs som präglat av mångfald, vilket markeras genom den afrikanska maten och genom *mitt dagis var persiskt* (rad 13) och *min bästis var grekisk* (rad 14). Det andra stället är inte benämnt, men lyssnaren vet genom omständigheten *tillbaka till Stockholm* (rad 22) att det är någonstans utanför huvudstaden som jaget frossar i svensk julmat. Genom den Affekt och den ambivalenta Bedömning som relateras till matkonsumtionen framgår också den identitetsmässiga betydelsen för jaget av dessa båda ställen.

4.3 Refrängen: Sverige – hem, ställe och affekt

I den första versen framställs *hem* som ett stridbart ord. Att jaget inte kommer att ge sig av eller *sticka hem* för samtidigt in den alternativa positionen, att personer som jaget inte hör hemma i landet, i diskursen. I refrängen bemöter jaget denna position genom att hälsa *välkommen hem* med full affektiv kraft och genom att fastslå att jaget är *hemma* på ett ställe som jaget identifierar sig med:

(25) Välkommen hem!
(26) Till landet där ovanför
(27) Landet och folket jag skålar för
(28) Landet och laget jag vrålar för
(29) Välkommen hem!
(30) Nu pokalen vi hissar den
(31) Flaggan vi brukade dissa den
(32) Nu vi lyfter och viftar den
(33) Välkommen hem!
(34) Från dan jag börja andas
(35) Till dan jag kom tillbaks till Arlanda
(36) Välkommen hem!
(37) Jag sade jag svär på min mamma
(38) Är hemma nu det är här jag vill stanna

Den positiva Affekt som framkallas i refrängen framstår på flera sätt som intensiv. För det första framkallas Affekt genom lexikala val som *skåla* eller *vråla* för landet, folket och laget (rad 27–28) och genom beskrivningarna av hissandet av pokalen (rad 30) och viftandet med flaggan (rad 32), som markerar upprymd glädje. För det andra förstärker utsträckningen i tid (*från dan jag börja andas*, *till dan jag kom tillbaks till Arlanda*, rad 34) och en Bedömning av jagets uppriktighet (*jag sade jag svär på min mamma*, rad 37) den positiva Affekt som framställs i rad 38 genom jagets vilja att stanna.

Det är också här i refrängen som fotbollstematiken görs explicit för första gången, och det är en återkommande social praktik att ett landslag efter framgångar utomlands tas emot och hyllas på flygplatsen vid hemkomsten. Denna hemkomst är samtidigt jagets och i förlängningen en hemkomst för alla personer som delar hans

erfarenheter av att höra till olika kulturer. Den till Sverige och hemkomsten kopplade positiva Affekt som realiseras i den verbala texten understryks också musikaliskt genom det körmusikaliska ackompanjemanget som väcker associationer till allsång på en arena, en typ av sång som syftar till att fylla ett rum.

4.4 Den andra versen: det lokala, nationella och globala

Från introt fram till refrängen finns en rörelse mellan platser som befinner sig på olika skalor: från ett centrum av Sverige rör sig texten mot jagets mer lokalt situerade erfarenheter för att sedan i refrängen vända åter till centrum. I den andra versen, vilken även den följs av refrängen, finns samma rörelse. Genom beskrivning av hur jaget har inflytande i kulturlivet (rad 39) och användning av begreppet k-märkning (rad 40) framkallas en positiv Bedömning av jaget: han lyfts fram som en person med särskild status.

[…]
(39) När jag öppnar munnen Kultursverige påverkas
[…]
(40) Erik han borde för helvete k-märkas
[…]

Efter dessa rader fortsätter barndomsnarrativet, liksom i den första versen markerat med tempusbyte till preteritum. Detta narrativ är nu explicit placerat på avstånd från centrum:

(41) Minns hur jag älskade allt
(42) Från Du gamla du fria till Sankta Lucia
(43) Nånstans i slutet av blåa
(44) Jag minns hur vi planka på tian
(45) Jesus Amalia, var bara barn men vi ville försvara vår area
(46) Ända sen flykten från platsen där människor dör av malaria
(47) Bror från Somalia ropade: ”Warya, warya!”
(48) Visste nada om dunya
(49) Mina romer till grannar var gulliga
(50) Talade fler språk än FN, vi kände oss kunniga
(51) Sunnanbyplan, jag var cok kär i Sunniva

I rad 41–51 knyts attityder till ställen genom att jaget är placerat i Stockholms västra förorter dit tunnelbanans blåa linje går. Omständigheten *nånstans i slutet av blåa* är stället för den positiva Affekt som realiseras av *älskade* (rad 41) och som gäller jagets känslor inför ”det typiskt svenska”. Mer geografiskt specifikt är *Sunnanbyplan* i Rinkeby stället för jagets kärlek till Sunniva (rad 51). Känslorna gäller även det lokala området i sig: *vi ville försvara vår area* (rad 45) realiserar positiv Affekt genom att hjälpverbet markerar en vilja eller en benägenhet, och går i linje med den långa tradition som finns inom rap att representera det egna område som man markerar tillhörighet till. Detta område framställs som ett ställe präglat av globala migrationsströmmar och flerspråkighet, vilket återspeglas i de lexikala val som görs. Den egna gruppens språkförmåga värderas genom positiv Bedömning: *talade fler språk än FN, vi kände oss kunniga* (rad 50). Samtidigt framställs det unga jagets okunskap om världen genom negativ Bedömning i *visste nada om dunya* (rad 48), en sats som vid sidan av svenskan gör bruk av såväl det spanska *nada* ’ingenting’ som det arabiska *dunya* ’värld’. Tillsammans med somaliskans *warya* ’kom hit’, slangordet *cok* ’mycket’ (med ursprung i turkiskan) och en svenska som innehåller det i en rapkontext kraftiga stilbrottet *Jesus Amalia*, vilket får en komisk effekt, markerar textens språkbruk den mångfald som kännetecknar området.

Övergången från barndomen till nuet innebär sedan ett tempusbyte tillbaka till presens och texten rör sig åter in mot ett svenskt centrum:

[…]
(52) Nu reppar Suecia som det var EM
(53) Skriker: ”Här vill jag leva!”
(54) Nu viftar jag flaggan som zinji var deli
(55) För Olsen, Guidetti, för Zlatan min bror, Henke Larsson, Dahlin och Ravelli
[…]

Med sin framkallade Affekt fungerar jagets känslor för Sverige i *nu reppar Suecia som det var EM* (rad 52) som en direkt motsvarighet till den tidigare satsen *ville försvara vår area* (rad 45). Där jaget i den sistnämnda raden representerar det egna området, används här ett genretypiskt mönster för att i stället representera hela landet. Denna

positiva Affekt framställs också i relation till ett Sverige som nationellt präglas av mångfald i lika hög utsträckning som den tidigare skildrade förorten. Detta markeras för det första genom användningen av spanskans *Suecia* (rad 52), vilket har en annan betydelsepotential än *Sverige*. För det andra markeras det genom att jaget omtalar sig själv som *zinji* i satsen *nu viftar jag flaggan som zinji var deli* (rad 54), där *zinji* är ett slangord med betydelsen 'svart person' och *deli* ett slangord med betydelsen 'galen'. Liksom i refrängen fungerar beskrivningen av flaggviftandet som ett uttryck för glädje och framkallar positiv Affekt. För det tredje är valet av de fotbollsspelare som räknas upp (rad 55), och för vilka *zinji* viftar med flaggan, signifikant: samtliga uppräknade spelare har på olika sätt blandad bakgrund.

5 Avslutande diskussion

I denna analys har jag analyserat betydelsen av plats och ställe i Erik Lundins "Välkommen hem" och hur detta kan relateras till de känslor, attityder och värderingar som uttrycks med olika språkliga resurser i texten. Härvid har jag pekat på en pendelrörelse: texten rör sig fram och tillbaka mellan jagets lokala erfarenheter och känslor, grundade i en förortsmiljö, och landet Sverige på en nationell skala. Jaget positionerar sig i texten både i ett centrum som en röst i den svenska offentligheten och som en lokalt förankrad röst, där det lokala samtidigt är präglat av global mobilitet.

Till såväl det lokala som det nationella är olika känslor, attityder och värderingar förbundna, där jag med grund i Appraisal-teorin lyft fram positiv Affekt i relation till såväl förorten som landet Sverige. I "Välkommen hem" blir förorten och landet Sverige känslomässigt föreställda ställen: med ett för rap genretypiskt mönster representerar textjaget det egna lokala området, men detta mönster används också för att representera nationen, förbinda den med starka känslor av glädje och framföra en idé om inkludering av svenskar med kulturellt blandad bakgrund. Vid sidan av Affekt spelar förekomster av framkallad Bedömning en viktig roll: den positiva värderingen av det egna jagets roll och status positionerar honom som en röst i svensk offentlighet och framställer den inkludering som jaget förespråkar. Förekomsterna av Uppskattning är få, men den positiva värderingen av Lundins

låt ”Suedi” och dess budskap om att få definiera sig som svensk utan att ifrågasättas går i linje med textens budskap.

Nationen konstrueras ofta i relation till en idé om insiders och outsiders, men i en värld där plats alltmer utmärks av global mobilitet och en ”global sense of place” (Massey 1997) förändras idén om insiders och outsiders i relation till nation (Cresswell 2015:70). Erik Lundins ”Välkommen hem” säger till lyssnaren att personer med blandad bakgrund aldrig varit något annat än insiders i *Suecia* – de (vi) är *hemma*. Detta hem präglas av en språklig heterogenitet som jag lyft fram i analysen: lyssnaren möter en mångfald av språkliga resurser, som beroende på perspektiv ibland kan beskrivas som förortsslang, ibland som arabiska, somaliska, turkiska eller spanska. I detta är ”Välkommen hem” långt ifrån någon engångsföreteelse. Mycket svensk rap präglas av en språklig heterogenitet som utmanar fasta idéer om gränser mellan språk. Jag hoppas med denna analys också ha visat att svensk rap är en genre som är viktig att undersöka om vi vill studera hur svenskan påverkas och förändras av denna språkliga mångfald.

Litteratur

Caldwell, David. 2008a. The rhetoric of rap: A challenge to dominant forces? *Bridging discourses: ASFLA 2007 online proceedings*. S. 1–15.

Caldwell, David. 2008b. Affiliating with rap music: Political rap or gangsta rap? *Novitas-Royal* 2(1). S. 13–27.

Caldwell, David. 2014. The interpersonal voice: Applying Appraisal to the rap and sung voice. *Social Semiotics* 24(1). S. 40–55.

Cramer, Jennifer, & Hallett, Jill. 2010. From Chi-Town to the dirty-dirty: Regional identity markers in US hip hop. I: Terkourafi, Marina (red.). *The languages of global hip-hop*. London: Continuum. S. 256–276.

Cresswell, Tim. 2015. *Place: An introduction*. Andra upplagan. Chichester: John Wiley & Sons.

Dankić, Andrea. 2019. *Att göra hiphop: En studie av musikpraktiker och sociala positioner*. Stockholm: Stockholms universitet.

Don, Alexanne. 2016. It is hard to mesh all this: Invoking attitude, persona and argument organisation. *Functional Linguistics* 3(9). S. 1–26.

Folkeryd, Jenny W. 2006. *Writing with an attitude: Appraisal and student texts in the school subject of Swedish*. Uppsala: Uppsala universitet.

Forman, Murray. 2000. 'Represent': Race, space and place in rap Music. *Popular Music* 19(1). S. 65–90.

Forman, Murray. (2002). *The 'hood comes first: Race, space, and place in rap and hip-hop*. Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press.

Genius. 2022. *Välkommen hem* [låttext]. Hämtad från https://genius.com/Erik-lundin-valkommen-hem-lyrics

Halliday, Michael. A. K. & Matthiessen, Christian M. I. M. 2014. *Halliday's introduction to functional grammar*. Fjärde upplagan. Abingdon, Oxon: Routledge.

Imenella. 2022. Foxy. På *Gemini* [Spotify, ljudfil]. Sony Music Entertainment Sweden AB.

Jagne-Soreau, Maïmouna. 2019. Att vakna upp som suedi. *Nordisk poesi* 4(01). S. 43–60.

Lundin, Erik. 2015. Suedi. På *Suedi* [Spotify, ljudfil]. Mansa Banda Music.

Lundin, Erik. 2016. Välkommen hem. På *Välkommen hem* [Spotify, ljudfil]. Mansa Banda Music.

Martin, James. R., & White, Peter R. R. 2005. *The language of evaluation: Appraisal in English*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Massey, Doreen. 1997. A global sense of place. I: Barnes, Trevor & Gregory, Derek (red.). *Reading human geography*. London: Arnold. S. 315–323.

Nord, Andreas. 2008. *Trädgårdsboken som text 1643–2005*. Stockholm: Stockholms universitet.

Nordisk forening for SFL og sosialsemiotikk. 2021. Terminologi-liste. Hämtad från https://nordisksfl.org/terminologi/

Nykvist, Karin. 2019. Language play and politics in contemporary Swedish hip-hop. I: Grönstrand, Heidi, Huss, Markus & Kauranen, Ralf (red.). *The aesthetics and politics of linguistic borders: Multilingualism in northern European literature*. New York: Routledge. S. 153–175.

Pennycook, Alastair. 2007. Language, localization, and the real: Hip-hop and the global spread of authenticity. *Journal of Language, Identity, and Education* 6(2). S. 101–115.

Ross, Andrew S. & Rivers, Damian J. 2018. Introduction: Hip-hop as critical conscience: Framing dissatisfaction and dissent. I: Rivers, Damian J. & Ross, Andrew S. (red.). *The sociolinguistics of hip-hop as critical conscience: Dissatisfaction and dissent*. Cham: Palgrave Macmillan. S. 1–10.

Sarkar, Mela, & Winer, Lise. 2006. Multilingual codeswitching in Quebec rap: Poetry, pragmatics and performativity. *International Journal of Multilingualism* 3(3). S. 173–192.

Syrjälä, Väinö. (2018). *Namn-språk-ställe: Språkbrukarna i Svenskfinlands offentliga rum*. Helsingfors: Helsingfors universitet.

Westinen, Elina. 2014. *The discursive construction of authenticity: Resources, scales and polycentricity in Finnish hip hop culture*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Om läkares ritande och svenskans beskrivning
– en metadisciplinär diskussion om forskningen om svenska

Anna-Malin Karlsson

1 Bakgrund och syfte

Upprinnelsen till denna artikel är den tveksamhet som drabbade mig när jag anmält ett föredrag till *Svenskans beskrivning* som i stort sett helt handlade om bilder: om ritandet av bilder och om användning av dem, låt vara som en del i språklig kommunikation. Föll detta verkligen inom ramarna? Och om det gjorde det: på vilket sätt? Föredraget blev accepterat och personer kom och lyssnade. Ingen ifrågasatte bildernas plats på konferensen. De metareflektioner jag planerat att ta upp, om forskningens inomdisciplinära relevans, fick ge vika för engagerade diskussioner om teori, empiri, analys och resultat. Detta talar för att läkares ritande har relevans för beskrivningen av svenskan. Återstår alltså att reflektera över under vilka premisser det har relevans, och över vad positioneringen av en sådan studie säger om villkoren för metadisciplinär diskussion inom vårt ämne.

Studien som presenterades vid konferensen publicerades i ett annat forum, med inriktning mot visuell kommunikation inom medicin.[1] Här kommer istället metareflektionen att renodlas, och förhoppningsvis utvecklas, med undersökningen av läkares skisser som fall och utgångspunkt.[2]

Denna artikel handlar om hur vi ser på bredden inom forskningen om svenska: som ett fält uppdelat i parallella deldiscipliner eller som ett fält med en kärna och en periferi (eller båda samtidigt). Jag argumenterar för att olika sätt att hantera bredd skapar olika

---

[1] Karlsson & Bellander (2023).

[2] Stort tack till deltagarna i det högre seminarium vid Institutionen för svenska och flerspråkighet vid Stockholms universitet 19 oktober 2022, där frågor som dessa diskuterades. Särskilt tack till panelen som bestod av Linda Kahlin, Maria Lim Falk, Zoe Nikolaidou och Hanna Sofia Rehnberg, Era inlägg har inspirerat till flera av resonemangen här!

förutsättningar för ämnesutveckling. Syftet med denna text är att med utgångspunkt i ett exempel på tillämpad multimodal text- och interaktionsforskning diskutera hur sådan normalt positioneras inom forskningen om svenska, men också att problematisera denna positionering och föreslå alternativ.

Som en ram för det senare presenteras först aktuella perspektiv för meta- och inomdisciplinär reflektion – med viss utblick utanför ämnet.

2 Forskning om svenska

Fred Karlsson (2010:39) noterar att ett skäl till att konferensserien *Svenskans beskrivning* kom till 1963 var att ”intresset för det levande nuspråket ökat”. Ordet ”beskrivning” säger också något viktigt: ”Det var inte rent teoretiska eller filosofiska problem som lockade (…) utan det var den praktiska tillämpningen av deskriptiva metoder på ett konkret material”. Karlsson konstaterar att talspråk och skriftspråk sedan dess fått ungefär lika stort utrymme vid konferenserna[3], att syntax varit den populäraste språkliga beskrivningsnivån (följt av ord), men att ”diskurs” (eller samtal) tidigt funnits med. Över tid har dock grammatiken fått vika för ”funktionell och kontextuellt inriktad språkvetenskap” (Karlsson 2010:58).

Flertalet deltagare vid *Svenskans beskrivning* torde (fortfarande) ha sin forskarutbildning i nordiska språk, men en del (och sannolikt allt fler) i svenska och svenska som andraspråk. Många av ämnets forskare disputerar numer i bredare ämnen som språk och kultur eller humanistiska studier, andra i utbildningsvetenskap. Vid de flesta lärosäten ingår idag forskningen om svenska i större institutioner med flera ämnesavdelningar. Ofta behöver ämnet orientera sig mot exempelvis lärarutbildningens behov, och endast på ett fåtal orter finns möjlighet att upprätthålla traditionell ämnesbredd. Att döma av webbpresentationerna av de stora ämnesmiljöerna i Göteborg, Stockholm och

[3] Genomgången sträcker sig fram till 2008.

Uppsala[4] finns på samtliga platser forskning om språkets struktur, om text, samtal och kontext och om flerspråkighet (eller svenska som andraspråk). Uppsala och Stockholm nämner språk- och texthistoria, Göteborg lyfter fram forskning om språkteknologi. Uppsala skiljer ut ämnesdidaktisk forskning liksom namnforskning. Likheterna visar att det finns dimensioner som en större miljö bör täcka in: system och bruk, dåtid och nutid, tal och skrift. Man kan också ana hur ämnet gärna vill expandera, och därmed inkorporera inriktningar som annars skulle kunna föras till andra institutioner.

Att avgränsa och definiera ämnesområdet har inte varit lika attraktivt som att dela upp det. Ett undantag är Gustafsson & Johansson (2017), som utforskar språkforskningens[5] gränser. De presenterar en tentativ definition: ”språkvetenskap ska innebära ett metodiskt och systematiskt sökande efter ny kunskap om språk i vid bemärkelse, d.v.s. om språket i sig självt och om språkanvändningen”. Därmed inkluderas forskning om kommunikationssituationer, om språkliga praktiker och om språkanvändare. Författarna föreslår att ett sätt se på kärna respektive periferi är att se till graden av mångvetenskap i en undersökning, dvs. att mångvetenskap förskjuter forskningen från kärnan (snarare än att vissa språkvetenskapliga hållningar gör det). En annan tanke som uttrycks är att tillämpad forskning kunde ses som mer perifer än grundforskning. Föreställningen om att vissa delar av språket utgör kärnan berörs indirekt, när Gustafsson och Johansson väljer en ”vid” definition av språk, eftersom en ”smal” sådan, som avgränsade sig till exempelvis språkstruktur, inte skulle accepteras. Där

[4] https://www.gu.se/svenska-spraket/var-forskning, https://www.su.se/forskning/forskningsämnen/svenska-och-nordiska-språk, https://www.nordiska.uu.se/forskning/, samtliga lästa 221026.

[5] Det är på sin plats med en kommentar om ämnesbenämningar. Jag väljer att oftast tala om forskning om svenska. I vissa institutionella miljöer, och i många forskarutbildningar, är detta en del (eller rentav den dominerande delen) av nordiska språk. I andra miljöer kallas ämnet svenska språket. Gustafsson och Johansson skriver om språkvetenskap, och inkluderar då även forskning om andra språk liksom allmänlingvistik.

impliceras att språkstrukturen ligger i en (alltför liten) kärna, som behöver vidgas (Gustafsson & Johansson 2017:12).

Resonemanget kan jämföras med det som förs av Brante (2003) i en text om konsolideringen av socialt arbete som forskningsämne. Brante föreslår gemensamt *kunskapsobjekt* som en av de faktorer som skapar ett forskningsämne. Kunskapsobjektet är det som ämnet beforskar, men också den bild av detta som forskningen skapar. Brante beskriver det som ”en teoretiskt definierad storhet, placerad mellan teori och verklighet, eller mellan teori och observation” (s. 142). Till idén om ett gemensamt kunskapsobjekt kopplas föreställningen om en kärna (som ligger tätt på objektet) och följaktligen en periferi. Så väl kunskapsobjektet som kärnan blir då något som fältet skapar. Vad som utgör ”svenskan” kan därför antas förändras, både i takt med att svenskan förändras och i takt med att synen på vad ett språk är förändras. Utifrån vad som refererats ovan är det dock rimligt att uppfatta ”svenskan som system” som ämnesområdets traditionella kunskapsobjekt, men att även språkbruk i kontext kommit att inkluderas. Att frågan om gränser är känslig är dock klart. Även Brante ser i sin enkätstudie en ovilja att precist avgränsa ”socialt arbete”. Än känsligare och potentiellt konfliktfylld är diskussionen om en kärna och en periferi, eftersom den implicerar värdering. Jag uppfattar uppdelningen i struktur, textanalys, samtalsanalys etc. som ett sätt att balansera behovet av ett någorlunda sammanhållet ämne med motståndet mot att peka ut en kärna (och därmed upprätta en hierarki). Det finns dock åtminstone två risker med uppdelningen: dels finns förmodligen outtalade föreställningar om en kärna ändå, dels undviks alltför enkelt diskussioner om det gemensamma kunskapsobjektet när man bara behöver förhålla sig till sin egen del: vad förenar till exempel minimalistprogrammets syntaxstudier med etnografisk klassrumsobservation, annat än att de kan bedrivas inom samma forskarutbildning?

Fred Karlsson (2010) efterlyser mer av metavetenskaplig reflektion inom ämnet. 1988 publicerades *Nordistiken som vetenskap* (Svensson 1988a), och knappt 30 år senare *Varför språkvetenskap*? (Håkansson & A-M Karlsson 2017). Svensson (1988b) bidrog i den första volymen med en mycket citerad text om nordistikens kunskapsintressen, och i den senare med en uppdaterad version av denna (Svensson 2017). I

båda texterna konstaterar Svensson hur ämnet rymmer påfallande olika vetenskapliga förhållningssätt och kunskapsintressen. I den senare texten ser han ”en påtaglig trängsel” (s. 34) inom den forskning som syftar till att *beskriva*, men menar också att sådan forskning som vill *förklara* har växt.[6] Det verkar ha blivit mer populärt att undersöka olika textslag, kommunikationssituationer, verksamheter och kontexter än att vända sig mot språkets inre mekanismer och förfina de modeller som antas *förutsäga* exempelvis grammatisk och fonologisk struktur. Dock har grammatikforskningen utvecklats genom kontakt med exempelvis samtalsforskning och historiska perspektiv på språkförändring. Svensson kallar detta för *korsbefruktningar* (2017:35). Men den mesta av utvecklingen handlar om att nya inriktningar tillkommit, ofta genom kontakt med andra forskningsämnen, som utbildningsvetenskap. Även här konstateras alltså att forskningen om svenska och nordiska språk utvecklas genom en fortgående förgrening, samtidigt som mycket av det som tidigare funnits finns kvar.

3 Undersökningen av läkares skisser

Här sammanfattas den undersökning som metareflektionerna utgår ifrån. Undersökningen presenteras mer utförligt i en artikel avsedd för forskare och praktiker inom det tillämpade fältet visuell medicinsk kommunikation (Karlsson & Bellander 2023).

3.1 Forskningssammanhang

I materialet som samlades in för projektet *Hälsolitteracitet och kunskapsbyggande i informationssamhället*[7] finns ett antal skisser som producerades av läkare under patientkonsultationer. I patienters bloggar och inlägg i sociala medier finns också illustrationer av hjärtan. En studie av visuella representationers roll i läkare-patient-kommunikation bedömdes vara relevant för den internationella,

---

[6] Ordvalet ”trängsel” syftar på den triangel som Svensson använder för att beskriva ämnets kunskapsintressen, och där det nu ansamlas forskning i ett av hörnen (Svensson 2017:22).

[7] Projektet finansierades av Vetenskapsrådet (Utbildningsvetenskap) 2015–2017.

mångvetenskapliga forskningen om (visuell) medicinsk kommunikation. Detta fält är inte språkvetenskapligt (ens i tillämpad mening) och dess metoder är sällan text- eller samtalsanalytiska. En vanlig väg till kunskap är istället enkäter, som ofta syftar till att kartlägga preferenser. Kearns, Kearns och Paisely (2020) konstaterar att visuella illustrationer uppskattades av 99 % av tillfrågade patienter, och allra mest av patienter som ska genomgå komplicerade ingrepp. Scheltema, Ray & Piper (2018) visar att både vårdpersonal och patienter föredrar bilder med hög grad av realism (när de får välja mellan presenterade alternativ). I en särskild studie om hjärtillustrationer framgår på liknande sätt att lekmän (dock ej patienter) och läkare föredrar hög detaljrikedom (Strong & Eroline 2013).

3.2 Material och analytiskt perspektiv

Materialet i studien av läkares ritande utgörs alltså av skisser som samlades in under projektet. I skisstudiens material ingår också intervjuer med patienter[8] (gravida kvinnor med partner) där skisser nämns, samt en gruppintervju med tre läkare, som bland annat talar om att de ritar (eller i något fall inte ritar) under sina konsultationer. Analysen startar dock i exempel på återanvändning av skisser i sociala medier. Som jämförelse till handritade skisser (figur 1) analyseras i studien datorritade hjärtbilder från webbplatsen 1177, med utgångspunkt i återanvändningar av dessa i sociala medier (figur 2). Båda bilderna innehåller såväl visuella representationer som verbalspråkliga element. Analysen är teoridriven och principiell, vilket innebär att fokus ligger på de resurser som tas i bruk i en viss kontext. Den syftar därmed inte till att beskriva en korpus eller ett material som helhet.

Studien har vägletts av socialsemiotisk teori och perspektiv från framförallt Kress & van Leeuwens modeller för bildanalys och för multimodal diskursanalys (van Leeuwen 2005, Kress & van Leeuwen 2006).

[8] Personerna är i strikt mening inte patienter, utan snarare (potentiellt) blivande föräldrar som konsulterar läkaren. Ändå används benämningen här, för att förenkla framställningen.

Figur 1. Skiss på Instagram.

Figur 2. Datorritad illustration på Instagram.

3.3 Funktioner och resurser: sammanfattning av analys och resultat

När den handritade skissen rekontextualiseras på Instagram (figur 1) är det i form av ett foto som visar papperet uppsatt på en kylskåpsdörr med en magnet. Skissen vittnar om (det specifika) läkarbesöket, men förmedlar även (för den som kan se det) information om det aktuella hjärtfelet. Instagraminläggets skrivna text kompletterar bilden, förmedlar känslor i relation till bildens innehåll och ger intertextuella

referenser. Att bilden är central i budskapet visas när en person som kommenterar inlägget berättar att hen varit hos samma läkare, baserat på att hen känner igen stilen i teckningen. Den datorritade illustrationen (figur 2) rekontextualiseras på ett annat sätt: Den distanseras från det enskilda fallet och representerar istället hjärtfelet som sådant. I exemplet får det funktionen att (i motsats till den handritade skissen) flytta fokus från det enskilda barnet till typen av hjärtfel, till alla hjärtebarns behov och intressen.

I de inspelade samtalen där skisser ritas är det tydligt att själva ritandet markerar att en ny fas i samtalet inletts. Ritandet gör att deltagarna orienterar sig mot samma fokus och reducerar samtidigt tolkningsmöjligheterna i det som sägs: läkarens talade yttranden är mer detaljerade, benämner fler delar av hjärtat och rör sig mellan det generella och det specifika. När läkaren förklarar hur hjärtat fungerar är det muntliga språket det som driver samtalet framåt. Ritandet utför dock delvis samma arbete parallellt och samtidigt, vilket gör att den viktigaste informationen (hjärtats delar, deras namn och den eventuella defekten) får dubbla uttryck, där det ena knappast är överordnat det andra i situationen. Efteråt finns dock skissen med de skrivna etiketterna kvar. Det visuella är dock det enda uttrycket för hur hjärtats delar förhåller sig till varandra när det gäller närhet och storlek.

I jämförelse med de datorritade illustrationerna utmärker sig skisserna med ojämna linjer och synliga ändringar. Skisserna är tvådimensionella och saknar illustrationernas runda och ihåliga kärl, där också tjocklek och struktur återges. De handritade skisserna är mer reducerade, och fokuserar på de delar som i samtalet pekas ut som missbildade och som ska åtgärdas med kirurgi. De enda färgerna är rött (för syrerikt blod) och blått (för syrefattigt – och allt annat), medan illustrationerna använder en rad färger för att skilja de olika delarna åt. Iakttagelserna passar i båda fallen väl in i vad vi vet om vetenskapliga representationer. Till detta kan dock föras vad man kunde kalla ”ytfinnish”, som handlar om i vilken mån en representation bär spår av sin tillkomst. I skissen ser vi handens väg över papperet, hur den korrigerats och förtydligats. Papperen är vikta och lite knöliga, vilket avslöjar att de hanterats och flyttats, i en ficka eller väska. Den datorritade illustrationen är kliniskt ren från motsvarande spår.

Sammanfattningsvis ger studien resultat som säger något om hur olika materiella resurser skapar olika förutsättningar för språklig interaktion, i och utanför konsultationsrummet, men också för fortsatt lärande för patienterna. Studiens bidrag till (visuell) medicinsk kommunikation består i att den utgår från ett antal autentiska bilder och dessas faktiska användning. Bidraget handlar om att visa hur bilderna skapas och att med stöd i teori och etnografiska data förklara hur de blir meningsfulla. Vidare blottläggs hur de fortsätter användas av patienter, vilket ytterligare bidrar till förståelsen av de konsekvenser valet av representationstyp kan få.

Att fysiska och materiella handlingar strukturerar ett samtal är inte ny kunskap för interaktionsforskare, men är det för forskare inom ett fält där bilders för- och nackdelar normalt undersöks med andra sorters data, och där man inte studerar interaktionen i sig. Att explicitgöra hur olika artefakter fungerar i detaljerad analys av situationer är också ett sätt att få läkare och andra praktiker medvetna om styrkor (och svagheter) i en praktik som de på ett kanhända oreflekterat plan har kunskap om. I relation till tidigare forskning om läkares resp. patienters preferenser vad gäller detaljer i bilder (se 3.1) nyanserar studien förståelsen, dels genom att visa hur läkare väljer ett mer reducerat representationssätt, dels genom att visa hur bildtyperna rekontextualiseras på principiellt olika sätt. Preferens sätts alltså genom analysen i relation till kontext och kommunikativ funktion.

4 Positionering inom forskningen om svenska

Om nu studien i stället ska vinklas mot att bidra med kunskap till forskningen om svenskan, kan åtminstone två frågor ställas: 1) Var placeras den enklast in (och varför)? 2) Hur skulle den kunna bidra till disciplinutveckling i djupare (eller vidare) mening och vad skulle krävas för det?

4.1 Relevans genom teori- och metodutveckling

Trots att analysen i den refererade studien till stor del handlar om bilder och bara indirekt om språk kan den räknas som textforskning, vilket är en etablerad del av forskningen om svenskan, även i sin mer multimodala inriktning. Enkelt uttryck kan språkvetare tillåtas

undersöka bilder, om de ser bilderna som texter och använder språkvetenskapligt grundade metoder, och/eller om även språk ingår. Bidraget ger då ny kunskap om ytterligare en kontext, ytterligare en typ av kommunikationssituation eller ytterligare en genre, normalt med fokus på hur modaliteter samspelar.

Björkvall (2017) diskuterar vad som händer när man som språk- och textforskare intresserar sig för *betydelse*, oavsett hur den uttrycks. Han föreslår att en analys av återbruk av produkter (förpackningar m.m.) i nya sammanhang (t.ex. som smycken) kan bidra med förståelse av kreativa processer inom exempelvis skrivande, och för intertextuella relationer i språkliga texter (s. 201). Även i skrivande återanvänds ”material”, och får ny betydelse i ny kontext. Att resultat från studier av ett meningsskapande på ett principiellt plan kan överföras mellan modaliteter är rimligt. För skisstudiens del kan vi argumentera för överförbara iakttagelser av rekontextualisering av professionella meningsskapande representationer av principiellt olika slag: representationer som bär tydliga spår av sin tillkomstsituation rekontextualiseras på ett annat sätt än representationer som kan flyttas spårlöst. Professionella aktörer verkar föredra resurser som de kan anpassa till sin interaktionella praktik. Om detta gäller även språkliga texter och yttranden återstår att undersöka, och det ryms självklart inom textforskningens ramar.

Ytterligare ett steg mot vad Svensson beskriver som korsbefruktning (2017:35) tar exempelvis de runforskare som genom ett multimodalt och socialsemiotiskt synsätt kan säga något nytt om ett väl undersökt material (exempelvis Åkerström 2020 och Holmberg 2021). Även om steget mellan modern textforskning och runologi kan tyckas stort handlar det fortfarande om texters struktur och funktion. Multimodala och spatiala perspektiv kan accepteras om de bidrar till att besvara frågor som bedöms som relevanta sedan tidigare. Gränsen mellan studiet mellan det samtida och det historiska har då korsats, men fokus är fortfarande på texten och på modaliteternas samspel.

4.2 Vad säger multimodalitet om svenskan?

Jag vill hävda att en undersökning av läkares ritande skulle kunna påverka och utveckla annat än teorier och metoder inom den

multimodala text- (och interaktions-) forskningen. Den skulle mer empiriskt kunna bidra till kunskapen om svenskan som språk, och på så sätt orienteras mer explicit mot det gemensamma kunskapsobjektet. Vägen dit går via ett intresse inte bara för modaliteternas samspel utan även deras *specialisering*.

Alla studier av språkanvändning bör ha potential att säga något om språkets förmåga att fylla olika kommunikativa funktioner, och därmed dess grundläggande egenskaper. I Karlsson (2009) och (2012) diskuteras vad ett multimodalt perspektiv kan säga om språket som system. Olika modaliteters roll och eventuella specialisering analyseras i ett antal exempel, bland annat från arbetslivskommunikation. Där noteras bland annat att språkets resp. det visuellas specialisering till viss del är diskursberoende, men att språket tenderar att användas för materiella betydelser, inte minst med fokus på ting (som *plastmattan viks upp*, i en bygghandling), medan visuella resurser, som placering och sammanbindning ofta realiserar relationella processer (exempelvis hur något är en del av något annat) och kvalitetsbetydelser (som storlek).

I konsultationssamtalen, där läkaren ritar skissen, går det vanligen till som i exempel 1.[9] Deiktiska uttryck (fetmarkerade) binder ihop den språkliga framställningen med ritandet. Det som ritas, och därmed ges form, position och relativ storlek med visuella medel, benämns språkligt (understruket). I teckningen (se figur 1 ovan, dock från ett annat samtal) dubbleras benämningarna med förkortningar, som *VK* för *vänster kammare*. Det som språket också gör, och som det inte finns någon visuell motsvarighet för i skisserna, är att det ger uttryck för att något är förväntat delad kunskap: antingen genom att paret vet det sedan tidigare, eller genom att de lär sig det nu, som en förutsättning för det som ska komma senare. Läkaren säger dels *som ni känner igen litegrann* och *hoppas jag*. Därtill förekommer *ju* flitigt, som en

[9] Paus markeras med /; [ ] markerar samtidigt tal av annan deltagare; (( )) kommentar tillagd av forskarna. Deltagarna förkortas L (läkare), P1 (patient/förälder 1) samt P2 (patient/förälder 2).

påminnelse om att en viss kunskap är den gemensamma grunden som nu etableras för säkerhets skull.

(1) L: så där nu växer det fram en bild sådär som ni känner igen litegrann [P1: mm] [P2: mm] / hoppas jag / så / **där** har vi då hjärtat med sina fyra hjärtrum och sina två stora artärer [P1: mm] **dom där** dom kallar ju vi för förmak / **det där det** är ju höger förmak vänster förmak höger kammare vänster kammare / [P1: mm] / och kärlet som går ut **sådär** ifrån höger kammare den kallar vi för lungartär [P1: mm] / och så har vi kärlet som går ifrån vänster kammare och går runt på **det här** sättet ((ljud av penna mot papper)) den kallar ju vi för stora kroppspulsådern aorta

Språket fyller alltså benämnande funktioner, men det är också språket som (i förhållande till det som sker på papperet)[10] har huvudansvaret för relationen med paret, vilket framförallt sker genom grammatikens resurser för modalitet.

Om vi jämför med språkets roll i den återanvändning på Instagram, som återges i figur 1 ovan kan vi se att språket även här verkar inriktat på relation, snarare än på beskrivning av fakta: det värderar och uttrycker känslor. Trådstartaren skriver: *Det här är ett fint hjärta, även fast det är annorlunda. Vår fina [namn] kommer bli en riktig liten kämpe när hon kommer till oss!*

Multimodala och kontextualiserade iakttagelser av språkets (och andra modaliteters) specialisering säger inte bara något om språkbrukares val av resurs för att uttrycka olika typer av betydelse, utan också något om resurserna (bland annat språket) i sig. De belyser språket som system på ett sätt som kan komplettera såväl introspektion som användandet av rent språkliga korpusar.

[10] Materialet är en ljudinspelning. Vi har därför inte möjlighet att se hur deltagarna rör sina kroppar och flyttar sina blickar. En fullständig analys av modaliteternas arbetsfördelning skulle kräva videoinspelning.

Korsbefruktning mellan den traditionella kärnan (språksystemforskningen) och nyare inriktningar har förvisso skett, exempelvis inom samtalsgrammatik, där interaktionella perspektiv får belysa grammatisk struktur på nya sätt. (Detta tas också upp av Svensson 2017.) Man kan dock notera att sådan forskning ofta förses med en etikett som visar att det inte är ”vanlig” grammatik, utan en viss sorts grammatik. (Jfr även *socioonomastik* för socialt inriktad namnforskning).[11] Man kan också diskutera om samtalsgrammatik kanske oftare sorteras som ett slags interaktionsforsking än ett slags grammatik, på sätt som liknar hur systemisk-funktionell grammatik tenderar att ses som ett slags textanalys. (Vilket kan förstås som att det snarast är interaktions- och textforskningen som utvecklats, genom att influeras av grammatik, än tvärtom.) Detta kan delvis förklaras av vilka forskare som arbetar med de olika inriktningarna, och hur de kategoriseras. Men det antyder också att det nog ändå finns en kärna, och att den är ganska ”hård”, om vi ska fortsätta med den metaforen.

5 Slutord

Denna artikel har i ett antal steg utforskat och diskuterat en tillämpad och mångvetenskapligt vinklad undersöknings relevans för forskningen om svenska, och därmed hur detta ämnesområde avgränsas, uppdelas och potentiellt utvecklas. Jag menar att den mångfald och bredd som ofta presenteras med stolthet är bra, men att vi kunde få ut mer av den om vi oftare blickade mot det vi har gemensamt. Det som av Svensson (2017) benämns som korsbefruktningar bör inte begränsas till att driva utveckling av teoretiska och metodiska redskap, utan bör också vara ett sätt att ta ansvar för det som är vårt gemensamma kunskapsobjekt: svenskan – dess egenskaper, användning och villkor. De flesta håller nog med om att dessa tre aspekter hänger ihop och påverkar varandra. Jag menar att de ändå separeras i alltför hög grad. Uppdelningen i olika deldiscipliner är kanhända ett nödvändigt sätt sortera forskning och forskare, men risken är att den hindrar oss från

[11] Liknande tankar om sociolingvistikens förhållande till lingvistik diskuteras i Gregersen, Frans. 2000. Why Sociolinguistics ought not to have a future. *Sociolinguistica* 14, s. 26–32.

att diskutera hur vi ser på kunskapsobjektet, vad som hänt med det (och vår syn på det) sedan vi senast diskuterade det och på vilket sätt forskningen om svenskan kan utvecklas genom mer av syntes och mer av medveten kunskapsackumulation.

En faktor som gynnar både korsbefruktning och kunskapsackumulation är att med jämna mellanrum ompröva alla indelningar – för att kanske behålla en del oförändrade, slå ihop några, omorientera vissa och rentav arkivera någon gammal etikett. Andra gynnsamma faktorer är genomtänkta (och breda) forskarutbildningar med gemensamma kurser, handledarkonstellationer över inriktningsgränser, breda högre seminarier med högt i tak – och förstås konferenser som *Svenskans beskrivning*.

Litteratur

Björkvall, Anders. 2017. När språkvetarens studieobjekt inte är språk: Sopor som texter i ett globalt perspektiv. I: Håkansson, David & Karlsson, Anna-Malin (red.). *Varför språkvetenskap? Kunskapsintressen, studieobjekt och drivkrafter*. Lund: Studentlitteratur. S. 187–203.

Brante, Thomas. 2003. Konsolideringen av nya vetenskapliga fält. Exemplet forskning i socialt arbete. I: *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet*. Högskoleverkets rapportserie 2003: 16R, s. 135–197.

Gustafsson, Anna W & Johansson, Victoria. 2017. Finns det någon gräns för språkvetenskapen? I: Håkansson, David & Karlsson, Anna-Malin (red.). *Varför språkvetenskap? Kunskapsintressen, studieobjekt och drivkrafter*. Lund: Studentlitteratur. S. 219–236.

Holmberg, Per. 2021. Reading runes with the sun. A geosemiotic analysis of the Rök runestone. *Multimodality & Society* 1 (4). S. 455–473.

Håkansson, David & Karlsson, Anna-Malin (red.). 2017. *Varför språkvetenskap? Kunskapsintressen, studieobjekt och drivkrafter*. Lund: Studentlitteratur.

Karlsson, Anna-Malin. 2009. Språket och ”det andra”. Om relationen mellan modaliteter och diskurser. I: Johanna Koivisto & Nikula

Kristina (red.). *Med bilden i tiden. Analys och tolkning av multimodala budskap*. Tammerfors: Tampere University Press. S. 59–81.

Karlsson, Anna-Malin. 2012: Multimodaliteten och språket. Om lexikogrammatikens styrkor och begränsningar i förhållande till några arbetslivsdiskurser. I: Andersen, Thomas Hestbæk & Boeriis, Morten (red.). *Nordisk socialsemiotik. Pædagogoske, multimodale og sprogvidenskablige landvindinger*. Odense: Syddansk Universitetsørlag. S. 17–37.

Karlsson, Anna-Malin & Bellander, Theres. 2023. Meanings and functions of different types of heart images in the communication of doctors and patients. *Journal of Visual Communication in Medicine*. DOI: 10.1080/17453054.2023.2205911.

Karlsson, Fred. 2010. Svenskans beskrivning 1–29. I: Falk, Cecilia, Nord, Andreas & Palm, Rune (red.). *Svenskans beskrivning 30*. Stockholm: Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet. S. 37–60.

Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo. 2006. *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. Andra upplagan. London: Routledge.

Kearns, Ciléin, Kearns, Nethmi & Paisley, Anna M. 2020. The art of consent: visual materials help adult patients make informed choices about surgical care. *Journal of Visual Communication in Medicine* 43:2. S. 76–83.

Scheltema, Emma, Reay, Steven, & Piper, Greg. 2018. Visual representation of medical information: the importance of considering the end-user in the design of medical illustrations. *Journal of Visual Communication in Medicine* 41:1. S. 9–17.

Strong, Jesse, & Erolin, Caroline. 2013. Preference for Detail in Medical Illustrations Amongst Professionals and Laypersons. *Journal of Visual Communication in Medicine* 36:1-2. S. 38–43.

Svensson, Jan (red.). 1988a. *Nordistiken som vetenskap. Artiklar om ämnets historia, teorier och metoder*. Lund: Studentlitteratur.

Svensson, Jan. 1988b. Nordistikens kunskapsintressen. I: Svensson, Jan (red.). *Nordistiken som vetenskap. Artiklar om ämnets historia, teorier och metoder*. Lund: Studentlitteratur. S. 9–30.

Svensson, Jan. 2017. Nordistiken som vetenskap – 30 år senare. I: Håkansson, David & Karlsson, Anna-Malin (red.). *Varför språkvetenskap? Kunskapsintressen, studieobjekt och drivkrafter*. Lund: Studentlitteratur. S. 19–37.

Åkerström, Hanna. 2020. *Visuella textkonventioner i den tidiga vikingatidens runristningar*. Uppsala universitet: Institutionen för nordiska språk.

Kritiska platser och funktionshinder i svensk tidningstext – en korpusassisterad diskursanalys

Stina Ericsson & Daniel Wojahn

1 Inledning

Tänk dig att du ska gå på museum och möts av entrén i Bild 1. Kommer du in på muséet? Det beror på. Entrén är utformad så att du som kan röra dig utan svårigheter, har god balans, bra syn och tillräcklig arm- och handstyrka för att öppna en osmidig dörr också kan åtnjuta ett museibesök. Entréns utformning innebär däremot att om du har svårigheter att gå i trappor eller att få upp en dörr så är det inte givet att du kan ta dig in. Om du inte kan ta dig uppför trappor alls blir du helt utestängd från detta museum.

Bild 1. Entrén till ett museum. Bild inskickad anonymt till forskningsprojektet "Kategorisering som stödjer implementeringen av Universell utformning i Sverige" (Vinnova, 2018–2021).

Den här museientrén blir för vissa människor, under vissa omständigheter, en *kritisk plats* (Hansson 2007), en plats som stoppar upp det

vardagliga flödet för en individ. Genom den här artikeln vill vi öka kunskapen om hur människor förstår och beskriver den fysiska miljön, med ett särskilt fokus på platser som upplevs som kritiska. Detta är viktigt eftersom det visar hur förståelser av plats behöver ta hänsyn till människors varierade upplevelser, vilket i sin tur är en förutsättning för att bygga socialt hållbara samhällen där alla kan delta (Bergström & Svenska FN-förbundet 2018). I den här studien genomför vi en analys av diskursiva representationer (Grue 2015) av kritiska platser i svensk tidningstext. Anledningen till att vi har valt att fokusera på tidningstexter är dels att media spelar en viktig roll i att forma samhälleliga attityder till funktionshinder/-nedsättning[1] (t.ex. Ljuslinder 2002, Williams-Findlay 2014, Worrell 2018), dels att digitala mediearkiv gör det möjligt att undersöka ett omfattande material.

Syftet med den här artikeln är att generera kunskap om diskursiva representationer av kritiska platser i den offentliga, fysiska miljön. Vi kommer att studera utvalda platser som under femårsperioden 2017–2021 i svensk presstext framställs som kritiska. I vår analys utgår vi från följande forskningsfråga:

- Hur representeras fysisk miljö diskursivt som en kritisk plats?

För att besvara forskningsfrågan använder vi oss av Corpus-Assisted Discourse Studies (CADS). Med den här artikeln vill vi också visa hur korpusanalys kan bidra till att besvara diskursanalytiska frågor som rör funktionshinder/-nedsättning, vilket är relativt outforskat (Grue 2015).

2 Centrala begrepp och teoretiska utgångspunkter

I det här avsnittet utvecklar vi begreppet *kritisk plats* och motiverar vårt val av termen *funktionshinder*.

2.1 Kritiska platser

Vår övergripande förståelse av *plats* i denna artikel hämtar vi från Massey (2005), där tre aspekter av plats lyfts fram. Den första är att

[1] Dessa båda termer förklaras längre fram.

plats konstitueras genom interaktion. Människors förståelse och upplevelse av en plats formas alltså i deras möte med såväl materiella aspekter av omgivningen som andra människor, djur, artefakter, osv. Den andra aspekten är att plats möjliggör multipla, samtidiga förståelser. Detta gäller både intra- och interindividuellt. Den tredje aspekten är att platser (om)skapas ständigt. Platser är aldrig statiska och deras betydelser är aldrig för alltid givna.

En annan viktig förståelse av plats har att göra med de människor som interagerar i och med platserna. En grundläggande utgångspunkt är att den mänskliga kroppen alltid är *placerad* – en människa befinner sig alltid på någon plats (Imrie 2015). Detta placerande av kroppar ges olika förståelser för olika kroppar. Imrie lyfter här fram den funktionsdugliga kroppens företräde (se inledningens resonemang utifrån Bild 1). Detta är ett uttryck för ett värdesystem på strukturell nivå (*ableism*) som inte tar hänsyn till det kroppsligas komplexitet, utan istället utgår från ett kraftigt förenklat förgivettagande av att alla kroppar fungerar på liknande sätt. Av relevans för vår artikel är också Imries (2015:171) påpekande att rörelse gör att människor kan hamna i konflikt med en plats genom funktionshindrande design, genom vad Imrie benämner som *friktioner*.

Sådana friktioner är vad Hansson (2007, 2020) tar fasta på genom begreppet *kritisk plats*. En kritisk plats blir till som kritisk i stunden och innebär någon form av avbrott som individen måste hantera. Det kan röra sig om en skolkorridor med dålig ventilation för en elev med astma (Hansson 2007), en bullrig ljudmiljö för en person med hörselnedsättning (Alftberg, Apelmo & Hansson 2016) eller en trappa till en entré en halkig vinterdag för vem som helst (som i Bild 1). För att återknyta till både Imrie och Massey blir alltså en plats kritisk för placerade kroppar i deras interaktion med omgivningen, vid en viss tidpunkt och i ett visst sammanhang.

I den här artikeln studerar vi inte fysiska platser i sig utan diskursiva representationer av platser som i den fysiska världen har upplevts som kritiska eller som beskrivs ha en potential att vara kritiska för vissa individer. Dessa diskursiva representationer utgör inga objektiva, universella framställningar av fysiska platser utan sker alltid utifrån specifika perspektiv (van Leeuwen 2008:6) och situerade sammanhang

(Hansson 2007, Imrie 2015). I vår studie är de diskursiva representationerna bland annat knutna till en specifik tid (2017–2021) och ett specifikt medium (svensk press) utöver till individuella upplevelser.

2.2 Funktionshinder

I den här artikeln använder vi oss av den uppdelning som Socialstyrelsen gör i *funktionsnedsättning* och *funktionshinder*. Med *funktionsnedsättning* avses ”nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga” och *funktionshinder* syftar på den ”begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen” (Socialstyrelsen u.å., även Vogel 2019). Denna uppdelning bygger på vad som kallas den sociala modellen. Genom att peka på sociala, ekonomiska och kulturella begräsningar utgör den sociala modellen en reaktion mot en medicinsk, individualistisk modell. Med andra ord, genom att prata om *funktionshinder* och *funktionshindrande* går det alltså att sätta fingret på omgivningens betydelse. I inledningens Bild 1 blir det exempelvis tydligt att en entré kan utgöra ett hinder för den som vill gå på museum, eller som Goodley (2014:7) sammanfattar innebörden av den sociala modellen: “the social model concerns itself with the real conditions of disablism: and these conditions are material, as real as stone, hard hitting and potentially fatal.”

En relativ ny svensk term är *funktionsvariation*. Termen introducerades först för att göra det möjligt att prata om den variation som finns i befolkningen i stort. Ett sådant tänkesätt lämnar en binär uppdelning i *person med funktionsnedsättning* och *person utan funktionsnedsättning*, för att istället ta ett bredare och samhälleligt grepp. Termen gled dock snabbt över i redan befintliga tänkesätt och *person med funktionsvariation* har snarare kommit att, i vissa sammanhang, bli en mindre stigmatiserad och mer gångbar ersättare för *person med funktionsnedsättning*, dvs. återigen en term som benämner individer (Wojahn, Ericsson & Hedvall u.u.).

Baserat på vårt fokus på kritiska platser, har vi valt att här använda oss av *funktionshinder*. Vi använder vidare sammansättningen *funktionshinder/-nedsättning* som ett samlingsbegrepp som löst motsvarar engelskans *disability*.

I en tidigare studie undersökte vi användningen av termer som *funktionshinder*, *funktionsnedsättning* och *funktionsvariation* (inklusive varianter som *funktionshindra* osv.) i svensk tidningstext 1982–2019 (Wojahn, Ericsson & Hedvall u.u.). Vi fann då bland annat att *funktionshinder/-hindrad* så gott som uteslutande kopplas till individer, inte till omgivningen. Den sociala modellen och omgivningens funktionshindrande verkan framstod alltså som helt frånvarande. Genom att i föreliggande artikel utgå från benämningar av platser, istället för ord som *funktionshinder*, undersöker vi om detta tillvägagångssätt kan ge en annan bild av hur tidningar framställer fysiska miljöer som funktionshindrande.

3 Korpusen FUNKA och korpusassisterade diskursstudier

Den *specialiserade korpus* (Baker 2006:26) vi använder här består av tryckt presstext, hämtad från databasen Retriever (Mediearkivet), och innehåller endast artiklar som på olika sätt tematiserar funktionshinder/-nedsättning. Tabell 1 visar en överblick över korpusen.

Tabell 1. Överblick över FUNKA-korpusen 2017–2021.

sökord	*handikapp** OR *funktionshind** OR *funktionsneds** OR *funktionsvar** OR *funkis** OR *funktionsförmåg** OR *funktionstillstånd** OR *"normbrytande funktionalitet"*
tidsperiod	2017–2021
antal artiklar	10 000 (2000 per år; 500 var från januari, april, juli, oktober)
antal ord	5 320 988

Sökorden som anges i tabell 1 användes för att få fram alla artiklar i databasen Retriever i vilka fenomenet funktionshinder/funktionsvariation omnämns minst en gång med ett eller flera av dessa sökord (inklusive samtliga böjningsformer och sammansättningar). Anledningen till att vi använder just dessa åtta sökord är att de visade sig vara de mest frekvent förekommande (närmare beskrivet i Wojahn, Ericsson & Hedvall u.u.). Korpusen inkluderar artiklar från olika typer av svensk tryckt press, där allt från nationella och regionala

dagstidningar till gratistidningar, tidskrifter, magasin och branschmedia ingår.

I den här studien ämnar vi besvara en diskursanalytisk forskningsfråga. Materialets omfattning – över 5 miljoner ord – gör det omöjligt att analysera det med enbart kvalitativa metoder, varför vi använder Corpus-Assisted Discourse Studies, som kombinerar kvalitativa med kvantitativa ansatser (se t.ex. Baker 2006, Bubenhofer 2009). Ett grundläggande antagande inom korpusassisterade diskursstudier är att mönster i språkbruket, till exempel ord som frekvent förekommer i närheten av andra ord, återspeglar diskurser (Bubenhofer 2019:210, Spitzmüller & Warnke 2011:32ff).

För att hitta representationsmönster som rör fysiska platser i vår korpus använder vi korpusanalysverktyget *#LancsBox v. 6.0* (LancsBox 2022). Vår metod är både *korpusdriven* och *korpusbaserad* (Tognini-Bonelli 2001), det vill säga att korpusen för oss dels utgör en empirisk basis för att förutsättningslöst hitta diskursiva representationer av fysiska platser, dels att vi använder korpusen för att undersöka särskilda idéer. De specifika verktyg vi använder introduceras nedan i samband med analyserna.

4 Analys

I den här analysen använder vi oss av tre av korpusanalysens mest centrala metoder. Vi börjar med en frekvensanalys (4.1), följt av en konkordansanalys (4.2). Analysens tyngdpunkt utgörs av en avslutande kollokatanalys (4.3).

4.1 Frekvensanalys

I ett första steg analyserar vi vilka fysiska platser som över huvud taget nämns i FUNKA-korpusen. Detta gör vi med hjälp av en frekvensanalys, vilket är ett bra tillvägagångssätt för att styra forskarens blick mot intressanta aspekter i korpusen (Baker 2006:47). Syftet med denna inledande analys är dels att studera vilka typer av platser som återkommande nämns i presstexter som tematiserar funktionshinder/-nedsättning, dels att hitta ett urval av relevanta fysiska platser för de efterföljande konkordans- och kollokatanalyserna.

För vår frekvensanalys lät vi verktyget *Words* (LancsBox 2022) sammanställa en lista av samtliga ord som FUNKA-korpusen innehåller, ordnad efter antal förekomster. Denna frekvenslista gick vi sedan manuellt genom och kodade alla ord som benämner fysiska platser. Vi gjorde en avgränsning till alla fysiska platser som nämndes minst 100 gånger.

Resultaten av denna kodning visar att det i texter som berör funktionshinder/-nedsättning nämns ett stort antal fysiska platser. Dessa platser kan delas in i olika kategorier, som exempelvis:

- ortnamn (t.ex. *europa*, *sverige*, *hedemora*),
- delar av stadsrummet (t.ex. *centrum*, *park*, *torg*),
- byggnader och verksamheter (t.ex. *skola*, *sjukhus*, *fängelse*),
- färdmedel (t.ex. *tåg*, *tunnelbana*, *buss*),
- delar av byggnader (t.ex. *badrum*, *kök*, *hall*),
- delar i rum (t.ex. *dörr*, *fönster*, *entré*).

Att det nämns många fysiska platser i de tidningstexter som ingår i FUNKA-korpusen är i sig inte förvånande då det i presstexter ofta redogörs för sociala handlingar och sociala handlingar oftast är språkligt kopplade till rumsliga placeringar (van Leeuwen 2008:88).

För att begränsa antalet platser till en mängd som är hanterlig i denna studie väljer vi att enbart gå vidare med benämningar av fysiska platser på vad som kan ses som en mikronivå (delar av byggnader/rum), baserat på hur människor interagerar med dessa platser. I ett första steg ser vi det alltså som mer troligt att vi kan få värdefull kunskap om kritiska platser i förhållande till en del av en byggnad eller ett rum, som *entré*, än av *hedemora* eller ett helt *fängelse*.

Ur vår kategoriserade frekvenslista väljer vi sedan fyra frekvent omnämnda platser med koppling till mobilitet: *trappa*, *ramp*, *hiss* och *entré*. Vårt fokus på mobilitet är motiverat av att dessa fyra är fysiska platser där sociala handlingar utförs som innebär *transitioner* (van Leeuwen 2008:91), dvs. rörelse från en plats till en annan, och att rörelse

kan leda till friktion och alltså konflikt med funktionshindrande fysisk design (Imrie 2015).

Tabell 2 visar den absoluta och relativa användningsfrekvensen av de fyra sökorden.

Tabell 2. Användningsfrekvens av *trapp**, *entré**, *hiss** och *ramp** i FUNKA-korpusen.

sökord	antal förekomster	per 10 000 ord
trapp*	797	1.50
entré*	743	1.40
hiss*	457	0.86
ramp*	300	0.56

Som framgår av tabell 2 är *trapp** med 797 belägg den fysiska platsen som benämns oftast, följt av *entré** (743 belägg), *hiss** (457 belägg) och *ramp** (300 belägg). Alla fyra platser omnämns alltså frekvent i korpusen, vilket kan tolkas som att dessa tillskrivs någon form av relevans i relation till fenomenet funktionshinder/-nedsättning; annars skulle platserna inte nämnas i de presstexter som ingår i vår korpus.

För att närmare kunna studera huruvida dessa fyra platser representeras diskursivt som just kritiska genomför vi nu en konkordansanalys (4.2) och därefter en kollokatanalys (4.3).

4.2 Konkordansanalys

En konkordans är en lista med alla förekomster av ett sökord i en korpus, presenterad i den kontext som ordet förekommer i (Baker 2006:71–93, McEnery & Hardie 2012:35–37). Vi använder konkordansanalysen enbart för att undersöka i vilken grad orden *trapp**, *entré**, *hiss** och *ramp** verkligen används för att benämna fysiska platser. För vår konkordansanalys använder vi verktyget *KWIC* (Key Word In Kontext, LancsBox 2022) och går igenom resultaten manuellt för att studera sökordens användning i korpusen.

Konkordansanalysen visar att alla fyra sökord framför allt används för att benämna fysiska platser. De allra flesta belägg av *trapp** i korpusen är relevanta för studien på så sätt att de handlar om en fysisk trappa. Det finns dock några exempel bland de 797 träffarna som handlar om att *trappa upp/ner* (t.ex. *anslagen*, *kampen* eller *verksamheten*) och som därmed inte är relevanta för studien. När det gäller *entré** är några förekomster av *fri entré* och *att göra entré* inte relevanta för vår studie, liksom inte heller *hissa svenska flaggan* i förhållande till *hiss**. Sökordet *ramp** används nästan genomgående för att benämna en fysisk ramp, med några undantag för förekomster av *rampljus*.

Sammanfattningsvis visar analysen av konkordanserna att orden *trapp**, *entré**, *hiss** och *ramp** verkligen används för att benämna fysiska platser. De användningar av orden som inte syftar på en fysisk plats ingår inte i den följande kollokatanalysen.

4.3 Kollokatanalys

Hur trappan, entrén, hissen och rampen representeras diskursivt som kritiska platser undersöker vi nu genom att studera ordens kollokationsprofiler.

Kollokat är ord som med statistisk signifikans förekommer oftare nära ett sökord. Kollokatanalys kan därmed användas för att studera ett specifikt ords användning i en korpus (Baker 2006:95). Vi jämför här kollokationsprofilerna för våra fyra benämningar av fysiska platser i en och samma korpus (jfr Bubenhofer 2012:211), för att få fram såväl skillnader som likheter i hur dessa platser fylls med betydelse. Kollokationsprofilen kan sägas visa ordets *semantiska preferens* eller *semantiska prosodi* (t.ex. Baker 2006:86, Sinclair 1991) oberoende av enskilda skribenter. En semantisk prosodi säger alltså något om ett ords betydelse genom vilka andra ord det ofta förekommer tillsammans med.

I de följande avsnitten analyserar vi kollokationsprofilerna för trappa, ramp, hiss och entré i tur och ordning. För kollokatanalysen använder vi verktyget *GraphColl* (LancsBox 2022). Vi begränsar oss till kollokat som förekommer minst fem gånger i ett ordspann på fem ord

före eller efter sökorden *trapp**, *ramp**, *hiss** och *entré**.[2] Kollokaterna kategoriserar vi sedan för att närma oss ordens semantiska prosodi.

Trappa

Med de angivna inställningarna har *trapp** 115 kollokat, alltså 115 olika ord som oftare än fem gånger förekommer i ett ordspann på fem ord före eller efter *trapp**. Dessa kollokat kan kategoriseras i tre grupper.

Trappan som plats för förflyttning: Den största gruppen av kollokat till *trapp** utgörs av adverb eller verb som ger en bild av rörelse. Bland de mest frekventa återfinns till exempel *upp*, *ner*, *uppför*, *nerför*, *gå*, *gick*. *Trapp** verkar alltså i FUNKA-korpusen ha en stark betydelse av att vara något som personer behöver kunna röra sig i, uppför och nerför.

Trappan som kravställare: En annan stor grupp av kollokat består av ord (adjektiv och en del substantiv) som konstruerar trappan som en plats som ställer krav på människor. Det mest frekventa kollokatet är *svårt*:

(1) Diana är multidiagnosticerad och har nedsatt balans, koordination och styrka och hon sitter tidvis i rullstol. Att gå i **trappor** är svårt, inte minst spiraltrappor till och från åttonde våningen. (*Göteborgs-Posten*, 18/07/2021, s. 14)

Som exempel 1 illustrerar framställs trappan i FUNKA-korpusen ofta som en kritisk plats för vissa, genom de krav som den ställer på människors rörelseförmåga. Förutom det högfrekventa *svårt* förekommer även substantiv som kollokat till *trapp** som konstruerar trappan som en kritisk plats. Ett exempel är kollokatet *balansen* i följande citat:

(2) En av hennes väninnor ramlade efter att ha tappat balansen i en annan **trapp** i området. (*Nynäshamns-Posten*, 28/01/2020, s. 4)

[2] Alla kollokatprofiler är beräknade med LancsBox v. 6.0, GraphColl och med samma statistiska inställning (span: 5<>5, statistic: MI, statistic value threshold: 5.0, collocation frequency threshold: 5).

Balansen används här för att förtydliga vad som gör rörelse i trappan svårt.

(Icke-)önskvärda egenskaper hos trappor: En tredje grupp kollokat definierar önskvärda och icke-önskvärda egenskaper hos trappor. Denna grupp består av både adjektiv och substantiv som lyfter fram positiva respektive negativa egenskaper. Alla dessa egenskaper är kopplade till kraven som trappan ställer på användaren. Särskilt frekvent förekommer *höga*:

(3) De nuvarande färjorna är inte bra. Är inte handikappvänliga. Det är höga **trappsteg**, jag höll på att ramla på både dit- och hemresan. (*Vestmanlands Läns Tidning*, 25/07/2018, s. 18)

Trappans egenskaper, exempelvis höjden på trappstegen, kan skapa friktion och göra en trappa till en kritisk plats. Andra frekventa kollokat betonar aspekter som kan göra en trappa mindre kritisk, till exempel *breda* trappor och stödjande *räcken*.

Sammantaget framträder trappan i FUNKA-korpusen tydligt som en plats för transitioner (van Leeuwen 2008:91). När trappan skrivs fram som en kritisk plats ställer den stora krav på människors rörelseförmåga och kan göra det svårt eller omöjligt för vissa människor att förflytta sig dit de ska. Vissa egenskaper hos trappor kan också påverka huruvida trappan upplevs som kritisk eller inte, som höjden på trappsteg, bredden på trappan, närvaron eller frånvaron av räcken.

Ramp

*Ramp** har 29 kollokat som nästan alla anger befintlighet eller placering.

Befintlighet: En starkt framträdande förståelse av *ramp* i FUNKA-korpusen är huruvida en ramp finns, på någon specifik plats, eller inte. Det mest frekventa kollokatet är precis som i följande citat just *finns*:

(4) Jag vill bada […] men eftersom det inte finns en **ramp** kan jag inte simma där, säger Miriam […]. (*TTELA*, 31/07/18, s. 6)

Ett annat kollokat i den här gruppen är *bygga*, som syftar på en framtida befintlighet (t.ex. ”[…] bygga en ny **ramp** som gör det lätt för funktionsnedsatta […]”, *Oskarshamns-Tidningen*, 22/10/2020, s. 39).

Placering: Till skillnad från *trapp**, där frekventa kollokat var kopplade till människors (o)möjliga rörelse upp- och nerför trappan, har kollokaten *upp* och *ner* i förhållande till rampen inte med människors rörelse utan snarare med placering att göra. Här handlar det alltså om själva rampen: *en lång **ramp** upp till utsiktstornet*; *en **ramp** med räcken ner i badet*. Också kollokaten *går* och *leder* handlar om själva rampen, inte människor.

Sammantaget står rampens (o)befintlighet i fokus i FUNKA-korpusen. Det som framträder är rampens koppling till något som möjliggörs eller omöjliggörs. Avsaknad av ramp innebär att vissa människors aktiviteter omöjliggörs. Avsaknad av ramp gör alltså en plats till en kritisk plats på ett mycket tydligt sätt – det gör att människor inte kan utöva fritidsintressen eller ta del av samhällsliv.

Hiss

Analysen visar att det används 48 olika ord som kollokat till *hiss**. De flesta av dessa uttrycker antingen befintlighet, funktion eller tillgänglighet. De används således för att specificera huruvida en hiss finns, om den fungerar och är tillgänglig eller ej.

Befintlighet: När befintligheten av en hiss nämns, realiseras detta i regel som i följande citat genom bruket av verbet *saknas*.

(5) [Lokalen har] inte varit handikappvänlig eftersom det saknas **hiss** och det är en brant trappa för att komma till butiksvåningen. (*Västgöta-Bladet*, 27/10/2021, s. 8)

Även *finns* förekommer frekvent som kollokat men används då alltid tillsammans med *inte*. Precis som med kollokatet *saknas* framhävs avsaknaden av en hiss.

Funktion: Den andra stora gruppen av kollokat till *hiss** består av verb och adjektiv som specificerar om hissen fungerar eller ej. Majoriteten av exemplen handlar om icke-fungerande hissar och realiseras genom

negationen *fungerar inte* eller genom användningen av adjektiven *trasig* och *sönder*.

Tillgänglighet: Den sista gruppen kollokat utgörs av ord som används för att säga något om hissens tillgänglighet. Frekventa exempel är benämningar för olika former av hjälpmedel (t.ex. *rullstol*, *rullator*). Dessa kollokat används genomgående för att beskriva otillgängligheten av en specifik hiss (t.ex. ”[…] går det inte att komma in i **hissen** med rullstol […]”, *Vestmanlands Läns Tidning*, 29/04/2021, s. 13).

Allt som allt representeras hissen i tidningstexterna tydligt som en kritisk plats i förhållande till såväl (o)befintlighet, (icke-)funktion och (o)tillgänglighet. En obefintlig, icke-fungerande, eller otillgänglig hiss beskrivs som en kritisk plats eftersom den gör förflyttning omöjlig.

Entré

*Entré** har sammanlagt 121 olika kollokat. De mest frekvent förekommande kan kategoriseras i två grupper som antingen rör synlighet eller tillgänglighet.

Synlighet: Frekventa kollokat som aktualiserar synlighet är *tydlig*, *lätt* och *hitta*. Ibland kombineras dessa i texterna också med varandra (t.ex. ”En inbjudande **entré** är tydlig, lätt att hitta och […]”, *Sundsvalls Nyheter*, 10/03/2019, s. 20). Alla kollokat som rör synlighet används för att lyfta fram vikten av en entrés synlighet. En synlig entré framställs som något positivt.

Tillgänglighet: En annan grupp av kollokat består av adjektiv som används för att beskriva entréers tillgänglighet. Det mest centrala kollokatet är här *handikappanpassad*, oftast använd i formuleringen ”**entrén** är inte handikappanpassad”. Ett annat frekvent kollokat är *otillgängliga*:

(6) Fortfarande fanns det fördomar, samt hinder som otillgängliga **entréer** och icke handikappanpassade toaletter. (Göteborgs-Posten, 27/04/2019, s. 14)

Liksom för sökordet *hiss** handlar beläggen i första hand om otillgänglighet och inte om tillgänglighet.

Sammantaget representeras entréer i FUNKA-korpusen som potentiellt kritiska platser i förhållande till (o)synlighet och (o)tillgänglighet. Otillgängliga entréer beskrivs explicit som platser som gör transitioner omöjliga.

5 Avslutande diskussion

I den här artikeln har vi använt oss av korpusassisterad diskursanalys för att undersöka hur fysisk miljö representeras diskursivt som en kritisk plats. Med en avgränsning till fyra sorters fysiska platser som rör mobilitet har vi fått en bild av hur dessa diskursiva representationer realiseras.

Genom att jämföra dessa fyra platsers semantiska prosodi (Baker 2006:86–89) kan vi se intressanta, och kanske förvånande, likheter och skillnader. Även om såväl trappan som rampen, hissen och entrén är något som individen förflyttar sig via, är det i FUNKA-korpusen framför allt trappan som i sig framträder som en plats för transition (van Leeuwen 2008:91). Trappan representeras tydligt som en kritisk plats då den omöjliggör transition för vissa människor. Rampen och hissen framträder i presstexterna däremot som platser som möjliggör transition. Detta sker dock implicit då det i artiklarna framför allt fokuseras på deras obefintlighet och i hissens fall också på hissars icke-funktion. Detta fokus finns särskilt ofta i insändare och i citat av personer som själva upplever obefintliga ramper eller obefintliga respektive icke-fungerande hissar som hinder. En annan aspekt som framkommer i kollokatanalysen är fokuset på otillgänglighet när det gäller hissar och entréer. Otillgängligheten gör att transition blir omöjligt på dessa två typer av platser, vilket i sin tur gör dessa hissar och entréer till kritiska platser.

Ett viktigt bidrag med den här studien är just själva metoden. I förhållande till exempelvis Hanssons (2007, 2020) kvalitativt inriktade studier av kritiska platser har vi här visat hur ett omfattande textmaterial kan användas för att ge en delvis annan och kompletterande bild av vad som kan utgöra en kritisk plats och hur. Med tanke på att diskursanalytiska studier av funktionshinder/-nedsättning överhuvudtaget är sällsynta (Grue 2015) har vi här bidragit med ytterligare en metod till fältet och visat hur den kan generera relevanta resultat.

Avslutningsvis vill vi knyta an till vår tidigare studie av termer som *funktionshinder*, *funktionsnedsättning* och *funktionsvariation* i FUNKA-korpusen (Wojahn, Ericsson & Hedvall u.u.). Där fann vi att den fysiska miljöns funktionshindrande verkan framstod som helt frånvarande. Termerna kopplades i tidningstexterna istället till egenskaper hos individer, dvs. *funktionshinder* användes som en synonym till *funktionsnedsättning*. Genom att i föreliggande artikel ha använt oss av en annan ingång, där vi istället har utgått från olika fysiska platser, har vi kunnat visa på en helt annan bild: det blir tydligt att det även i tidningstexter skrivs om hur den fysiska miljön fungerar som ett hinder.

Att det på detta sätt blir tydligt att och hur fysisk miljö framställs som kritiska platser är något som lyfter fram den fysiska – och i synnerhet den byggda, det vill säga mänskligt konstruerade – miljöns betydelse. Detta visar hur användningen av platser är ett samhälleligt ansvar och inte något som läggs på en enskild individ i form av en utmålad brist hos individen. Om vi vill ha muséer som vem som helst ska kunna besöka – och ja, det borde vara en självklarhet – behöver entréer utformas så att alla också kommer in.

Litteratur

Alftberg, Åsa, Apelmo, Elisabet & Hansson, Kristofer. 2016. Inledning: Ljudmiljöer, kulturella praktiker och hörselnedsättning. I: Hansson, Kristofer, Apelmo, Elisabet & Alftberg, Åsa (red.). *Ljud tar plats: Funktionshinderperspektiv på ljudmiljöer*. Lund: Lunds universitet. S. 9–30.

Baker, Paul. 2006. *Using Corpora in Discourse Analysis*. London: Continuum.

Bergström, Pernilla & Svenska FN-förbundet. 2018. *Agenda 2030 och de globala målen för hållbar utveckling*. Stockholm: Svenska FN-förbundet.

Bubenhofer, Noah. 2009. *Sprachgebrauchsmuster. Korpuslinguistik als Methode der Diskurs- und Kulturanalyse*. Berlin: de Gruyter.

Bubenhofer, Noah. 2018. Diskurslinguistik und Korpora. I: Warnke, Ingo (red.). *Handbuch Diskurs*. Berlin: de Gruyter. S. 208–241.

Goodley, Dan. 2014. *Dis/ability Studies. Theorising Disablism and Ableism*. New York: Routledge.

Grue, Jan. 2015. *Disability and discourse analysis*. Farnham: Ashgate.

Hansson, Kristofer. 2007. *I ett andetag. En kulturanalys av astma som begränsning och möjlighet*. Stockholm: Critical Ethnography Press.

Hansson, Kristofer. 2020. Critical places and emerging health matters. Body, risk and spatial obstacles. I: Atkinson, Sarah & Hunt, Rachel (red.). *Geohumanities and health. Global perspectives on health geography*. Cham: Springer. S. 71–83.

Imrie, Rob. 2015. Space. I: Adams, Rachel, Reiss, Benjamin & Serlin David (red.). *Keywords for disability studies*. New York: New York University Press. S. 170–172.

Ljuslinder, Karin. 2002. *På nära håll är ingen normal. Handikappdiskurser i Sveriges Television 1956 – 2000*. Diss. Umeå: Umeå universitet.

Massey, Doreen. 2005. *For Space*. London: Sage.

McEnery, Tony & Hardie, Andrew. 2012. *Corpus Linguistics. Method, Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sinclair, John M. 1991. *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.

Socialstyrelsen. u.å. *Socialstyrelsens termbank*. https://termbank.socialstyrelsen.se. Hämtat 2022-10-28.

Spitzmüller, Jürgen & Warnke, Ingo. 2011. *Diskurslinguistik. Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse*. Berlin: de Gruyter.

Tognini-Bonelli, Elena. 2001. *Corpus linguistics at work*. Amsterdam: John Benjamins.

Van Leeuwen, Theo. 2008. Space in Discourse. I: van Leeuwen, Theo (red.). *Discourse and Practice. New Tools for Critical Analysis*. Oxford: Oxford University Press. S. 88–104.

Vogel, Anna. 2019. To evaluate corpus planning. A case of a Swedish language policy action concerning terms for disability. *Current Issues in Language Planning* 21(1). S. 88–104.

Williams-Findlay, Robert. 2014. The representation of disabled people in the news media. I: Swain, John, French, Sally, Barnes, Colin & Thomas Carol (red.). *Disabling Barriers. Enabling Environments*. London: Sage. S. 107–113.

Wojahn, Daniel, Ericsson, Stina & Hedvall, Per-Olof. u.u. Disablised, functionalised or varied? Linguistic categorisations of dis/ability in Swedish print media over time.

Worrell, Tracy. R. 2018. *Disability in the Media. Examining Stigma and Identity*. Lanham: Lexington Books.

Mjukvara

LancsBox (2022): Version 6.0. Brezina, Vaclav/McEnery, Tony/Timperley, Matt.http://corpora.lancs.ac.uk/lancsbox/

Terrorism som tolkningsram: en diskurssemantisk studie av svensk riksdagsdebatt 1993–2018

Magnus P. Ängsal, Daniel Brodén, Mats Fridlund, Leif-Jöran Olsson & Patrik Öhberg

1 Inledning och frågeställningar

Terrorism har varit en kontroversiell samhällsfråga i Sverige åtminstone sedan tidigt 1970-tal. På senare år har attackerna i USA den 11 september 2001, en rad uppmärksammade terrorattentat i europeiska länder och framväxten av den Islamiska staten (IS) kring 2014 gett fenomenet en framskjuten plats i den offentliga debatten. Idag uppfattar svenska medborgare terrorism som ett av de mest oroande hoten i samhället (Brodén, Fridlund & Öhberg 2021).

Från ett språkbruksperspektiv är det därför angeläget att undersöka vilka betydelser som aktualiseras av ordet *terrorism*, vilka associativa och konceptuella ramar som ordet är inbäddat i, vilka händelser och personer som omtalas i termer av *terrorism* respektive *terrorist* och i vilka diskurser som orden förekommer. Detta är forskningsfrågor som trots ämnets angelägenhet inte har studerats närgående med avseende på vare sig det svenska offentliga samtalet eller hur de politiska beslutsfattarna diskuterar ämnet.

Den här studien kartlägger med hjälp av korpuslingvistisk fjärrläsning och kvalitativ närläsning specifikt hur ordet *terrorism* används i parlamentarisk diskurs under riksdagsåren 1993/1994–2017/2018. Den forskningsfråga som ska besvaras är vilka betydelser, betraktade som delar av terrorismbegreppets tolkningsram, som aktualiseras dels hos simplexet *terrorism*, dels hos sammansättningar som innehåller *terrorism*, det senare särskilt i ljuset av partipolitiska konfliktlinjer då projektet där denna studie ingår också inbegriper terrorismens ideologiska konfigurationer.

2 Studiens förutsättningar

Studien har tidigare delvis presenterats i Ängsal et al. (2022) och ingår i det interdisciplinära forskningsprojektet *Terrorism i svensk politik (SweTerror)* (Edlund et al. 2022)[1] som kombinerar digitala fjärrläsningsmetoder och språkteknologi med multimodal och kvalitativ analys för att undersöka terrorismens diskursiva representation i Sveriges riksdag 1968–2018. Medan teman i svensk politik som rasism (Hagren Idevall 2016) och populism (Westberg 2020) tilldragit sig intresse från språkforskare har terrorism sällan varit föremål för lingvistisk analys i en svensk kontext, trots att terrorism ”has become the dominant framework for understanding illegitimate political violence” (Stampnitzky 2013:4). Mot den bakgrunden bidrar *SweTerror* till en bredare och djupare förståelse av svenskans politiska språkbrukshistoria från 1968.

Denna studie bygger på delkorpusen Anföranden i Sveriges riksdag 1993–2018, det vill säga från riksdagsåret som tog sin början hösten 1993 till och med utgången av riksdagsåret som inleddes hösten 2017 (121 987 537 tokens; 7 036 710 meningar).[2] Avgränsningen motiveras av korpusens tillgänglighet i Språkbanken Text genom korpusverktyget Korp (Borin, Forsberg & Roxendal 2012). Fjärrläsningen av korpusen innebär att vi har extraherat alla instanser av lexemet *terrorism* i olika ordformer och samtliga sammansättningar där *-terrorism-* ingår; av utrymmesskäl har ytterligare sökningar inte gjorts i denna delstudie.[3] För att operationalisera diskursiva betydelser har applikationen ”ordbild” använts där programvaran tillåter det, det vill säga där ordet *terrorism* uppträder som simplex. En ordbild innebär att

---

[1] Projektet finansieras av Vetenskapsrådet, Riksbankens Jubileumsfond och Vitterhetsakademien med löptid 2021-2024 (2020-05052 VR).

[2] Efter sökningnarna, genomförda 2021, har delkorpusen Anföranden i Korp döpts om till Protokoll och utökats med kammarprotokoll från senare år.

[3] Vid tidpunkten för studiens genomförande (december 2021) inbegrep Språkbankens subkorpus över parlamentariskt material bland annat kategorin Anföranden, från vilken data i denna studie är hämtade. Numera (oktober 2022) återfinns samma material i kategorin Protokoll.

Korp genererar den syntaktiska närmiljön: de med ett givet ord vanligast samförekommande orden grupperade efter position och grammatisk funktion (Borin, Forsberg & Roxdal 2012:476). Den kvalitativa närläsningen utförs med diskurssemantiska utgångspunkter som förklaras nedan.

3 Teoretiska överväganden

3.1 Ett diskurssemantiskt perspektiv

I denna undersökning studeras språkbruk som politiskt fenomen (Wodak & Forchtner 2018). Vi ser språk som bärare av politiska innehåll som kan analyseras med fokus på vilka ideologiska föreställningar som etableras, upprätthålls och förändras genom bruk av ord, retoriska figurer, talhandlingar, presuppositioner med mera. I den fyrklöver av metoder som Wodak & Forchtner (2018:3) föreslår för att avkoda ideologi genom språklig analys – lexikalt-semantiska, sats- och textsemantiska, pragmatiskt textlingvistiska samt övriga semiotiska tekniker – är den här studien inriktad på lexikalt-semantiska metoder. Det innebär ett fokus på ord, här *terrorism* med sammansättningar, och deras semantiska egenskaper i en diskursiv brukskontext. Vi anlägger således ett diskurssemantiskt perspektiv på det empiriska materialet.

Studiens lexemorienterade analyser syftar till att avtäcka delar av den parlamentariska diskursen om terrorism. Med diskurs avses en samling texter (eller yttranden) som förbinds genom ett sammanhängande tema (Busse & Teubert 1994:89). Diskurser är enligt detta synsätt intertextuellt konstituerade samt interdiskursiva då de relaterar till och kan ingå i andra diskurser. Terrorism-diskursen är sammanlänkad med diskurser om kriminalitet, om inre och yttre säkerhet liksom – som denna studie visar – med islamism.

Konkret rör det sig om parlamentariska debatter representerade i skrift som riksdagsprotokoll med genretypika som seriellt ordnade yttranden i skriftspråklig form. Vi studerar således ett skriftligt monomodalt material där den retoriska situationen kännetecknas av multipeladressering (Ilie 2018:315). Samtidigt som riksdagsledamöterna direkt vänder sig till talmannen och varandra har varje anförande fler

adressater: övriga politiker, media och allmänhet. Protokollen utgör den konkreta korpus som vi utgår från kan representera den virtuella korpus av utsagor om terrorism som har gjorts i riksdagen under perioden. I linje med Busse & Teubert (1994) antar vi att en diskurs bäst operationaliseras som en konkret undersökningskorpus.

Det ska understrykas att diskurser om terrorism inte inskränker sig till utsagor som innehåller lexemet *terrorism*, dess avledningar eller sammansättningar där det ingår. Som Stampnitzky (2013) och Jackson (2011) med flera har visat är ordet både omstritt och notoriskt svårdefinierat. Det rör sig om en flytande beteckning som tas i anspråk för varierande syften och med olika referenter beroende på sammanhang. Talet om terrorism som företeelse och begrepp i svensk parlamentarisk debatt överskrider med andra ord den samlade mängden instanser av ordet *terrorism*.

3.2 Tolkningsramar

En utgångspunkt för studien är att ords betydelser ges av konceptuella tolkningsramar eller *frames* (Entman 1993; Ziem 2014). En tolkningsram utgör en rad typiska eller schematiska betydelser som genom långvarigt, upprepat bruk har knutits till ett givet språkligt uttryck. Tolkningsramen är en viktig del av uttryckets diskurssemantiska profil. Denna är inte oföränderlig men bidrar till förståelsen av semantiken hos ett ord eller flerordsuttryck, samtidigt som den aktualiseras vid varje enskild användning. Därmed antas tolkningsramen också härbärgera sådan habituell kunskap som krävs för avkodningen av ett enskilt ord. Man kan betrakta tolkningsramen som en rad positioner (*slots*) som ska fyllas med innehåll (*default values* och *fillers*) (Ziem 2014:247). En tolkningsram för verbet *köpa* innehåller alltid positionerna köpare och säljare (*slots*), men hur dessa positioner berikas semantiskt (med explicita *fillers* och indirekta *default values*), vem eller vilka som är köpare och säljare, varierar mellan olika yttranden.

När det gäller uttrycket *terrorism* kan vi utgå från att en schematisk tolkningsram relaterar till ordets konventionaliserade betydelser. *Svensk Ordbok* (2021) anger för *terrorism* betydelsen ’(utförande av) organiserade (och ofta systematiska) våldshandlingar i avsikt att skapa oro eller väcka skräck i ett samhälle ofta i politiskt syfte’. Vi kan

särskilt ta fasta på att terrorism är våldsanvändning i syfte att uppnå andra mål. Denna omständighet skiljer protoypiskt terrorism från andra våldshandlingar. Terrorism har därför också beskrivits som ett slags kommunikation och en handlingens propaganda (Musolff 1996:304). Vilka gränsdragningar som ska göras och vilka gärningar som ska klassas som terrorism är omdebatterat. Terrorism som ett ”highly contested concept” (Stampnitzky 2013:4) löper som en röd tråd genom begreppets historia – från uppkomsten genom det från *terreur* avledda substantivet *terrorisme* som beteckning på jakobinernas styre i det postrevolutionära Frankrike år 1793–94 (Musolff 1996:64ff.) fram till utvecklingen från 1960-talets slut av en modern förståelse av terroristiska handlingar som primärt utgående från icke-statliga grupper. Därmed blir det också tydligt att terrorism som begrepp kan ta sig olika språkliga uttryck och definieras olika. Vi utgår härvidlag från Jacksons (2011:123) *minimal foundationalist definition* enligt vilken terrorism är:

> violence or its threat intended as a symbolically communicative act in which the direct victims of the action are instrumentalized as a means to creating a psychological effect of intimidation and fear in a target audience for a political objective.

En schematisk tolkningsram för terrorism kan utifrån detta antas innehålla följande *slots* som berikas med *fillers* i konkreta yttranden. För det första krävs det en händelse (eller ett hot om en händelse) som kan klassificeras som terroristisk, för det andra en aktör bakom händelsen eller hotet. För det tredje fordras en måltavla, reell eller tänkt. För det fjärde behöver terrorism vara spatialt placerad; en terroristisk handling sker på en plats eller flera. För det femte krävs en symbolisk betydelse hos handlingen eller hotet därom, det som utgör dess ideologiska laddning och budskap.

4 Resultat och analys

4.1 *Terrorism* som simplex

Den lexikala enheten *terrorism* genererar totalt 4755 träffar i vårt material. Den stora majoriteten (4399) utgörs av olika ordformer av lexemet *terrorism*, medan resterande träffar (356) är sammansättningar

med *-terrorism-* som för- eller efterled. Figur 1 visualiserar distributionen av simplexet terrorism över tid.

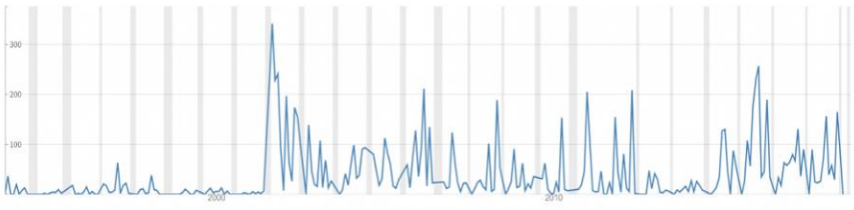

Figur 1. Antal instanser per en miljon token av simplex *terrorism* i Språk-bankens riksdagskorpus Anföranden 1993–2018 (skärmbild från https://spraakbanken.gu.se/korp/).

Den mest iögonfallande iakttagelsen gäller omständigheten att terrorism förekommer ytterst sparsamt före 2001. Den plötsliga ökningen förklaras av 11 september-attackerna i USA 2001 som ger ordet *terrorism* en betydligt större plats i parlamentarisk debatt, även om antalet förekomster i absoluta tal också i september är förhållandevis lågt (16 träffar). Ytterligare viktiga iakttagelser är nedgången efter 2011 och den markanta uppgången 2015. Hur nedgången ska förstås är oklart och skulle kräva ytterligare närläsning. Uppgången härrör däremot sannolikt från ett allt tydligare fokus på Islamiska staten (IS). Perioden som följde på IS framväxt var också en tid präglad av en rad mycket uppmärksammade terrorattentat i flera europeiska städer, bland dem lastbilsattacken på Drottninggatan i Stockholm i april 2017.

Samförekomsterna med *terrorism* visualiseras nedan i en ordbild från Korp. För varje för- eller efterställd relevant syntaktisk kategori (preposition; framförställt attribut; efterställt attribut; efterställt verb; framförställt verb) listas de tio starkaste samförekomsterna med antal träffar angivna i absoluta tal. Som framgår av ordbilden linjerar inte alltid samförekomststyrkan med den absoluta frekvensen. Det beror på att styrkan i samförekomsten beräknas på sannolikheten att ett visst ord finns i syntaktisk närhet av lexemet *terrorism* just i denna korpus.

Figur 2. Ordbild med de tio starkaste samförekomsterna med *terrorism* från Språkbankens riksdagskorpus Anföranden 1993–2018 (skärmbild från https://spraakbanken.gu.se/korp/).

Det är värt att betona några resultat i ordbilden. Först kan konstateras att den både starkaste och vanligaste samförekomsten i kategorin prepositioner är *mot*. Det indikerar en nyckelbetydelse hos ordet: att terrorism typiskt sett betraktas som illegitimt och något som ska bekämpas och övervinnas. Det tycks bekräfta Musolffs (1996:14) diskurshistoriska bild av *terrorism* som ett *Stigmawort*, ett stigmatiserande ord. Denna tolkning stöds av att *bekämpa* är det starkast samförekommande verbet samt att ytterligare starka samförekomster är *motverka* och *förebygga*.

För- och efterställda attribut kan avslöja mer om vilket slags terrorism som det talas om och således med vilket konceptuellt innehåll (*fillers* i frameteoretisk terminologi) tolkningsramen berikas. Bland framförställda attribut är *internationell*, *islamistisk* och *storskalig* starkast. Sett till frekvens förekommer endast *internationell* särskilt ofta. I ljuset av tolkningsramar kan terrorism här sägas vara placerat utanför Sveriges gränser alternativt vara ett internationellt fenomen, även om bilden inte är entydig. Bland samförekomsterna finns även indikationer på att terrorism situeras i Sverige (*inhemsk*, *i Sverige)*. Om det finns en ideologisk bestämning har den oftast med islamism att göra. Det innebär att (tänkta) aktörer bakom terrorism i riksdagens anföranden är i första hand islamister. Tolkningsramens övriga komponenter kan emellertid inte utläsas ur denna fjärrläsning. Exempelvis kan den *slot*

som vi ovan antog innehåller specifika terroristiska aktioner inte utvinnas med metoden. Det förklaras sannolikt av att riksdagsdebatt som genre oftast rör sig på en generell innehållslig och principiell nivå.

Två exempel, hämtade från olika politiska aktörer, kan visa dels hur olika *terrorism* används i en affektiv mening, dels att associationen med islamism kan ta sig mycket olika uttryck. I det första exemplet, från riksdagsledamoten Mikael Jansson (SD), porträtteras islamistisk terrorism som ett för Europa gemensamt problem:

(1) Den islamistiska terrorismen bör vi européer möta gemensamt. (2016-05-19)

Det andra exemplet innehåller också uttrycket *islamistisk terrorism*. Här används det dock på ett distanserande sätt genom att talaren Maria Ferm (MP) tillskriver sammankopplingen av terrorism och islamism till en annan riksdagsledamot, Kent Ekeroth (SD):

(2) När det gäller det som vi debatterar i dag, nämligen terrorism i allmänhet, kan man bara konstatera att Kent Ekeroth försöker få allt till att handla om islamistisk terrorism. (2012-05-02)

I metodiskt hänseende är exempel (2) intressant då det pekar på fjärrläsningens metodiska begränsningar. Å ena sidan ger det utslag i ordbilden och bidrar till den diskurssemantiska associeringen av terrorism till islamism. Å andra sidan visar närläsningen att uttrycket *islamistisk terrorism* inte används affirmativt, utan snarare problematiseras.

4.2 Sammansättningar med *terrorism*

Som konstaterats ovan gav sökningen 356 instanser av olika sammansättningar med *terrorism* som höger- eller vänsterled. Räknat i antal förekomster innehåller korpusen således många fler fall av simplexet *terrorism* än av sammansättningar där ordet ingår (se figur 3 nedan). Dock är det mycket vanligt att också bilda sammansättningar på förledet *terrorist-* där betydelsen är 'terrorism' (*terroristattentat*, *terroristlagstiftning*). Sådana ordbildningar kan sökmetoden dock inte upptäcka, vilket innebär att många potentiella sammansättningar saknas.

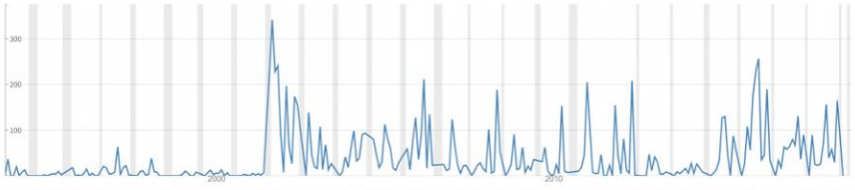

Figur 3. Antal instanser per en miljon token av sammansättningar med *-terrorism-* från Språkbankens riksdagskorpus Anföranden 1993-2018 (skärmbild från https://spraakbanken.gu.se/korp/).

Figur 3 visar användningen av sammansättningar under tidsperioden. Liksom för simplexet *terrorism* kan en uppgång noteras efter 2001, men ökningen är här inte lika tydlig. Desto mer påtaglig är uppgången i antal instanser från 2015 med en tydlig sista topp år 2018. Mer än hälften av alla träffar (182) finns 2015–2018. Förklaringen är också här uppmärksamheten på IS och med den sammanhängande europeiska attentat. En sammansättning som mycket tydligt indikerar IS relevans för diskursen är *terrorismresa* (första träff 2015) som refererar till resor som radikaliserade personer förmodas genomföra till den Islamiska staten. En ytterligare sammansättning i tematiskt närliggande diskussioner är *terrorismlagstiftning*. Detta lexem brukas sannolikt med referens till rådande lagstiftning som var ställd under debatt med anledning av att personer reste till och återvände från IS. I den politiska debatten diskuterades bland annat en skärpning av lagen för att underlätta lagföring av hemvändare som företagit just *terrorismresor*.

De vanligaste sammansättningarna med minst 10 träffar vardera tas upp i tabell 1 nedan. Sökningen genererade totalt 65 sammansatta lexemtyper av vilka 45 förekommer som mest två gånger. Vidare kan noteras att de flesta sammansättningar har *terrorism* som determinant, som definierande vänsterled i ordet. Detta indikerar att terrorism här är ett fenomen som oftast används för att definiera annat och andra snarare än att själv bli föremål för definitioner.

Tabell 1. Sammansättningar med *-terrorism-* med minst tio instanser/typ från Språkbankens riksdagskorpus Anföranden 1993-2018.

Sammansättning (typ)	Vänster- eller högerkonstituent	Antal
terrorismbekämpning	-bekämpning	82
statsterrorism	stats-	63
terrorismresa	-resa	38
terrorismlagstiftning	-lagstiftning	31
terrorismområdet	-området	10
terrorismrelaterad	-relaterad	10
terrorismsyfte	-syfte	10

Lexemen i tabellen kan sorteras i två kategorier. Den första utgörs av termer som i stor utsträckning är deskriptiva och knutna till lagar, åtgärder, procedurer et cetera, exempelvis *terrorismlagstiftning*, *terrorismområde*, *terrorismrelaterad*. Den andra består av sammansättningar som tydligare kan räknas till politikens ideologiska vokabulär, i viss mån *terrorismbekämpning* och tydligare *statsterrorism* (föremål för en närläsning i 4.3 nedan). Även *terrorismresa* kan hänföras till de ideologiskt laddade orden. Som konstaterats ovan framträdde sammansättningen först 2015 då medborgares resor till Islamiska staten blev en brett diskuterad politisk fråga i Sverige (och andra länder). En pendang till frågan var de metapragmatiska diskussioner som fördes om hur deltagarna i resorna skulle benämnas (Sadikovic 2019). Var de ”IS-resenärer”, ”terrorister”, eller något annat? Ett exempel från riksdagsdebatten illustrerar hur användningen av ordet *terrorismresa* kan antas signalera en hållning till rådande lagstiftning. Yttrandet, i ett anförande av Roger Haddad (L), innehåller något som kan tolkas som ett indirekt ifrågasättande av benämningens lämplighet genom den modifierande bestämningen ”så kallade”:

(3) Med Vänsterpartiets politik hade vi inte kunnat döma någon för så kallade terrorismresor. (2018-06-13).

4.3 Närläsning av sammansättningen *statsterrorism*

Som ett sista steg i analysen gör vi en närläsning av sammansättningen *statsterrorism* utifrån partitillhörighet. Själva lexemet är i sig

intressant då det betecknar en numera atypisk form av terrorism, nämligen statlig övermakt. Att det ändå ännu används i politisk debatt motiverar en fördjupning. Den första användningen av *terrorisme*, om jakobinernas styre i Frankrike på 1790-talet, gällde statlig våldsutövning (Musolff 1996) medan det terrorismbegrepp som etablerades från och med 1970-talet i första hand relaterar till revolutionär eller i andra avseenden mot en övermakt riktad terrorism (Jackson 2011).

I datan finns 63 instanser av *statsterrorism* och före perioden förekommer ordet 18 gånger i riksdagens protokoll, första gången 1986 i en debatt rörande Palmemordet. Frågorna som infinner sig är, för det första, vilka aktörer som antas utöva statsterrorism och, för det andra, hur bruket av sammansättningen relaterar till ledamöters partitillhörighet.

Tabell 2. Aktörer knutna till belägg av *statsterrorism* i Språkbankens riksdagskorpus Anföranden 1993–2018.

Aktör	**N**
Israel	16
Iran	15
Turkiet	11
Ryssland	9
Afghanistan	1
Colombia	1
Peru	1
Al-Qaida	1
Ospecificerade	9
Totalt antal	64

Trots de förhållandevis små kvantiteterna går det att göra några observationer. För det första är det vanligtvis möjligt att identifiera en aktör bakom statsterrorism; vid endast 9 av 63 belägg nämns ingen aktör.[4] För det andra återfinns inga europeiska eller nordamerikanska

[4] Summan 64 gäller inte antalet belägg av lexemet *statsterrorism* (vilket är 63) utan attribuering av aktör bakom statsterroristiska handlingar. Ett belägg har

stater bland de omnämnda aktörerna. Detta resultat avviker något från bilden som tonar fram i anföranden 1968–1970 då USA upprepat knyts till terrorism genom hänvisningar till dess *terror* och *terrorkrig* i Vietnam (Fridlund et al. 2022). Däremot uppträder en tydligt västorienterad stat i materialet, nämligen Israel med 16 träffar, följd av Iran (15), Turkiet (11) och Ryssland (9). För Rysslands del avtecknar sig en historisk kontinuitet då uppfattningen att landet bedriver statsterrorism sträcker sig åtminstone till 1870-talet (Miller 2013).

Med utgångspunkt i tabell 3, som visar partitillhörighet hos ledamöter som använder *statsterrorism* i sina anföranden, kan vi för det tredje konstatera att vänster/höger-dimensionen är av relevans. Mer än hälften av beläggen (36) kommer från ledamöter i två små vänsterorienterade partier, MP och V, medan Socialdemokraterna står för ytterligare nio belägg. Mindre frekvent talas det om statsterrorism hos partier till höger om mittlinjen i svensk politik. Möjligen är denna fördelning indikativ för en syn på utrikespolitik och mäktiga staters intressen som är typisk för periodens vänster- och miljöpartier. Påfallande är också att Israel är väl representerat hos V och MP, vilket sannolikt avspeglar en israelkritisk hållning typisk för dessa partier. Ett tydligt exempel är följande yttrande av ledamoten Murad Artin (V):

(4) Den israeliska statsterrorismen har som mål att cyniskt tvinga ett folk till underkastelse. (2002-03-20)

En fjärde och sista iakttagelse med koppling till exempel (4) är omständigheten att Israel och Turkiet som aktörer bakom statsterrorism enbart förekommer hos de tre vänsterpartierna MP, V och S. Hos mitten- och högerpartierna, med mycket färre belägg, är bilden mindre klar. Det kan tolkas som att föreställningen om vilka som utövar statsterrorism är tydligare ideologiskt förankrad hos partierna till vänster om mittfåran.

---

dubbelkodats då det uttryckligen hänvisar samtidigt till både Ryssland och Turkiet (se tabell 3). Därför överstiger antalet aktörsomnämnanden antalet ordbelägg.

Tabell 3. Partitillhörighet hos ledamöter som använder *statsterrorism* i Språkbankens riksdagskorpus Anföranden 1993–2018.

Antal	Partitillhörighet	Aktör kopplad till statsterrorism
23	Miljöpartiet (MP)	Turkiet (9) Israel (8) Ryssland (3) Turkiet/Ryssland (1) Ospecificerade (2)
13	Vänsterpartiet (V)	Israel (7) Iran (2) Turkiet (1) Peru (1) Colombia (1) Ospecificerade (1)
9	Socialdemokraterna (S)	Iran (8) Israel (1)
8	Moderaterna (M)	Ryssland (5) Afghanistan (1) Al-Qaida (1) Ospecificerade (1)
5	Kristdemokraterna (KD)	Iran (5)
3	Centerpartiet (C)	Ospecificerade (3)
2	Liberalerna (L)	Ospecificerade (2)

5 Slutsatser

I den här studien har vi med digitala analysmetoder kunnat visa att ordet *terrorism* förekommer ytterst sparsamt i svensk parlamentarisk debatt före 2001. Det gäller både när ordet uppträder som simplex och som del i sammansättningar. När väl ökningen kommer ligger förklaringen i att 11 september-attackerna ger terrorism en generellt sett mer framträdande roll i politisk diskurs, således även i riksdagens kammare. Däremot svarar studien inte på frågan varför terrorism förekommer så lågfrekvent före 2001 trots att ämnet har diskuterats tidigare, exempelvis under 1990-talet. En andra ökning kan iakttas från 2014/2015, sannolikt som en följd av den skärpta uppmärksamheten på den framväxande Islamiska staten, kombinerat med flera

uppmärksammade terrorattacker, bland annat i Stockholm 2017. Möjligen kan vi här skönja de diskursiva konturerna av terrorismens ”försvenskning”, att terrorism utvecklas till ett också svenskt fenomen. Neologismen *terrorismresa*, introducerad 2015, är ett tecken på en sådan utveckling. Här rör det sig om svenska medborgare eller invånare som företar resor till Mellanöstern för att ansluta sig till en terrororganisation.

När det gäller de betydelser som kan antas ingå i terrorismens *frame*, gav ordbildmetoden viss ledning. Sett till *terrorism*-ordets syntaktiska närmiljöer uppträder det ofta med prepositionen *mot*, verb som *bekämpa*, *motverka*, *förebygga* och bestämningar som *internationell, islamistisk*, *storskalig*. Sådana *fillers* ger en bild av ett fenomen som det är angeläget att bekämpa och som kan förstås som en internationell företeelse med kopplingar till islamism. I den mån terrorismens aktörsroll kan utläsas har den således främst med internationella och islamistiska terrorister att göra. Bilden är dock ej entydig; exempel finns på hur terrorism konceptualiseras som kopplad till Sverige. Som närstudien av *statsterrorism* visar görs också kopplingar till (internationella) statliga aktörer vars handlande bärs fram av andra värderingar. Den stat som oftast tillskrivs aktörskap bakom statsterrorism är Israel. Här ska också den partipolitiska dimensionen noteras, och denna blir relevant på två sätt. Dels används *statsterrorism* mer frekvent av partier till vänster, dels förekommer staterna Israel och Turkiet uteslutande hos vänsterlutande partier (det senare landet nästan enbart hos MP). Om man utgår från att bruket av *statsterrorism*, till skillnad från *terrorism*, indikerar en förklaring till terrorismens orsaker och konsekvenser, kan resultatet peka på en större benägenhet hos vänsterorienterade partier att rama in företeelsen i ett ideologiskt sammanhang.

Denna studie har sina begränsningar. Sett till tolkningsramen är det svårt att utifrån vår fjärrläsning säga något om vilka slags händelser som anses terroristiska, vilka eller vad som är föremål för terrordåd och hur de kan placeras geografiskt. Detta skulle kräva ytterligare närläsningar. Allmänt visar tolkningsramen som den framträder i materialet att terrorismens diskurssemantiska profil främst inbegriper fenomenets koppling till utlandet respektive Sverige liksom dess

ideologiska bevekelsegrunder och symboliska halt. I ljuset av Jacksons (2011) minimaldefinition blir det således tydligt att flera betydelseelement – eller *slots* i frameteoretisk mening – inte alltid aktualiseras. Detta ligger i linje med Ziems (2014:382) frameteoretiska slutsats att ”only part of the meaning potential” av språkliga uttryck realiseras i bruk. Som ett första steg ger vår studie emellertid en god orientering i terrorismens användning, distribution och inbäddning i parlamentarisk debatt under tidsperioden 1993–2018.

Litteratur

Borin, Lars, Forsberg, Markus & Roxendal, Johan. 2012. Korp - the corpus infrastructure of Språkbanken. I: Calzolari, Nicoletta et al. (red.). *Proceedings of the Eighth International Conference on Language Resources and Evaluation (L'REC12)*. Istanbul: European Language Resources Association (ELRA). S. 474–478.

Brodén, Daniel, Fridlund, Mats & Öhberg, Patrik. 2021. Vem räds terrorismen? Kluven oro och säkerhetsivrare i Sverige. I: Andersson, Ulrika, Carlander, Anders, Grusell, Marie & Öhberg, Patrik (red.). *Ingen anledning till oro (?): SOM-undersökningen 2020*. Göteborg: SOM-Institutet. S. 375–385.

Busse, Dietrich & Teubert, Wolfgang. 1994. Ist Diskurs ein sprachwissenschaftliches Objekt? Zur Methodenfrage der historischen Semantik. I: Busse, Dietrich, Hermanns, Fritz & Teubert, Wolfgang (red.). *Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte. Methodenfragen und Forschungsergebnisse der historischen Semantik*. Opladen: Westdeutscher Verlag. S. 10–28.

Edlund, Jens, Brodén, Daniel, Fridlund, Mats, Lindhé, Cecilia, Olsson, Leif-Jöran, Ängsal, Magnus P., Öhberg, Patrik. 2022. A multimodal digital humanities study of terrorism in Swedish politics: an interdisciplinary mixed methods project on the configuration of terrorism in parliamentary debates, legislation, and policy networks 1968–2018. I: Arai, Kohei (red.). *Intelligent Systems and Applications: IntelliSys 2021*. Springer: Cham. S. 435–449.

Entman, Robert. 1993. Framing: toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication* 43(4). S. 51–58.

Fridlund, Mats, Brodén, Daniel, Olsson, Leif-Jöran & Ängsal, Magnus P. 2022. Codifying the debates of the Riksdag: towards a framework for semi-automatic annotation of Swedish parliamentary discourse. I: La Mela, Matti, Norén, Fredrik & Hyvönen, Eero (red.). *DiPaDA 2022: Proceedings of the Digital Parliamentary Data in Action (DiPaDA 2022) Workshop*. Aachen: CEUR-WS. S. 167–175.

Hagren Idevall, Karin 2016. *Språk och rasism. Privilegiering och diskriminering i offentlig, medierad interaktion*. Uppsala: Uppsala universitet.

Jackson, Richard. 2011. In defence of 'terrorism': finding a way through a forest of misconceptions. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* 3(2). S. 116–130.

Ilie, Cornelia. 2018. Parliamentary debates. I: Wodak, Ruth & Forchtner, Bernhard (red.). *The Routledge Handbook of Language and Politics*. Abingdon: Routledge. S. 309–325.

Miller, Martin A. 2013. *The Foundations of Modern Terrorism: State, Society and the Dynamics of Political Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.

Musolff, Andreas 1996. *Krieg gegen die Öffentlichkeit. Terrorismus und politischer Sprachgebrauch*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Sadikovic, Adrian. 2019. Kritik mot begreppet IS-resenär: ”Leder fel”. I: *Svenska Dagbladet*, 2019-03-25. https://www.svd.se/a/4d51ka/kritik-mot-begreppet-is-resenar-leder-fel [2022-10-28].

Stampnitzky, Lisa. 2013. *Disciplining Terror. How Experts Invented ”Terrorism”*. Cambridge: Cambridge University Press.

Svensk Ordbok. 2021. Andra upplagan. https://svenska.se/.

Westberg, Gustav. 2020. All makt åt folket! Om populism som affektiv stil. I: Haapamäki, Saara, Forsman, Ludvig & Huldén, Linda (red.). *Svenskans beskrivning 37. Förhandlingar vid trettiosjunde sammankomsten*. Åbo: Åbo Akademi. S. 345–358.

Wodak, Ruth & Forchtner, Bernhard. 2018. Introducing the language-politics nexus. I: Wodak, Ruth & Forchtner, Bernhard (red.). *The Routledge Handbook of Language and Politics*. Abingdon: Routledge. S. 1–14.

Ziem, Alexander. 2014. *Frames of Understanding in Text and Discourse*. Amsterdam: Benjamins.

Ängsal, Magnus, Brodén, Daniel, Fridlund, Mats, Olsson, Leif-Jöran & Öhberg, Patrik. 2022. Linguistic framing of political terror: distant and close readings of the discourse on terrorism in the Swedish Parliament 1993–2018. I: Erjavec, Tomaž & Eskevich, Maria (red.). *CLARIN Annual Conference Proceedings 2022*. Prague: CLARIN. S. 69–72.

Att möta och att mota

Förväntningshantering på webbsidor från svenska språkverkstäder

Andreas Nord & Simon Lindberg

1 Inledning

Verksamheter avsedda att stödja studenter i utvecklingen av deras akademiska litteracitet finns i dag på de flesta svenska universitet (Bjernhager & Grönvall Fransson 2018). Verksamheterna, som vi här kommer att referera till som *språkverkstäder*, kan ha olika benämningar och organiseras på olika sätt. Typiskt innefattar de att studenter erbjuds individuell och gruppvis handledning om skrivande, ofta också om muntliga aspekter av akademiskt språk (Bjernhager & Grönvall Fransson 2018). Tidigare studier (t.ex. Dahl & Lindqvist 2022, Nord et al. 2023, jfr även Salem 2016) har visat att språkverkstäder ofta har svårt att nå ut till målgruppen studenter med information om hur uppdraget ser ut, med effekten att studenter inte drar nytta av det stöd de kan få eller kommer till handledningsmöten med förväntningar som inte överensstämmer med den typ av stöd som erbjuds. Verksamma språkhandledare lyfter också ofta förväntningskonflikter som en återkommande källa till spänningar i det praktiska arbetet (Nord et al. 2023). Inte minst kan det handla om att studenter förväntar sig att få texter rättade eller språkgranskade i sin helhet, medan den stöttning som erbjuds snarare är inriktad på att i första hand ge studenten redskap för att utvecklas som skribent på längre sikt – om än ofta med utgångspunkt i en konkret text (jfr även Liu & Harwood 2022).

Ett viktigt forum för att skapa rätt förväntningar är därför texter på lärosätenas webbplatser, där verksamheten beskrivs och formerna för stödet presenteras för studenterna (jfr Lennartson-Hokkanen 2016). I denna studie undersöks webbsidor om språkverkstäder från 18 svenska lärosäten med syftet att utforska hur texterna möter och hanterar sådana förväntningar.

För att diskutera resultaten kommer vi att använda oss av begreppet *modelläsare*. Begreppet härstammar ursprungligen från Eco (t.ex. 1984), och förstås som den representation av en texts läsare som diskursivt träder fram genom texten som sådan. Modelläsaren är skild från faktiska, empiriska läsare och målgrupper. I stället kan den sägas återge avsändarens förväntningar på mottagaren, t.ex. genom att förutsätta eller föregripa vissa förkunskaper eller attityder, samtidigt som den skapar en normativ position för läsaren att inta. Exempelvis kan en reklamannons skapa en bild av en viss läsare som därmed fungerar som ett erbjudande om en konsumentidentitet för läsaren (Björkvall 2003). Modelläsarbegreppet har använts i svenska studier av olika typer av material (se även t.ex. Nord 2011 om handböcker och Lilja Waltå 2016 om läromedel), och slutsatser om modelläsaren kan i princip bygga på alla aspekter av en text – från språkval (som säger något vilket språk läsaren förstår) till epistemiska modalverb (som kan säga något om hur läsaren positioneras i relation till delad kunskap). Vi använder begreppet i diskussionen för att sammanfatta våra iakttagelser om vilken bild av ”språkstödssökaren” som framträder i hemsidestexterna, och kommer längre fram att återvända till vilka specifika aspekter vi ser på.

Vi använder modelläsarbegreppet på ett sätt som poängterar texten som en sorts entextualisering av den diskursiva praktiken av att producera och läsa texterna. I detta avseende kan undersökningen också sägas ansluta till kritisk diskursanalys (CDA) genom ett fokus på texter som del i (re)produktion av sociala normer och identiteter, inte minst genom att den poängterar det erbjudande till läsaren att ingå en viss relation med avsändaren som varje text innebär. Från CDA (i Faircloughs tappning, t.ex. Fairclough 1995) hämtar vi också en tanke om texter som interdiskursiva, dvs. att de byggs upp av olika textelement, t.ex. diskurser, på ett sätt som positionerar läsaren, något som vi kommer att återkomma till längre fram.

2 Språkverkstäder – mötesplatser för förväntningar och synsätt

Språkverkstäder är i sig ett internationellt fenomen, men de svenska skiljer sig typiskt från hur motsvarigheterna i t.ex. USA – ofta benämnda *writing centers* – är organiserade. Där utförs den rådgivande

verksamheten främst av andra studenter i form av ”peer tutoring” (t.ex. Mackiewicz & Thompson 2018), medan det i Sverige är vanligast att rådgivningen utförs av universitetsanställda, som gör rådgivningen som hela eller delar av sin anställning på lärosätet (Bjernhager & Grönvall Fransson 2018). Sättet som verksamheten organiseras på varierar. Gemensamt är dock att verksamheten befinner sig i marginalen för universitetets kärnverksamhet – undervisning, forskning och samverkan – och är organiserad som en stödverksamhet (Lennartson-Hokkanen 2016, Bjernhager & Grönvall Fransson 2018, Eriksson, 2020). Detta gör att många studenter inte naturligt kommer i kontakt med verksamheten eller bara gör det när de blir aktivt anmodade att uppsöka den, t.ex. för att deras lärare påpekar brister i deras texter. Det är också vanligt att universitetslärare inte känner till verksamheten eller har felaktig uppfattning om vad den innebär (Lennartson-Hokkanen 2016).

Språkverkstäderna kan därför sägas befinna sig i skärningspunkten mellan olika diskurser om vad det innebär att utveckla sitt språk och mellan olika synsätt på vad språk och lärande innebär för dem som arbetar i verksamheten. Kaufhold och Yencken (2021) lyfter hur andras syn på språket kan vara en källa till dilemman för språkhandledare, eftersom man behöver förhålla sig till andras ”simplified view of what it takes to gain competence in an academic language” (s. 4). Lennartson-Hokkanen (2016) relaterar likartade iakttagelser till att akademin domineras av en autonom syn på litteracitet, som betonar brister och ser litteracitet som en egenskap hos enskilda individer (se t.ex. Barton & Hamilton 2000). En aspekt av en sådan, mindre reflekterande, syn på vad språkets roll är kan också leda till förväntningar på att begränsade åtgärder av typen rättning ska kunna fungera som en ”quick fix” och med enkla medel resultera i texter av god kvalitet. Sådana synsätt tycks sällan delas av språkhandledarna själva, även om deras handlingsutrymme kan begränsas av dem (Lennartson-Hokkanen 2016). Man gör också ofta motstånd mot att bli betraktade som en typ av serviceverksamhet (Dahl & Lindqvist 2022).

I stället tycks språkhandledarna snarast se det som ett pedagogiskt uppdrag som samtidigt skiljer sig från universitetslärarens pedagogiska uppdrag. Gustafsson och Ganobcsik-Williams (2016)

sammanfattar uppdraget som att ”elicit student-writers’ ideas and help them to scaffold their writing as a mentor, rather than as someone who will ultimately be grading their assignment” (s. 519). Åtskillnaden från lärarrollen i kombination med språkverkstadens positionering som en typ av stödfunktion leder dock, enligt somliga handledare, också till dilemman utifrån att man i så hög grad det går vill vara solidarisk mot studenterna trots att dessa ibland har fel förväntningar (Nord et al. 2023).

I detta sammanhang uppstår behov av att informera om verksamheten och bjuda in, men också av att försöka ställa till rätta felaktiga förväntningar och andra missförstånd. En viktig aspekt kan också väntas vara att lyfta verksamheten som en resurs för alla, utan att göra det stigmatiserat att uppsöka den, vilket kan uppstå om den associeras med problem i studierna (Dahl & Lindqvist 2022, jfr Salem 2016).

Även om information sprids i flera kanaler kan hemsidan ändå antas vara viktig i detta arbete. Den är ett av de viktigaste gränssnitten mot studenter (och i viss mån lärare) som söker information och är därför en viktig arena för förväntningshantering (jfr Lennartson-Hokkanen 2016). Uppdraget att utforma hemsidan är dock komplext: det handlar ju om att informera om vad som erbjuds på ett sätt som ger rätt förväntningar. Hur detta görs utforskas alltså i denna artikel.

3 Material och genomförande

Studien genomfördes i tre steg. Först samlades ett material av hemsidor in. Därefter identifierades genom en förutsättningslös genomgång av det insamlade textmaterialet tre områden värda fördjupande analys, nämligen erbjudanden och informationsurval, hantering av förväntningar och diskurser. Efter detta preciserades frågeställningarna. Materialet kommer därför att beskrivas innan en mer detaljerad beskrivning av analysen ges.

3.1 Material

För att genomföra studien samlades alltså först ett material bestående av webbtexter som presenterar språkstödsverksamhet från 18 svenska lärosäten: de 16 statliga universiteten samt Chalmers tekniska

högskola och Södertörns högskola. Avsikten var att även inkludera Handelshögskolan i Stockholm, men eftersom detta lärosäte inte erbjuder något centraliserat språkstöd har inget material insamlats. I första hand har sidor på svenska samlats, medan engelskspråkiga endast inkluderats om svenskspråkig motsvarighet saknats.

Vid insamling av materialet har först språkverkstadens presentations- eller startsida identifierats, ofta med hjälp av en sökmotor. Denna och aktuella länkade sidor har sedan sparats ned i pdf-format. Material från fyra av lärosätena samlades in 14–16 september 2021 varefter huvudinsamlingen gjordes 28 februari 2022. Sidorna har valts utifrån att deras primära målgrupp tycks vara studenter och att de berör språkstödsverksamhet. Ett problem vid materialinsamlingen var att vissa sidor som tycks relevanta kräver studentinloggning. Dessa har vi därför bortsett från. Ett annat problem rör att vissa verksamheter har bredare uppdrag än stöd för språk genom att även erbjuda rådgivning om studieteknik eller informationssökning eller stöd till studenter med särskilda behov på grund av funktionsvariation. I dessa fall har vi samlat in texter som berör även sådant, men analysen berör primärt den del av textmaterialet som handlar om språkligt stöd.

Totalt har 134 sidor samlats in. Fördelningen mellan lärosätena syns i tabell 1. Dock avspeglar antalet sidor inte fullt ut innehållsmängden, eftersom det varierar vad som kan rymmas på en sida. Vissa innehåller ett trettiotal ord (t.ex. KI:s bokningssida), andra över 3 000 ord (flera av sidorna från SU). Värt att minnas är också att vissa sidor ju berör även annat än språkstöd. Antalet sidor ger ändå en relativt god indikation på proportionerna.

Tabell 1. Översikt över material.

Lärosäte	**Beteckning på verksamheten (som den framträder på hemsidan)**	**Antal insamlade sidor**
Chalmers (CTH)	Chalmers writing centre	25
Göteborgs universitet (GU)	Handledning i akademiskt språk och skrivande	5
Karlstads universitet (KAU)	Skrivhandledning	2
Karolinska institutet (KI)	Språkverkstaden	3
Kungliga tekniska högskolan (KTH)	Akademiskt skrivande	10
Linköpings universitet (LIU)	Språkverkstaden	5
Linnéuniversitetet (LNU)	Studieverkstaden	5
Luleå tekniska universitet (LTU)	Handledning – skriva och presentera	4
Lunds universitet (LU)	Studieverkstaden	2
Malmö universitet (MAU)	Skrivverkstaden och stöd i dina studier	1
Mittuniversitetet (MIUN)	Studieverkstaden	4
Mälardalens universitet (MDU)	Akademiskt skrivande	1
Stockholms universitet (SU)	Studie- och språkverkstaden	13
Sveriges lantbruksuniversitet (SLU)	Språkverkstaden	4
Södertörns högskola (SH)	Studieverkstan	4
Umeå universitet (UMU)	Studieverkstaden	23
Uppsala universitet (UU)	Språkverkstaden	19
Örebro universitet (ORU)	Studieverkstaden Lyktan	4

3.2 Metod

I en genomgång av materialet identifierades tre aspekter som relevanta för att belysa viktiga aspekter av modelläsaren: beskrivningar av erbjudanden och informationsurval, hantering av förväntningar och diskurser.

När webbsidorna informerar om vad språkverkstäderna erbjuder till studenterna innebär detta samtidigt att vissa behov framställs som legitima och passande. Därför kartlades vad som presenteras som erbjudanden på de olika lärosätenas sidor, liksom vilken annan information de lyfter fram. Beskrivna erbjudanden har analyserats utifrån en identifikation av vad som framstår som relevanta och legitima behov och stödformer för studenter utifrån de stöderbjudanden som de olika verkstäderna har valt att lyfta fram. Aspekter som kartlades var om handledning erbjuds för skriftlig och/eller muntlig framställning, om handledning erbjuds för svenska och/eller engelska respektive om det krävs tidsbokning eller erbjuds drop-in. Dessa aspekter har tidigare framträtt som områden där det beskrivna erbjudandet kan variera (Bjernhager & Grönvall Fransson 2018). Vi har också identifierat andra aspekter av informationsurval för att se vilka andra typer av information som lyfts fram som användbara och relevanta på sidan, t.ex. om det endast handlar om beskrivningar av verksamheten eller om även annan typ av information ges.

Hantering av förväntningar har analyserats utifrån excerperade formuleringar som hanterar vad som framstår som felaktiga förväntningar genom att föregripa dem. Analysen tar fasta på formuleringar där implicerade felaktiga förväntningar motsägs. De felaktiga förväntningarna har identifierats i formuleringar med negationer i beskrivningen av uppdraget, eftersom sådana ofta implicerar en viss ståndpunkt som läsaren (eller någon annan) kan tänkas ha (Martin & White 2005), respektive explicita formuleringar om ansvar.

Diskursaspekten har analyserats utifrån de diskurser som aktualiseras som relevanta för att beskriva, legitimera och avgränsa erbjudandena. Typiskt sett samspelar flera diskurser i ett och samma sammanhang (jfr Fairclough 1992 om diskursordning, se även Ajagán-Lester et al. 2003) och växling mellan diskurser kan ske av strategiska skäl. Det är

alltså inte bara intressant att se vilka som framträder, utan också *hur* de framträder. (Vi kommer dock av utrymmesskäl inte att kunna redovisa en uttömmande analys av diskurserna, utan beskriver ett antal iakttagelser.)

4 Erbjudanden och informationsurval

Vi inleder undersökningen med att kartlägga vad som presenteras som erbjudanden på de olika lärosätenas sidor, liksom vilken information de lyfter fram. I tabell 2 framgår erbjudandena.

Kartläggningen av erbjudanden visar en stor samstämmighet mellan de olika språkverkstäderna på ett övergripande plan genom att samma ”basutbud” återkommer hos samtliga: de erbjuder bokad handledning för skrivande och ofta även för muntlig framställning på svenska och (oftast) engelska (se tabell 2). Det ser alltså ut som att handledningen är kärnan i verksamheten (jfr Bjernhager & Grönvall Fransson 2018). Vad som erbjuds utöver handledning varierar mer. Vanliga andra aktiviteter är öppna föreläsningar om akademiskt skrivande (LU, MAU, SH, UMU), men också skrivcaféer (GU) och kurser (SH) förekommer. (Sannolikt är att många språkverkstäder även har verksamhet som inte nämns på webbsidorna för studenter.)

Ser man på vad sidorna innehåller finns det stora skillnader. Några av lärosäten har mycket kortfattad information om verksamheten som endast översiktligt beskriver vad som erbjuds (KAU, MAU, MDU, SLU). Andra är mer utförliga, exempelvis KI och LU (se LU:s presentationssida i figur 1 och 2). Ytterligare andra beskriver sin verksamhet i stor detalj, t.ex. genom att återge sina uppdragsbeskrivningar (SU, CTH, KTH). Det är vidare vanligt att ägna utrymme åt praktiskt användbart innehåll, t.ex. information om referenssystem (UMU) och referenshanteringssystem (KTH), tips om böcker (MAU) och länkar till digitala lexikon och andra webbresurser (CTH, MDU). Några har sidor som introducerar vad akademiskt skrivande är (LNU, UMU). CTH har sidor där varje språkhandledare har skrivit en individuell presentation av sig själv. UU och ORU har information om hur ett handledningsmöte går till. Det universitet som utmärker sig mest sett till mängden information är SU, som bl.a. erbjuder inspelade föreläsningar om studieteknik och akademiskt skrivande, beskrivningar av

bl.a. eget utvecklingsarbete och länkar till forskning om språkverkstäder.

Tabell 2. Översikt över erbjuden handledning.

Lärosäte	Erbjuden handledningsverksamhet					
	Skriftlig framställning	Muntlig framställning	Svenska	Engelska	Tidsbokning	Drop-in
Chalmers (CTH)	✓	✓	✓	✓	✓	
Göteborgs universitet (GU)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Karlstads universitet (KAU)	✓		✓	✓	✓	✓
Karolinska institutet (KI)	✓	✓	✓	✓	✓	
Kungliga tekniska högskolan (KTH)	✓	✓	✓	✓	✓	
Linköpings universitet (LIU)	✓	✓	✓	✓	✓	
Linnéuniversitetet (LNU)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Luleå tekniska universitet (LTU)	✓		✓	✓	✓	
Lunds universitet (LU)	✓		✓	✓	✓	
Malmö universitet (MAU)	✓	✓	✓	✓	✓	
Mittuniversitetet (MIUN)	✓		✓		✓	✓
Mälardalens universitet (MDU)	✓		✓			✓
Stockholms universitet (SU)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Sveriges lantbruksuniversitet (SLU)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Södertörns högskola (SH)	✓	✓	✓	✓	✓	
Umeå universitet (UMU)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Uppsala universitet (UU)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Örebro universitet (ORU)	✓		✓	✓	✓	✓

Webbsidan från LU (figur 1–2) exemplifierar hur de mer utförliga presentationstexterna ofta är upplagda. Sidan inleds med relativt övergripande erbjudanden om stödbehov där handledningens tilltänkta målgrupp antyds genom frågor formulerade med *du*-tilltal (vända till en tänkt student), och genom explicita formuleringar om att handledningen är för ”alla universitetets studenter” oavsett vilket campus de tillhör. Erbjudanden presenteras i frågorna och senare mer explicit med formuleringar som ”Till Studieverkstaden kan du vända dig om du behöver råd och hjälp med studieteknik och akademiskt skrivande”. Således är det här dels studieteknik, dels akademiskt skrivande som framställs som legitima behov hos studenterna.

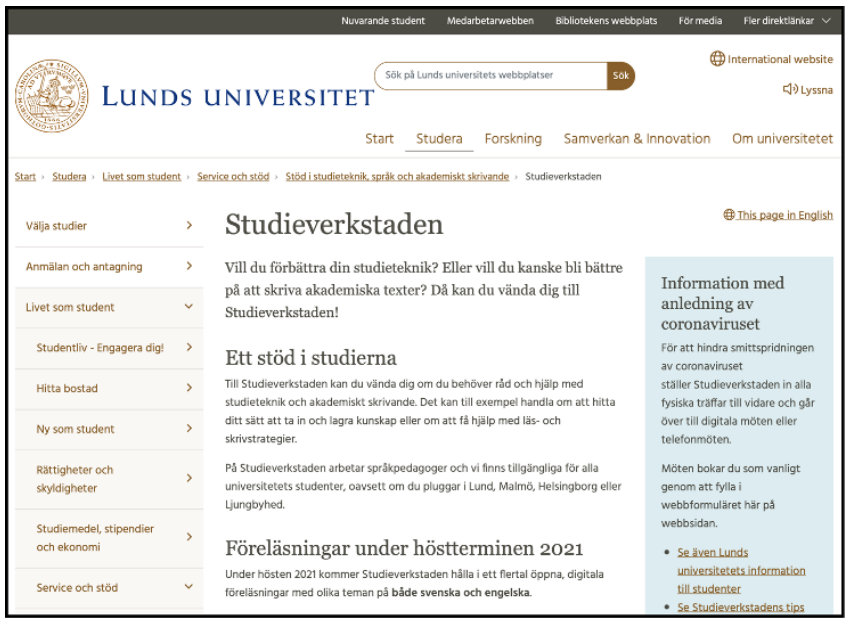

Figur 1. Webbsida från LU (övre del).

Individuell handledning

Om du upplever att du behöver mer stöttning erbjuder vi också olika typer av individuell handledning.

Läs- och studiehandledning

Om du vill ha hjälp med att planera dina studier eller hitta bättre lässtrategier för att hinna med all litteratur kan du få vägledning hos oss. Vi förser dig med metoder för effektivare inlärning och goda skrivvanor.

Skrivhandledning

Till oss kan du också komma med frågor och funderingar kring alla typer av inlämningsuppgifter – PM, hemtentor, rapporter, uppsatser och examensarbeten. Du kan kontakta oss när som helst under skrivprocessen, exempelvis om:

- du har svårt att tolka instruktionerna eller komma igång med skrivandet
- din text är rörig och svår att arbeta med
- din tentamen är underkänd eller ska göras om.

Du är också välkommen med specifika frågor om skrivregler eller enskilda ord och meningar. Däremot är vi inga korrekturläsare – vi ger dig istället råd om hur du ska förbättra ditt språk och ditt skrivande.

Figur 2. Utsnitt från sida från LU.

Sammanfattningsvis framträder handledning i skrivande och eventuellt tal som det mest centrala erbjudandet. Vad gäller information är mönstret mindre entydigt genom att variationen mellan sidorna är så stor, men grundverksamheten, dvs. bokad handledning i skrivande, beskrivs alltid.

5 Hantering av förväntningar

Nästa steg i analysen utgår från en närläsning av texterna med fokus på vilka förväntningar som föregrips. Analysen tar fasta på formuleringar där implicerade felaktiga förväntningar motsägs. Som redan nämnts syns de felaktiga förväntningarna ofta i formuleringar med negationer i beskrivningen av uppdraget. Exempelvis kan formuleringen ”Däremot är vi inga korrekturläsare” i texten från LU (figur 2) ovan sägas förutsätta att någon tror att de faktiskt *är* korrekturläsare – annars vore utsagan meningslös. De kan också förekomma i explicita formuleringar om ansvar, t.ex. ”Du ansvarar själv för att gå igenom hela dina arbeten” på LTU:s sidor, som implicerar att en annan ansvarsfördelning hade varit möjlig och kanske väntad. Den föregivna

läsaren kan också framträda genom tänkta frågor som implicerar förväntningar (t.ex. rubriken”Blir min text rättad?” från GU:s sidor och ”Why don’t we edit/proofread your texts?” från CTH:s). Förväntningar kan också återspeglas i formuleringar som innebär att något som kanske vore oväntat lyfts som del av erbjudandet. Ett exempel är formuleringarna på LU:s sida om att man kan komma ”när som helst under skrivprocessen”, vilket implicerar att detta inte är självklart liksom återkommande formuleringar om att ”alla” är välkomna (också på LU:s sida).[1]

Ett återkommande mönster är att förväntningar på att få texter rättade eller korrekturlästa motsägs eller bemöts på något sätt. Formuleringar om det finns på alla lärosäten med undantag av MAU och MDU (som båda har mycket kortfattade texter). I figur 3 återges ett mer elaborerat exempel i form av ett avsnitt med rubriken ”Hjälp till självhjälp!” från SH. Här ställs de implicerade men motsagda förväntningarna – att språkhandledarna ska ”göra jobbet” och rätta texter – mot en positiv beskrivning av vad som i stället erbjuds och syftet ”hjälp till självhjälp”. Även på KI:s sida (figur 4) ställs rättning och korrekturläsning på ett likartat sätt i motsättning till syftet ”hjälp till självhjälp”.

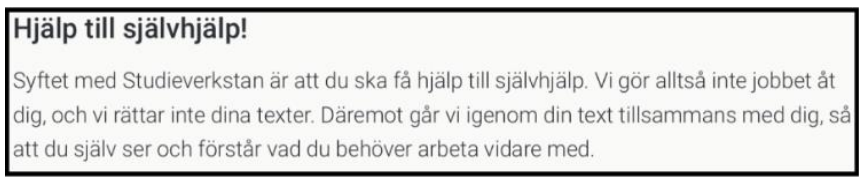

Figur 3. Utsnitt från sida från SH.

[1] Just denna typ av hemsidesformuleringar beskriver Salem (2016: 152) som exempel på formuleringar avsedda att motsäga föreställningar att språkverkstäders verksamhet är ”remedial”, dvs. bara för studenter med studiesvårigheter.

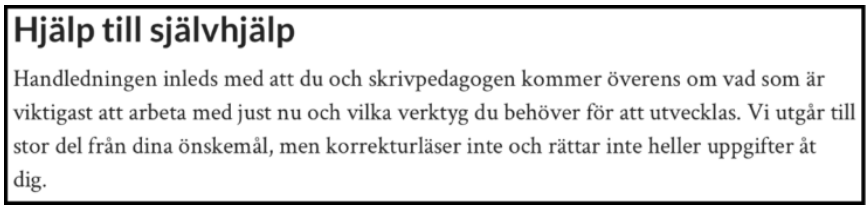

Figur 4. Utsnitt från sida från KI.

Varianter på formuleringar om att texter inte blir rättade eller korrekturlästa förekommer ibland tillsammans med andra formuleringar som avvisar vissa förväntningar, även om det finns viss variation vilka dessa är. Bland andra förväntningar som avvisas finns att få skriftlig återkoppling via mejl (SU – se nästa avsnitt) eller att få texten läst i förväg (CTH: ”Note that we do not proofread and we cannot read texts before the tutoring session.”). KTH:s sida (figur 5) listar en rad aspekter som verksamheten *inte* innefattar, bl.a. författande av hela texter, betygsättning och mycket grundläggande språkundervisning, medan SLU lyfter att de inte kan ge hjälp om ”innehåll”. MIUN och GU anger att man inte kan få ämneshandledning. På GU görs detta i en text med mycket utförlig beskrivning av vad som ingår och inte ingår i uppdraget (figur 6). Den felaktiga förväntningen om rättning antyds först i rubriken i form av en öppen fråga, synbarligen ställd av läsaren som framträder i *jag*-form, och mer direkt i svaret på frågan som handlar om vad handledningen *inte* innebär (i dialog med föregripna förväntningar). Här finns också explicita formuleringar om ansvar som implicerar gränsdragningen.

Figur 5. Utsnitt från sida från KTH.

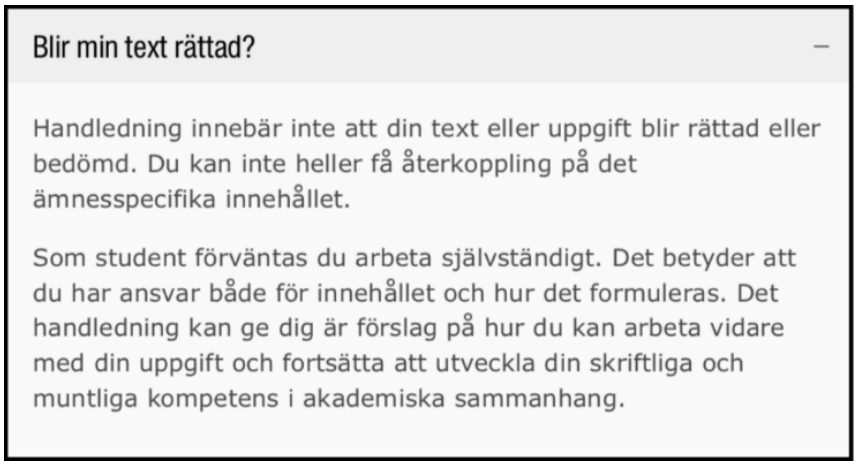

Figur 6. Utsnitt från sida från GU.

Sammanfattningsvis framträder ofta ett behov att föregripa felaktiga förväntningar. Gemensamt är att de ofta framställer en läsare som någon som förväntar sig att få texter rättade eller korrekturlästa och ofta också har andra felaktiga förväntningar som behöver bemötas.

6 Diskurser

I det sista steget i undersökningen analyserar vi vilka diskurser som aktualiseras som relevanta för att beskriva, legitimera och avgränsa erbjudandena. Utifrån iakttagelserna i förra sektionen kunde man vänta att sidorna ska genomsyras av en ganska auktoritär diskurs om vad som ingår och inte ingår i erbjudandena. Detta är dock begränsat till delar av sidorna. Tvärtom är det typiska att texterna inleds på ett mycket inbjudande sätt, precis som vi såg i exemplet från LU i figur 1 i avsnitt 4:

(1) Vill du förbättra din studieteknik? Eller vill du kanske bli bättre på att skriva akademiska texter? Då kan du vända dig till Studieverkstaden!

Här finns kontaktskapande frågor om föreställda behov, där svaret på behoven blir erbjudandet att kontakta språkstödsverksamheten. Framställningen påminner om diskurser inom reklam (jfr Korpus

2008) som kännetecknas av ett direkt, inkluderande *du*-tilltal, ett personligt *vi* som står för avsändare (ibland ett *vi* som även innefattar läsaren), många kontaktskapande språkhandlingar som frågor och uppmaningar och ett rikligt bruk av utropstecken, ibland även med positivt värderande ord. Detta kan beskrivas som en sorts inbjudande och lockande diskurs, som lovar lösningar på erbjudna problem. Denna diskurs är ofta tydligt dominerande i ingresser och inledningar på sidor, som på LU. I figur 7 finns ett likartat exempel från UU – återigen med kontaktskapande frågor om behov (stöd för föredrag, upplägg av presentation), erbjudanden som fungerar som lösningar på behoven och ett text-*du* och ett text-*vi* som läsaren erbjuds att ingå i som en del av lösningen (”Tillsammans kan vi gå igenom…”).

Figur 7. Utsnitt från sida från UU.

I ett fall får presentationen av verksamheten närmast marknadsförande drag. Det gäller sidorna från SU, där figur 8 visar inledningen. Här finns inte frågor, men väl erbjudanden – delvis i utropsform – om positiv utveckling och om möten med ”kunniga pedagoger” som leder till individuell utveckling (”nya färdigheter och utmaningar”), som tonas upp genom inslag av positivt värderande ord (*chans*, *kunnig*, *varmt välkommen*). Ett extra inslag här, som ger texten drag av marknadsföring, är blockcitatet, synbarligen hämtat ur en återkoppling från en student:

(2) ”Det var bästa handledningen ever. Fick tips och råd som hjälpte mig se min text med nya ögon.”

Figur 8. Utsnitt från sida från SU.

Den här typen av utbrutna citat, som nog annars främst förknippas med marknadsförande texter (t.ex. positivt värderande citat ur recensioner på bokbaksidor), tycks främst tala till mottagaren som kund som ska övertygas om värdet i tjänsten. Formuleringen ”bästa handledningen ever” ansluter stilistiskt till vad som uppfattas som ungdomsspråk och kan bidra till att göra att citatet upplevs som autentiskt och personligt tilltalande – i alla fall av den som själv talar så.

Normalt sett inleds alltså sidorna av en lockande och inbjudande presentation av stöderbjudandena. Ett undantag utgörs dock av förstasidan på KTH (se figur 9), som i stället inleder med att lyfta behovet av kommunikation i studenternas kommande arbetsliv (”Ingenjörer och arkitekter behöver starka kommunikativa färdigheter för att kunna samverka med intressenter, klienter och kolleger.”). Detta är dock

enda tillfället då en nyttodiskurs om ”kommunikativa färdigheters” utomakademiska användbarhet kommer in.

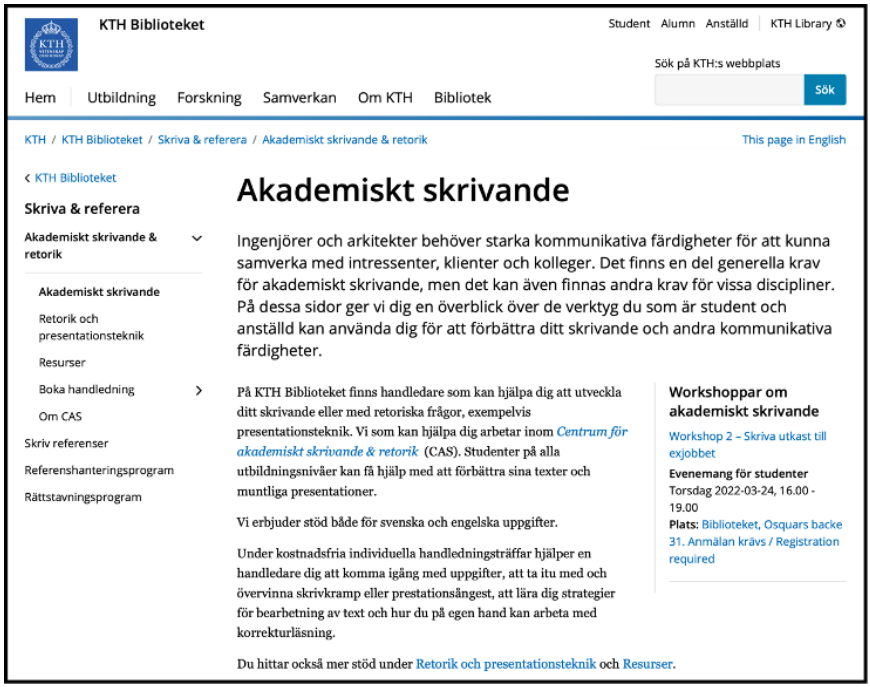

Figur 9. Utsnitt från sida från KTH.

Det hade kunnat väntas att språkverkstäderna – som en verksamhet med ett pedagogiskt uppdrag – skulle ha starka inslag av pedagogisk diskurs i sina texter, t.ex. genom att redogöra för grundläggande principer och arbetssätt. Sådana inslag finns, exempelvis i redogörelser för utvecklingsarbete (SU) eller beskrivningar av hur handledning går till (UU, ORU):

(3) […] Vi ger dig *hjälp till självhjälp*. Det betyder att vi går igenom det du har frågor kring, hjälper dig att se hur exempelvis en text eller en sökning kan förbättras och ger dig verktyg för att på egen hand kunna arbeta vidare. (ORU)

Denna diskurs är dock inte så framträdande som man kunde vänta sig och framträder oftare sammanflätad med andra. I sektionen om förväntningar ovan framkom att de avsnitt som har till syfte att möta illegitima förväntningar ofta gör detta sammanvävt med formuleringar om grundprinciper (”hjälp till självhjälp”). T.ex. var båda avsnitten från SH och KI i figur 3 och 4 uppbyggda så att en positivt formulerad beskrivning av grundprincipen (”hjälp till självhjälp”) framställs som ledande till den inskränkning som sedan anges (”Syftet är… Vi gör *alltså* inte jobbet åt dig…”). Mönstret att en pedagogisk diskurs och förväntningsreglering vävs samman återkommer flera gånger. Ofta ser det alltså ut som att grundprinciperna snarast blir synliggjorda som ett stöd för att legitimera de avgränsningar i uppdraget som görs och den pedagogiska diskursen reduceras till principformuleringar som ”hjälp till självhjälp”.

Ett utvecklat exempel på hur diskurser på detta sätt strategiskt vävs ihop kommer från SU. Figur 10 återger ett stycke som beskriver vad det innebär att få återkoppling på en text där också problematiska förväntningar bemöts. Här finns tydliga exempel på mönstret att en sorts grundsats först presenteras (”Det är viktigt att du är självständig i ditt skrivande och äger din egen text och din skrivprocess.”) för att sedan följas av en formulering som – framställd som en logisk följd av grundsatsen – inskränker erbjudandet (”Vi rättar *därför* inte texten åt dig”). Lite senare presenteras en pedagogisk grundsats om vikten av möten (”Vi värdesätter samtalet med dig”) som får legitimera begränsningar i erbjudandet, som innebär att återkoppling via mejl aldrig görs (”och ger *därför* bara återkoppling i samband med ett handledningsmöte”). Inskränkningen parafraseras därefter i klartext som ett bemötande av en illegitim förväntan (”Det går inte att be om skriftlig återkoppling via mejl.”).

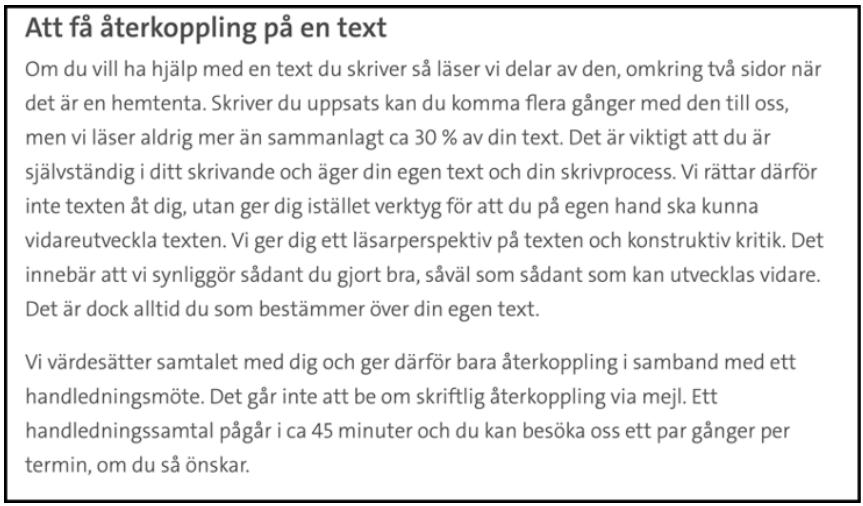

Att få återkoppling på en text

Om du vill ha hjälp med en text du skriver så läser vi delar av den, omkring två sidor när det är en hemtenta. Skriver du uppsats kan du komma flera gånger med den till oss, men vi läser aldrig mer än sammanlagt ca 30 % av din text. Det är viktigt att du är självständig i ditt skrivande och äger din egen text och din skrivprocess. Vi rättar därför inte texten åt dig, utan ger dig istället verktyg för att du på egen hand ska kunna vidareutveckla texten. Vi ger dig ett läsarperspektiv på texten och konstruktiv kritik. Det innebär att vi synliggör sådant du gjort bra, såväl som sådant som kan utvecklas vidare. Det är dock alltid du som bestämmer över din egen text.

Vi värdesätter samtalet med dig och ger därför bara återkoppling i samband med ett handledningsmöte. Det går inte att be om skriftlig återkoppling via mejl. Ett handledningssamtal pågår i ca 45 minuter och du kan besöka oss ett par gånger per termin, om du så önskar.

Figur 10. Utsnitt från sida från SU.

Sammanfattningsvis framstår sidorna som heterogena med viss diskursblandning. Detta är en väntad följd av att det handlar om en verksamhet där många synsätt måste jämkas, inte minst genom att det samtidigt står på agendan att bjuda in studenter och att reglera (felaktiga) förväntningar. Dock är det intressant att pedagogiska grundsatser framför allt kopplas till den reglerande funktionen, så att det framställs som att vissa avgränsningar görs av pedagogiska skäl. Denna diskurs tycks alltså i texterna till studenterna främst komma till ytan av strategiska skäl, för att legitimera avgränsningar, trots att den i själva verksamheten kan väntas ha en stark roll.

7 Avslutning – att möta och att mota

Vi har av utrymmesskäl inte redovisat all variation som framträtt, men det har ändå framgått att det finns både likheter och skillnader mellan de olika språkverkstäderna. Erbjudandena har mycket gemensamt – det handlar genomgående om handledning, primärt i skrivande på svenska – men omfånget på hemsidestexterna varierar, och med det också innehållsurvalet. Ett lärosäte (SU) avviker genom mycket mer extramaterial och explicit information om uppdrag och eget utvecklingsarbete än övriga – men också genom att ha gått längre

i riktning mot marknadsföring, t.ex. genom citat med starkt positiv återkoppling från en besökare. Men i många avseenden är det alltså likheterna mellan sidorna som är mest påtaglig, vilket kan antas spegla likheter i verksamhet och informationsbehov.

Det gör det också möjligt att identifiera en (typisk) modelläsare (även om den kanske inte gäller för några sidor som är extremt kortfattade). Modelläsaren skulle kunna beskrivas som en student som är mottaglig för erbjudanden om handledning om (i första hand) skrivande på svenska eller kanske engelska för att utvecklas som skribent eller kanske talare. Texterna modellerar den ideala studenten genom att bl.a. erbjuda formuleringar om (legitima) behov inom ramarna för möten med språkverkstaden. Därmed erbjuds en skapad bild av den *ideala* språkstödssökaren som självständig och med vilja att lära och dra nytta av de erbjudanden som ges. Modelläsaren är däremot inte någon som har några mer specifika språkliga behov eller utmaningar. Att detta utelämnas är kanske inte en slump – Salem (2016) talar t.ex. om risker med att framställa verksamheten som ”remedial”, och även Dahl & Lindqvist (2022) visar att man vill undvika risken att göra det stigmatiserat att dra nytta av verksamheten.

Denna mer ”designade” bild kombineras dock med ett – kanske mindre avsiktligt – avtryck av den *befarade* språkstödssökaren med förväntningar som inte kan mötas, för mottagaren framstår också som någon som gärna hade velat få sin text korrekturläst och rättad. Mottagaren framstår också som mindre intresserad av *varför* man ska bli bättre på att skriva (eller tala) eller *hur* man blir det eftersom en pedagogisk diskurs aktualiseras främst i syfte att legitimera inskränkningar i vad som erbjuds.

Bilden som framträder är inte oväntad utifrån förutsättningarna som innebär att läsaren både behöver bjudas in i en positiv och icke-stigmatiserande anda, men ändå få felaktiga förväntningar tillrättalagda. En garderande formuleringen på KI:s sida fångar den potentiella motsägelsefullheten: ”Vi utgår till stor del från dina önskemål, *men* …”. Det är ett erbjudande – men ett villkorat sådant.

Litteratur

Barton, David & Hamilton, Mary. 2000. Literacy practices. I: Barton, David, Hamilton, Mary & Ivanič, Roz (red.). *Situated Literacies: Reading and Writing in Context*. London: Routledge. S. 1–15.

Bjernhager, Lisa & Grönvall Fransson, Camilla. 2018. *Studieverkstäder vid svenska lärosäten 2017: En kartläggning*. Opublicerad rapport.

Björkvall, Anders. 2003. *Svensk reklam och dess modelläsare*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Dahl, Karin & Lindqvist, Gunilla. 2022. En språkverkstad för alla? Arbetsfördelning och jurisdiktion i arbetet med studenter i studiesvårigheter. *Högre utbildning* 12(1). Art. 1. S. 13–28

Eco, Umberto. 1984. *The role of the reader: Explorations in the semiotics of text*. Bloomington: Indiana University Press.

Eriksson, Ann-Marie. 2020. Centralised support for writing and language development provided through the Unit for Academic Language at the University of Gothenburg. I: O'Sullivan, Íde, Dobravac, Gordana, Farrell, Alison, Kacmarova, Alena & Leijen, Djuddah (red.). *Centralised support for writing, research, learning and teaching: Case studies of existing models across Europe*. COST Action 15221, We ReLaTe. S. 118–126.

Fairclough, Norman. 1995. *Media discourse*. London: Edward Arnold.

Kaufhold, Kathrin & Yencken, Daniel Egil. 2021. Academic writing centres in multilingual settings: Intermediary agents of higher education language policy? *Linguistics and Education* 64.

Korpus, Einar. 2008. *Reklamiska: Guldäggsannonser 1975–2007*. Örebro: Örebro universitet.

Lennartson-Hokkanen, Ingrid. 2016. *Organisation, attityder, lärandepotential: Ett skrivpedagogiskt samarbete mellan en akademisk utbildning och en språkverkstad*. Stockholm: Stockholms universitet.

Lilja Waltå, Katrin. 2016. *"Äger du en skruvmejsel?" Litteraturstudiets roll i läromedel för gymnasiets yrkesinriktade program under Lpf 94 och*

Gy 2011. Göteborgs universitet. Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion.

Liu, Chang & Harwood, Nigel. 2022. Understandings of the role of the one-to-one writing tutor in a U.K. university writing centre: Multiple perspectives. *Written Communication* 39(2). S. 228–275.

Mackiewicz, Jo & Thompson, Isabelle Kramer. 2018. *Talk about writing: The tutoring strategies of experienced writing center tutors*. New York: Routledge.

Nord, Andreas. 2011. The reflective cultivator? Model readers in eighteenth-century Swedish garden literature. I: Gunnarsson, Britt-Louise (red.). *Languages of Science in the Eighteenth Century*. Berlin & Boston: De Gruyter Mouton. S. 279–301.

Nord, Andreas, Simon Lindberg, Ann-Marie Eriksson, Camilla Grönvall Fransson, Ingrid Lennartson-Hokkanen & Marie Nelson. 2023. Språkhandledares gränsarbete: Dilemman i språkhandledning inom högre utbildning. I: Billing, AnnaCarin, Folkeryd, Jenny Wiksten, af Geijerstam, Åsa, Hallesson, Yvonne, Nord, Andreas, Nordberg Olle & Palmér, Anne (red.). *Ämnesdidaktiska perspektiv på språk och litteratur: Åttonde nordiska konferensen för modersmålsdidaktisk forskning (NNMF8), Uppsala universitet, 24–25 november 2021*. Uppsala: Uppsala universitet. S. 159–182.

Salem, Lori. 2016. Decisions … decisions: Who chooses to use the Writing center? *The Writing Center Journal* 35(2). S. 147–171.

Skogmyr Marian, Klara, Henricson, Sofie & Nelson, Marie. 2020. Counselors' claims of insufficient knowledge in academic writing consultations. *Scandinavian Journal of Educational Research* 65(6). S. 1065–1080.

Med vad och när kan kommentarer bredda nyhetsrapporteringen? Relevantgjorda deltagare i nyhetstexter och deras kommentarer på Facebook

Vincent Björkquist

Att kommentera på nätet är en relativt ny skriftspråkspraktik. Den har dock endast utforskats i liten grad, särskilt i en svensk kontext och med en språkvetenskaplig ingång. Detta gäller i synnerhet nyhetskommenterandet, det vill säga när nätläsare kommenterar nyhetsartiklar, som är ett viktigt inslag i kommenterandepraktiken i sociala medier. I den mån det har utforskats handlar det om andra nätforum än sociala medier och fokus har främst legat på kommentarers destruktiva aspekter, såsom polarisering, rasism, misogyni och transfobi (t.ex. Hagren Idevall 2016; Wojahn 2015). Men privatpersoners kommentarer på till exempel Facebook kan också bredda den ordinarie nyhetsrapporteringen, genom att tillföra bland annat politisk kritik (Hou 2018), kompletterande fakta (Morrison 2017:227) och obehandlade perspektiv (Reimer m.fl. 2021:16). Därmed uppvisar kommentarer potential att bidra till en av nyhetsjournalistikens centralare uppgifter: att erbjuda en mångsidig nyhetsrapportering.

I denna artikel redovisas en studie som syftar till att utforska relationen mellan innehållet i nyhetsartiklar och kommentarer till artiklarnas motsvarande inlägg på SVT Nyheters Facebooksida. Metoden drar nytta av språkvetenskapliga begreppsliga och metodiska redskap som gör det möjligt att systematiskt utforska texter. Den består av en deltagaranalys av dels nyhetsartiklar, dels nyhetskommentarer. Fokus ligger således på de olika *deltagare* som relevantgörs språkligt (van Leeuwen 2008:28f; Nord 2017:151) i artiklarna och kommentarerna. Med deltagare menas här en språklig enhet i texten som motsvarar en eller flera mänskliga aktörer eller en organisation eller institution som tydligt hanteras av en eller flera mänskliga aktörer. Språkligt kommer deltagarna till uttryck i form av olika nominalfraser. Genom en deltagaranalys blir det möjligt att närmare beskriva hur nyhetskommentarer potentiellt bidrar till att komplettera innehållet i den ordinarie nyhetsrapporteringen. En intressant teoretisk fråga att

utforska är inte minst om det spelar roll vilken typ av nyhet som publiceras för vilken typ av kompletterande bidrag som görs i kommentarerna.

1 Bakgrund

Den journalistiska uppgiften att skildra samhället har traditionellt tillfallit den utbildade journalisten. Omfördelningar av makt och resurser i nyhetsbranschen, från de traditionella nyhetstidningarna till de sociala nätplattformarna (jfr van Dijck, Poell & de Waal 2018:17), har dock bidragit till att detta ansvar delvis har förflyttats från professionella redaktioner till enskilda läsare. Möjligheten till ett läsarengagemang är visserligen inte unikt för sociala medier, men den samtida nyhetsmediesituationen är ändå unik genom de sociala mediernas stora tillgänglighet: vem som helst med ett registrerat plattformskonto kan kommentera vilken nyhet som helst som tillåter kommentarer (jfr Almgren 2017:11).

För att förstå och analysera detta är det viktigt att hålla isär aktörernas roller. I sociala medier kan det göras en grov uppdelning mellan *nyhetsproducenten* och *nyhetsdiskutanten*, hädanefter enbart *producenten* och *diskutanten*. Dessa aktörer deltar i det kommunikativa sammanhanget på olika kulturella och mediala villkor. Producenten ingår i en senmodern tradition av professionaliserad nyhetsmedia och ansvarar för skildringen och publiceringen av nyhetsartiklar som vänder sig till en krets av läsare. Villkoren reproduceras medialt genom att artikeln framställs i till exempel sociala medier som det innehåll som diskutanten förväntas förhålla sig till, det vill säga reagera och kommentera på. Detta framgår genom att artikeln presenteras överst i medieflödenas inlägg och ges relativt stor plats, medan diskutanternas reaktioner och kommentarer presenteras under producentens inlägg och ges relativt liten plats (Almgren 2017:17). Dessutom har artiklar och inlägg valts ut och utformats av redaktörer och journalister, samtidigt som kommentarerna förväntas följa publicistiska riktlinjer som bygger på objektivitet och argumentation (Almgren 2017:43). Ett exempel på hur det visuella medieutrymmet fördelas kan ses i Figur 1.

Figur 1. Inlägg med efterföljande kommentarer på SVT Nyheters Facebooksida.

Nyhetskommentarer står alltså i direkt relation till inlägget och till den artikel som inlägget länkar till, vilket gör det relevant att utforska hur texterna förhåller sig till varandra. Hur detta förhållande ser ut har belysts i flera studier med inriktning mot digital

nyhetsinteraktion. Ett resultat är att personer som kommenterar nyheter på nätet verkar uppleva att rapporteringen är otillräcklig och därför behöver kompletteras (Almgren 2017). Även Giannopoulos m.fl. (2012:100f) betonar denna aspekt, i sin beskrivning av hur ”sometimes, [a news] article’s content itself is not enough for a user to form a complete view over a topic. The public opinion is a valuable resource that complements the article and represents the ’wisdom of the crowds’”. Det har också visats att kommentarer till nätnyheter verkar påverka hur läsare uppfattar nyheter och omvärlden (bl.a. Lee m.fl. 2017). Dessutom har det framgått att läsare som är omotiverade ofta inte kan avgöra om ett nyhetsbudskap härstammar ifrån en artikel eller ifrån dess läsarkommentarer (Vraga m.fl. 2011).

Samtidigt är själva nyhetsartikeln viktig, för det har visats att även nyhetsdeltagandepraktiker i sociala medier styrs av producenten utifrån traditionella journalistiska principer (se bl.a. Almgren 2017). En slutsats blir alltså att nyhetskommentarers innehåll påverkas av nyhetsrapporteringens strukturer – samtidigt som kommentarerna kan ta egna innehållsliga riktningar. Detta styrks av flera studier inom såväl medie- och kommunikationsvetenskap som religionsvetenskap och språkvetenskap (t.ex. Baden & Springer 2014; Hou 2018; Lampropoulou 2018; Jensdotter 2021).

2 Material

Som material för studien väljs en nyhetssida på *Facebook*. Tidigare forskning har betonat att plattformen Facebook är särskilt betydelsefull för nyhetskonsumtion (Almgren 2017:9). Dessutom visar undersökningen Svenskarna och internet (Internetstiftelsen 2021) att Facebook är det sociala medium som svenskar använder flitigast: fler än hälften av internetanvändarna i 40-tals- till och med 90-talsgenerationerna använder plattformen dagligen (Internetstiftelsen 2021). En dominerande svensk Facebook-sida för nyhetsrapportering utgörs av den svenska public service-aktören SVT:s sida *SVT Nyheter*, som därför har valts för denna undersökning. Kanalen beskrivs som ”hela Sveriges television”: ”Vår ambition är att granska och skildra de frågor som är viktiga för dig. SVT verkar i allmänhetens tjänst …” (SVT Nyheter 2022). Som framgår av Figur 1 består sidan av ett flöde med olika

inlägg som länkar till artiklar på SVT Nyheters webbsida. Under inläggen ges registrerade användare möjlighet att bland annat kommentera.

För att säkerställa att enstaka nyhetshändelser inte inverkar betydande på resultatet har materialinsamlingen spridits över tid genom att ett givet antal nyhetsinlägg samlats in från fyra tidsperioder, med en månad mellan perioderna. Inläggen i varje period har samlats in kronologiskt. Ett krav för att ett inlägg ska inkluderas har varit att inlägget länkar till en extern nyhetsartikel, eftersom artiklarna också har inkluderats i analysen. Ett annat krav har varit att inlägget ska följas av minst tio trådstartande kommentarer som tillsammans relevantgör minst tre olika deltagare (se definition ovan). Dessa kommentarer har valts ut slumpmässigt.

I Tabell 1 presenteras materialet, som i sin helhet består av 24 nyhetsinlägg, inklusive länkade artiklar och ett urval av inläggens kommentarer: tio kommentarer per inlägg, det vill säga totalt 240 kommentarer.

Tabell 1. Urval av nyhetsinlägg på SVT Nyheters Facebooksida. Artikelnamnen är angivna i kortform.

Artikelnamn	**Publ.mån.**
Våldet riktat för att döda	okt. 2021
Den ryska u-båten	okt. 2021
Gävleborgs digitala vårdtjänst	okt. 2021
Maryam fortsatte söka	okt. 2021
Erbjuds tredje dos	okt. 2021
Fotbollsspelare kommer ut	okt. 2021
Älghuvudet	nov. 2021
Omikron i Sydafrika	nov. 2021
Höjda elpriser	nov. 2021
Makten till varje pris	nov. 2021
Mördade och brände	nov. 2021
Torskar gripna	nov. 2021
Årets nyordslista	dec. 2021
Så bra fungerar munskydd	dec. 2021
Somalias premiärminister	dec. 2021
Grisnjure väcker hopp	dec. 2021
Vaccinets effekt avtar	dec. 2021
Restriktioner ifrågasätts	dec. 2021
Den inplastade gurkan	jan. 2022
Regeringens kärnavfallsbeslut	jan. 2022
Vulkanapan och horngrodan	jan. 2022
IS-kvinnor landar på Arlanda	jan. 2022
HBTQI-personer på landsbygden	jan. 2022
Snusköp utan legitimation	jan. 2022

Av hänsyn till diskutanternas personliga integritet har deras användarnamn och användarbilder raderats. Dessutom har länkar till inläggen och kommentarerna exkluderats. Studiens intresse har riktats mot de samlade skriftliga kommentarerna som sådana, inte de individuella diskutanternas tänkbara personliga eller politiska intressen.

3 Analysmetod

Studien syftar alltså till att kartlägga deltagare. I denna sektion redogörs för hur analysen har gått till. Därefter presenteras de olika nyhetsfaktorer som har ingått i analysen och som ska förklara under vilka omständigheter som kommentarerna kompletterar med innehåll.

Deltagarna har excerperats i artiklarna och i kommentarerna. Excerperingen har omfattat inte bara artikeltexterna utan även det muntligt realiserade språket i de videor som ibland är knutna till artiklarna [1]. De sammanlagda deltagarna har tecknats ned i tabeller uppdelade i två kolumner: en för deltagarna i artikeln och en för deltagarna i kommentarerna. Inspirerat av tidigare studier av nyhetsskildring i nyhetsartiklar och artiklarnas kommentarer (t.ex. Baden & Springer 2014) har deltagarna sedan delats in i offentliga och privata deltagare. Offentliga deltagare innefattar helt eller delvis statliga eller statligt finansierade institutioner och står således i kontrast till privata deltagare, som innefattar privata och/eller kommersiella deltagare. Dessa båda deltagargrupper har förts samman i grupper utifrån referenttyper, vilket framgår av Figur 2.

Eftersom studien syftar till att beskriva hur nyhetskommentarer bidrar till att komplettera innehållet i den ordinarie nyhetsrapporteringen har jag särskilt fokuserat på sådana deltagartyper som journalistisk nyhetsrapportering ofta förväntas utkräva ansvar av, nämligen *offentliga* deltagare. Dessa deltagare har kategoriserats i olika undertyper. Två kategorier av offentliga deltagare har under analysens gång framträtt som ofta relevantgjorda i de sammanlagda kommentarerna men inte i artiklarna, nämligen *mediala* och *politiska* deltagare. Dessa deltagare utgörs av å ena sidan bland andra journalister och mediehus, å andra sidan politiker, politiska partier och politiska organ. I elva instanser, det vill säga i kommentarsfältet till knappt vartannat av de 24 inläggen, förekommer det att en kommentar relevantgör en

[1] Vid fall då det muntliga realiserade språket har uttalats på engelska har analysen istället inriktats mot det skriftligt realiserade språket i videons svenskspråkiga undertext.

medial eller politisk deltagare som inte relevantgörs i motsvarande artikel. Detta har setts som en indikation på att kommentaren skulle kunna fungera *kompletterande*. Se Figur 2 för exempel på bland annat sådana kompletteringar, som markeras med fet stil. Politiska och mediala deltagare som har kursiverats i figuren har istället enbart relevantgjorts i SVT Nyheters artikel.

Artikel-namn	**Textformat**	**Offentliga deltagare (antal och namn på referenttyper)**	**Privata deltagare (antal och namn på referenttyper)**
Våldet riktat för att döda	Artikel	1: Polisen och dess representanter	2: Kriminella; civila
	Kommentarsfält	4: **Politiker**; MSB; Polisen; Sverige	6: Allmänheten; anhöriga; kriminella; barn; invandrare; män
	Kommentars-exempel	(1) Det är väl ej märkligt att detta har normaliserats, både **ansvariga politiker** och MSN i Sverige har tillåtet det ske, allt oftare blir det enkom en liten notis som snabbt blir undangömd i flödet över andra "mer" viktiga nyheter om andra länders problem ...	
Maryam fortsatte söka	Artikel	1: SCB	3: Utrikesfödda kvinnor; arbetslösa; utrikesfödda
	Kommentarsfält	4: **SVT/journalister; politiker;** kommuner; **kommunpartier**	6: Arbetslösa; utrikesfödda; allmänheten; arbetstagare; utrikesfödda kvinnor; outbildade
	Kommentars-exempel	(2) Skicka jobbansökning till **kommunpartierna** ... !	

Fotbollsspelare kommer ut	Artikel	0: **-**	8: Josh Cavallo; allmänheten; homosexuella; klubbar; fotbollsspelare; Josh Cavallos anhöriga; Josh Cavallos vänner; Josh Cavallos lagkamrater och tränare
	Kommentarsfält	1: **Skvallermedia**	5: Josh Cavallo; allmänheten; homosexuella; fotbollsspelare; Anton Hysén
	Kommentarsexempel	(3) Varför är det relevant vilken läggning en fotbollsspelare har? Det relevanta är vad han gör på planen, inte i sängen. **Skvallermedia**.	
Höjda elpriser	Artikel	2: SVT och dess reporter; myndigheter	6: Tibber; svenska elproducenter; svenska elkonsumenter; utländska elproducenter; utländska elkonsumenter; allmänheten
	Kommentarsfält	5: Vattenfall; [**politiskt parti**]; [**annat politiskt parti**]; Kronofogden; **politiker**	6: Svenska elproducenter; svenska elkonsumenter; väljare; allmänheten; utländska elkonsumenter; utländska elproducenter
	Kommentarsexempel	(4) Tack [**politiska partier**]. Ni har gjort det till en klassfråga att ha värme i hemmet.	

Figur 2. Relevantgjorda deltagare i ett urval av SVT Nyheters artiklar och det sammanlagda urvalet av artikelinläggets kommentarer på SVT Nyheters Facebooksida.

Att kommentarer kompletterar med mediala och/eller politiska offentliga deltagare av olika slag är alltså relativt vanligt i studiens material. En sådan analys kan dock inte svara på vad som avgör kommentarers deltagarkompletterande potential. För att belysa detta har jag i nästa steg av studien gjort en genomgång av sådana nyhetsfaktorer som framgångsrikt har undersökts av tidigare forskning i syfte att förklara interaktion med nyheter. En första sådan faktor har varit antalet aktörer som representeras i artikeln (Baden & Springer 2014) – eller i föreliggande fall, antalet deltagare, uppdelade i offentliga och privata deltagare. En andra faktor som påverkar interaktionen har varit *gestaltning*. En etablerad distinktion för att undersöka hur en nyhet gestaltas är den mellan *episodiska* och *tematiska* nyheter. Episodiska nyheter gestaltar det individuella och illustrativa, med fokus på det specifika, medan tematiska nyheter gestaltar det mer övergripande och abstrakta, med fokus på sammanhang och mönster (Iyengar 1996:62; Semetko & Valkenburg 2000:96). En tredje och sista faktor som påverkar interaktionen har varit *samhällsrelevans* (jfr Reinemann, Stanyer & Scherr 2016:136), närmare bestämt huruvida en nyhet kan klassas som *mjuk* eller *hård*. Som mjuka nyheter brukar sådana nyheter kategoriseras som handlar om livsstil, kultur, underhållning och andra teman som kan förefalla vara mer lättsmälta. Med hårda nyheter avses sådana nyheter som tillhandahåller samhällsinformation, till exempel internationella, politiska, ekonomiska och vetenskapliga eller tekniska nyheter (Kalogeropoulos m.fl. 2017:6; Dutceac Segesten m.fl. 2020:6).

4 Resultat

I Figur 3 presenteras studiens resultat. Figuren visar en framställning av hur de tre nyhetsfaktorerna – deltagarantal, gestaltning och samhällsrelevans – förhåller sig till nyhetskommentarers deltagarkompletttering i materialet. För att tydliggöra framställningen redovisas även fall där artikeln ensam relevantgör politiska och/eller mediala deltagare samt fall där artikeln och kommentarerna gemensamt relevantgör en eller flera politiska och/eller mediala deltagare. Gul överstrykning markerar de fall där analysen utifrån de tre faktorerna visat en tydlig dominans i någon riktning.

Politiska deltagare relevantgörs endast i artikeln	**Politiska deltagare relevantgörs i både artikeln och kommentarerna**	**Politiska deltagare relevantgörs endast i kommentarerna**
1/1 få odt; 0/1 många odt 1/1 få pdt; 0/1 många pdt 1/1 episodiska; 0/1 tematiska 1/1 mjuka; 0/1 hårda	0/7 få odt; 7/7 många odt 4/7 få pdt; 3/7 många pdt 3/7 episodiska; 4/7 tematiska 0/7 mjuka; 7/7 hårda	5/6 få odt; 1/6 många odt 3/6 få pdt; 3/6 många pdt 2/6 episodiska; 4/6 tematiska 2/6 mjuka; 4/6 hårda
Mediala deltagare relevantgörs endast i artikeln	**Mediala deltagare relevantgörs i både artikeln och kommentarerna**	**Mediala deltagare relevantgörs endast i kommentarerna**
2/5 få odt; 3/5 många odt 2/5 få pdt; 3/5 många pdt 2/5 episodiska; 3/5 tematiska 1/5 mjuka; 4/5 hårda	3/8 få odt; 5/8 många odt 5/8 få pdt; 3/8 många pdt 4/8 episodiska; 4/8 tematiska 3/8 mjuka; 5/8 hårda	5/5 få odt; 0/5 många odt 3/5 få pdt; 2/5 många pdt 4/5 episodiska; 1/5 tematiska 4/5 mjuka; 1/5 hårda

Figur 3. De politiska och mediala offentliga deltagarnas utbredning i materialet, med fokus på nyhetskommentarers deltagarkompletteringar. Nyhetsfaktorernas olika variabler presenteras och redovisas tillsammans med antal förekomster för respektive variabel. odt = offentliga deltagare; pdt = privata deltagare. *Få* deltagare = tre deltagare eller färre.

I Figur 3 framgår för det första hur faktorn *deltagarantal* i artiklarna har betydelse för kommentarernas deltagarkompletteringar. Kommentarer kompletterar huvudsakligen med mediala och politiska, särskilt mediala, deltagare till nyheter där antalet offentliga deltagare i artikeln är *få*, det vill säga tre eller färre. Detta sker i kommentarer till tio av elva artiklar, i jämförelse med till tre av sex artiklar där enbart artikeln relevantgör deltagare och till tre av femton artiklar där artikeln och kommentarerna gemensamt relevantgör deltagare. Antal offentliga deltagare är därmed även en starkare kompletterande faktor än antal privata deltagare. När antalet privata deltagare är få kompletterar kommentarerna bara till sex av elva artiklar. Under dessa premisser är det vidare till tre av sex artiklar enbart artikeln som relevantgör deltagare, medan artikeln och kommentarerna gemensamt relevantgör deltagare till nio av femton artiklar. För faktorn antal offentliga deltagare framträder relativt få dominansmönster hos fallen där

enbart artikeln relevantgör offentliga deltagare respektive fallen där artikeln och kommentarerna gemensamt relevantgör offentliga deltagare. Det enda undantaget utgörs av de nyheter till vilka både artikeln och kommentarerna relevantgör politiska deltagare, där de offentliga deltagarna i samtliga fall är *många*, det vill säga fler än tre.

Faktorerna *gestaltning* och *samhällsrelevans* har också betydelse för deltagarkompletteringen. Här framträder en skillnad mellan de fall där artiklar kompletteras med politiska deltagare och de fall där artiklar kompletteras med mediala deltagare. Artiklarna till vilka kommentarer kompletterar med politiska deltagare kategoriseras i fyra av sex fall som tematiska, medan artiklarna till vilka kommentarer kompletterar med mediala deltagare i fyra av fem fall kategoriseras som episodiska. Frågan om huruvida en artikel ramas in som episodisk eller tematisk har även relevans för huruvida den kan kategoriseras som mjuk eller hård. Det är nämligen rimligt att anta att en nyhets samhällsrelevans är beroende av att nyheten tematiseras och lösgörs ifrån sitt individuella sammanhang. Detta skulle innebära att tematiska nyheter är mer samhällsrelevanta. Och även i fråga om nyhetsfaktorn samhällsrelevans framträder en skillnad mellan de fall där kommentarerna kompletterar med politiska respektive mediala deltagare. Fyra av sex artiklar till vilka kommentarer kompletterar med politiska deltagare kategoriseras som hårda, medan fyra av fem artiklar till vilka kommentarer kompletterar med mediala deltagare kategoriseras som mjuka. För faktorerna gestaltning och samhällsrelevans framträder också få dominansmönster hos fallen där enbart artikeln relevantgör deltagare respektive fallen där artikeln och kommentarerna gemensamt relevantgör deltagare. Ett första undantag till detta utgörs dock av de övervägande hårda nyheter till vilka enbart artikeln relevantgör mediala deltagare. Ett andra undantag utgörs av de uteslutande hårda nyheter till vilka artikeln och kommentarerna gemensamt relevantgör politiska deltagare.

5 Analys och diskussion

Studien visar hur innehållet i nyhetskommentarerna förhåller sig till innehållet i den ordinarie nyhetsrapporteringen. Av resultatet framgår bland annat att kommentarerna huvudsakligen kompletterar med

både politiska och mediala deltagare till nyheter med *få* offentliga deltagare. Detta skulle kunna förklaras med att ett lågt antal offentliga deltagare i en nyhetsartikel ger nyhetskonsumenten en upplevelse av otillräcklighet som ger dem incitament till att komplettera. Att antalet offentliga deltagare i en artikel får betydelse för i vilken mån komplettering av deltagare sker innebär att den nyhetsinteraktionella makten delvis ligger i nyhetsproducentens händer. Detta får implikationer av olika slag. Till exempel skulle en producent som vill undvika att diskutanter kompletterar med politiska och mediala deltagare kunna relevantgöra ett större antal offentliga deltagare i sina artiklar. Omvänt skulle en producent som vill främja sådan komplettering kunna relevantgöra ett mindre antal offentliga deltagare i sina artiklar.

Implikationer får även resultatet av analysens två övriga interaktionsförklarande faktorer: Även utifrån faktorerna gestaltning och samhällsrelevans skulle producenten i viss omfattning kunna styra diskutanternas politiska och mediala deltagarkompletteringar. Huruvida en artikel gestaltas som episodisk eller tematisk respektive ges en mjuk eller hård samhällsrelevans får nämligen betydelse för hur kommentarer relevantgör sådant politiskt eller medialt innehåll som artikeln inte relevantgör. Vad gäller faktorerna gestaltning och samhällsrelevans framkommer att kommentarer kompletterar med politiska deltagare särskilt till tematiska och hårda nyheter och med mediala deltagare särskilt till episodiska och mjuka nyheter. Att det främst är politiska deltagare som kompletteras med i kommentarer till tematiska och hårda nyheter kan ha två förklaringar. För det första gestaltar tematiska nyheter det mer övergripande och abstrakta, med fokus på sammanhang och mönster, vilket borde öppna för kompletteringar med bland annat politiska deltagare av olika slag. För det andra tenderar hårda nyheters politiska sammanhang att inte explicitgöras i en del artiklar. Möjligtvis ligger orsaken till detta i genren, då till exempel ett reportage om arbetslöshet bland utrikesfödda kvinnor (*Maryam fortsatte söka*) helt enkelt begränsas till formatet att intervjua en person ur denna samhällsgrupp. Detta för med sig att om vissa av diskutanterna uppfattar politiska sammanhang som relevanta i nyhetsrapporteringen skapar frånvaro av politiska deltagare i artiklar eventuellt ett incitament hos diskutanterna att komplettera med sådana i

kommentarerna. Att det vidare främst är mediala deltagare som kompletteras med i kommentarer till episodiska och mjuka nyheter skulle kunna förklaras utifrån att ingen av dessa variabler bidrar till att placera nyheter i ett bredare sociopolitiskt sammanhang. Detta skapar potentiellt incitament hos diskutanterna att ifrågasätta diverse mediala aktörer och episodiska och mjuka nyheters journalistiska relevans.

Analysen indikerar med andra ord att nyhetskommentarer har potential att komplettera den ordinarie nyhetsrapporteringen med innehåll som bidrar till mångsidighet. Resultaten ger därmed ytterligare argument för synen på nyhetskommentarer som en förlängning av nyhetsrapporteringen (jfr bl.a. Almgren 2017; Giannopoulos 2012; Lee m.fl. 2017; Vraga m.fl. 2011). Men samtidigt indikerar resultaten att kommentarernas möjlighet att komplettera kan vara begränsad av ett antal faktorer i denna nyhetsrapportering. Bara under *vissa* omständigheter kan kommentarer anses bidra med innehåll som artikeln de är knutna till inte behandlar. Det är alltså delvis journalistiken som sätter ramarna för hur kompletteringen tar sig uttryck (jfr Almgren 2017). Resultatet ger därför upphov till intressanta diskussioner om ansvarsbördan för journalistisk nyhetsrapportering i sociala medier. Det är till exempel angeläget att fråga sig hur medborgares rätt till mångsidig samhällsinformation påverkas av att *diskutanter* och deras kommentarer bidrar till en sådan mångsidighet. Nyhetsdiskutanter är nämligen inte institutionellt förpliktigade till att leverera journalistiskt innehåll och följer därför bland annat inte pressetiska riktlinjer.

Skriftspråkspraktiken nyhetskommenterande i allmänhet och frågan om hur digitala kommentarer förhåller sig till nyhetsrapportering i synnerhet utgör en fruktsam grund för vidare studier. En möjlighet vore att ytterligare ta fasta på kommentarernas kommunikativa sammanhang. Detta skulle man kunna göra genom att till exempel fokusera på de politiska och mediala deltagarnas roller i olika kommunikativa handlingar som relaterar till centrala journalistiska uppgifter utöver nyhetsskildringen.

Litteratur

Almgren, Susanne. 2017. *Users and Producers: Online News as Mediated Participation*. Diss. Högskolan i Jönköping.

Baden, Christian & Springer, Nina. 2014. Com(ple)menting the news on the financial crisis: The contribution of news users' commentary to the diversity of viewpoints in the public debate. I: *European Journal of Communication* 29(5). S. 529–548.

van Dijck, José, Poell, Thomas & de Waal, Martijn. 2018. News. I: *The Platform Society.* Oxford University Press. S. 1–27.

Dutceac Segesten, Anamaria, Bossetta, Michael, Holmberg, Nils & Niehorster, Diederick. 2020. The cueing power of comments on social media: how disagreement in Facebook comments affects user engagement with news. *Information, Communication & Society* 25(8). S. 1–20.

Giannopoulos, Giorgos, Weber, Ingmar, Jaimes, Alejandro & Sellis, Timos. 2012. Diversifying User Comments on News Articles. I: *Web Information Systems Engineering – WISE 2012*, *Lecture Notes in Computer Science*. Berlin & Heidelberg: Springer. S. 100–113.

Hagren Idevall, Karin. 2016. *Språk och rasism: Privilegiering och diskriminering i offentlig, medierad interaktion*. Diss. Uppsala universitet.

Hou, Mingyi. 2018. Economic news comments on a mobile news app: An emerging genre of bashing. *Langauge@Internet* 16(4).

Internetstiftelsen. 2021. Svenskarna och internet. Tillgänglig: https://svenskarnaochinternet.se/rapporter/svenskarna-och-internet-2021/sociala-medier/ (Hämtad 2022-10-31).

Iyengar, Shanto. 1996. Framing Responsibility for Political Issues. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 546. S. 59–70.

Jensdotter, Linnea. 2021. *Religion och politik i hybrida mediemiljöer: En analys av kommentarer till nyheter om Miljöpartiet, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna på Facebook*. Diss. Uppsala universitet.

Kalogeropoulos, Antonis, Negredo, Samuel, Picone, Ike & Kleis Nielsen, Rasmus. 2017. Who Shares and Comments on News?: A Cross-National Comparative Analysis of Online and Social Media Participation. *Social Media + Society* 3(4). S 1–12.

Lampropoulou, Sofia. 2018. Economy talk as blaming strategy: Crisis framings in The Guardian news stories and recontextualisations in user comments during the Greek bailout referendum. I: *Language@Internet* 16(5).

Lee, Eun-Ju, Kim, Hyun Suk och Cho, Jaeho. 2017. How User Comments Affect News Processing and Reality Perception: Activation and Refutation of Regional Prejudice. *Communication Monographs* 84(1). S. 75–93.

van Leeuwen, Theo. 2008. *Discourse and Practice: New Tools for Critical Analysis*. Cary, US: Oxford University Press, Incorporated.

Morrison, James. 2017. Finishing the "Unfinished" Story. *Digital Journalism* 5(2). S. 213–232.

Nord, Andreas. 2017. Textilierna, textilarbetaren och du: En multimodal analys av en broschyr om miljömärkt textil. I: Helgesson, Karin, Landqvist, Hans, Lyngfelt, Anna, Nord, Andreas & Wengelin, Åsa (red.): *Text och kontext: Perspektiv på textanalys.* Malmö: Gleerups Utbildning AB. S. 147–162.

Reimer, Julius, Häring, Marlo, Loosen, Wiebke, Maalej, Walid & Merten, Lisa. 2021. Content Analyses of User Comments in Journalism: A Systematic Literature Review Spanning Communication Studies and Computer Science. *Digital Journalism* 10(5). S 1–37.

Reinemann, Carsten, Stanyer, James & Scherr, Sebastian. 2016. Hard and soft news. I: de Vreese, Claes Holger, Esser, Frank, Hopmann, David Nicolas (red.): *Comparing Political Journalism*. London & New York: Routledge. S. 131–149.

Semetko, Holli & Valkenburg, Patti. 2000. Framing European Politics: A Content Analysis of Press and Television News. *Journal of Communication* 50(2). S. 93–109.

SVT Nyheter. 2022. Om SVT Nyheter. Tillgänglig: https://omoss.svt.se/ (Hämtad 2022-10-28).

Vraga, Emily, Edgerly, Stephanie, Wang, Bryan & Shah, Dhavan. 2011. Who Taught Me That? Repurposed News, Blog Structure, and Source Identification. *Journal of Communication* 61(5). S. 795–815.

Wojahn, Daniel. 2015. *Språkaktivism: Diskussioner om feministiska språkförändringar i Sverige från 1960-talet till 2015.* Diss. Uppsala universitet.

Prat, positionering och celebritetspolitik
– Förhandling om det underhållande och det politiska i TV:s pratshow Skavlan[1]

Gunilla Almström Persson

1 Inledning

”Vad är det mest romantiska du har gjort?” Frågan är riktad till Fredrik Reinfeldt i SVT:s pratshow *Skavlan*. Citatet illustrerar med all tydlighet de utmaningar som en politiker, i det här fallet Sveriges dåvarande statsminister, står inför i pratshowens programformat. Samtalen i TV-sofforna ska visa personen och vara underhålla och präglas därmed av dragkraften mellan gästens personliga roll och den offentliga politikerrollen. Trots den kniviga balansgången finns det från politikers håll ett intresse att delta i den här typen av program för att odla sitt kändisskap inom vad som kallas *celebritetspolitik* (Wheeler 2013). Begreppet har varit föremål för systematisk forskning under lång tid inom medie- och kommunikationsforskning, men lider trots detta brist på empiriskt grundade studier av kommunikativa strategier i spänningen mellan det privata och det offentliga, mellan det underhållande och det politiska. Den här studien rör hur gästande politiker i Sveriges största pratshow Skavlan positionerar sig i det spänningsfältet. Positioneringen antas komma till uttryck i interaktionen. Forskning om pratshower har, endast med några få undantag (t ex Eriksson 2010), lyft språkliga strategier i interaktionen mellan programledare och gästande politiker. Det är mot den bakgrunden den här artikeln tar avstamp. Studiens syfte är att utforska språkliga realiseringar av förhandling om gränsen mellan underhållning och politiskt innehåll och offentlig roll. I undersökningen är *positionering* ett grundläggande begrepp. En utgångspunkt är att de intervjuade politikerna arbetar med *självpositionering* under samtalen. Termen *medialisering* (Strömbäck 2008) som beskriver det ömsesidiga förhållandet mellan medier och politik samt mellan samhälle och politik utgör en övergripande ram. Studiens material är hämtat från tre avsnitt då svenska

[1] Studien har möjliggjorts genom medel från Wallgrens stiftelse.

prominenta politiker gästar pratshowen Skavlan. De två frågor som adresseras är: Hur positionerar sig den gästande politikern interaktivt i relation till pratshowens spänning mellan underhållning och politik? Vilka språkliga medel utnyttjas för positioneringen?

2 Bakgrund

Medieforskare har i stort sett sedan millennieskiftet hävdat att traditionella nyhetsintervjuer förlorar i betydelse för politiker och att det har blir allt viktigare för dem att delta i mediesammanhang som exempelvis pratshower i radio och TV (Lauerbach 2007; Young 2008). Här placeras betydelsen av medialisering med hänvisning till ömsesidighet mellan medier och politik. Medialisering förstås som att medierna inte bara speglar, utan även driver på samhällets sociala och kulturella förändringar (Esser & Strömbäck 2014; Hjarvard 2008). I anslutning till den utvecklingen beskriver Nieland (2015) framväxten av hybrida medieformat som ”the blending of politics and entertainment” samt ”the entangling of political actors, topics, and processes with entertainment cultur”. Till detta ska fogas att den enskilda politikern är en aktiv del av processen. Intervjuer i pratshower i vad Haarman (1999:4–9) omnämner som ”the evening and celebrity format”, möjliggör för politiker att låta den egna personen träda fram inom ramen för den offentliga rollen (Eriksson 2010:529) och genom att ”performing themselves” skapa en politisk persona (Kjeldsen & Johansen 2011). Under begreppet *politainment* formulerar Riegert & Collins (2016) förhållandet som att ”political actors capitalize on their celebrity in order to enhance their image”. Politainment tillskrivs de redan omnämnda hybrida medieformat där politik och underhållning blandas (Radosinska m fl 2021:78–80). I anslutning till diskussionen om politainment lyfter Nieland (2015) fram politikers ökade professionalisering, som han menar är typisk för moderna demokratier. Politiker tränas i att på olika sätt nå ut med sina budskap i interaktion med medier. Medialiseringen och möjligheten för en politiker att bygga upp sin celebritetsimage är ett exempel på politisk professionalisering och sker bland annat genom TV:s underhållningsformer och dess bruk av dramatisering, förenkling och individualisering (Riegert & Collins 2016:2–3).

Pratshower kan beskrivas som en blandning av nyhetsdiskurs (med koppling till det politiska) och underhållningsdiskurs (med koppling till celebritetspolitiken). Forskning som specifikt inriktats mot pratshowernas intervjuer har lyft fram blandformen och hävdat att de utgörs av olika typer av journalistiska intervjugenrer (Baym 2013:1–2), att intervjuerna utgörs av variation vad gäller diskursiva drag hos formella och informella samtal (Ilie 2001) och, inte minst, att intervjuerna gör anspråk på olika identiteter hos den intervjuade politikern (Ekström 2011:136). Att pratshower i så hög grad utmärks av hybriditet påverkar den intervjuades performans och möjlighet att skapa olika positioner inom ramen för en offentligt accepterad politikerroll. De språkliga representationerna för politikers positionering har emellertid inte diskuterats i nämnvärd utsträckning. Detta är i sig anmärkningsvärt med tanke på de relativt etablerade idéerna om politainment och ”ordinary guy”-retorik samt studier av celebritetspolitik. En möjlig förklaring till frånvaro av textnära språklig analys, är att diskussionerna haft huvudsakligt fokus på de större beskrivningarna av hur offentligheten och medierna förändras (jfr Radosinska m fl 2021; Riegert & Collins 2016).

Syftet med den här undersökningen är att beskriva med vilka interaktiva och innehållsliga medel som intervjuade politiker positionerar sig i talkshowen Skavlan. Det gör positioneringsbegreppet centralt i studien. Positionering förklaras som en diskursiv plats som skapas i samtalet. Positioner innefattar möjligheter och begränsningar mellan deltagare i samtalssituationen och av de sociala strukturer inom vilka samtalet äger rum. Positioneringsbegreppet har använts för att besvara frågor om diskriminerande språkbruk och gemensamma normuppfattningar (jfr Hornscheidt & Landqvist 2014), men även för att beskriva politiker i tv-debatter (Hagren Idevall 2014). Ekström visar hur deltagare i politikerintervjuer positionerar sig när journalisten styr med sina frågor samt hur politikern svarar, förklarar sig och försvarar sig (2011). I den här studien fokuserar jag på *självpositionering* (jfr Hagren Idevall 2014) vilket innebär kommunikativa strategier för att konstruera ett jag i varje specifikt samtal. Positionering sker alltid i relation till den andre i interaktionen och det sker genom språket. Detta medför att självpositionering är ett mer dynamiskt begrepp än till exempel roll (Harré & van Langenhove 1999).

3 Analytiskt ramverk och metod

Den teoretiska ansatsen är kritiskt diskursanalytisk i den mening att språk beskrivs som social handling och att det som en följd därav finns ett samband mellan språkliga strukturer å ena sidan och sociala strukturer å andra (Wodak & Meyer 2016:5). Diskurser förstås som sociala praktiker (Wodak & Meyer 2016). Diskurs associeras med regler, rutiner och konventioner som formas inom institutionell kunskapsproduktion (Foucault 2002:105), men även som former för att realisera eller representera sociala praktiker samt idéer och attityder som häftar vid dessa praktiker (van Leeuwen 2005:91–116).

I ljuset av medialiseringen har jag konstaterat att TV:s pratshower karakteriseras av hybriditet och mångdiskursivitet. Två diskurser har erbjudits och namngivits; nyhetsdiskurs och underhållningsdiskurs. Den politiska logiken kopplar jag till nyhetsdiskursen och den persona som politiker erbjuder binder jag till underhållningsdiskursen. Analysen tar fasta på hur varje diskurs formar normer och förutbestämda antaganden. Ett analysredskap hämtas från samtalsforskningen, CA, utan att därmed placera studien inom detta forskningsfält. För att besvara frågan om interaktiva drag för positionering används *responsevidens* som analysredskap. Responsevidens beskrivs av Hofvendal (2006:45) som ett fundamentalt perspektiv i studiet av samtal som tar sin utgångspunkt i deltagarnas sätt att respondera på varandra. Analysen av ett uttalandes innebörd bygger på mottagarens reaktion oavsett vad talaren avsett. Mottagarens följande taltur speglar huruvida mottagaren har accepterat talarens avsedda betydelse eller inte. Av detta följer att analysen av responsevidens uppmärksammar hur betydelse förhandlas och konstrueras dialogiskt i samtal (jfr Hutchby & Wooffitt 1998: ”next-turn proof procedure”).

Undersökningens analys av interaktionen i Skavlan inriktas på respons mot bakgrund av pratshowernas semi-institutionella karaktär, vilken tar sig flera språkliga uttryck; bland annat förekomst av metakommentarer kring topikskiften, asymmetri i turbyten samt deltagarnas skiftande mål att uppvisa såväl en professionell roll som en social roll (jfr Ilie 2001:240). Den vanliga typen av diskursiv rollfördelning som sker vid en intervju följs oftast inte; till exempel har den som gästar programmet möjlighet att ställa motfrågor till programledaren.

De interaktiva mönstren är alltså mindre rollfördelade, mindre informationsfokuserade och den objektiva ingången är nedtonad i jämförelse med institutionella samtal som exempelvis nyhetsintervjuer (Ilie 2001:211, 217). Samtalen i Skavlan är nedtecknade i skriftspråksform.

4 Material

Den samtida mest populära pratshowen i Sverige är *Skavlan* som sedan starten 2009 har gästats av ett antal ministrar och partiledare samt statsministrar i Sverige och i Norge under den period som programmet har sänts.[2] Tittarsiffrorna har varierat mellan 1.000 000 och 1.900 000 i Sverige (MMS; TNS). Skavlan sändes på bästa sändningstid i public service och associeras i den här studien med formatet kändispratshow (Haarman 1999:4–9). Gäster i studion är således inte ”vanligt” folk, utan en blandning av politiker, kändisar, artister och experter. Programmet har en påtaglig studiokaraktär: programledare och gäster sitter upphöjda på ett podium och det finns en studiopublik. Interaktion med publiken begränsas till blickar, skratt och applåder. Den tydliga studionärvaron bidrar till känslan av intervju, snarare än ett vardagligt och trivsamt samtal i en soffa i en hemliknande miljö. När politiker deltar i showen är han eller hon kvällens första gäst, vilket innebär att politikern blir intervjuad utan att andra gäster sitter med på podiet och interagerar i samtalet. Det är heller inte mer än en politiker i ett program, varför politisk debatt aldrig uppstår. Programledaren ställer primärt informations- och svarsinriktade frågor, något som ger stöd för att samtalet har tydliga drag av att vara en nyhetsintervju (jfr Ilie 2001:237). I jämförelse med Erikssons (2010) studie av politiker som gästade pratshowen *Sen kväll med Luuk* och Kjeldsens (2014) artikel om *Robins*, så har Skavlan ingen uttalad humorinriktning.

Värd för pratshowen är Fredrik Skavlan. Tack vare showen har han blivit mediekändis och hans shower bevakas och refereras i andra medier. När programmet sändes blev showerna i sig ofta ett slags nyheter

[2] Skavlan sändes sista gången i december 2021.

som diskuterades och analyserades. Det är alltså rimligt att se pratshowen Skavlan som en viktig offentlig arena för politiker.

Den här studien omfattar tre program med svenska politiker: Fredrik Reinfeldt (statsminister 2006–2014), Stefan Löfven (statsminister 2014–2021) och Margot Wallström (tidigare EU-kommissionär, har arbetat i FN och varit utrikesminister 2014–2019). Utöver dessa har flera ministrar och politiker gästat Skavlan, men jag har valt de tre som jag har bedömt som ”tunga” politiker, det vill säga politiker med en maktposition och ett professionellt anseende värda att försvara. Urvalet motiveras av att när landets statsminister eller en internationellt känd svensk minister kommer till programmet, torde vikten av att balansera mellan den politiska rollen och en mer underhållande persona vara särskilt stor. Vid sidan av de två statsministrarna har Wallström valts med tanke på de prominenta internationella politiska uppdrag som hon har haft inom såväl EU som FN. Reinfeldt gästade Skavlan 2009, alltså när han hade varit statsminister i tre år. Löfven gästade Skavlan 2014 som nytillträdd statsminister i ett parlamentariskt komplicerat läge och Wallström var gäst hos Skavlan när programmet sändes från New York och hon i rollen som utrikesminister deltog i FN-veckan 2016.

Varje politikersamtal omfattas av drygt tio minuter. De flesta av programledarens frågor rör politiska ämne så som kvinnor i politiken och regeringsbildning (Reinfeldt), beslut att utlysa nyval och politiskt ansvar (Löfven), feministisk utrikespolitik och FN:s verksamhet (Wallström). De exempel som diskuteras i den här undersökningen är de sekvenser då programledaren Fredrik Skavlan knyter an till mer informella och personliga ämnen genom att inleda med ”Jag minns …”, ”Kan du berätta lite …”, ”Vad är det för egenskaper du har …”, ”Du har beskrivit dig som …” och ”Du är en av fem syskon …”.

5 Resultat

Analysen av positioneringen redovisas först som responser i interaktionen (5.1), därefter språkliga och innehållsliga strategier kopplade till pratshowens diskurser (5.2) och slutligen i berättelsen som en del av underhållningsdiskursen (5.3).

5.1 Positionering i interaktionen

I förhandlingen mellan det politiska och det personligt underhållande aktualiseras ytterligare en gräns, den mot den privata sfären. Analysen visar att förhandling om position i interaktionen primärt rör gränsen mot det privata. I exempel 1 om utrikesministerns blygsel pekar Wallströms respons på att det är ett ämne som hon inte vill utveckla. Språkligt markeras detta med en kort bekräftelse och ett lite utdraget ”jaa” som antyder en avvaktande övergång till att programledaren ska gå vidare till nästa fråga. Programledaren byter emellertid inte samtalsämne, utan håller fast vid det privat orienterade ämnet om blygsel genom att koppla det till den politiska diskursen. Programledarens strategi är att gå tillbaka till en position där utrikesministern tidigare visat sig vara bekväm, det vill säga FN-veckan. Emellertid utvecklar han inte detta vidare, utan tar ytterligare ett steg tillbaka och ber utrikesministern beskriva sina iakttagelser av den dåvarande amerikanska presidentens närvaro på FN-mötet. Jag ska återkomma till detta.

Exempel 1

Skavlan:	Du har beskrivit dig själv som en blyg person.
Wallström:	Jaa.
Skavlan:	Och då tänker jag att under dessa stora mingel … det förekommer ju såna. Vad händer om till exempel Obama kommer in?
Wallström:	Det går ett sus. Eller först kommer det in fyrtio svartklädda vakter och människor som ska kontrollera att allt ... är safe och sedan är det klart att alla vill ta en selfie och ta en bild och vill synas vid … han har ju en stjärnglans så en … personlighet.

Förhandling om gränsen mellan politikerrollen och den privata sfären visar sig också i samtalens metakommentarer. Liksom i Ilies (2001) undersökning förekommer metakommentarer i Skavlan i anslutning till topikskiften, men endast när programledaren tar upp ämnen som överskrider gränsen mot den privata diskursen. Exempel 2

belyser detta när Reinfeldt får en fråga av ytterst privat karaktär, vilken också inledde den här artikeln. Frågan rör hans romantiska fallenhet. Svaret inleds med att statsministern kommenterar att han måste vara försiktig när han svarar vad gäller ämnet i fråga. Efter den metakommentaren följer ett antal tvekljud och ett litet skratt, innan han lite svepande börjar tala om blommor, middagar och resor i sitt äktenskap utan någon egentlig fördjupning.

Exempel 2

Skavlan:	Vad är det mest romantiska du har gjort?
Reinfeldt:	Oj, ja här får man ju passa sig. Ehh… [skratt]… ehh… jaaa… det… har jag varit för dålig på när det gäller äktenskap. Jag har varit gift länge och då blir det här med blommor, initiativ till middagar och resor… Det är slitande

Också Wallström markerar gränsen mellan privat och offentligt med en metakommentar. Det handlar om hennes syskon, exempel 3. Precis som i exempel 1 svarar hon kort jakande och dröjande när ämnet introduceras. Men i stället för att som i exempel 1 om blygseln gå tillbaka till en politisk scen, fortsätter programledaren och försöker fördjupa ämnet genom att ställa ännu en fråga om utrikesministerns relation till sina syskon. Utrikesministerns metakommentar ”det här är en helt oväntad fråga” visar emellertid att ämnet rör en position utanför kontraktet och hennes svar uteblir.

Exempel 3

Skavlan:	Du är en av fem syskon, Margot.
Wallström:	Mmm.
Skavlan:	På vilket sätt … Vilken roll tog du i syskonskaran?
Wallström:	Eh … det här är en helt oväntad fråga.
Skavlan:	Jaa …
	[skratt från publik och programledare]

Samtidigt ska man ha i åtanke att pratshowen är en planerad iscensättning av ett idealt samtal (Thornborrow 2001:120). Gästen får frågor i förväg och kan förbereda sig. Det är rimligt att tänka sig att frågor som inte har förannonserats ger upphov till några av metakommentarerna. Svaret i exempel 3 skulle kunna visa att frågan inte har meddelats i förväg. Men både Reinfeldt och Wallström är vana vid att bli intervjuade och att ge svar på frågor som inte har meddelats dem i förväg. Emellertid gäller det företrädesvis nyhetsintervjuer och politiska debatter, alltså samtal inom den politiska diskursen. Metakommentarerna i exempel 2 och 3 signalerar snarast att programledaren går över gränsen och att de båda politikerna positionerar sig.

5.2 Språkliga resurser för positionering

Antagandet om förberedda frågor för analysen vidare till hur politiker själva närmar sig underhållningsdiskursen. Wallströms respons i exempel 1 omfattar konkreta iakttagelser och reflektioner i den återgivna politiska scenen vid FN-mötet ”det kommer fyrtio svartklädda vakter”, ”alla vill ta en selfie” och ”han har ju en stjärnglans”.

Exempel 4 är ytterligare ett exempel på hur den intervjuade politikern på ett medvetet sätt utvecklar konkreta och detaljerade beskrivningar från en politisk händelse. Exemplet är hämtat från Reinfeldt då han förhåller sig till samtalets flerdiskursiva karaktär genom att vara underhållande i anslutning till ett politiskt innehåll. I en lång taltur återger Reinfeldt sina personliga intryck när Tysklands förbundskansler Angela Merkel gästade Sveriges statsministers officiella rekreationsbostad Harpsund. I responsen frammanar han bilder av händelsen och skapar närvaro genom uttryck som ”det låg liksom spegelplant” och ”solen som låg och speglade sig i Harpsundsjön”. Genom återgivna detaljer som ”särskilt tungt svårdrickbart vin, rött, och riktig mögelost” appellerar texten till publikens sinnen och ger känsla av att dela erfarenheter med statsministern. När det kommer till ”öl och jordnötter” blir det också tydligt hur Reinfeldt positionerar sig gentemot publiken som en ”ordinary-guy”.

Exempel 4

Skavlan: Jag minns ett foto av er på Harpsund sittande i den där ekan…

Reinfeldt: Och jag fick ro och så ser man hur hon liksom tar sats för att vara beredd och det lustiga är det inte var direkt sjögång, utan det låg liksom spegelplant och hon är ändå redo så att säga ta över om det är så att jag skulle få lite problem med årorna. Men det var en… men det var en fantastisk upplevelse att få denna mäktiga person att gå ner i tempo, komma till Harpsund. Det var en fantastisk kväll med solen som låg och speglade sig i Harpsundsjön, så att det var hemskt bra. Och jag kände att hon också var väldigt nöjd med detta. Att få uppleva det.

Skavlan: Vad serverade du Angela Merkel?

Reinfeldt: Jo, det är en sådan där traditionell arbetsmiddag och hon skulle vidare till Baltikum dagen efter och sa väl att ”Nu är det dags att gå och knyta sig”. Men då hade vi fått tips om vad hon tyckte om, så att vi hade ju fixat fram något särskilt tungt svårdrickbart vin, rött, och riktig mögelost. Så dukade vi fram det och två tre kex och så där och sen och det var ju jättelyckat. Och hon tyckte om det… Och så kom vi på att det tycker jag ju är oätbart. Ja jag tycker att det är väldigt svårt att äta sådana här ostar som kryper.

[skratt]

Reinfeldt: Ehh… Så att jag insåg att oj då vad gör jag nu? Och som god värd… så jag började väl knapra på något kex. Men det var någon som insåg att man behövde rädda situationen. Så in kom öl och jordnötter, så att jag sitter med öl och jordnötter och Angela Merkel med vin och mögelost. Men det gick bra. Ja nej trevligt.

Språkliga konkretiseringar kombinerade med perceptuella iakttagelser av politiskt associerade händelser, som de vi ser i exempel 1 och exempel 4, bidrar till en känsla av fysisk närvaro. Exempel 1 och exempel 4 pekar också på något annat som är värt att uppmärksamma. När Wallström beskriver Obama i FN-huset och när Reinfeldt berättar om roddturen med Merkel, så visar de båda att de tar kontroll över vad de vill säga inom de givna ramarna för den här typen av underhållning. Båda exemplen speglar politikers förståelse för pratshowens diskursiva krav och att de utarbetar strategier för att möta dessa krav; de väljer medvetet och planerar sannolikt för hur de ska bidra till att samtalet ska bli underhållande. Det faktum att Reinfeldt svarar snabbt i långa talturer, utan egentliga stakningar eller reparationer, och med genomtänkta sceniska detaljer pekar mot att de här frågorna och svaren är förberedda. Samtidigt är de långa monologiska svaren något som typiskt associeras med nyhetsintervjun. Sekvenserna liknar med andra ord inte formen för interaktion i ett informellt samtal.

5.3 Berättelsen som språklig resurs

Enligt Montgomery (2000:122) är berättelser en väsentlig resurs för att engagera och underhålla TV-publik. Eriksson (2010) visar i sin studie hur programledaren initierar och utvecklar gästande politikers berättelser. De här berättelserna är inte klassiska dramatisk berättelse med konflikt, klimax och upplösning. I stället förmedlas närvaro och känsla av att vara med på plats. Att initiera berättelser är också en strategi som programledaren i Skavlan använder. Vi ser det när han refererar till ett fotografi och på så vis får Reinfeldt att återge roddturen med Merkel. Montgomery (2000) visar hur pratshowers intervjuer koncentreras kring personliga berättelser som organiseras mot ”det verkliga livet” eller snarast ”bakom scenen-livet” hos den inbjudna gästen.

Emellertid finns det också exempel då programledaren inte lyckas i sin strävan att få fram en berättelse. I exempel 5 försöker programledaren få Löfven att berätta om regeringens vid tillfället aktuella beslut att utlysa extraval. Programledaren använder till och med uttryck som ”berätta” och ”hur gick det till” i sin uppmaning att återge händelsen. Han försöker, liksom i Reinfeldts Merkel-berättelse, att göra

en rumslig placering för att på så vis få i gång Löfvens berättelse. I frågorna flyttas referenspunkten med hjälp av personliga pronomen från här och nu till ett där och då: ”ta med oss in i rummet …”. Löfven svarar genom att konkret ange i vilket faktiskt rum beslutet fattades, utan att publiken förflyttas in i scenen: inga perceptioner, inga personligt hållna reflektioner, inga rumsliga detaljer. Trots programledarens strategier för att få i gång berättelsen, redogör statsministern i stället för de villkor som präglar den aktuella politiska situationen och den politiska processen. Han svarar ungefär som i en nyhetsintervju, om än lite mer omfångsrikt. Jag tolkar exempel 5 som en förhandling mellan Löfven och programledaren om gränsen mellan politik och underhållning. Statsministern går dock inte programledaren till mötes. Samtalet associeras därmed till nyhetsdiskursen.

Exempel 5

Skavlan: Kan inte du berätta för oss, ta oss med in i rummet där beslutet togs? Hur gick det till?

Löfven: Ja det skedde i regeringssammanträdesrummet ehh… och före det har det varit naturligtvis mycket diskussioner och funderingar, man vrider på olika alternativ. Jag själv går och funderar på det några dagar. Vilket alternativ ska vi välja. Jag kan då konstatera att det kommer att bli ett mycket ovanligt beslut, ett historiskt beslut, i den meningen att det är så länge sedan, som du själv sa, som det här inträffade, 1958. Men det är också så att Sverige är i ett unikt politiskt läge. Vi har en helt ny politisk karta i Sveriges riksdag och det gäller nu för oss alla att förstå det. Och jag har varit in…

Skavlan: Det är ett… vi ska förklara för våra norska tittare. Ni har ett parti som heter Sverigedemokraterna som ligger längst ut på högerkanten och är vågmästare.

Direkt efter programledarens avbrott i slutet av exempel 5, fortsätter Löfven i en lång politisk argumentation mot det parti som har orsakat regeringens beslut att utlysa nyval. Det är förstås svårt att rätt tolka varför berättelsen misslyckas i exempel 5. Det kan ha att göra med

aktualiteten och allvaret i ämnet eller med Löfvens person. Det jag kan konstatera är att Löfven inte inordnar sig i underhållningsdiskursen utan upprätthåller sin position i nyhetsdiskursen.

6 Diskussion

Den här studien har visat hur celebritetspolitik i populärkulturen kan se ut i Sverige. Skavlan var under mer än ett decennium TV:s mest populära pratshow. Programmet lockade till sig prominenta internationella och inhemska gäster och flera av dem var politiker. Idéen till studien sprang ur min egen fundering om varför en statsminister tackar ja till att delta i ett underhållningsprogram. Svaret är egentligen inte svårfångat. Att på bästa sändningstid småprata med en vänlig programledare möjliggör för en politiker att bygga upp sin offentliga persona och visa att han eller hon är som folk är mest. Samtalen bygger personlig image inom ramen för vad som har kommit att kallas celebritetspolitik. Jag utgår från att arbetet med politikers kändisimage ser olika ut i olika länder och i olika kulturer. Analysen av Margot Wallströms, Fredrik Reinfeldts och Stefan Löfvens samtal hos Skavlan lyfter fram hur just svenska politiker navigerar i rollen som offentlig makthavare i en underhållande kontext. Jag har undersökt detta genom självpositionering och förhandling samt hur detta tar sig språkliga uttryck.

Tidigare forskning har konstaterat att underhållningsdiskursen karakteriseras av medielogikens dramatisering och individualisering. Förhandling mellan det privata, det personliga och det politiska kommer därför inte så förvånande till uttryck inom ramen för just underhållningsdiskursen. Programledaren ställer olika typer av frågor under samtalets gång. De som rör politiska ämnen är öppna journalistiska frågor som inleds med frågeord. Dessa har inte diskuterats i undersökningen.[3] De tre exemplen visar på några olika interaktiva strategier

[3] Det bör påpekas att Fredrik Skavlan använder olika frågestrategier beroende på vem som intervjuas och att det påverkar programformens hybriditet. När Sverigedemokraternas partiledare Jimmie Åkesson gästade Skavlan 2015 ställde programledaren i huvudsak frågor inom ramen för den politiska diskursen.

för att mana fram det personliga och det privata. Fredrik Skavlan anpassar samtalet till pratshowens hybrida karaktär och styr in på samtalen på följande vis: ”Jag minns …”, ”Kan du berätta lite …”, ”Vad är det för egenskaper du har …”, ”Du har beskrivit dig som …” och ”Du är en av fem syskon …”. Det är i talturerna som följer på de här grammatiskt inkongruenta frågorna som positioneringen tar språklig form. Det gäller särskilt gränsen till den privata diskursen där positioneringen syns genom interaktiva strategier som korta svar, Wallströms ”Jaa” och ”Mmm”, lite dröjande svar Reinfeldts ”Ehh... [skratt] … ehh… jaa…” och metakommentarer Wallströms ”… det där var en helt oväntad fråga” och Reinfeldts ”här får man ju passa sig”. Programledarens respons på de här interaktiva markörerna är framför allt att förflytta ämnet i frågan, alltså även de privat markerade ämnena, till den politiska diskursen. Här uppstår en förhandling i samtalet om en position som den intervjuade politikern kan acceptera. Ibland fortsätter dock programledaren genom att upprepa sin fråga och det är då metakommentarerna kommer till uttryck i responserna; kommentarer som anger att ämnet är utanför kontraktet.

Analysen visar också hur en politiker förbereder sig för att skapa den offentliga persona som han eller hon kan acceptera genom att utnyttja programformens hybriditet. Det möjliggörs framför allt genom dramatiseringar, som erbjuder en blandning av underhållningsdiskurs och nyhetsdiskurs. Här utnyttjas publikens känsla av delad erfarenhet genom närvaro och engagemang i den politiska vardagen, en bakom scenen-strategi. Språkligt sker detta med hjälp av konkreta och beskrivande detaljer: ”fyrtio svartklädda vakter” och ”riktig mögelost”. Bilder målas upp och den intervjuade reflekterar över händelser med hjälp av uttryck för sin kognition, sin perception och andra förnimmelser. Detta sker dock endast i samband med politiskt associerade händelser som ett möte i FN eller ett statsbesök. Positioneringen verkar inom en bakom scenen-känsla och en ordinary guy-retorik. Jag skiljer på politikers faktisk privatliv och den persona de vill skapa genom att vara med i TV. Att tydligt dölja en privatsida kan vara en medveten strategi – den kan bygga på idén att det finns något intressant ”back-stage” som publiken aldrig kommer att få åtkomst till.

Samtidigt visar analysen en motsatt tendens när Löfven inte accepterar medielogiken. Han medger inte ”spelets regler” genom att anpassa sin kommunikation till pratshowformatets blandkaraktär och kändisförväntningar. I stället klamrar han sig fast vid nyhetsdiskursen. Det kan i exemplet förstås genom att den politiska händelsen, att utlysa nyval, som programledaren tar upp är allvarlig, högst aktuell och pågående, att jämföra med det tyska statsbesöket en bit bort i tiden eller den amerikanska presidentens entré i FN-huset. Frågan är vad Löfvens handlande får för konsekvenser. Eftersom TV-mediet i sig skapar förutsättningar för närhet till pratshowens scen och till samtalet, så kan man anta att publiken förväntar sig en känsla av ett möte och att ömsesidighet och delad erfarenhet ska infinna sig. Genom att visa sig som ”den man är” och genom att framstå naturlig, byggs den personliga karaktären upp och ett slags politisk persona skapas. Om man som Löfven inte möter pratshowens diskursiva villkor har man brutit formatets inneboende krav på underhållning och politikerns möjlighet att agera på celebritetsarenan. Framför allt har man brutit publikens förväntningar på den gästande politikern. Kanske kan det förklaras med hur Löfven är som person. Det kan också förklaras av hur han vill förhålla sig till kravet att vara en del av kändiskulturen. Det vet vi inte. Vad vi vet är han långt senare, 2021, kom att gästa Carina Bergfeldts pratshow tillsammans med sin fru Ulla. Då visade han en helt annan öppenhet för att vara en ”ordinary-guy” och på så vis bejaka det som jag här har omnämnt som celebritetspolitik.

Litteratur

Baym, Goeffrey. 2013. Political media as discursive modes: A comparative analysis of interviews with Ron Paul from ‘Meet the press, tonight, the daily show. *International Journal of Communication* 7 S. 489–507.

Ekström, Mats. 2011. Hybridity as resource and challenge in talk show political interview. I: M. Patrona & M. Ekström (red.). *Talking Politics in Broadcast Media: Cross-Cultural Perspectives on Political Interviewing, Journalism and Accountability*. Amsterdam: Johan Benjamins Publishing. S.135–155.

Eriksson, Göran. 2010. Politicians in celebrity talk show interviews: the narrativization of personal experiences. *Text & Talk* 30–5 (2010). S. 529–551.

Esser, Frank & Strömbäck, Jesper. 2014. Mediatization of politics: towards a theoretical framework. *Mediatization of Politics. Understanding the Transformation of Western Democracies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Foucault, Michel. 2002 [1976]. *Sexualitetens historia. Band I. Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos.

Haarman, Louann. 1999. Performing talk. I: L. Haarman (red.). *Talk about shows: La parola e lo spettacolo*. Bologna: CLUEB. S. 1–5.

Hagren Idevall, Karin. 2014. "'Politiskt korrekt' och normalisering av rasism. En diskursanalys av positioneringar och underliggande perspektiv i ett kommentarsfält". *Språk & Stil* 24. S. 101–132.

Harré, Rom & van Langenhove, Luk. 1999. Varieties of Positioning. *Journal for the Theory of Social Behaviour* (1999) 21:4. S. 393–407.

Hjarvard, Stig. 2008. The mediatization of society. A theory of the media as agents of social and cultural change. *Nordicom Review* 29 (2008) 2. S. 105–134.

Hofvendahl, Johan. 2006. *Riskabla samtal: en analys av potentiella faror i skolans kvarts- och utvecklingssamtal*. Linköping: Linköpings universitet.

Hornscheidt, Lann & Landqvist, Mats. 2014. *Språk och diskriminering*. Lund: Studentlitteratur.

Hutchby, Ian., & Wooffitt, Robin. 1998. *Conversation Analysis: Principles, Practices and Applications.* Oxford: Polity Press.

Ilie, Cornelia. 2001. Semi-institutional discourse: The case of talk shows. *Journal of Pragmatics* 33(2). S. 209–254.

Johansen, Anders & Kjeldsen E., Jens. 2011. The broadcasting of authenticity: How the media transform public politics into personal feelings. I: I. Tomanic Triundza, N. Carpentier, H. Nieminen, P. Pruulmann-Vengerfeldt, R. Kilborn, T. Olsson & E. Sundin (red.).

Critical Perspectives on the European Mediasphere. The researching and teaching communication series. Ljubljana. S. 167–177.

Kjeldsen, Jens E. 2014. Politisk retorik i tv, radio – och online. Ett medieteoretiskt perspektiv. I: Fischer, O., Mehrens, P., & Viklund, J. (red.). *Retorisk kritik. Teori och metod i retorisk analys.* Ödåkra: Retorikförlaget. S. 337–350.

Lauerbach, Gerda. 2007. Argumentation in political talk show interviews. *Journal of Pragmatics* 39(8). S. 1388–1419.

Montgomery, Martin. 2000. Televised talk: face work, politeness and laughter in the Mrs. Merton show. I: M. Coulthard, J. Cotteril & F. Rock (red.). *Dialogue analysis VII: Working with dialogue*. Tubingen: Max Niemeyer Verlag. S. 121–135.

Nieland, Jörg-Uwe. 2015. Politainment. *The International Encyclopedia of Communication*. W. Donsbach (red.). Black Publishing, 2008. Blackwell Reference Online. http://www.communicationencyclopedia/com.

Radosinska, Jana, Visnovsky, Jan, Micova, Simona & Obertova, Erika. 2021. Politainment: Reflecting on political affairs via audiovisual media entertainment. *European journal of transformation studies EJTS* 2021 9(2). S. 72–90.

Riegert, Kristina & Collins, Sue. 2016. "Politainment". I: G. Mazzoleni m. fl. (red.). *The International Encyclopedia of Political Communication*. Wiley Blackwell.

Strömbäck, Jesper. 2008. "Medialisering och makt: En analys av mediernas politiska påverkan". *Statsvetenskaplig Tidskrift* 2008 10(4). S. 385–405.

Thornborrow, Joanna. 2001. "'Has it ever happened to you?': talk show stories as mediated performances." I: A. Tolson (red.). *Television talk shows: discourse, performances, spectacle.* London: Lawrence Erlbaum. S. 117–137.

Young, Sally. 2008. "The broadcast political interview and strategies used by politicians: how the Australian prime minister promoted the Iraq War". *Media, Culture & Society* 30(5). S. 623–640.

Van Leeuwen, Theo. 2005. *Introducing social semiotics*. London: Routledge.

Wheeler, Mark. 2013. *Celebrity Politics*. Hoboken: Wiley.

Wodak, Ruth & Meyer, Michael. 2016/2012. Critical Discourse Studies. History, Agenda, Theory and Methodology. I: R. Wodak & M. Meyer (red.). *Methods of Critical Discourse Studies*. 3rd. Los Angeles, London, New Dehli, Singapore & Washington DC: SAGE. S. 1–22.

Elektroniska källor

MMS: Mediamätning i Skandinavien, http://mms.se/

TNS, https://www.tnsglobal.com/

Flerspråkig kommunikation under Covid19-pandemin – språklig tillgänglighet i Helsingfors och Stockholms språkliga landskap

Lieselott Nordman & Väinö Syrjälä

1 Inledning

I de språkliga landskapen (eng. *linguistic landscape, LL*) i både Helsingfors och Stockholm kommunicerar olika aktörer olika typer av information på flera språk. Under Covid19-pandemin uppstod en ny tematisk dimension i de språkliga landskapen: skyltar för att informera medborgaren om pandemin och reglera medborgarens vardag utifrån gällande regler och rekommendationer. Dessa nya skyltar är exempel på kriskommunikation, vilken utmärks av att den ska vara tydlig, tillgänglig och nå ut till så många som möjligt så effektivt som möjligt. Utmärkande för kommunikationen under Covid19-pandemin var dessutom att den utvecklades i takt med pandemin och att den skapades i snabb takt. Nya myndighetsbeslut fattades, rekommendationer ändrades och restriktioner trädde i kraft med kort varsel. Samtidigt behövde tidigare information justeras, eventuellt översättas till andra språk, och framför allt överföras på skyltar för att spridas i det offentliga rummet. För det sistnämnda ansvarade inte enbart offentliga aktörer, utan även privata/kommersiella aktörer fick en viktig roll i att forma Covid19-landskapen och informera allmänheten om gällande regler och rekommendationer[1].

[1] Enligt myndighetsanvisningar under pandemin hade enskilda näringsidkare skyldighet att på ett synligt sätt informera kunderna om gällande restriktioner (Regionförvaltningsverket, FörfS 1227/2016, FörfS 1221/202, SFS 2021:4). För exempelvis restauranger i Finland gavs anvisningen”Restaurangen ska se till att [...] kunderna får synliga instruktioner om rengöring av händerna, upprätthållande av tillräckliga avstånd och övriga rutiner som ska följas i restaurangen för att förhindra spridning av smittsamma sjukdomar” (www.avi.fi/vanliga-fragor-om-coronaviruset).

För effektiv *kommunikation om risk* (Ädel m.fl. 2022; Candlin m.fl. 2016) gäller inte bara att informationen är förståelig och korrekt, den behöver också vara lätt identifierbar bland alla språkliga belägg synliga i det offentliga rummet. I ett flerspråkigt samhälle är dessutom språklig tillgänglighet en grundförutsättning för innehållslig tillgänglighet. Med andra ord behöver kommunikationen ske på flera språk och utnyttja diverse multimodala resurser. I denna artikel är vårt syfte att diskutera flerspråkiga praktiker för kommunikation om risk under Covid19-pandemin genom exempel hämtade från de språkliga landskapen i Helsingfors och Stockholm. Vi är intresserade av hur officiell myndighetsinformation av juridisk karaktär överförs (översätts) till skyltar i det offentliga rummet av både officiella och inofficiella aktörer.

I följande avsnitt diskuterar vi den teoretiska referensramen för vår studie, med insikter hämtade från både studier av språkliga landskap och översättningsvetenskap. Därefter beskrivs vårt material bestående av ett urval officiella och inofficiella skyltar från de två städerna, samlade i olika skeden av pandemin. Själva analysdelen har vi delat in i två fokusområden. Först diskuterar vi i vilken utsträckning olika språk är närvarande i Covid19-landskapen i Helsingfors och Stockholm. Därefter fokuserar vi på vilka översättningspraktiker som används för att skapa tillgänglig information om regler och rekommendationer i koppling till Covid19, både i fråga om språkval och i fråga om hur officiell myndighetsinformation överförs till inofficiella skyltar. Avslutningsvis lyfter vi fram några frågor om flerspråkiga praktiker och effektiv kriskommunikation utifrån våra iakttagelser från de språkliga landskapen under Covid19.

2 Teoretiska utgångspunkter

Visuellt språkbruk och flerspråkighet i offentliga rum är i fokus inom det breda fältet av studier om språkliga landskap (se t.ex. Syrjälä 2018). Olika frågor från minoritetsspråk och global engelska till språkpolitik och identitet har diskuterats med hjälp av varierande perspektiv från sociolingvistik, semiotik och angränsande fält (jfr Van Mensel m.fl. 2016:427–439). Ett viktigt teoretiskt bidrag är *geosemiotiken* introducerad av Scollon & Scollon (2003), som lyfter fram

betydelsen av olika multimodala och semiotiska egenskaper hos offentligt språkbruk, bland annat placeringen av skyltarna (eng. *emplacement*). Vidare identifierar de fyra breda diskursiva kategorier bland skyltarna i det språkliga landskapet: *reglerande*, *infrastrukturella*, *kommersiella* och *transgressiva diskurser* (Scollon & Scollon 2003:180–181). Dessa kan kopplas till distinktionen som ofta görs i studier av språkliga landskap mellan å ena sidan officiella skyltar (*top-down*, jfr de två första diskurserna), å andra sidan inofficiella skyltar (*bottom-up*, jfr de två senare diskurserna).

Inom fältet har det skett en utveckling mot allt fler kvalitativa undersökningar (Barni & Bagna 2015) där fokus ligger på mer specifika frågeställningar utöver språkens synlighet, eller på särskilda delar av det språkliga landskapet. Detta syns även i det stora intresset för Covid19-pandemins effekt på offentliga rum (jfr Lou m.fl. 2022). Marshall (2021) som tidigt diskuterade Covid19-relaterade skyltar i ett friluftsområde i Vancouver lyfter fram skyltarnas multimodalitet och placering (i anknytning till existerande språkliga landskap) som viktiga faktorer när olika diskurser kring pandemin förmedlas. Lees (2022) har i sin tur fokuserat på översättningar av Covid19-skyltar till engelska i Grekland, och påpekar hur icke-professionella aktörer får en betydelsefull roll i förmedlingen av information om pandemin. Som andra aktuella exempel kan nämnas Douglas (2022) studie om hur sociala normer reflekteras, formas och upprätthålls genom handskrivna skyltar i USA. Androutsopoulos (2022) analyserar hur skyltar med direktiv om munskydd utvecklas i takt med att rekommendationerna i Tyskland ändras och hur multimodala resurser utnyttjas i denna kommunikation. I svensk kontext har bland annat Ekwall m.fl. (2021) undersökt hur rekommendationer om att hålla avstånd förmedlas genom multimodala skyltar.

Både Marshall (2021:210) och andra forskare har anmärkt på avsaknaden av flerspråkighet i stora delar av Covid19-landskapen. Samtidigt handlar Covid19-relaterade meddelanden i de språkliga landskapen ofta om att reglera medborgarnas beteende: det förmedlas regler och rekommendationer av olika slag. Scollon & Scollon (2003:181–185) kopplar sådan reglerande diskurs med officiella skyltar, medan i Covid19-landskapen sker mycket av denna kommunikation genom

kommersiella och privata skyltar. Därmed blir även de bakomliggande översättningsprocesserna högst relevanta och i denna artikel lägger vi en del av vårt fokus på hur olika språkversioner skapas genom översättning. För att kunna diskutera detta inkluderar vi även teoretiska utgångspunkter från översättningsvetenskapen om hur översättningar skapas och vilka översättarna är (Toury 1995, Wolff 2007).

De översättningspraktiker som exemplifieras i vår analys omfattar olika former av översättning. Dels utgår vi från den grundläggande förståelsen av översättning där text A på ett språk (källtext) överförs till text B på ett annat språk (måltext) (se t.ex. Toury 1995). Dels ingår *intersemiotisk översättning* (Petrilli 2013) där text översätts genom en annan semiotisk resurs. Exempel på sådan översättning är när den skrivna rekommendationen om att använda munskydd översätts genom endast en bild av ett munskydd. Slutligen ingår vad vi kan kalla *genreöverskridande översättning* då juridiskt grundad myndighetsinformation översätts till inofficiella skyltar skapade av kommersiella aktörer (jfr Lees 2022, Pitkäsaalo & Kalliomaa-Puha 2019). I praktiken innebär den sistnämnda typen av översättning att också privata aktörer förmedlar juridisk information, vilket leder till frågan om vem som bär ansvaret för att informationen återges korrekt även i juridiskt avseende? Frågan om *ansvar* har även lyfts i förbindelse med kommunikation om risk i allmänhet (se Ädel m.fl. 2022) och dessa perspektiv blir därför högst relevanta i förbindelse med Covid19 och språkliga landskap.

3 Material och metod

I denna studie diskuterar vi exempel från ett material som vi samlade in från de språkliga landskapen i olika delar av Helsingfors- och Stockholmsområdet under pandemin. Huvuddelen av materialet samlades in i förortsområden nära våra hem, men materialet innehåller även exempel från Helsingfors centrum och Södermalm i Stockholm, från våra respektive universitet samt från metron/tunnelbanan i respektive stad. Tidsmässigt fokuserar materialet på två olika perioder, dels strax efter pandemins utbrott våren 2020, dels ett år senare våren 2021. Därmed har vi kunnat iaktta hur kommunikationen

utvecklades under pandemins gång samt skillnader och likheter mellan de två länderna

Sammanlagt innehåller materialet drygt 300 unika skyltar med koppling till Covid19. Vid materialsamlingen utgick vi från ett etnografiskt arbetssätt och fotograferade alla typer av skyltar med koppling till pandemin som vi mötte då vi rörde oss bland de språkliga landskapen. Materialet innehåller både officiella och privata/kommersiella skyltar. Skyltar kan ha väldigt olika materiella former: bland annat omfattar vårt urval både utskrivna papperslappar och professionellt producerade affischer som fästs på väggar, dörrar, anslagstavlor och i skyltfönster, klistermärken på golv och väggar, stående skyltar på trottoaren samt meddelanden på digitala skärmar eller målade direkt på gator.

Materialsamling under en pågående kris utmanade den vanliga metodologiska praxisen som används inom forskning om språkliga landskap. Eftersom gällande rekommendationer och restriktioner under delar av pandemin omfattade en stark avrådan från onödiga resor, uppmanade till arbete hemifrån och begränsade tillgången till offentliga utrymmen, påverkades möjligheterna att utföra en mer omfattande materialinsamling. I stället för att sträva efter en kvantitativ kartläggning av respektive stads språkliga landskap, valde vi därför ett mer kvalitativt tillvägagångssätt och samlade in material endast i samband med att vi rörde oss ute i olika sammanhang. Detta begränsar naturligtvis vilka skyltar som fångats upp i materialet. Samtidigt kan materialet ses som en etnografisk reflektion av vardagen under pandemin och möjliggör en kvalitativ diskussion om Covid19-landskapen.

4 Resultat

Språkliga landskap i koppling till Covid19-pandemin kan analyseras ur olika perspektiv. I den här artikeln kommer vi särskilt att fokusera närvaron av olika språk och översättningspraktiker i Helsingfors och Stockholm. Även skyltarnas semiotiska egenskaper, vilka aktörer som bidrar till spridningen av information om pandemin i det offentliga rummet samt hur regler och rekommendationer som anges på skyltarna legitimeras är relevanta frågeställningar. Vi börjar därför med att kort beskriva dessa aspekter av Covid19-landskapet.

Placeringen av skyltarna i det språkliga landskapet (jfr Scollon & Scollon 2003) har en viktig roll när informationen om Covid19 förmedlas. De flesta av skyltarna i vårt material utmärks av en funktionell placering: de finns där skyltens budskap är aktuell för läsaren. Således har skyltar placerats exempelvis vid ingångar till butiker för att informera om gällande restriktioner eller på golvet på platser där köbildning uppstår för att uppmana till att hålla avstånd. Genom sin placering kan skylten kopplas till en specifik kontext och påverkar hur läsaren förstår dess budskap. Vidare används multimodala resurser, så som illustrationer, flitigt på Covid19-skyltarna. Skyltar med enbart bilder som ska illustrera gällande rekommendationer, exempelvis krav på munskydd illustrerat med bilden av ett munskydd, blir fler längre fram under pandemin. Detta visar hur förväntningar om läsarnas förkunskap av den samhälleliga kontexten och en delad förståelse av den pågående hälsokrisen utvecklas så att även enklare kommunikation i det språkliga landskapet förutsätts vara effektiv.

Även andra forskare, bland annat Marshall (2021), har uppmärksammat skyltarnas funktionella placering och deras multimodalitet som centrala egenskaper i Covid19-relaterade språkliga landskap. Texter i det språkliga landskapet måste till sin natur vara koncisa, samtidigt som kriskommunikation måste vara tydlig och tillgänglig. Covid19-skyltar är därmed ett bra exempel på kommunikation som är starkt kontextuellt bundet i tid, plats och rum. Just med tydliga implikationer för att innehållet gäller ”här och nu” och med illustrationer som kan tolkas oavsett språkkunskaper är det således möjligt att nå ut med viktig information i det språkliga landskapet.

Information om Covid19 förmedlas dels av officiella aktörer, dela av kommersiella aktörer. I vårt material ingår affischer och anslag från hälsomyndigheter (THL, Folkhälsomyndigheten, Region Stockholm), skyltar uppsatta i kollektivtrafiken eller på universiteten och skyltar utanför offentliga byggnader. Att det är frågan om en officiell avsändare framgår i många fall av att aktörens namn eller logo finns synlig på skylten. De Covid19-landskap som fångades i vårt material är ändå övervägande kommersiella språkliga landskap. Pandemirelaterad information förmedlas i stor utsträckning genom skyltar placerade vid ingångar till butiker och köpcentrum, i skyltfönster eller på

anslagstavlor. Exakt vilken aktör som står bakom dessa skyltar framgår ändå inte alltid på skylten. Ibland finns en logotyp synlig på skylten, särskilt på skyltar hos större butikskedjor, men ofta måste avsändaren tolkas utifrån skyltens placering. Aktören som placerat ut skylten behöver inte heller vara den samma som avsändaren för budskapet, som exempelvis när privatpersoner satt upp affischer från vårdguiden 1177, något vi återkommer till.

Eftersom Covid19-skyltarna i vårt material i huvudsak syftar till att reglera läsarnas beteende, är det också intressant att se hur regler och rekommendationer legitimeras på skyltarna (jfr van Leeuwen 2007). I korthet är det både i Helsingfors och i Stockholm vanligt med legitimering genom moralisk värdering, vilket kan uttryckas med fraser som ”visa omtanke” och ”ta hand om varandra” eller med bilden av ett hjärta. Moralisk värdering kombineras ofta med andra former av legitimering. Både rationalisering, så som att rekommendationer ska följas för att minska smittspridning, och auktorisering genom hänvisning till lagstiftning eller myndigheter förekommer i båda städerna. Legitimering genom auktorisering syns något mer i Stockholm, där bland annat en grupp skyltar som anger hur många kunder som samtidigt får vistas i butiken motiverar restriktionen genom att hänvisa till gällande pandemilagstiftning. Men det är också vanligt särskilt på enklare skyltar att inga explicita legitimeringar finns. För en närmare diskussion om legitimeringar i vårt material hänvisar vi till Nordman & Syrjälä (u.u.).

4.1 Flerspråkighet och synliga språkpolicyer

En förutsättning för att den information som ges på skyltar i det språkliga landskapet ska nå den tilltänkta mottagaren är att språket som används förstås av mottagaren (jfr Ben-Rafael m.fl. 2006:10). Olika språk förekommer i vårt material i stort sett enligt förväntan med tanke på gällande språklagstiftningar som styr särskilt officiell myndighetsinformation och hur de omgivande språkliga landskapen i Finland och Sverige tidigare beskrivits (jfr Bylin & Spetz 2019; Syrjälä 2018). I Helsingfors använder offentliga aktörer i regel finska, svenska och engelska, medan privata aktörer använder mest finska, i viss mån kompletterat av engelska och ibland svenska. Svenska är rätt osynligt i

Helsingfors kommersiella språkliga landskap och de gånger svenska förekommer är det ofta hos större nationella butikskedjor, butiker med tydlig två-/svenskspråkig profil eller där kundunderlaget i större grad är svenskspråkig (jfr Syrjälä 2018). Flerspråkigheten (finska, svenska och/eller engelska) är mer förekommande på ”välplanerade” skyltar, medan mer ad-hoc lösningar ofta saknar andra språk än finska. I Stockholm använder alla aktörer föga överraskande svenska. Även engelska förekommer på både officiella och inofficiella skyltar, men i överraskande liten utsträckning. I Helsingfors är engelskan mera närvarande. Några vidare slutsatser ska dock inte dras utifrån dessa observationer med tanke på vårt begränsade material.

Hur de officiella språkpolicyerna synliggörs under pandemin kan illustreras med exempel på Covid19-information från kollektivtrafiken. I Helsingfors metro är Covid19-skyltar i linje med övriga officiella skyltar på tre språk: finska, svenska och engelska (se figur 1) med något undantag med skyltar på andra språk. I Stockholms tunnelbana är de flesta Covid19-skyltar på svenska. Här sker en intressant utveckling från större tvåspråkighet (svenska och engelska) i början av pandemin mot enklare, enspråkiga skyltar senare under pandemin (se figur 2). Ytterligare exempel som illustrerar språkpolicyer på offentliga skyltar samlades in vid våra egna lärosäten, det officiellt tvåspråkiga Helsingfors universitet och Södertörns högskola (se figur 3). Covid19-informationen följer i huvudsak lärosätenas språkpolicyer, vilket innebär att officiella skyltar vid Helsingfors universitet genomgående är trespråkiga (finska, svenska, engelska) och de flesta skyltar vid Södertörns högskola är på svenska, kompletterade med vissa engelska skyltar. En intressant observation är att mer självgjorda ad hoc-skyltar vid Helsingfors universitet (utan t.ex. universitetets logotyp) i de flesta fall är på bara finska och engelska, och därmed inte följer universitetets språkpolicy genom att svenska saknas. Språkvalen påverkas här – och i andra liknande exempel – ändå sannolikt mera av språkkunskaper hos den som skapar dessa skyltar och mindre av medvetna språkval.

Figur 1. Exempel på officiella skyltar i Helsingfors metro.

Figur 2. Exempel på officiella skyltar i Stockholms tunnelbana, från 2020 respektive 2021.

Figur 3. Exempel på officiella skyltar på Helsingfors universitet och Södertörns högskola.

Övriga språk vid sidan av finska, svenska och engelska är relativt sällsynta i vårt material i både Helsingfors och Stockholms. I Helsingfors förekom andra språk bara på digitala skärmar i metron, där estniska, ryska, somali och arabiska användes i liten utsträckning (se figur 1). Något fler skyltar med flera språk förekom Stockholm i tre sammanhang: affischer ur en reklamkampanj med Covid19-information, på en informationsskylt på sex språk samt på anslagstavlor (se figur 4). Alla dessa skyltar var skapade av Region Stockholm (1177 Vårdguiden), även om de sistnämnda placerats ut i det språkliga landskapet av privatpersoner. Förekomsten av de olika språken är dock väldigt slumpmässig i Stockholms språkliga landskap. På vilka språk man får Covid19-information beror med andra ord på vilka skyltar man råkar möta.

Figur 4. Exempel på förekomsten av ytterligare språk i Stockholm.

Liksom i Stockholm erbjöd hälsomyndigheter i Finland (bl.a. THL) flerspråkigt material på webben som kunde skrivas ut och hängas upp av vem som helst. Att ansvaret för att sprida flerspråkig information under Covid19-pandemin härigenom delvis gavs åt enskilda aktörer väcker intressanta frågor om ansvaret för att göra myndighetsinformation tillgänglig.

Direkt ansvar ges kommersiella aktörer då de enligt myndighetsanvisningar förväntas förmedla information om gällande restriktioner till sina kunder. Officiella skyltar på flera språk översätts som regel av professionella översättare, medan privata aktörer som inte omfattas av språklagstiftningen själva avgör vilka språk som finns på skyltar och vem som skapar översättningen. Om den privata aktören själv översätter aktualiseras frågan hur väl man behärskar flera språk och om man kan översätta. Liksom nämndes tidigare behöver förekomsten, eller avsaknaden, av flerspråkig information i sådana fall inte vara ett uttryck för vilja, utan även förmåga. Vi övergår nu till att närmare diskutera översättningspraktiker i koppling till Covid19-skyltarna.

4.2 Översättningar, översättare och språklig tillgänglighet

Flerspråkiga skyltar skapas genom översättning. Määttä m.fl. (2021) ser ”Translation [...] as a practice of governmentality and power production that allows the participation of every citizen but can also lead to inadvertent inequalities and discriminations.” Med andra ord ger översättningar medborgarna möjligheten att delta i samhället på lika villkor medan frånvaron av översättningar kan leda till (omedveten) ojämlikhet och diskriminering. Under Covid19-pandemin aktualiserades detta både i översättningar från språk till språk och i överföringen av officiell krisinformation till skyltar i det språkliga landskapet.

I Finland som ett tvåspråkigt land ska myndighetsinformation och texter inom den offentliga förvaltningen finnas på både finska och svenska. I praktiken innebär detta idag att informationen vanligen skrivs på finska och sedan översätts till svenska. Under pandemin var belastningen på myndighetsöversättarna i Finland som översatte den officiella myndighetsinformationen om Covid19 enorm, och i perioder arbetade de i skift mer eller mindre dygnet runt för att hinna med arbetet.[2] Kommersiella aktörer i Finland omfattas inte av språklagen i det här avseendet, men flera av de större butikskedjorna har anställda översättare. Vid sidan av dessa professionella översättare översatte dessutom personer utan professionell erfarenhet av översättning i stor utsträckning information kopplad till Covid19 (jfr Määttä m.fl. 2022). Tidigare studier visar att i olika former av krissituationer får sådana icke-professionella översättare en viktig roll i att förmedla information till allmänheten (Antonini 2021; Federici & O’Brien 2019). Med icke-professionell översättare (eng. *non-professional translators*, NPIT= *non-professional interpreters and translators)* avses personer som behärskar två eller flera språk och som översätter i såväl formella

[2] De översättare som ansvarade för översättning från finska till svenska av den officiella myndighetsinformationen i Finland arbetade mer eller mindre dag och natt under pandemins första halvår (HBL 30.9.2020). Uppgiften blev periodvis övermäktig då resurserna inte var tillräckliga, vilket kunde resultera i att information på svenska släpade efter, eller också gavs informationen på svenska i förkortad form.

som informella kontexter och sammanhang, men som saknar formell utbildning för översättare eller professionell erfarenhet av översättning, och som inte är anställda som översättare. Dessutom får de sällan ekonomisk ersättning för sitt översättningsarbete. (Antonini 2021:171.)

I fråga om översättningspraktiker visar de kommersiella skyltarna i vårt material en mer varierad bild än de officiella skyltarna gör. Större butikskedjor som kommunicerar på flera språk i Finland har ofta etablerade översättningspraktiker med anställda översättare, vilket syns på de mer professionellt producerade flerspråkiga kommersiella skyltarna i Covid19-landskapen. Men även bland större affärskedjor finns exempel på skyltar som tyder på att språkversioner skapats mer lokalt på den enskilda butiken av personer som sannolikt inte är professionella översättare. Det samma kan iakttas på flerspråkiga skyltar i mindre butiker, caféer och restauranger. Vi sluter oss till denna tolkning då texterna på skyltarna bland annat innehåller språkliga fel, använder ett oidiomatiskt språk (se figur 5, skylt ”Friskt välkommen!”[3] eller är handskrivna.

[3] Skylten har fotograferats av universitetslärare Stuart von Wolff vid Helsingfors universitet, som har godkänt att skylten ingår i materialet för denna studie. Bilden är tagen under samma tidsperiod som övriga skyltar i studien. Alla övriga skyltar i materialet har samlats in och fotograferats av författarna.

Figur 5. Översättningar av kommersiella skyltar i Helsingfors till engelska.

I vårt material är de flesta översättningar på kommersiella skyltar med vissa undantag gjorda från finska eller svenska till engelska (se figur 5), och skyltar översatta till engelska är som vi tidigare nämnde något vanligare i Helsingfors än i Stockholm. Som vi redan nämnt är det ingen självklarhet att privata aktörer har tillräckliga språkkunskaper för att kunna översätta pandemirelaterad information till flera språk, och utifrån vårt material kan vi inte säga huruvida skyltarna reflekterar medvetna språkval eller medveten språklig tillgänglighet. Det som våra observationer ändå visar är att privata aktörer i rollen som förmedlare av myndighetsinformation och som potentiella icke-professionella översättare får en mer framträdande roll i de språkliga landskapen under pandemin, vilket är i linje med andra studier (jfr Lees 2022, Määttä m.fl. 2022). Samtidigt pekar den begränsade flerspråkigheten på kommersiella skyltar på en rätt begränsad översättningspraktik bland privata aktörer, vilket innebär att det är de professionella översättarna som ansvarar för den mer omfattande flerspråkigheten på Covid19-skyltarna.

Utmärkande för Covid19-skyltarna är inte bara översättningar från språk till språk utan även genre till genre när juridiskt förankrad

officiell information överförs till skyltar i det offentliga rummet. Således involveras privata aktörer i ytterligare (översättnings-)praktiker när de ska informera sina kunder om gällande restriktioner (jfr figur 6 och 7). I sin studie om översättningar under pandemin har Lees (2022:350) beskrivit hur kommersiella skyltar i Covid19-landskapen uppträder som en slags hybridskyltar där egenskaper av både inofficiella och officiella skyltar kombineras. När den privata aktören förmedlar information från myndigheter på ett eller flera språk, fungerar skyltarna både som kommunikation mellan kommersiell aktör och potentiella kunder och som en kanal för officiell kriskommunikation och därmed instanser av den reglerande (pandemi-)diskursen.

Figur 6. Exempel kommersiella skyltar med hänvisningar till bakomliggande lagstiftning och myndigheter samt flerspråkighet på kommersiell skylt. På skylten t.v. ges dessutom en tolkning av aktuell lagstiftning då antalet personer som får vistas i lokalen skrivs ut.

Figur 7. Reglerande myndighetsinformation på kommersiella skyltar utan en explicit officiell källa.

Som exemplen i figur 6 visar, kan den bakomliggande översättningen och överföringen av myndighetsbeslut till kommersiella skyltar bli synlig på skyltar genom hänvisningar till specifik lagstiftning, myndigheter (figur 6. *Folkhälsomyndigheten*) eller ”gällande rekommendationer”, vilket i sig presupponerar en delad kunskap om vilka dessa rekommendationer är. Skyltarna kan också visa tecken på intertextualitet då nyckelord eller fraser från officiella dokument överförs till skyltarna, antingen direkt eller i förenklad form, så som *gällande maskrekommendation* (direktöversättning av fi. ’maskisuositus’), *pandemilagstiftning* (i stället för lagens egentliga namn) eller bara *lagstiftning/lagen* utan närmare specifikation.

Många kommersiella skyltar, som exemplen i figur 7, innehåller ändå inga explicita hänvisningar till den officiella källan för de regler och rekommendationer som kommuniceras, utan förmedlar endast själva budskapet. Detta kan ske genom en kombination av text och bild eller på de textuellt enklaste skyltarna genom enbart bild (jfr Pitkäsalo & Kalliomaa-Puha 2019 om intersemiotisk översättning av juridisk text). I likhet med vad som diskuterades i början av resultatavsnittet, blir sådana skyltar mer kontextbundna. Om den överförda källtexten (och officiella avsändaren) är osynlig förutsätts en tydlig förförståelse

av läsaren för att kunna tolka skyltens budskap och följa de rekommendationer som förmedlas.

5 Diskussion

Vad kan då exemplen från de språkliga landskapen i Helsingfors och Stockholm under Covid19-pandemin säga oss om kommunikationspraktiker under en kris? För det första visar närvaron eller frånvaron av olika språk på Covid19-skyltarna att majoritetsspråken i de aktuella språkliga landskapen dominerar även i samband med en krissituation då krisinformation ska förmedlas i snabb takt, något som kan inverka på krisinformationens effektivitet. Ansvaret att sprida myndighetsinformation ges dessutom till stor del åt privata aktörer då enskilda näringsidkare förutsätts informera kunder om rådande restriktioner, vilket skiljer Covid19-skyltarna från hur andra regler och rekommendationer från myndigheter förmedlas i det omgivande språkliga landskapet. För det andra utmärks Covid19-landskapen av att skyltarna är starkt kontextbundna. Placeringen av en skylt liksom dess form genom val av multimodala resurser spelar en central roll för att göra kommunikationen aktuell och förståelig i ett visst sammanhang. Samtidigt förutsätts av läsarna en förståelse av en delad pandemidiskurs. Detta blir särskilt tydlig längre fram under pandemin då skyltar med endast bild (t.ex. avstånd, munskydd) utan text blir vanligare. Allt detta påverkar tillgängligheten av viktiga budskap i relation till pandemin.

Vidare visar Covid19-landskapen prov på både etablerade och nya översättningspraktiker. När mycket av Covid19-relaterad information förmedlas genom inofficiella skyltar, träder nya aktörer fram som potentiella översättare. Vid sidan av myndigheterna själva och professionella översättare får privata aktörer (utan erfarenhet av professionell översättning) en framträdande roll i att förmedla krisinformation på ett eller flera språk. Översättare sägs agera för en annan aktör: betyder detta att kommersiella aktörer under Covid19-pandemin indirekt agerade i myndighetens namn då de översatte myndighetsinformationen? En följdfråga är vem som då har ansvaret för översättningen av den juridiskt baserade regulativa diskursen som myndighetsanvisningar är? Vår analys av de språkliga landskapen under Covid19-pandemin, med

både likheter och skillnader mellan de två grannländerna, visar att tillgänglig och effektiv kriskommunikation också förutsätter en förståelse för hur flerspråkig information skapas effektivt, snabbt och korrekt för att nå ut till så många medborgare som möjligt, på lika villkor.

Litteratur

Androutsopoulos, Jannis. 2022. Scaling the pandemic dispositive: A multimodal analysis of mask-requirement signs during 2020. *Linguistic Landscape* 8(2/3). S. 131–148.

Antonini, Rachele. 2021. Non-professional translators and interpreters. I: *Handbook of Translation Studies Online*, Volume 5 (2021). John Benjamins. S. 171–176.

Barni, Monica & Bagna, Carla. 2015. The critical turn in LL: New methodologies and new items in LL. *Linguistic Landscape* 1(1/2). S. 6–18.

Ben-Rafael, Eliezer, Shohamy, Elana, Amara, Muhammad Hasan & Trumper-Hect, Nina. 2006. Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel. *International Journal of Multilingualism* 3(1). S. 7–30.

Bylin, Maria & Spetz, Jennie. 2019. *Svenskan är den fasta inredningen. Språklig representation i det offentliga rummet.* Rapporter från Språkrådet 11. Stockholm: Institutet för språk och folkminnen.

Candlin, Christopher N., Crichton, Jonathan & Firkins, Arthur S. 2016. Crucial sites and research orientations: Exploring the communication of risk. I: Jonathan Crichton, Christopher N. Candlin & Arthur S. Firkins (red.). *Communicating Risk*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. S. 1–14.

Douglas, Gordon C. C. 2022. A sign in the window: Social norms and community resilience through handmade signage in the age of Covid-19. *Linguistic Landscape* 8(2/3). S. 184–201.

Ekwall, Per Erik, Ädel, Annelie & Nyström Höög, Catharina. 2021. Towards a unified affordance approach: Searching for congruent

meaning making in COVID-19 warning designs. *Social Semiotics 33(5). S. 1069–1090*.

HBL – *Hufvudstadsbladet* 30.9.2020. Statsrådets översättare jobbade dag och natt under coronavåren – ”Jag får nästan kalla kårar då jag tänker på det”.

FörfS 1227/2016 Lag om smittsamma sjukdomar.

FörfS 1221/2021 Lag om temporär ändring av lagen om smittsamma sjukdomar.

Lees, Christopher. 2022. 'Please wear mask!' Covid-19 in the translation landscape of Thessaloniki: a cross-disciplinary approach to the English translations of Greek public notices. *The Translator 28(3). S. 344–365.*

Lou, Jackie Jia, Malinowski, David & Peck, Amiena. 2022. The Linguistic Landscape of Covid-19. *Linguistic Landscape* 8(2/3). S. 123–130.

Marshall, Steve. 2021. Navigating COVID-19 linguistic landscapes in Vancouver's North Shore: official signs, grassroots literacy artefacts, monolingualism, and discursive convergence. *International Journal of Multilingualism 20(2). S. 189–213*.

Määttä, Simo, Kinnunen, Tuija, Probirskaja, Svetlana & Kuusi, Päivä. 2022. *Improving communication with migrants for crisis prepardeness in Finland: Lessons learned from COVID-19*. Helsingfors: Helsingfors universitet.

Määttä, Simo, Kinnunen, Tuija, Kuusi, Päivi, Probirskaja, Svetlana & Escudero, Tanya. 2021. *Translation, migration, and demogracy: Managing multilingual access to information in the greater Helsinki area and in Tallinn.* Projektbeskrivning. https://www2.helsinki.fi/en/researcgroups/translation-studies-research-community/projects#section-111673 [2022-10-31].

Nordman, Lieselott & Syrjälä, Väinö. u.u. Rules and recommendations on unofficial signs – the Covid19 signscapes of Helsinki and Stockholm. I: Sofie Henricson, Carla Bagna, Väinö Syrjälä &

Martina Bellinzona (red.). *Sociolinguistic Variation in Urban Linguistic Landscapes*. Studia Fennica Linguistica. Helsingfors: SKS.

Petrilli, Susan. 2003. The intersemiotic character of translation. I: Susan Petrilli (red.): *Translation Translation. Approaches to Translation Studies, Volume 21*. Amsterdam: Brill. S. 41–53.

Pitkäsalo, Eliisa & Kalliomaa-Puha, Laura. 2019. Democratizing access to justice. *Translation Matters* 1(2). S. 30–42.

Scollon, Ron & Scollon, Suzie Wong. 2003. *Discourses in Place. Language in the Material World.* London: Routledge.

Regionförvaltningsverket. https://avi.fi/sv/vanliga-fragor-om-coronaviruset [2023-06-06]

SFS 2021:4 Lag om särskilda begränsningar för att förhindra spridning av sjukdomen covid-19.

Syrjälä, Väinö. 2018. *Namn – språk – ställe: Språkbrukarna i Svenskfinlands offentliga rum.* Helsingfors: Helsingfors universitet.

Toury, Gideon. 1995. *Introducing Descriptive Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins.

van Leeuwen, Theo. 2007. Legitimation in discourse and communication. *Discourse & Communication* 1. S. 91–112.

Van Mensel, Luk, Vandenbroucke, Mieke & Blackwood, Robert. 2016. Linguistic landscapes. I: Ofelia García, Nelson Flores & Massililiano Spotti (red.). *The Oxford Handbook of Language and Society*. Oxford: Oxford University Press. S. 423–449.

Wolf, Michaela. 2007. Introduction: The Emergence of a Sociology of Translation. I: Wolf, Michaela & Fukari, Alexandra (red.). *Constructing a Sociology of Translation*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. S. 1–36.

Ädel, Annelie; Nyström Höög, Catharina & Östman, Jan-Ola. 2022. Risks and responsibilities in the workplace: Employees discussing evacuation situations. *Journal of Applied Linguistics and Professional Practice* 16(3). S. 265–289.

Att ha ledartröjan på sig – Centrala innehåll över tid i retoriska drag i *Ministern har ordet*

Henrik Rahm & Mona Enell-Nilsson

1 Inledning

Förordet till en text är en del av själva texten som följer, såsom till exempel en avhandling, en lärobok eller en årsredovisning för ett företag. Förordet till en avhandling och en lärobok är förstås skrivet av författaren till avhandlingen respektive läroboken. Men för årsredovisningen för ett företag är det lite mer komplicerat eftersom årsredovisningen är det sammanlagda resultatet av åtskilliga personers arbete med delar som resultaträkning, balansräkning, förvaltningsberättelse, hållbarhetsredovisning och avsnitt om mål och strategier. Förordet till företagets årsredovisning är undertecknat av vd och brukar kallas *Vd har ordet*. I undersökningen som presenteras i denna artikel har vi undersökt ett förord av ett speciellt slag, det förord som undertecknas av näringsministern i en sammanfattning av årsredovisningar av bolag med statligt ägande i Sverige som benämns *Verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande*. Vi har i analogi med *Vd har ordet* valt att benämna förordet *Ministern har ordet* (Enell-Nilsson & Rahm 2021).

Det övergripande dokumentet vi undersöker, *Verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande,* har likheter med privata företags årsredovisningar eftersom det inleds med ett förord av en ledande företrädare (vd respektive näringsministern) och presenterar mål och strategier för verksamheten. Men det finns också olikheter som framträder vid en närmare granskning. Redan dokumentets namn visar på en grundläggande skillnad. Som framgår av titeln är det en verksamhetsberättelse och inte någon årsredovisning, och den saknar resultaträkning och balansräkning. Det finns i stället en sammanfattning på en sida per företag med statligt ägande (ca 40–50 sammanfattningar) som summerar de underliggande årsredovisningarna. Ytterligare en skillnad är att verksamhetsberättelsen beskriver den samlade styrningen för bolagen i kombination med politisk redovisning och politisk argumentation. Det är därför en speciell ekonomisk-politisk genre med riksdagsledamöterna i Sveriges riksdag som primär målgrupp till

skillnad från genren företagsårsredovisning med aktieägarna som primär målgrupp.

Vd har ordet är väl beforskat (t.ex. Tengblad & Ohlsson 2006, Sandell, Sjöblom & Svensson 2018) medan verksamhetsberättelsen och *Ministern har ordet* analyserats endast i några tidigare studier (Koskela 2020, Skärlund 2020, Rahm & Thelander 2021). I denna artikel tar vi avstamp i vår tidigare jämförande studie av retoriska drag och steg i ministerns förord i svenska regeringens verksamhetsberättelse och motsvarande finska text 2007–2016 (Enell-Nilsson & Rahm 2021). Syftet med vår studie är att analysera de involverade nyckelpersonernas perspektiv på innehåll och utformning av *Ministern har ordet* i den svenska verksamhetsberättelsen 2007–2020 samt centrala innehåll i de retoriska dragen över tid. Studien är viktig i och med att den bidrar till ökad kunskap om denna genre och förståelse för hur ekonomiskapolitiska val görs. Dessa val är relevanta då bolag med statligt ägande både har ekonomiska mål och uppdragsmål och på flera sätt fungerar som förebild för privata företag. De statliga bolagens verksamhet är av stort samhälleligt intresse, och förväntningarna på transparens är höga. Vi inkluderar även förorden från åren 2017–2020 för att materialet ska omfatta en så lång tidsperiod som möjligt. Vi fokuserar i denna studie endast på materialet från Sverige i och med att en förändring i rapporteringen i Finland år 2017 ledde till att *Ministern har ordet* inte längre finns med i rapporteringen.

Forskningsfrågorna är:

1) Hur ser involverade nyckelpersoner på *Verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande*?

2) Vilket centrala teman förekommer i de olika retoriska dragen över tid?

Vår undersökning är en del av projektet *RegeRa – Regeringar rapporterar om statligt ägda bolag* – med forskare från Vasa universitet och Lunds universitet.

Härnäst följer i avsnitt 2 våra teoretiska och metodiska utgångspunkter innan vi beskriver material och metod i avsnitt 3. I avsnitt 4 analyseras intervjuer med nyckelpersoner, och i avsnitt 5 följer analys av

centrala teman i de retoriska stegen i *Ministern har ordet*. Vi avslutar med en diskussion i avsnitt 6.

2 Teoretiska och metodiska utgångspunkter

Begreppet *genre* definierar vi enligt Bhatia (2004:26): "[g]enres are recognizable communicative events, characterized by a set of communicative purposes identified and mutually understood by members of the professional or academic community in which they regularly occur." Bhatia (2017) undersöker genrebrukarnas konstruktioner, förhandlingar och bruk av genren. Det är också vår utgångspunkt.

Vi uppfattar regeringens verksamhetsberättelse till riksdagen som en överordnad genre med specifika underordnade genrer. Det är ett medvetet val att vi inte bara benämner genren verksamhetsberättelse eftersom det är ett mycket vidare begrepp. Den subgenre vi undersöker har ingen given beteckning; den omnämns bara som *Förord* i innehållsförteckningarna. Vi benämner den *Ministern har ordet* för att tydliggöra att det inte är ett generiskt förord utan en subgenre med de förväntningar på innehåll och utformning som knyts till den specifika överordnade genren. Här jämför vi med Swales (1990) analyser av förord till avhandlingar som visar att avhandlingsförord uppvisar kännetecken som inte andra förord har och alltså är en egen subgenre.

Som vi nämnde i inledningen har mycket forskning gjorts gällande *Vd har ordet*, medan *Ministern har ordet* (och verksamhetsberättelsen över statligt ägda bolag överlag) endast analyserats i ett fåtal tidigare studier (Koskela 2020, Skärlund 2020, Rahm & Thelander 2021). Denna studie ugår från vår tidigare studie (Enell-Nilsson & Rahm 2021) av retoriska drag och steg i *Ministern har ordet* som baserar sig på Skulstad (1996, 2002). Skulstad har utarbetat en modell för *Vd har ordet* som vi i vår tidigare studie tillämpade på *Ministern har ordet*. Utgångspunkten är att varje retoriskt drag har ett kommunikativt syfte knutet till textens övergripande kommunikativa syfte. Retoriska drag definierar Skulstad (1996:46) som "discriminative elements of dynamic rhetorical organization which identify and capture the communicative purposes of the genre". Dragen realiseras i steg som Skulstad (1996:46) beskriver som retoriska strategier.

Vår tidigare analys av retoriska drag och steg utgående från Skulstads (1996, 2002) modell visar att *Ministern har ordet* uppvisar de tre retoriska drag som även präglar *Vd har ordet*: 1) Etablera relationer, 2) Upprätthålla förtroende och 3) Förstärka relationerna. Dessa karakteriserar materialet från hela den tidsperiod som vi har studerat. Figur 1 visar hur de retoriska dragen och stegen realiseras.

Figur 1. Retoriska drag och steg i *Ministern har ordet* 2007–2020.

Stegen inom parentes är valfria, dvs. de förekommer inte i samtliga *Ministern har ordet*. Övriga steg är obligatoriska, dvs. de förekommer i alla förord. Vår tidigare analys visade att *Ministern har ordet* i stort uppvisar samma retoriska steg som Skulstad beskrev för *Vd har ordet*. Den största skillnaden är att vår analys visade på en större variation i ordningsföljden för dragen och stegen än hos Skulstad (1996, 2002), vilket vi i vår tillämpade modell valt att signalera med dubbelriktade pilar i Figur 1. De retoriska dragen och de steg som ingår i dem kan med andra ord förekomma i olika ordning; det finns alltså inte en fast ordningsföljd som alltid gäller, förutom när det gäller steget

Underskrift som av förklarliga skäl kommer sist. I övrigt präglas förorden av en viss variation i fråga om elementens inbördes ordning, även om ordningsföljden i figuren är den mest typiska.

I vår studie har vi dels analyserat de involverade nyckelpersonernas iakttagelser utarbetandeprocess, form och innehåll för *Ministern har ordet,* dels närmare analyserat centrala teman i dragen över tid. I följande avsnitt går vi närmare in på material och metod för den aktuella studien.

3 Material och metod

Bolag med statligt ägande har redovisats samlat i Sverige sedan 60-talet. Sedan 1981 görs den samlade redovisningen av regeringen till riksdagen genom en skrivelse. Från 1999 får genren den nuvarande beteckningen *Verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande* eftersom det sedan detta årtal förutom skrivelsen också ges ut en årlig verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande (Skärlund 2020).

För den aktuella studien har vi analyserat två typer av material: ett intervjumaterial och ett textmaterial. Intervjumaterialet består av tre transkriberade semi-strukturerade intervjuer med a) portföljcontroller och enhetschef på Näringsdepartementet som ansvarar för verksamhetsberättelsen (60 minuter, 18/3 2019), b) politiskt sakkunnig på Näringsdepartementet (58 minuter, 21/10 2019) samt c) projektledare och skribent/rådgivare på den kommunikationsbyrå som Näringsdepartementet samarbetat med sedan 2015 för att producera *Verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande* (74 minuter, 20/4 2019). Det är viktigt att understryka att kommunikationsbyråns ansvar är formgivning och layout, inte innehållet. Portföljcontrollern ansvarar för insamling av texter och mycket av den språkliga utformningen. Textmaterialet består av *Ministern har ordet* från *Verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande* 2007–2020 och omfattar sammanlagt 10 483 ord.

Både intervju- och textmaterialet bearbetades med innehållsanalys. I intervjumaterialet analyserade vi de delar av intervjuerna där förordet eller relaterade aspekter behandlades. Innehållsanalysen av textmaterialet gjordes utgående från analys av retoriska drag och steg på basen

av den modell vi utvecklat (se figur 1). Innehållsanalysen validerades genom att materialet kodades, granskades, kodades om och bearbetades flera gånger av båda författarna.

4 Iakttagelser av de involverade nyckelpersonerna

För att få mer kunskap om hur verksamhetsberättelsen utarbetas intervjuade vi nyckelpersoner vid Näringsdepartementet och den kommunikationsbyrå som departementet samarbetade med. Intervjuerna bekräftar vår iakttagelse att verksamhetsberättelsen i Sverige är professionellt strukturerad och formgiven och att den har uppenbara yttre likheter med större företags ambitiösa årsredovisningar. Portföljcontrollern på Näringsdepartementet svarar så här på frågan om de inspireras av årsredovisningar från privata företag:

(1) Absolut. Ja, man läser ju andra årsredovisningar i andra sammanhang och vi deltar ju också ibland på olika träffar där man just till exempel gett ut priset till bästa årsredovisningar. Vi försöker hålla oss à jour med vad som händer och vad andra bolag gör som är bra.

Projektledaren på den kommunikationsbyrå som ansvarade för formgivningen av verksamhetsberättelsen för 2018 och 2019 framhåller också sambandet med företags årsredovisningar:

(2) Ja, så är det med alla årsredovisningar som vi gör att det är mycket som är, det är samma segment som ska redovisas men så händer saker under åren. Samma strategi kanske men att man liksom skruvar lite och skriver tydligare, skriver om, skriver nytt.

Exempel 2 visar på det starka sambandet med genren årsredovisningar då projektledaren säger "så är det med alla årsredovisningar" som alltså gäller formgivning och layout, inte innehållet. Projektledaren understryker alltså de stora likheterna med företags årsredovisningar. Sambandet finns förstås även med politiska redovisningar vilket kommer till uttryck i exempel 3 där den sammansatta mottagargruppen framhålls. Texten är tänkt både för riksdagsledamöterna och andra målgrupper:

(3) Enhetschef: Det är ju bestämt, riksdagen är mottagaren, men vi använder ju den här verksamhetsberättelsen om man går ner i detaljer så till exempel när vi rekryterar styrelseledamöter […]. För här i kan du läsa om hur vi jobbar, vad staten har för ägarstyrningsmodell. Det här är lite av en bibel för vår del, vi använder den mycket internt också […]. Riksdagen är huvudmottagaren och sen vill vi gärna att våra bolag också läser den.

Enhetschefen förklarar det omfattande arbetet med verksamhetsberättelsen utifrån dokumentets olika funktioner. Förutom den officiella och primära målgruppen riksdagsledamöterna är texten viktig internt på Näringsdepartementet, viktig för bolagen med statligt ägande och viktig för att kunna rekrytera styrelseledamöter till bolagen.

Det politiska innehållet, särskilt ministerns förord, är självklart noggrant granskat och övervägt av näringsministerns närmaste personal, vilket framgår av intervjun med den politiska sekreteraren. Förordets funktion och roll beskrivs som exempel 4 visar:

(4) Enhetschef: Jag tänker att den här verksamhetsberättelsen är också viktig på det sättet, om man tänker ur ett demokratiskt perspektiv. Det är därför jag tänker att inledningen inte ska vara en politisk pamflett. Det är viktigt att ha respekt för den inriktningen riksdagen har satt för bolagen.

Detta svar visar på politisk konsensus över tid om att hållbarhet är viktigt – ”att hållbarhet inte är en ideologisk skiljelinje mellan alliansregeringarna 2008–2014 och den rödgröna regeringen 2014–2016” (Enell-Nilsson & Rahm 2021:54). Enhetschefen understryker att hållbarhetsarbetet har blivit viktigare sedan den borgerliga regeringens initiativ 2007:

(5) Nämen, första initiativet var ju 2007 då som Maud Olofsson satte – att alla bolag ska hållbarhetsrapportera enligt den här GRI-standarden.[…] Då var det 50 bolag som man förflyttade fram på ett bräde och jag tror att det gjorde skillnad. Statens portfölj visade framfötterna och vågade ta det där klivet. Jag tror att det var viktigt för hela svenska näringslivet, att man blivit duktig på att hållbarhetsrapportera.[…] Vi har lyft in det i alla våra processer: när

vi jobbar med styrelserekrytering, när vi fastställer de här målen så gör vi hållbarhetsanalyser, i våra rapporteringar så lyfter vi fram de här frågorna och våra bolag har kommit jättelångt i det här arbetet. Sen finns det ju alla delar: vissa kommer väldigt långt inom något område, andra lite kortare. Men vi har sedan 2012 haft hållbarhetsfrågan som, varje gång vi träffar bolagen, som politisk ledning träffar bolagen, så diskuterar vi och följer upp deras hållbarhetsarbete, och vi tror verkligen att det är framtiden.

I intervjun med den politiska sekreteraren frågar vi om de uppenbara likheterna med *Vd har ordet*:

(6) Ja, men det här är ju för hela bolagsportföljen, då är det ju ministern som är ytterst ansvarig, så det är ju inga konstigheter egentligen, tycker jag. För på de enskilda årsredovisningar, som du säger, för de enskilda bolagen, så är det ju vd:n. Så här: Ibrahim Baylan är ytterst ansvarig minister för den statliga bolagsportföljen. Och med ansvar kommer också att man ska vara transparent och berätta vad man vill osv.

Svaret är inte helt lättolkat eftersom den politiska sekreteraren både betonar att de verkställande direktörerna för de statliga bolagen ansvarar för sina respektive bolag och att näringsministern är ytterst ansvarig. Frågan som inställer sig är: Vad är skillnaden mellan det yttersta ansvaret för en vd och för näringsministern?

5 Centrala teman i de retoriska dragen över tid

I detta avsnitt presenteras analyser av centrala teman i draget *Etablera relationer* (5.1), i draget *Upprätthålla förtroende* (5.2) och i draget *Förstärka relationerna* (5.3). De centrala temana över tid är föredöme, ekonomisk-politiska mål, samhällsmål, hållbarhet, jämställdhet och mångfald.

5.1 Draget Etablera relationer

I draget *Etablera relationer* ingår steget *Summerande formulering* och vi ger exempel på hur det realiseras 2018:

(7) Det statliga bolagsägandet i Sverige har tillkommit vid olika tidpunkter och av skilda skäl och det finns en stor variation bland deras verksamheter. Ledande och gemensamt för alla är dock att de ska agera föredömligt inom området hållbart företagande och i övrigt på ett sätt så att de åtnjuter offentligt förtroende. (2018)

Här beskrivs kort bolag med statligt ägande och det föredömliga betonas. Det är ett politiskt mål för statliga företag av alla slag, allt från det strikt vinstdrivande LKAB till Systembolaget som både ska leverera vinst och uppfylla andra krav, det som kallas samhällsmål. Det är dock förvånande att inget nämns om samhällsmål eftersom flera av de statliga företagen ska uppfylla samhällsmål förutom ekonomiska mål. Samhällsmål ska inte förväxlas med övergripande politiska mål som hållbarhetsmål eftersom samhällsmål förekommit i decennier för vissa företag, långt innan hållbarhet fanns som begrepp. Ett exempel är Systembolagets samhällsmål att värna folkhälsan genom att ”informera om risker med alkohol, sälja med ansvar och samtidigt ge bra service” (Systembolaget 2023), ett annat Samhalls samhällsmål att ”skapa utvecklande jobb åt personer med funktionsnedsättning och på så sätt ge dem en plats på den ordinarie arbetsmarknaden” (Samhall 2023). Steget *Summerande formulering* betonar oftast målsättningarna 2007–2016, men det finns exempel från detta decennium med ett ekonomiskt perspektiv av liknande slag som i *Vd har ordet*:

(8) 2008 har på flera sätt varit både ett händelserikt och dramatiskt år. I slutet av året byttes högkonjunktur mot internationell finansiell kris och allmän ekonomisk nedgång med stor påverkan på svenska företag och arbetsmarknad. (2008)

Det ekonomiska perspektivet har sin förklaring i finanskrisens enorma inverkan på enskilda, företag och samhället. Det som summeras är helt enkelt hanteringen av den ekonomiska krisen i hela västvärlden 2008, den som ofta omnämns finanskrisen. När världen stängs ner av Covid-19-pandemin 2020-2022 tvingar det fram sociala, organisatoriska och ekonomiska förändringar i hela världen och återspeglas i detta steg 2020 i exempel 9:

(9) Under våren 2020 har det nya coronaviruset spridit sig världen över och drabbat både människor och företag. Många svenska

företag har fått se efterfrågan på sina varor och tjänster minska kraftigt. […] Regeringen har vidtagit en rad olika åtgärder för att mildra coronavirusets effekter på jobb och företag. Det gör vi för att vi som samhälle, den dag krisen är över, ska kunna komma tillbaka, så snabbt och så starkt som möjligt. (2020)

Steget *Summerande formulering* brukar som nämnts och som i exempel 1 handla om storleken, värdet och betydelsen av bolag med statligt ägande. Pandemin gör att steget byter perspektiv. Steget knyter alltså an till både ekonomiska och politiska mål och visar på genrens unika karaktär.

I steget *Finansiellt utfall* är dock likheterna till form och innehåll uppenbara med samma steg i *Vd har ordet* i årsredovisningar med information om resultat, utdledning och värdeökning, vilket exempel 10 visar:

(10) […] den statliga bolagsportföljen redovisar det starkaste resultatet på många år. Efter några riktigt tuffa år så ser vi att miljardförluster åter vänt till miljardvinster. Utdelningsintäkterna ökar kraftigt och den beräknade värdeökningen på portföljen överträffade börsens. (2017)

Innehållet i steget är sig likt sedan 2007 och även under pandemiåren. Det räcker med att stryka adjektivet *statliga* i den första meningen i exemplet från 2017 för att formuleringen skulle ha kunnat förekomma i *Vd har ordet* för ett privat företag.

5.2 Draget Upprätthålla förtroende

I steget *Betona strategier och framtidsperspektiv* lyfts de statliga företagen fram som föredömen inom olika områden, speciellt inom miljö och jämställdhet som i exempel 11 och 12. Det är viktigt att hålla i minnet att det föredömliga är något som gäller för alla statliga företag, antingen de har samhällsmål eller inte. Dessa exempel är alltså frågan om just föredömen och inte samhällsmål:

(11) Bolagen med statligt ägande ska inom sin bransch vara föredömen på miljö- och klimatområdet. (2019)

(12) Bolagen med statligt ägande ska vara föredömen i jämställdhetsarbetet och arbeta aktivt med jämställdhetsfrågor i sin verksamhet. (2020)

Redan 2007 beslutar regeringen om hållbarhetsredovisning, och hållbarhet har fått en alltmer framskjuten position i verksamhetsberättelserna (se närmare intervjuanalyserna i avsnitt 4). Hållbarhetsarbetet blir centralt i ambitionen att vara föredöme, vilket exempel 13 visar:

(13) Ledande och gemensamt för alla är dock att de ska agera föredömligt inom området hållbart företagande och i övrigt på ett sätt så att de åtnjuter offentligt förtroende. […] Flera av bolagen ligger i framkant och driver på omställningen […] Det finns mycket bra arbete som pågår i bolag med statligt ägande som kan tjäna som goda exempel för andra. Det är en portfölj som ligger i framkant och som vi alla ska vara stolta över. (2018) (Författarnas understrykningar)

Näringsministern framhåller att företagen ska agera föredömligt inom området hållbart företagande och i övrigt på ett sätt så att de åtnjuter offentligt förtroende. Här ser vi uttryck som *agera föredömligt*, *ligger i framkant*, *tjäna som goda exempel* för att vara föredöme. Och *ligger i framkant* återknyter dessutom till överskriften *En bolagsportfölj i framkant* för ministerns förord 2018. Detta kan jämföras med analysen av regeringens verksamhetsberättelse 2014 och 2016 i Rahm & Thelander (2021). En slutsats där är att den svenska regeringens mål att agera föredömligt är ett sätt att understryka de politiska ambitionerna i allmänhet och hållbarhet i synnerhet för bolagen med statligt ägande och i förlängningen för svenskt näringsliv i allmänhet.

5.3 Draget Förstärka relationerna

Under periodens första decennium (2007–2016) handlar steget *Ändringar i styrelser* om jämställdhet i statliga bolagsstyrelser eller jämställdhet och mångfald (Enell-Nilsson & Rahm 2021). 2018 vidgas det, som i exempel 14, till en bredare mångfald som även inbegriper ålder och etnisk bakgrund:

(14) Efter årsstämmorna 2019 är kvinnor för första gången i majoritet på ordförandeposterna, en välkommen brytpunkt som visar att staten som ägare har ledartröjan på sig inom jämställdhetsområdet. Vi har i dag sannolikt en av världens mest jämställda bolagsportföljer. Vi har även breddat sammansättningen vad gäller representation från olika generationer då ett antal ledamöter födda på 1980-talet valdes in som nya ledamöter i de statliga bolagsstyrelserna under våren. Det är viktigt att urval av ledamöter görs utifrån en bred rekryteringsbas där man tar vara på kompetensen hos såväl kvinnor och män, som hos personer med olika bakgrund och erfarenheter. (2018) (Författarnas understrykningar)

Jämställdhet och mångfald är stabila som politiska mål för näringsministrarna av olika politisk färg sedan 2007. Det goda exemplet har fått de privata storföretagen att arbeta för jämställdhet i bolagsstyrelserna och gjort att de kommit en bit på väg. Samtidigt har det spelat in att kvotering förts fram i den politiska debatten. Den statliga andra AP-fonden började mäta andelen kvinnor i börsnoterade företags styrelser 2002 och kan visa att andelen ökat från 6 % till 35,4 %, även om det finns ett EU-förslag på kvotering (Ceasar 2021, Haltorp 2022). Uttrycket *ha ledartröjan på sig* är ett annat sätt att formulera det föredömliga och visar att strategin är att de statliga företagen ska vara goda exempel både för företag och i allmänhet.

I exempel 15 finns en passage som hör till både steget *Ändringar i styrelser* och steget *Betona strategier och framtidsperspektiv:*

(15) I spåren av #metoo kallade jag som ägaransvarig minister alla ordföranden inom den statliga bolagsportföljen till ett möte i början av 2018 för att diskutera igenom deras åtgärder för att fortsätta jobba för jämställdhet i sina bolag. Även om den statliga bolagsportföljen är världens kanske mest jämställda vad gäller exempelvis styrelser är det viktigt att bolagen fortsätter jobba för allas lika behandling och jämställdhet inom alla områden av organisationen. (2017)

En stor samhällsfråga som #metoo gör avtryck i förordet eftersom staten som ägare ska vara förebild för jämställdhetsarbetets olika delar. Passagen är både en realisering av steget *Ändringar i styrelser* och steget

Betona strategier och framtidsperspektiv eftersom #metoo kräver att arbetet med jämställdhet och likabehandling gäller även det som dolts och att nya åtgärder vidtas. Ministern deklarerar stolt att bolagens styrelser är *världens kanske mest jämställda*, men tar samtidigt missförhållandena som #metoo avslöjade på allvar genom att samla bolagens ordföranden då #metoo uppmärksammade manligt förtryck även inom statlig verksamhet. I det avseendet har staten som arbetsgivare inte varit ett lyckat föredöme för jämställdhet.

6 Diskussion

Regeringens verksamhetsberättelse för de statligt ägda bolagen har likheter med företags årsredovisningar men också med politiska texter. Verksamhetsberättelsen påverkas både av finansiell och politisk rapportering och är just därför en genre i egen kraft. Samma likheter har subgenren *Ministern har ordet* med subgenren *Vd har ordet* i företags årsredovisningar.

Den retoriska analysen av retoriska drag och steg i ministerns förord i *Verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande* visar på yttre likheter med *Vd har ordet* genom att dragen och stegen förekommer i båda typerna. Ibland är innehållet slående likt, som i *Finansiellt utfall* 2017 och då ministerns *Summerande formulering* 2008 hade fungerat likaväl för en börs-vd som var bekymrad över finanskrisen.

Som vi sett förändrar Covid-19-pandemin innehållet i *Summerande formulering*. Efter pandemin betonas den politiska hanteringen av samhällsutmaningar. Steget *Betona strategier och framtidsperspektiv* handlar mycket om hållbarhet. Det inleds med att Sverige 2007 går i bräschen med krav på hållbarhetsredovisning för bolag med statligt ägande och förstärks efter undertecknandet av Agenda 2030 vilket också understryks av enhetschefen på Näringsdepartementet. Hållbarhet blir en del av att vara föredöme vilket framhålls av Skärlund (2020). Generellt sett är det svårt att se politiska skillnader mellan de socialdemokratiska näringsministrarnas förord 2017–2020 och de borgerliga och socialdemokratiska ministrarnas förord föregående decennium. Skärlund (2020) undersöker verksamhetsberättelserna 1999–2017 och kommer fram till att det snarare handlar om att företagen med statligt ägande ska vara föredömen än att de verkligen är det. Vi

ser dock en förändring 2017–2020 genom att staten som ägare också är föredöme.

Det föredömliga handlar sedan länge om jämställdhet vilket också understryks av Skärlund (2020). Förorden 2007–2020 tar upp andelen kvinnor i styrelserna för bolagen med statligt ägande. Detta har tidigare fungerat som piska (hot om att införa kvotering) för börsbolagens styrelser på grund av den låga andelen, men har senare övergått till förebild med tanke på att andelen kvinnor i börsbolagens styrelser fördubblats på 20 år; 2022 nådde andelen 35,4 % (Haltorp 2022). År 2017 kan Mikael Damberg stolt konstatera att ”den statliga bolagsportföljen är kanske världens mest jämställda vad gäller exempelvis styrelser”. Men samtidigt har han i kölvattnet av #metoo ett trovärdighetsproblem, eftersom det framkom att det förekommit många fall av ojämlik behandling och övergrepp. Efterträdaren Ibrahim Baylan har sannolikt #metoo i åtanke likaväl som hållbarhet när han 2018 beskriver det som att företagen med statligt ägande ska *ligga i framkant*. Och när han så talar om att *ha ledartröjan på sig* har han höjt ambitionen till att styrelserna förutom könsmässig balans även ska ”ha personer med olika bakgrunder och erfarenheter”.

Ambitionsnivån för det föredömliga har således höjts. Näringsministrarna lyfter fram hållbarhetsmål och de jämställda styrelserna samtidigt som de strävar mot en mer sammansatt kompetens där även ålder och etnicitet ingår. Föredöme uttrycks på många sätt, och näringsministrarna bär stolt den metaforiska ledartröjan över kostymen.

Litteratur

Bhatia, Vijay K. 2004. *Worlds of Written Discourse: A Genre-Based View*. London: Continuum.

Bhatia, Vijay K. 2017. *Critical genre analysis: investigating interdiscursive performance in professional practice.* Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge

Ceasar, Julia. 2021. Rekordmånga kvinnor i börsbolagens styrelser I: Dagens Nyheter 21/6 2021 https://www.dn.se/ekonomi/rekordmanga-kvinnor-i-borsbolagens-styrelser/ Hämtat 5 juni 2023.

Enell-Nilsson, Mona & Rahm, Henrik. 2021. Genremönster i Ministern har ordet: Regeringar rapporterar om bolag med statligt ägande. *VAKKI Publications* 13. S. 43-62

Haltorp, Moa. 2022. Andelen kvinnor ökar i börsbolagens styrelser I: Dagens Nyheter 1/7 2022. https://www.dn.se/ekonomi/andelen-kvinnor-okar-i-borsbolagens-styrelser/ Hämtat 5 juni 2023.

Koskela, Merja. 2020. Institutionaalista tekstilajia laatimassa –Valtionhallinnon henkilöstön näkemyksiä vuosikertomuksen synnystä. *VAKKI Publications* 12. S. 33-46

Rahm, Henrik & Thelander, Åsa. 2021. A new narrative about sustainability or a sustainable narrative? Legitimation practices in consolidated government accounts before and after Agenda 2030. *Fachsprache Journal of Professional and Scientific Communication* 43 (1-2). S. 2-21

Sandell, Niklas, Sjöblom, Mikael & Svensson, Peter. 2018. Berättelserna i "VD har ordet - i dialog med omvärlden. I: *Balans Fördjupning* 1. S. 14–17

Samhall 2023 https://samhall.se/om-samhall/ Hämtat 3 juni 2023.

Skulstad, Aud Solbjørg. 1996. Rhetorical organization of chairmen's statements. *International Journal of Applied Linguistics* 6:1. S. 43–63.

Skulstad, Aud Solbjørg. 2002. *Established and Emerging Business Genres*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS – Norwegian Academic Press.

Skärlund, Sanna. 2020. Minskade kostnader och ökad lönsamhet: Hållbarhet och föredömlighet som mål och medel hos svenska företag med statligt ägande. *Sakprosa*, 12 (2). S. 1–34.

Systembolaget 2023 https://www.omsystembolaget.se/salja-med-ansvar/vart-uppdrag/ Hämtat 3 juni 2023

Swales, John M. 1990. *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tengblad, Stefan & Ohlsson, Claes. 2006. När VD har ordet: om förtroendeskapande kommunikation och att vara en etisk företagsledare. I: Johansson, Inga-Lill, Jönsson, Sten A. & Solli, Rolf (red.). *Värdet av förtroende.* S. 359–383.

Språket som nyckel? En studie av uppfattningar om svenska språket som förutsättning för integration

Claes Ohlsson & Johanna Salomonsson

1 Introduktion

Kunskaper i svenska språket framhålls ofta som en av de absolut viktigaste faktorerna för integration. Språklagen från 2009 säger att svenska språket ska vara det gemensamma och samhällsbärande språket i Sverige (SFS 2009:600). Det kan verka självklart, men länge saknades tydlig reglering av svenska språkets ställning och roll inom Sverige, mycket på grund av en outtalad uppfattning om svenska språkets självklarhet i Sverige (Josephson 2018). Med ökad invandring, en alltmer uppenbar flerspråkighet i Sverige och större uppmärksamhet för de nationella minoritetsspråken har svenskans roll, både som eget språk och i förhållande till andra språk, kommit att diskuteras och följaktligen normeras. En ofta använd och återkommande metafor är *språket som nyckel* till vidare utbildning, arbete och etablering i samhället. Nyckelmetaforen används av flera aktörer inom utbildningssystemet såväl som av företrädare för olika politiska partier, till exempel av dåvarande utbildningsminister Anna Ekström i ett pressmeddelande från november 2020: ”Svenska språket är en viktig nyckel till utbildning, arbete och till att kunna delta aktivt i samhället.” (Regeringskansliet 2020).

I samsynen om språket som den självklara nyckeln för utbildning, arbete och liv i Sverige saknas dock en tydlig bild om vilka språkkunskaper som krävs i detalj eller – framför allt – om efterfrågad kompetens i svenska språket faktiskt kan eller ska öppna dörrar. Det senare uppmärksammas av Dahlstedt et al. (2021) med en diskussion om att språkkunskaper ses som lösning för lyckad integration på många olika, ibland kontrasterande, sätt. Det är i ambivalensen om språket som självklar nyckel till integration som vår artikel tar sin utgångspunkt. Vi vill diskutera attityder och positioner till språk som fenomen i dagens integrationssammanhang utifrån tanken om svenska språket som nödvändigt för inträde i det svenska samhället. För även om samsyn verkar råda om språkets betydelse finns det ideologiska

skillnader om svenskans roll och förhållande till andra språk, något som även aktualiserats genom debatten om språkkrav och språktester för personer som önskar inträde på den svenska arbetsmarknaden (Hyltenstam & Milani 2012, Salö 2020) eller i studier av språkets betydelse på arbetsplatser (Söderlundh et al. 2020).

Även om flera samhällsaktörer i stora drag verkar vara överens om språkets betydelse för att kunna leva och verka i Sverige så drivs de också av olika syften och mål. Det visar sig exempelvis i den politiska debatten om vilka krav på språktester samhället ska ställa på migranter för att ge dem inträde i det svenska samhället eller om förskolan borde vara obligatorisk för barn som inte har svenska som förstaspråk (Rydell & Milani 2020). Många olika parter och aktörer är inblandade i det intrikata fält som integrationsområdet har utvecklats till i Sverige. Etablering och integration utgör på så sätt en komplex praktik där flera intresseperspektiv dels kan vara överlappande, dels stå i konflikt med varandra. Vi menar att ett uttalat och samlat aktörsperspektiv till viss del saknas när det gäller språkfrågor i en integrationskontext där svenskkunskaper förstås som en obligatorisk kompetens för att som migrant komma i fråga för anställning. I sådana sammanhang framstår nyckelmetaforen som oemotsäglig, men verkar också rymma olika uppfattningar om språk som begrepp och dess betydelse för integration. Det betyder inte att beskrivningar av olika enskilda aktörers uppfattningar om språkkunskaper saknas men att jämförelser av uppfattningar om språkkunskaper i praktiken hos flera parter med skilda roller och syften behövs för en både bredare och djupare bild av synen på språk i diskurser som rör integration.

Studien antar ett diskursivt perspektiv på förhållandet mellan språk och kontext, vilket innebär att språkbruket och den praktik samt kontext där det används har en ömsesidig relation och påverkanspotential. En sådan relation mellan språkbruk och kontext kan till exempel ha betydelse för aktörers positionering gentemot andra aktörer, vilket på så sätt kan påverka vad som uttalas eller inte i ett visst sammanhang men framför allt även *hur* (Schröter & Taylor 2017). Mot denna bakgrund utgår vår studie från ett urval av olika institutionella aktörer med koppling till integrationsdiskurser. I vår analys gör vi en genomgång av uppfattningar om språkrelaterade nyckelord i texter

från dessa aktörer. Analysen beskriver dessa aktörsrepresentanters uppfattningar om och attityder till språk som fenomen i integrationssammanhang.

2 Bakgrund

En grundtanke för uppfattningar om ett flerspråkigt Sverige har varit att svenskan är det enda språk som ska kunna användas i de flesta sammanhang (Hyltenstam & Milani 2012:95). Samtidigt har det funnits en lyhördhet för att flera språk ska kunna användas. Ett exempel är en ökad medvetenhet om styrkan med flerspråkighet för språkutveckling. Bakom ett sådant förhållningssätt finns en emancipatorisk syn på språkkunskap och språkanvändning sprungen ur en kontext där de språk som används har olika status eller prestige. Att betona språkliga förmågor på flera språk är värdefullt och självklart i utbildningskontext men inte alltid relevant inom alla yrkespraktiker. Detta har Söderlundh et al. (2020) visat i en studie av flerspråkighet på en arbetsplats. Likaså finns en spänning mellan svenskans och engelskans roller i samhället (Hyltenstam & Milani 2012:52) och även ett mer instrumentellt synsätt på språk som en tänkbar faktor bland andra för framgång på arbetsmarknaden (Åslund & Rooth 2007) men där mindre vikt läggs vid att faktiskt problematisera språkkunskaper. Sammantaget finns alltså intresse för språk i många domäner men från olika perspektiv och med olika syften.

Begreppet *integration* är problematiskt ur många aspekter, inte minst ur perspektivet att det inte går att tala om fullständig integration *per se,* eftersom integrationsfrågan i själva verket då blir en ickefråga. En person som är helt införlivad i ett samhälle ses i stället som *naturaliserad.* Därför kan begreppet *integration* modifieras inom ett kontinuum i termer om *välintegrerad,* och en absolut modifiering är semantiskt möjligt endast genom negation – en person kan mycket väl förstås som *inte integrerad.* Just den här problematiken har Goodman (2010) uppmärksammat och hon utvecklar integrationsbegreppet genom två axlar där den horisontella axeln förhåller sig till graden av restriktivt kontra liberalt förhållningssätt till migranter, det vill säga ett motsatsförhållande mellan *jus sanguinis* där rätten till medborgarskap följer en persons härstamning och *jus soli* eller territorialprincipen där

den plats där en person är född avgör nationell tillhörighet. Den vertikala axeln beskriver graden av språkkrav för medborgarskap på en skala mellan tjock och tunn (Figur 1).

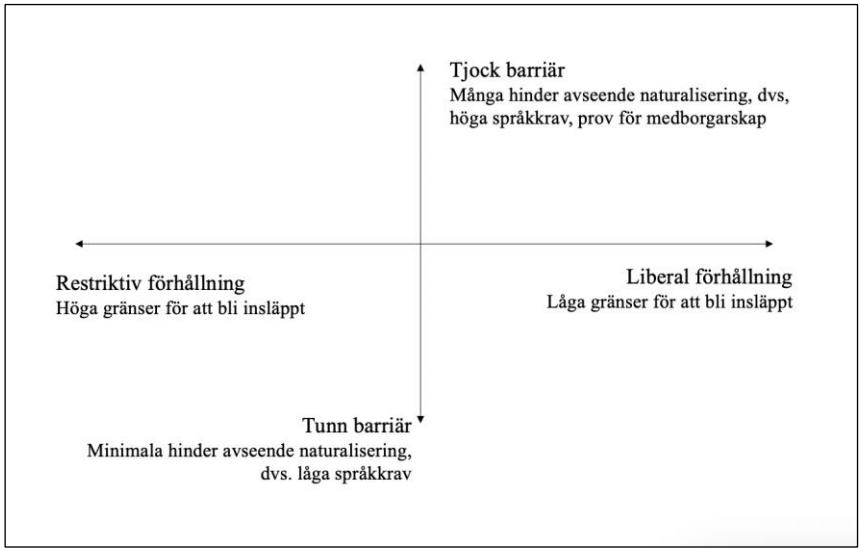

Figur 1. konceptualisering av politisk förhållning om medborgarskap (från Goodman, 2010:757).

Tjocka barriärer ställer krav på hög grad av naturalisering, vilket innebär att en migrant lär sig tala svenska utan grammatiska fel och med standardsvenskt eller dialektalt uttal, medan låga barriärer i stället ställer låga krav på svenskkunskaper och även kan acceptera andra språk än svenska i ett svenskspråkigt samhälle. Lite senare i studien kommer vi att återkomma till Goodmans (2010) modell, och hur uppfattningar om språk reproduceras utifrån de två axlarna. Det låter sig göras genom studier av nyckelord inom olika samhällsområden.

3 Att undersöka nyckelord som diskursiva markörer

Nyckelord kan förstås som analytiskt begrepp på flera sätt i olika typer av forskning, inte minst inom språkvetenskapen i lexikografi och semantik, eller i forskning om politik (se Brylla 2000). Vår studies analytiska ingång är att undersöka förekomst och användning av

ämnesord med nyckelordsegenskaper i sammanhang som rör integration. Att utgå från enskilda ord för att undersöka förhållanden i texter ligger nära idén om diskursiva nyckelord (Schröter 2008) eller hur ord analyseras inom begreppshistorisk forskning (Connolly, 1993). Nyckelordsforskning med språkvetenskapligt fokus handlar ofta om kontrastiva undersökningar av ord på flera språk (se Schroeter & Veniard 2016) eller om politiska diskurser (se Gustafsson & Seiler Brylla 2012). De ord vi intresserar oss för och undersöker är dock inte nödvändigtvis de utpräglade politiska nyckelord som exempelvis Brylla (2000) beskriver. Vi ser nyckelord som begrepp en aktör förhåller sig till eller använder för att uttrycka en position eller en attityd i ett visst sammanhang, och som också är återkommande hos olika aktörer. Därför är det relevant att tala om dessa ord som *diskursiva markörer*, något som till exempel Schröter (2008) också gör genom att tala om nyckelord som diskursiva fokuspunkter eller att de representerar ”discourse in a nutshell”.

Begreppshistorisk forskning om enskilda begrepp har ofta haft ett intresse för hur vissa begrepp med stor samhällelig och kulturhistorisk betydelse har förändrats över tid. Vi är i första hand intresserade av ord som används i vardagligt eller allmänt språk och hur detta bruk kan kopplas till diskursiv förändring och utveckling. Det betyder en syn på ord som markörer för det offentliga samtalets förändring, och i vårt fall för hur ämnen som språk och integration hanteras av olika aktörer. Det motiverar också vårt fokus på att undersöka språk- och ordbruk som berör samma ämne hos olika aktörer i flera domäner som grund för en jämförelse av mönster. Ansatsen att se ord som diskursiva markörer inkluderar exempelvis sammansättningsformer för ett brett ämnesord som *språk* eller om ord med språk som grundbetydelse förekommer frekvent och återkommande tillsammans med andra ord i texter från olika diskurser. I det senare exemplet kan aktörers värderande attityder till och positionering i förhållande till sådana ordsamband eller kollokationer både ge en bild av hur framträdande de är samt om sammanhanget där de används framställs som positivt eller negativt (se Partington 2004 om semantisk prosodi och preferens).

4 Material och arbetsmetod

Vi har valt ut aktörsgrupper och texter från fyra olika samhällsområden som underlag för undersökningen av ord som har med språk och integration att göra. De fyra samhällsområdena har valts med hänsyn till att de både är institutionella och påverkande men också ofta fungerar som drivande krafter i en offentlig debatt om integration. De fyra samhällsområdena är *Forskning och utbildning*, *Media*, *Näringsliv* samt *Politik*. Det produceras stora mängder text inom alla dessa områden och vi har varit tvungna att avgränsa oss till några representativa exempel från respektive område och aktörsgrupp. Urvalet visas i Tabell 1 nedan:

Tabell 1. Material från områdena Forskning och utbildning, Media, Näringsliv och Politik.

Samhällsområde	Aktörsgrupp	Typ av texter	Omfång i antal ord	Kommentar
Forskning och utbildning	Forskare	Avhandlingar och vetenskapliga artiklar	554 323	Från publikationsdatabasen DiVA
Media	Rikspress	Svensk dagspress	281 725	Tryckt press via databasen Mediearkivet
Näringsliv	Arbetsgivare	Publikationer från Svenskt näringsliv	78 405	Rapporter och remissvar
Politik	Regering	Propositioner	1 129 976	

Som framgår av Tabell 1 har vi valt ut en textgenre från respektive aktörsgrupp vilket främst har med begränsningar av analysmöjligheterna att göra. De texter som ingår är alla inhämtade från två år, 2016 och 2021. Inom området Forskning ingår avhandlingar och vetenskapliga artiklar där *språk* och *integration* antingen är nyckelord eller finns med i fritextsökningar. Detsamma gäller artiklar från kategorin Rikspress i databasen Mediearkivet. Inom Näringsliv har vi på samma sätt identifierat publikationer från arbetsgivarorganisationen Svenskt näringsliv där rapporter, remissvar och utlåtanden finns med. Vi har

slutligen låtit regeringen representera samhällsområdet Politik och då utgått från dess propositioner som berör språk och integration under de två åren 2016 och 2021.

De frågor som leder analysen är om, och i vilken utsträckning, förvalda sökord som har med språk och integration att göra förekommer i aktörsgruppernas texter och på vilka sätt. Vidare beskrivs sökordens kollokationer i respektive textgrupp med fokus på vilka starka och unika kollokationssamband som kan urskiljas för olika sökord. Vår analys utgår från förbestämda sökord för begrepp som förekommer i den offentliga debatten. Urvalet av sökord är tänkt att reflektera en etablerad och i grunden neutral begreppsdiskurs om språk i integrationsdiskurs men som också har potential att användas värderande för positionering och argumentation. Urvalet utgår vidare från en ambition att hitta grundläggande begrepp som används av flera aktörer. De sökord och sökfraser som används är:

- *språkkunskap* (i alla böjningsformer),
- *flerspråkig* och *flerspråkighet* (i alla böjningsformer),
- *språk* i samförekomst med *integration*.

För att genomföra analysen har korpusverktyget Sketch Engine använts (http://sketchengine.eu). Sketch Engine är en webbaserad korpustjänst för forskning och undervisning som omfattar en stor mängd korpusar på många språk som kan bearbetas med en uppsättning olika analysverktyg. Dessutom finns möjlighet att ladda upp egna texter och skapa bearbetningsbara korpusar, något som vi har utnyttjat för vår undersökning. Dessa egna korpusar blir dock inte offentligt åtkomliga. I Sketch Engine har vi använt funktionen Word Sketch för sökorden och då fått information om kollokationer för olika ordkombinationer. Dessutom ges information om generell förekomst och frekvens genom funktionen.

5 Sökordsförekomster

Sökordet *språkkunskap* förekommer i första hand i regeringspropositioner och i rikspressrapportering samt med enstaka belägg i textmaterialet från arbetsgivarorganisationen Svenskt näringsliv och i

forskningspublikationer. Sökordskombinationer för *flerspråkig/het* förekommer i huvudsak i forskningspublikationer och i viss mån även i regeringspropositioner, men avsevärt mer sparsamt i rikspress och är helt frånvarande i material från Svenskt näringsliv. Eftersom materialen är så pass olika när det gäller storlek är det inte rättvisande att redovisa förekomster i frekvens. Istället för att se till statistiska mönster är det här snarare fråga om att se om sökorden överhuvudtaget förekommer och används.

En fördjupad indikation på användning i förhållande till den aktuella diskursen är sökningar på *språk* i samförekomst med *integration* i enskilda texter inom respektive material. På samma sätt som i det sökmönster som redovisas ovan letar vi efter förekomster men också efter produktivitet genom användning av sammansättningar med *språk* som för- eller efterled. En enkel visualisering av generella positioner utifrån sökningarna på förekomst och variation visas i Figur 2 nedan där den vänstra änden av skalan representerar låga förekomster och mindre variation och den högra änden det motsatta förhållandet för respektive sökord. Asterisken efter sökord i figuren indikerar att alla böjningsformer ingått i sökningarna.

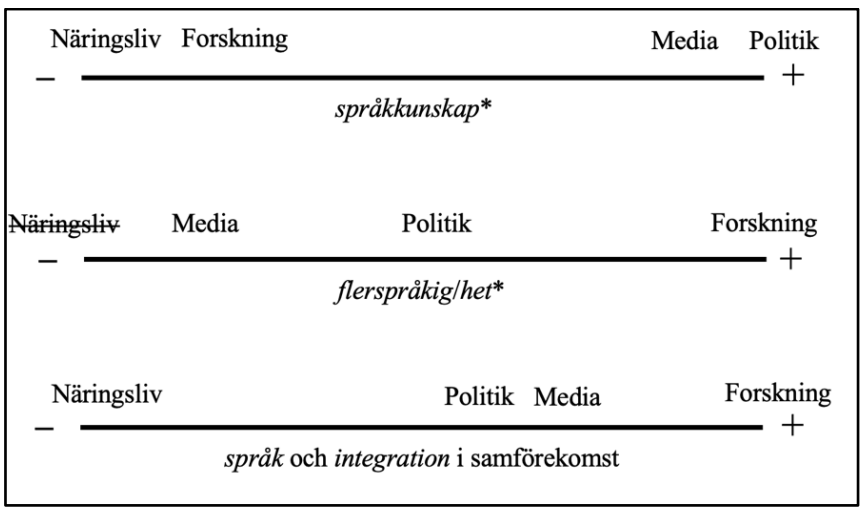

Figur 2. visualisering av aktörsgruppers förhållande till sökord på en skala för grad av förekomst och variation.

Användning av s*pråk* i samband med *integration* genererar absolut flest belägg och sammansättningsformer i forskningspublikationsmaterialet där det även finns störst variation när det gäller vilka syntaktiska roller (exempelvis subjekt, objekt) som *språk*-ord tilldelas. Bland de mest frekvent förekommande sammansättningarna i aktörsgruppen forskning finns *flerspråkig*, *flerspråkighet* och *andraspråk*. Regeringspropositioner och rikspress uppvisar förekomster och användningsvariation i lägre utsträckning och är ganska likartade när det gäller hur *språk* används tillsammans med *integration*. I aktörsgruppen Media är de mest frekventa sammansättningarna *språkkunskaper*, *språkkrav* och *språktest* där de två senare orden framträder tydligast i texter från 2021. Slutligen visar materialet från Svenskt näringsliv minst användning i hur *språk* används tillsammans med *integration* och även när det gäller bredd och variation för sammansättningar med språk. De enda sammansättningsord som förekommer med viss frekvens i Näringsliv är *språkkunskaper* och *språkutbildning*.

6 Sökordens kollokationer

Undersökningens andra del handlar om att beskriva hur de utvalda aktörsgrupperna uttrycker värderingar och attityder i förhållande till sökorden för språk och integration. Med hjälp av korpusverktyget Sketch Engine och funktionen Word Sketch är det möjligt att se vilka ord som ofta används tillsammans och som har starka samt unika förbindelser. För att kunna beskriva sådana kollokationer, det vill säga ord som har samvariation med sökorden i fokus, används värdet logDice som tar hänsyn till hur starkt förhållandet är mellan ett sökord och dess kollokation. Det innebär att ord som typiskt förekommer med ett annat ord, och bildar ett återkommande mönster, går att identifiera till skillnad mot att beskriva ord som ofta används tillsammans även med många andra ord. På så sätt går det att urskilja starka och unika samband mellan ord i ett textmaterial och det går också att jämföra kollokationsmönster i flera texter med varandra. Ett logDice-värde över 10 indikerar ett starkt samband för en kollokation och vi har valt ord med högre värde än det i redovisningen nedan.

Ytterligare en aspekt att ta hänsyn till är vilket förhållande en kollokation har till sökordet, och detta blir särskilt intressant för att få reda

på mer om deras funktion som diskursiva markörer. Det kan vara som attribut i form av adjektiv till sökordet eller där sökordet har en subjekts- eller objektsroll i förhållande till kollokationsordet. Sådan rollvariation kan också ses som en indikation på hur ett ord används i en kontext och ingår därmed i analysen. Analysen av kollokationer fokuserar på sökorden *språkkunskap* och *flerspråkig/het*, eftersom de kan ses som återkommande begrepp i de textkategorier som ingår i undersökningen, och på så sätt också som tänkbara nyckelord eller markörer i de diskurser som aktörernas texter är delar av.

Starka kollokationer för sökordet *språkkunskap* rör närmast uteslutande attribut, det vill säga adjektivbestämningar. Starka kollokationer för *språkkunskap* i andra syntaktiska roller förekommer inte i något av materialen, vilket motiverar vårt fokus på adjektivattribut. Tabell 2 nedan visar en översikt över framförställda attribut som ingår i starka kollokationer i respektive aktörsmaterial utifrån kategorierna *Kvantifikator*, *Värdering* och *Beskrivning*. Kategoriseringen har utförts utifrån ordens generella betydelse, men också genom att vi tolkat betydelsen i den omedelbara kontexten.

Tabell 2. framförställda attribut till sökordet språkkunskap.

Samhällsområde	Kvantifikator	Värdering	Beskrivning
Forskning		*bristfällig*	
Media	*allmän*, *elementär*, *tidig*, *mycket*, *stor*	*god, dålig*, *otillräcklig*, *allmän*, *elementär*	*tidig*
Näringsliv	*viss*	*bristande*	
Politik	*tillräcklig*	*bristande, lämplig*	

Tabellen indikerar alltså både betydelse och variation hos de starka kollokationer som kan identifieras för sökordet *språkkunskap* i de fyra aktörsmaterialen. En iakttagelse är att begreppet *språkkunskap* används i högre grad i forsknings- och mediamaterialen men att den enda starka och återkommande kollokationen i forskningstexterna är *bristfällig språkkunskap*. *Språkkunskap* förekommer även som begrepp i mediamaterialet från rikspress och med flera återkommande kollokationer som varierar mer i betydelse. En ledtråd till detta kan ligga i de

olika textgenrernas funktioner. *Språkkunskap* förekommer i mindre utsträckning i texterna från aktörsgrupperna Näringsliv och Politik och när det gäller eventuella starka kollokationer dominerar de negativa betydelserna.

Som helhet finns en tendens till att *språkkunskap* omnämns mer negativt än positivt och också värderas i termer av grad eller tillräcklighet. Dock kan vi urskilja negativ värdering även bland attributen som kvantifikatorer, som *elementär*, *viss*, *tillräcklig*. Vi finner endast ett attribut som saknar funktionen av värdering eller kvantitetsmarkör, nämligen *tidig* i mediaområdet.

Dessa attribut blir viktiga som diskursiva markörer i relation till metaforen om språket som nyckel. Det faktum att *språkkunskaper* beskrivs i termer som exempelvis *allmän* eller *elementär* visar att samtalet om språkkunskaper i diskursen inte rör sig om djuplodande språkkunskaper, och framför allt inte om *andra* språkkunskaper i andra språk. Sökorden suggererar en bild av att omfattning är viktigt, eftersom det markeras genom att nämnas. Det som inte nämns och markeras utgör det självklara i diskursen (Schröter, 2018:40). Utifrån Goodmans (2010) modell hanteras *språkkunskap* med tjocka barriärer, dvs. diskursen ger inte utrymme för svaga språkkunskaper i svenska eller språkkunskaper i andra språk än just svenska.

När det gäller sökordet *flerspråkig/het* så används dessa främst i forskningspublikationerna, vilket kan bero på att *flerspråkighet* som begrepp är ett etablerat forskningsområde och därmed används som analytiskt begrepp. Här återfinns starka kollokationsmönster för fler roller än enbart som attribut och en översikt visas i Tabell 3 nedan.

Tabell 3. kollokationer till *flerspråkighet* i material från aktörsgruppen forskning.

Roll		**Kollokation**
Framförställt attribut	[ATTR. *flerspråkighet*]	*uppmärksammad*, *vanlig*, *legitimerad*, *egen*, *dynamisk*, *vuxen*, *komplex*
Subjekt	[*flerspråkighet* VP]	*främja*, *konstruera*, *uppstå*, *skapa*, *peka*
Objekt	[VP *flerspråkighet*]	*fokusera*, *motverka*, *ha*, *introducera*

Ett tydligt mönster framträder och det är att samtliga attribut används som beskrivningar av *flerspråkighet.* Betydelser av kvantifiering eller värdering uteblir, och det kan också ses som ett typiskt drag för den typen av texter. Mer oväntat är frånvaron av både förekomster och kollokationsmönster hos de övriga tre aktörsgrupperna när det gäller sökmönstret *flerspråkig/het*. Träffar finns i texterna men de är dels få, dels otydliga när det gäller vilka förhållningssätt som antas, och detta är en kontrast mot mönstren för sökordet *språkkunskap*. Det låga antalet träffar medför också att det inte går att urskilja särskilt starka kollokationsrelationer.

När det gäller de verb som kollokerar med *flerspråkighet* så återger de i huvudsak dynamiska betydelser. Kollokationerna *fokusera* och *motverka* återger ett restriktivt förhållningssätt till flerspråkighet på Goodmans (2010) horisontella axel och fungerar därför som diskursiva markörer genom att spegla metaforen om språket som nyckel. Med hjälp av kollokationer och sökordsfrekvenser blir det möjligt att packa upp en lexikal metafor som språket som nyckel till integration.

7 Diskussion

Denna studies mål är att visa hur *språk* som begrepp används inom olika samhällsområden för att belysa svenska språkets roll i frågor som rör integration och etablering. En central utgångspunkt är den i migrationsdiskursen flitigt reproducerade metaforen språket är nyckeln till integration, och hur den packas upp i olika sammanhang där språk och integration är centrala aspekter. Resultaten från nyckelordsanalysen i texter från institutionella aktörer ger indikationer om att synen på till synes med varandra relaterade begrepp som *språkkunskap* och *flerspråkighet* varierar både när det gäller förekomst och attityd. I den politiska diskursen lyfts språkkunskaper i specifikt *svenska* språket fram som nödvändiga för integration och etablering.

Med hjälp av Goodmans (2010) modell kan vi få syn på de diskursiva markörer som förmedlar hur diskursen präglas av en ideologi med tjocka barriärer för språkkrav, och ett restriktivt förhållningssätt till migranter. De ses fortfarande som migranter *jus sanguinis* och definieras i första hand utifrån sitt ursprung som är i behov av att kunna svenska för att kunna verka och arbeta i ett svenskt samhälle. Vi kan

dra slutsatsen att en viktig del av diskursen om språk i integrationskontexten är att det ställs krav på svenska, och att språkkunskapen står i direkt relation till hur dessa aktörer ser på migrantens förutsättningar att kunna försörja sig själva. Enda undantaget gäller de personer som vistas i Sverige tillfälligt.

När det gäller de olika samhällsområdena så visar Näringslivet på en mera ensidig bild med ett omedelbart förhållande mellan språkkunskaper och integration. Inom Forskning och Media hanteras *språkkunskaper* mer nyanserat medan det inom Politik tenderar att reproducera den diskurs som Näringslivet skapar. *Flerspråkighet* används mer varierat inom Forskning, inte alls av Näringslivet och Media reproducerar en bild av att flerspråkighet endast kan ses på ett sätt. *Språkkunskap* ger en annan bild där Näringslivet använder ordet på ett restriktivt sätt, men användningen är mer elaborerad av Media och Politik.

För att få reda på mer om vad som gömmer sig bakom det mer eller mindre varierade bruket av sökorden valde vi att titta närmare på deras kollokationer. Genom att identifiera hur de kollokerar med olika attribut kunde vi få en klarare bild över hur dessa sökord värderas, och på så sätt komma närmare svaret på frågan hur de olika samhällsområdena förhåller sig till metaforen om språket som nyckel till integration. Vi ville få syn på om språket som faktor för integration befinner sig i den tjocka eller tunna änden av den vertikala axeln i Goodmans (2010) modell. Analysen visade att det blir extra tydligt i användningen av attribut till sökordet *språkkunskap*, där vi finner flertalet framförställda attribut som beskriver problem med språkkunskaperna, eller kvantifierar dess omfattning. På så sätt fungerar dessa attribut som diskursiva markörer eftersom de genom sin negativa värdering reproducerar metaforen språket är nyckeln, där *-et* är likställt med det svenska språket.

I det diskursiva samtalet om språket som nyckel till integration framträder en bild av att svenskan är det självklara språket i Sverige. Det syns delvis genom att attributen saknar en funktion av neutral beskrivning utan snarare används som kvantifikatorer eller värderingar, men också med hjälp av de kollokerande verben med dynamisk betydelse. Flerspråkigheten ska göra något, eller man ska göra något åt flerspråkigheten. I Goodmans (2010) modell ger detta ett uttryck för

snarare en restriktiv än liberal hållning till flerspråkighet, vilket kan ses som en spegling av hur de andra samhällsområdena tenderar att reproducera diskursen om att språket är nyckel till lyckad etablering och integration.

Att försöka fånga en diskurs med hjälp av sökordsfrekvens och en kollokationsstudie ger dock ingen tydlig bild utan har endast kunnat visa på tendenser i materialet. Ett generellt problem är få träffar, vilket gör att varje träff får stor betydelse för de slutsatser vi kan dra om hur metaforen språket är nyckeln reproduceras i migrationsdiskursen. Trots detta menar vi att resultatet ändå visar att det finns en restriktiv syn på flerspråkighet, och att inträde på arbetsmarknaden är likställt med goda svenskkunskaper. I framtida studier vill vi därför gå ännu mer på djupet med analyser av hur olika aktörsgrupper förhåller sig till språk som fenomen i integrationssammanhang genom fortsatta korpusanalyser och med hjälp av andra metoder.

Litteratur

Brylla, Charlotta. 2000. Ord med laddning. Nyckelord och slagord som termer i tysk språkvetenskap. *ORDAT – Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000*. Göteborgs universitet.

Dahlstedt, Magnus, Colliander, Helena, Rydell, Maria, & Gruber, Sabina. 2021. Språket som nyckel. I: Dahlstedt, Magnus & Fejes, Andreas (red.). *Utbildning i migrationens tid*. Lund: Studentlitteratur. S. 48–68.

Goodman, Sara W. 2010. Integration requirements for integration's sake? Identifying, categorising and comparing civic integration policies. *Journal of ethnic and migration studies* 36(5). S. 753–772.

Gustafsson, Anna W. & Seiler Brylla, Charlotta. 2012. Gröna ord: en begreppsanalys av två partiprogram. I: Brandtler, Johan, Håkansson, David, Huber, Stefan & Klingvall, Eva (red.). *Discourse and grammar: a festschrift in honor of Valéria Molnár*. S. 93–114.

Hyltenstam, Kenneth, & Milani, Tommaso. 2012. Flerspråkighetens sociopolitiska och sociokulturella ramar. I: Hyltenstam, Kenneth,

Axelsson, Monica & Lindberg, Inger (red.). *Flerspråkighet: en forskningsöversikt*. Stockholm: Vetenskapsrådet. S. 17–152.

Josephson, Olle. 2018. *Språkpolitik*. Stockholm: Morfem förlag.

Partington, Alan. 2004. ”Utterly content in each other's company”: Semantic prosody and semantic preference. *International journal of corpus linguistics* 9(1). 131–156.

Regeringskansliet. 2020. Pressmeddelande 5 november 2020. Hämtad från https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/11/forslag-om-sprakplikt-for-ratt-till-forsorjningsstod/.

Rydell Maria, & Milani, Tommaso. 2020. Språkkrav som migrationspolitiskt verktyg. I: Fejes, Andreas & Dahlstedt, Magnus (red.). *Perspektiv på skolans problem: vad säger forskningen?* Lund: Studentlitteratur. S. 139–153.

Salö, Linus. 2020. *Invandrarutredningen och 1970-talets språkideologiska omvälvningar.* Uppsala universitet. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, 62.

Schroeter, Melani & Veniard, Marie. 2016. Contrastive Analysis of Keywords in Discourses. *International Journal of Language and Culture* 3(1). S. 1–33.

Schröter, Melani. 2008. Discourse in a nutshell: Key words in public discourse and lexicography. *German as a foreign language* (2). S. 42–57.

Schröter, Melani. 2018. Absence in Critical Discourse Analysis. I: Wojahn, Daniel, Seiler Brylla, Charlotta & Westberg, Gustav (red.). *Kritiska text- och diskursstudier*. Huddinge: Södertörns högskola. S. 37–56.

Schröter, Melani, & Taylor, Charlotte (red.). 2017. *Exploring silence and absence in discourse: Empirical approaches*. New York: Springer.

SFS 2009:600. *Språklag*. Stockholm: Kulturdepartementet.

Söderlundh, Hedda, Kahlin, Linda & Weidner, Matylda. 2020. Arbetsmigration och flerspråkig interaktion på byggarbetsplatser. *Nordand: nordisk tidskrift for andraspråksforskning* 4(2). S. 93–110.

Åslund, Olof, & Rooth, Dan-Olof. 2007. Do when and where matter? Initial labour market conditions and immigrant earnings. *The Economic Journal* 117(518). S. 422–448.